

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
УЛУТТУК ИЛИМДЕР АКАДЕМИЯСЫ

ГУМАНИТАРДЫК ЖАНА ЭКОНОМИКАЛЫК
ИЛИМДЕР БӨЛҮМҮ

Ч. АЙТМАТОВ АТЫНДАГЫ
ТИЛ ЖАНА АДАБИЯТ ИНСТИТУТУ

«ЭЛ АДАБИЯТЫ» СЕРИЯСЫ

АК МӨӨР, АЛП ТОБОУК ШАБДАН КАЗАЛЫ

18-ТОМ

Академик **Абдылдажан Акматалиевдин**
жалпы редакциясы астында

Түзгөндөр:

**Абдылдажан Акматалиев, Малина Касымгелдиева,
Зарина Кулбаракова**

БИШКЕК
«ПРИНТ-ЭКСПРЕСС» – 2016

УДК 821.51
ББК 84 Ки 7-5
А 18

Кыргыз Республикасында 2014–2020-жылдары мамлекеттик тилди өнүктүрүүнүн жана тил саясатын өркүндөтүүнүн улуттук программасы боюнча Кыргыз Республикасынын Президентинин Жарлыгынын (2014-ж. 2-июнь, № 119) жана Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн токтомунун (2015-ж. 6-апрель, № 151) негизинде жарык көрдү.

Басмага Ч.Айтматов атындагы Тил жана адабият институтунун Окумуштуулар Кеңеши тарабынан сунуш кылынды.

Р е д к е н е ш:

<i>Аеі асәәеәә А.А.</i>	<i>І опааа Н.А.</i>
<i>Аәәәәсәәә Н.</i>	<i>Наауеіа Ө.</i>
<i>Аәеі әеіәә А.А.</i>	<i>Оіөсіі әеәәә Е.Ө.</i>
<i>І аәәсүеіа Ө.</i>	<i>Үдәәәәә А.Ү.</i>

Р е ц е н з е н т т е р: – филология илимдеринин кандидаттары *К.Ибраимов, Г.Орозова*

А 18 Ак мөөр. Алп Тобоок. Шабдан казалы.
18-том. /Баш сөзүн жазгандар **Б.Кебекова**, **Ө.Кудайбергенов**, С.Бөкөчев, А.Акматалиев. Түз.: А.Акматалиев, М.Касымгелдиева, З.Кулбаракова. – Б.: «Принт-экспресс», 2016. – 492 б. («Эл адабияты» сериясы)

ISBN 978-9967-12-587-2

Бул китепке бири-биринен айрым жерлеринен гана айырмаланган «Ак Мөөр» поэмасынын 7 варианты жана А.Сыдыковдун «Алп Тобоок» поэмасы менен М. Чагатаевдин вариантындагы «Шабдан казалы» чыгармасы камтылды.

Жыйнак жалпы окурмандарга арналат.

А 4702300200-16

УДК 821.51
ББК 84 Ки 7-5

ISBN 978-9967-12-587-2

© КР УИА, 2016
© «Принт-экспресс», 2016

«АК МӨӨР» ПОЭМАСЫНЫН ТАРЫХЫЙ НЕГИЗИ ЖАНА ФОЛЬКЛОРДО ЧАГЫЛЫШ ӨЗГӨЧӨЛҮГҮ

Шарттуу түрдө кыргыз фольклорунда XIX кылымдын башатында эпостун жаралышын шарттаган коомдук түзүлүштүн, тарыхый-турмуштук шарттын жоюлушу менен ири эпикалык чыгармалардын тарыхый өсүү жолунда акырындык менен өчүү, токтолуу процесси жүрөт. Натыйжада адабият аренасына эпостун бир салаасы катарында өзүнүн жанрдык, мазмундук, образдык, стилдик, көркөм ыкма-каражаттык өзгөчөлүктөрү менен поэма же дастандык эпикалык жаңы форма кирип, али күнгө чейин өзүнүн жаралышын улантууда.

Поэмаанын жаралыш, калыптаныш процессине көз жүгүртсөк, үч түрдүү жол менен түзүлгөндүгү байкалат.

1) Эпостук мазмундун, жөө жомоктун, аңыз-аңгеме, тарыхый уламыш, санжыра, легенданын нугунда түзүлгөн дастандык чыгармалар; «Карач-Дөө» (Калык Акиев), «Карач-Көкүл баяны» (Досу Ташматов), «Сейитбек» (Орозбай Урмамбетов, Нурдин Адиев), «Эр Болот» (Касым Айдаров), «Жоодар-Бешим», «Жаныш -Байыш», «Гүлгаакы», «Кыз Сайкал» (О. Урманбетов), «Курманбек» (Асанбай Жусупбеков), «Буудайык» (Ажымат Эгеш уулу), «Жаныш-Байыш» (Өмүр Мамбет уулу – кытайлык кыргыздардын айтуусунда) ж. б.

2) Чыгыш жана тектеш элдердин фольклордук, адабий мурасынын нугунда түзүлгөн чыгармалар: «Муңдук-Зарлык» (Калмырза Сарпек уулу, Барпы Алыкулов, Муратаалы Куреңкеев, Качканак Салибаев ж. б.), «Кыз-Дарыйка» (Карамолдо Орозов, Кадыркул Алийманов) ж. б. «Кыз Жибек» (Барпы, өскөн Чубак – кытайлык кыргыздардын айтуусунда), ж. б., «Чоро» (бир аталышы «Нарикбай») – (Токтогул, Турсаалы Сырдыбаев, Сооронбек Чойбеков), «Козу Көрпөш-Баян сулуу» (Барпы), ж. б.

3) Тарыхта орду бар тарыхый инсандардын жана реалдуу окуялардын тегерегинде түзүлгөн көркөм чыгармалар: «Эр Эшим», «Шырдакбек», «Тайлак баатыр», «Ак Бермет», «Качкан кыз», «Ак Мөөр», «Кыз Мактым», «Кулмырза менен Аксаткын», «Балбай» ж. б. Ушул көптөгөн элдик поэмалардын ичинен объектиге алынып, сөз боло турган чыгарма – «Ак Мөөр» поэмасы болмокчу.

«Ак Мөөр» поэмасынын негизги каармандары Жантай кан, Ак Мөөр, Болот тарыхта болгон, XIX кылымда жашаган реалдуу адамдар. Поэма-нын окуясы да таза автордук же айтуучулук кыялдануудан гана жаралган эмес, анын мазмундук өзөгүндө реалдуу чыныгы окуя жатат. Өсүү жолунда анын айланасында ар кандай болумуштар, аңыз-аңгемелер, айтуучунун ой жүгүртүүсү, кошумчасы топтолуу менен айрым деталдык жаңылануулар кирип, толук кандуу поэманы түзүп, варианттуулукка көтөрүлгөн. «Ак Мөөрдүн» окуясына калк тарабынан кызыгуу артып, Кыргызстандын түндүк, түштүгүнө кеңири тарап, бир канча варианты (бизге белгилүүсү жетөө) катталган. Бирок анын айланасында эл арасында ар түрдүү аңыз-аңгеме, болумуштардын көп айтылгандыгына, Абд-

расул Токтомушев жана Сүйүнбай Эралиев тарабынан профессионалдык деңгээлдеги поэмалардын жаралгандыгына, М. Убукеев мазмун-маңызы бир топ бийикте турган теле тасманы тартышына, Алыкул тарабынан драма түзүлгөндүгүнө карабастан, Совет бийлиги мезгилинде чыгарманын тарыхый чындыгы кадимки өз деңгээлинде ачылбай келди. Буга Жантайдын жети атасынан бери эл башкарып, кандык даражага ээ болуп келгендиги негизги себептен болду. Натыйжада окуянын реалдуу чындыгы белгилүү даражада бурмаланып, Жантай жетимиштен ашкан өлөсөлүү чал, кыз атасы итке минген малына да, башына да ээлиги жок томожак, Ак Мөөр каныша эмес, зордук-зомбулуктун, адилетсиздиктин, теңдеши жок замандын туткунунда тумчугуп өмүр сүргөн армандуу аял катарында баяндалып, баарынан да, Жантай өлгөндөн кийин кыз кезинде арзышкан Болотуна кайра кетип калат деген шектенүү менен Баяке өлтүрүп коюптур деген маалымат өкүм сүрдү. Өз доорунун саясатына терең сугарылган окурмандар да окуянын трагедиялуу аякталышына бек ишеним менен жашап келди.

Ошондой эле маалымдоочулар арасында жогоркудай ишенимдин бекемделишине өзүбүз да күбө болдук. 1965-жылы чакан фольклордук экспедициянын составында Кетмен-Төбө өрөөнүнө барып, акын Сарыкунан (Сагынбек) Дыйканбаевден «Курманбек», «Жаныш-Байыш», эпостору менен катар «Карагул ботом», «Ак Мөөр» поэмасын да жазып алып, Ак Мөөр окуясынын чындыгын билүү максатында айтуучуга кайрылганыбызда, мындайча маалымат берген эле¹: «Ар кимден укканыма Ка-

¹ Борбордун кору. Инв. № 5171, 1-дептер. 72–76-66.

раганда Болот – Ак Мөөрдүн жээни, тууганчылыгы болгондуктан, анын үстүнө жаш кездеги жүрөк оту өчпөй, Жантайдын айылына көп эле келип кетип жүрчү экен. Эл арасына тараган сөздөрдү кулагы чалган Жантай Болоттун өзүнөн сурап, айың кептин чындыгына жеткен экен. Ошондо: «Мен өлгөндөн кийин Ак Мөөрүң өзүңдүкү, алып кет», – дейт. Өлөөрүндө урук-туугандарын, билермандарын чогултуп, «Ак Мөөрдү Болотко бергиле» – деп керээз калтырыптыр. Жантай каза болуп, атыжыты өтүп, өлүм расмиси биротоло жасалып бүткөндөн кийин Болот келип, хандын сөзүн эстерине салат. «Өлүүнүн керээзин аткарыш бизге парз» – деп, Ак Мөөрдү кошуп беришет. Экөө баш кошуп, үч балалуу болгондо Жантайдын уулу Шабдан: «Атамды ырга айландырып элге уят кылды» – деп, Ак Мөөрдү өкүл атасы аркылуу алдап чакырып, эмчектеги баласы менен өрттөтүп жиберет». Дагы бир маалыматта экөөнү кошуп, Болотту аттандырып жиберип, жолдон Баяке эки жигит менен тосуп туруп, Ак Мөөрдү өлтүрүп коёт. Болот ботодой боздоп, «Болор иш болду, Мөөргө тирүүсүндө кошула албадым, өлгөндө кошулармын. өз жериме алып барып көөмп, өлгөнчө жанында жүрөйүн» – деп, сөөгүн сурап алып, Жумгалга өңөрүп барып, көмгөн дешет.

Жогорку маалыматтардан көрүнүп тургандай, Ак Мөөрдүн окуясы, өмүр жолу аңыз-аңгеме болуп фольклордук маанайга өтүп, чындыктан өтө алыстап кеткен. Чоң-Кемин, Кичи-Кемин аймагында окуянын чындыгын билгендер көп эле болсо да, замандын сүрүнөн чочуганбы, хан тукумунун санжырасына көңүл буруп, чындыкты тактоого аракеттенгендер болбоптур. Бул милдетти аткарууну алгач Абдрасул Токтомушев өз мойнуна алат. На-

тыйжада акындын аракетин менен Ак Мөөр окуясынын көп бүдөмүк жактары ачылат. Абдрасул Токтомушев Калмак-Ашуу кыштагында жашаган Токкожо уулу Тентимиштен (ал Ак Мөөрдүн улуу баласы Муңайтпастын чайчысы экен, эне-атасы да Жантайдын эшигинде кызмат өтөйт). Муңайтпастын баласы Жамалдинден (Муңайтпас Турпандан кайра келип, 1920-жылы өлөт), Ак Мөөрдүн бир тууган агасы Төлөмүштүн уулу Асанбектен сурамжылап, окуяны бир топ тактайт. Жантай Карабек уулу 1794-жылы туулуп, 1868-жылы 74 жашында дүйнөдөн кайткан. Мөөрдү алганда 53 жашта, Мөөр 14 тө болот. Мөөр Жантай менен жыйырма жыл бирге жашап, 1869 – жылы 35 жашында Жантайдын ашы өткөндөн кийин каза болуп, сөөгү Жол-Булакка коюлат. Айкели да Жол-Булакка тургузулду. Ошондо Ак Мөөр 1834 – 1869-жылдардын аралыгында өмүр сүрөт. Ак Мөөр Жантайдан үч балалуу болот. Муңайтпас, Калый (кызы Калыйды көл башына турмушка берет), Токтоян (Токтоян кичинесинде чарчап калат). Кичүү баласынын атын «токтодум го» дегенчилик кылып, өзү коюптур. Жантай өлгөндө кабар кеч жетип калганбы, төркүнүнөн көп киши келе албай калып, ашында Кочкордогу Чыныбий баптап, Чоро тукуму айыбы үчүн тогуз тартуу алып келишет. Ак Мөөр аш өтүп, жыйынтыкталып, төркүндөрү толук кетип аягы сууй электе өз өргөөсүндө ошол түнү кайтыш болот. Кандай караган күндө да, Ак Мөөрдүн өмүр жолунун түйүндүү жери анын капыстан өлүшүндө жатат. Натыйжада Ак Мөөрдү «уу берип өлтүрүп коюшуптур» деген ушак-айыңдын тарашына жесирдин ооруп-сыктаганы билинбей капысынан каза болушу негиз болгон көрүнөт. Бул – бир жагы. Экинчиден,

Жантайдын аялдарынын арасында Баяке (бир кабарда башка жигити) колдуу болуп өлгөнү болуптур. Кабарчынын маалыматында Жантайдын Табарик, Туруке, Курма, Баалы, Сейилкан (Жантай Баалынын сиңдиси Сейилканды эжесине куран окутканы келгенде алып калат) аттуу 5 аялы болуп, Ак Мөөр алтынчы экен. Аккашка деген молдо нике кыят. Баалы Жумгалдык саяк Шербек дегендин кызы болуп, андан Шабдан, Мамыт, Искендер төрөлөт. Жантайдын башка аялдары тууралуу сөз козгоп отурушубуз дун себеби, Курма деген аялы Кара – Булактык кытай уруусунан чыккан Үйсүн дегендин кызы болуп, бир кыз төрөп, кызын Кашкар тарапка күйөөгө берет. Жантай бир күндөрү түн ортосу ооп калганда жигиттери менен бир жыйындан келе жатып, Курманын өргөөсүнөн булбулдөгөн жарыкты көрүп, «Бул эмне жарык, билгилечи» – деп бастырып кетет. Алардын арасында Баяке да бар экен. Аңдып келип, аялдын Карагул аттуу көңүлдөшү менен жатканын билип, токмок менен башка чаап, Курманы өлтүрүп коёт. Ушул окуя кийин Ак Мөөргө көчүрүлүп айтылып калгандай түрү бар.

Албетте, Ак Мөөрдүн эмнеден өлгөндүгүн тактоо кыйын. Өз ажалынан эле өлүшү ыктымал. Анткени, ал он төрт жашында беш аялдын үстүнө алтынчы токол болуп, өзүнөн кырк жаш улуу хандык даражадагы адамдын өргөөсүнө келип түшөт. Анын үстүнө аруу сезимине – алгач сүйүүсүнө жетпей арман уялаган жаш өспүрүм өзүнөн алымдуу да, азылуу да, очор-бачар болуп эл журтка алынып калган күнүлөштөрүнөн өтө чаап, көңүлү чалкып жашай албагандыгы белгилүү иш да. Ошондуктан, бүчүр байлай албай солуган жаш балатыдай, көңүлү чөгүп, ден-соолугу начарлап, ооруга чалды

гышы ыктымал. Ал эми Жантай ажал тапканда белине кыл чылбыр байлап, бетине тамга салдырып, кара туман түшүрүп, кара кийгизип, үч убак жоктотуп, таза аба жуткурбай, хандын жесири катарында бир жыл капаста отурган аялдын өз ажалынан эле өлүшү мүмкүн. Анын үстүнө Ак Мөөрдү өлтүрүп коюуга деле эч кандай жүйө жок. Салт боюнча Жантай менен жыйырма жыл бирге жашап, үч бала төрөгөн аял катарында башка күнүлөштөрүнө теңдеи эле укуктагы хандын жесири саналган. Кыскасы, Ак Мөөрдүн капыстан туруп эле бир түндүн ичинде өлүп калышы «өлтүрүп коюптур» деген имиш сөздөрдүн жаралышына өбөлгө түзгөн көрүнөт.

Ак Мөөрдүн атасы Боркок уулу Адыл кедей эмес, дөөлөттүү бай киши экен. Төрт уулу, бир кызы болуп, Жантайдын тирүү кезинде Ажыбек, өмүр деген уулдары келип-кетип катышып эле турат. Адылдын Каратай аттуу белдүү тууганы болуп, Ак Мөөрдү Жантайга берүүдө кеп түйүнүн ошол чечип, калыңын Чыныбий төлөйт². Баяке болсо 1837-жылы төрөлүп, 1909-жылы жетимиш эки жашында өлөт, көбүнесе Шабданга жигитчилик кылат. Ак Мөөрдү Жантай Соң – Көлдөн көрөт. Болот Мөөркандан сегиз жаш улуу, Мөөр кеткенден үч жылдан кийин Жантайдын айылына барат. Кыскасы, жогорку фактыларды «Ак Мөөр» окуясынын тарыхый реалдуу чындыгы катарында кабыл алууга толук негиз бар. Муну карапайым калк кандай кабыл алган, көркөм чыгарма менен тарыхый чындыктын жалпылыгы, айырмачылыгы кайсында, поэманын түзүлүшүнө башат болгон окуя

¹ Жогорку маалыматтар А. Токтомушевдин «Ак Мөөр» поэмасына берилген «Эки ооз сөз» деген түшүндүрмөсүнүн алынды. – Ф., 1971.

кайсыл иликтөө процессинде башы ачыла турган маселеден.

Чыгарманын бир вариантын алгач 1923-жылы Таластан Өмүрбек Кудайбергенов жана Сапарбай Бөкөчевден Каим Мифтаков жазып алган. Экинчи вариантын да К. Мифтаков манасчы Кожеков Жаңыбайдын айтуусунда Фрунзеде, 1936-жылы кагазга түшүрөт¹. Үчүнчү вариантын 1940-жылы Боронбаев Абдырайымдан Абдыкалык Чоробаев жазып алып, тил, адабият институтуна тапшырат². Төртүнчү вариантын Калык Акиев жазып берет³. 1957-жылы Асылбек Эшмамбетов «Ак Мөөрдүн» өз алдынчалыгы менен айтылган вариантын түзөт⁴. 1958-жылы Ала-Бука районунда жашаган Жолдошев Баатырбектен А. Токомбаева дагы бир вариантын жазып келет⁵. 1965-жылы Кетмен-Төбөдөн Дыйканбаев Сарыкунандан (Сагынбектен) фольклордук экспедициянын мүчөлөрү жетинчи вариантын жазып алышат⁶. 1971-жылы «Ак Мөөрдүн» варианттары Сапарбек Закировдун баш сөзү менен жарык көрөт⁷. Аталган варианттардын түп нускалары азыркы Манастаануу жана көркөм маданияттын улуттук борборунун корунда сакталууда.

«Ак Мөөр» – негизинен тарыхый чыгарма. Анын негизги каармандары эсептелген Жантай да, Болот, Ак Мөөр да турмушта болгон реалдуу адам

¹ Борбордун кору. Инв. № 221.

² Борбордун кору. Инв. № 189.

³ Ошондо. Инв. № 412.

⁴ Ошондо. Инв. № 472.

⁵ Ошондо. Инв. № 571.

⁶ Ошондо. Инв. № 5171, 1-дептер.

⁷ Ак Мөөр. Басмага даярдаган, баш сөзүн жазган – С. Закиров. Илим басмасы. – Ф., 1971. 5–150-66.

дар. Чыгарманын мазмундук негизин алардын турмушунан, өмүр жолунан орун алган реалдуу окуялар түзөт. Дегеле көркөм жалпылоо эпикалык чыгарманын эпос, дастан сыяктуу башка түрлөрүнө караганда тарыхый ырларда аз өлчөмдө колдонулгандыгына карабастан, таза тарыхый ыр, чыгармалар кыргыз фольклорунан аз учурайт. Бул биринчи иретте кыргыздарда эпикалык форманын кеңири бутак алып, тарыхый ырлар гана эмес, мифологиялык, аңыз-аңгемелик, уламыштык чыгармаларды өз мазмундук өзөгүнө сиңирип кеткендиги менен түшүндүрүлөт. Экинчиден, тарыхый ырдын элементтери лирикалык жанрдын айрым түрлөрүнө (кошок, арман) кирип кеткен учурлары да кеңири. Буга кошоктогу айрым фактылар ачык мисал. Алсак, Тайлак баатыр өлгөндө келининин жана акын кошкон кошокто анын тирүү кезинде жасаган эрдиктери жөнүндө бир аз апыртмалуу ыкмасында баяндалса да, чындык-реалдуулуктун, тарыхыйлуулуктун изи жатат. Кошоктун мазмуну Тайлак баатыр жашаган катаал замандын ачык картинасын түзөт: Кокон хандыгы калкты катуу каржалтып, алымына ат, короодон тандап кой, «олпоң» деп эгин алуу менен гана чектелбестен, салыктын түрүн адам башына чейин жайылтат, ордого беш көкүлдүү кыз, оймоктуудан уз алат, кыл куйрук атап, кызматына бойду алат. Кыскасы, ордо салыгы ордо кызы, кыл куйрук делип, жаш кыз-келин, уландардын башына чейин жеткен. Экинчиден, кытай империясы да кыргыздарды кысымга алып турган. Ушундай калк башына түшкөн катаал заманда Тайлак, Атантай аттуу эки бир туугандын Кытай өкмөтүнө жана Кокон бийлигине каршы жүргүзгөн баатырдык күрөшү калк эсинде бек сакталып калган. Кокон-

дон жиберилген тыңчы-табыптын кыянатчылыгынан Тайлак баатыр ажал таап, кайрадан калк башына каран түн түшөт. Мал-мүлкү таланып, адатынча кыздар олжолонот, баш көтөрөөр эр бүлөлөр, анын ичиндө Тайлак, Амантайлардын балдары орго салынып, даргага асылат. Ордого Тайлактын өз кызы да жөнөтүлөт. Башчысынан ажыраган элдин азап-тозогу артат. Калк башына оор түйшүк түшөт, өз келечегин ойлоп, кайгы – муңга батат. Тайлак баатыр жөнүндө кошулган кошок:

Асмандагы боз торгой,
Жагалмай учса коргозор,
Кол тийбеген биздин эл,
Кокондук келсе кор болор,
Суксур моюн сонолор,
Кыргыек учса коргозор,
Кылдаттагы биздин эл,
Кытай келсе кор болор.
Чачылып суудай каныбыз,
Кылыч бир тийсе шоргозор.

Ушундай мазмундагы кошоктор кийин «Тайлак баатыр» поэмасынын түзүлүшүнө башат болушу ыктымал.

Тарыхый тибиндеги кошокторго Жайыл баатыр, Жантай, Балбай, Шабдан, Атаке, Ормон хан, Байтик, Төрөгөлди, Ысагаалы, Чыныбай, Бүргө баатыр, Ажыбек Датка, Алымбек Датка жана Ата Мекендик согушта каза болгон баатыр-жоокерлерге арналган чыгармаларды киргизсек болот. Мындай кошоктордун саны өтө көп. Албетте, фольклордогу ар бир жанр же түр өзүнө гана таандык жанрдык-сыпаттоо, баяндоо өзгөчөлүгүнө ээ. Кошоктордо гиперболалык – апыртуу ыкмасы колдонулуп, кээде атактуу адамдардын өмүр баяны, ата-

теги, жасаган иштери ашкере апыртылып кеткен учурлары да болгондугу жана да салттуу ырдык клишелердин орун алгандыгына карабастан, белгилүү өлчөмдө тарыхый фактылар сакталып калат.

Арман ырлары да кээде белгилүү бир адамдардын реалдуу өмүр баянына, жашоо турмушуна байланыштуу түзүлгөн учурлары болуп, тарыхыйлуулуктан алыстап кете албайт. Мисалы, Кокон бийлигинин үстөмдүгү учурунда ордого жөнөтүлгөн Барпыжан, Топу, Меке аттуу кыздардын жана аялы Толгонайды Кокондун беги Исабекке тарттырып ийип, жер сыйпалап отуруп калган Андаштын армандары ошо мезгилдин тарыхын изилдөөдө баалуу тарыхый маалыматтардан болуп саналат.

«Ак Мөөр» поэмасынын башатын да «Болоттун ыры», «Болоттун арманы», «Мөөрдүн арманы» түзгөн сыяктуу. Бара-бара ошонун тегерегинде окуя кеңейип, поэмалык деңгээлге көтөрүлгөн өңдүү. Деги эле бардык варианттардагы окуялардын биримдиги төмөнкүчө: Жантайдын Соң-Көлдө сууга түшүп жаткан кыздардын ичинен мүчө башы келишкен аккуудай аппак жаш кызга назар бөлүп, өзүнүн кандык даражадагы абрюна, байлык, мартабасына кыздын атасын, эл башкарган мыктыларды баш ийдире, элүүдөн эңкейгенде балалыктан кол үзө элек Мөөрдү өзүнө токол кылып алышы. Бири-бирине аруу сезимин, таза махабатын арнаган Мөөр менен Болоттун эзилip ыйлап, айласыз коштошуусу. Арзыганынан ажыраган Болоттун арманы артып, азап-муңун ыр менен коштой, азап чегиши. Кийин Ак Мөөрдү көрүү үчүн Жантайдын айылына барышы. Ушул окуя ооздон-оозго, аймактан-аймакка өтүп, бир канча вариант болуп айтылып коллективдүү чыгармачылыкка айланган.

Чыгармага айрым кошумча, алымчалардын кириши, деталдык айырмачылыктардын болушу оозеки чыгармачылыктын табиятында мыйзамдуу көрүнүш. Мындай өзгөчөлүктөр варианттарды салыштырып иликтөөдө ачык көрүнөт.

Жогорку маалыматтардын ичинен манасчы Жаңыбай Кожековдун айткандары чындыкка кыйла жакыныраак. Ал окуянын чындыгы, поэманын жаралышына өбөлгө түзгөн жагдай жөнүндө кызыктуу маалымат берет. Жаңыбай Кожеков Болоттун өз оозунан угат. Ырларын да Болоттун өзүнүн айтуусу менен берген экен. Жаңыбай Кожековдун баянында ал Болот менен 1901-жылы Чоро элине барып, таанышып калат. Анда Болот 75 жаштан ашып калган, бир көзү сокур экен. Ал Ж. Кожековду үйүнө үч күн кондуруп, «Семетей» айттырат. Анын Ырыскул деген бир болуш элди билген уулу бар экен. Муратбек Рыскулов – Болоттун небереси. Ошондо мен: «Болот аке, «Мөөрканды» айтып бериңизчи, кантип сакап (ашык) болуп калдыңыз» десем Болот: «Сакап болгонум да ырас, сурап калдың, айтып берейин», – деди. Мөөр – чоң өтүк Адыл дегендин кызы, Адыл – менин таятам, Мөөр таежем эле. Мени кичинемден таятам багып чоңойтту. Анын жылкысын багуучулардын башчысы болуп, жылкы кайтарып жүрчү элем¹. Андан ары Соң-Көлгө Жантайдын жигиттери менен келип, Ак Мөөрдү көрүп калып, ага жуучу түшкөнүн, Мөөрдүн Болотту алдырып, өзү менен кантип көрүшкөнүн, коштошконун, кийин Кеминге Жантайга барып, ат минип, чапан кийип келгенин айтып берет. Анын Мөөр менен коштошуп ырдашканы да башка варианттарга караганда көлөмдүү,

¹ Борбордун кору. Инв. № 291.

сүйүшкөн эки жардын ажырашуусу да бир топ терең баяндалат. Байкоого Караганда, Болот кийинчерээк да кеңейтип түзүп, алгачкы айтылышынын көркөмдүгүн, маани-мазмунун арттыргандай түрү бар. Анын үстүнө, ошол трагедиялуу окуяны, аруу сезимди өз башынан өткөргөн адам менен айтуучунун жөн-жай баяндашы бирдей чыкмак эмес. Бирок окуя Болоттун өзүнүн айтуусунда баяндалса да, чындыктан бир аз алыстап, жалпылаштырылып, көркөмдөштүрүү жагдайына ооп кеткендей түрү бар. Болоттун Мөөрдүн артынан барып, Жантайга жолугушу чындык. Бардык варианттарга жалпы эпизод – Мөөр менен коштошкондогу ырын хандын суроосу менен ырдаса ырдап бергендир. Муну жокко чыгарууга болбос. Бардык айтуучулар анын чындыгын бекемдейт. Жантайдын Болоттун курчтугуна, өзүнөн тайманбаган эр жүрөктүүлүгүнө, өмүрү кылычтын мизинде тургандыгына карабастан, болгонду болгондой жаап-жашырбастан айтып тургандыгына таң берип, анын үстүнө, барга, жокко көзү жеткен акылдуу адам өткөн иш үчүн кан төкпөй, кечирим берсе берген чыгар. Өзүнө алынып калган Ак Мөөрдүн да көңүлүн уласа керек. Бул чындык менен эле босоголош. Бирок өз өргөөсүндө төшөгүн тебелөөгө жол берүү – кандык даражадагы адам кандай айкөл болбосун, үй-бүлөлүк этикага туура келбейт. Болот окуяны ушундай баяндоо менен көңүлүнүн түпкүрүндө уялаган учкул кыялын, ой жортууларын, Мөөргө болгон кусадарлыгын, үмүт-тилегин сөзү менен жүзөгө ашырып, күчөтүп, кошумчалап баяндагандай түрү бар. Албетте, поэмада мүнөздөлгөндөй, сексендеги сербеңдеген чал Жантайдын эки жаштын аруу сезиминин, таза махабатынын кыянатчысы болуп, бири-биринен ажыратылышынын катуу ургу-бергиге айланышын,

айрым реалдуу фактылардын өзгөрүшүн Совет бийлигинин мезгилиндеги саясаттын ыңгайына карата түзүлгөн окуя катарында гана бир жактуу эсептөөгө болбойт.

Белгилүү бир даражада «Ак Мөөрдө» өз учурундагы карапайым адамдардын көз-карашы да чагылышкан, айрым учурда өз заманынын ой-пикиринин чегинде талкууланган. Анткени фольклор да өзүнүн жанрдык табиятына ылайык жалпылаштыруу, топтоштуруу, окуяны чагылыштыруу өзгөчөлүгүнө ээ. Ал ар дайым эле реалдуу окуянын чегинде калбайт. Кантсе да айтуучулардын симпатиясы аруу сүйүүсүнө, максат-тилегине жетпей калган эки жаштын айланасына топтолуп, Жантай адам укугун, асыл максатын тебелеп-тепсеген өткөн замандардын кыянатчы өкүлү катарында мүнөздөлөт. Чыгарма оозеки түрүндө жашап, варианттуулукка өткөн, мазмундук нугу, окуясы бир болгондугуна карабастан, көркөмдүк деңгээли өйдө-төмөн, аларда деталдык айырмачылыктар да орун алат. Алсак, Жаңыбай Кожековдо Жантай хан Мөөрканга кокустан жолугат. Жан-жөкөрлөрү менен эл-жерди көрөбүз деп жолоочулап бара жатып, Соң-Көлдө сууга түшүп жаткан кыздардын ичинен Мөөрканга назары түшүп, кыздын атасы Адылга жуучу жиберет. Өмүрбек Кудайбергеновдун вариантында да Жантай Мөөргө кокусунан жолугат. Бирок ал алтымыш беи жашында атайлап кыз издеп чыгат. Ала-Букадан жазылып алынган Жолдошев Баатырбектин айтуусунда чыгарма тарыхый чындыктан алыстап, көркөм деталдар менен шөккөттөлүп, эстетикалык жагы бир топ күчтүү жаралган. Сөздөрү таамай жана курч, маанай Жантай алтымыштан эңкейгенде Ак Мөөрдүн дайынын угуп, жанына жигиттерин алып, чегер

(чыныгы чоро) элине барып, селкинчек тээп жаткан кыздарга кезигип, дайынын билип келүүгө бир жигиттин жумшайт. Жигиттин сөзүнө Мөөрдүн жеңеси тескери жооп кайтарат. Ага да болбой көрүнөм деп келген Жантайга топ ичинен сары кыз суурулуп чыгып:

«Бел айлана бергенче,
Белден кырчын тал экен.
Беш атаңдан бер жакка,
Белгилүү кудай жар экен,
Ак Мөөркан шоруң бар экен.
Алайын деген күйөөң,
Жаш экен деп сүйүнбө,
Наркы атаң десем калп болор,
Берки атаңча бар экен,
Алтымышта көк шил чал экен»

деп кордоого алат. Эгерде Өмүрбек Кудайбергеновдун, Жаңыбай Кожековдун, Абдырайым Боронбаевдин, белгилүү өлчөмдө Асылбек Эшмамбетовдун айтуусунда негизинен реалдуу окуянын схемасы сакталып, ошонун негизинде айтылып, көркөм чыгарма катарында кеңири деталдашып келе албаса, Жолдошев Баатырбек кадимки деңгээлинде көркөм нусканы түзгөн, башка варианттардан айырмалуу деталдар кирген. Мисалы, Жантайдын жигити кыздардын жанына келип, хандын Мөөрдү алууга ниеттенип келгендигин билдиргенде, акылдуу кыз «мен перзенттиң менен теңмин», «жазында жаңы ачылган гүлмүн», «соолутамын десең өзүң бил» деп жөн-жай жакшы сөз менен узатып коюуга далалаттанганынан майнап чыкпайт. Кыйды чал кыздар менен акыйлашып туруунун пайдасы жок экенин түшүнүп, «чагырларды музоосунда сүзүп койдум эле. Жакшысы уялганынан берет, жаманы

коркконунан берет» – деп, бастырып барып, Ак Мөөрдү сурап келгенин айтканда кыңк этпей макул болушуп, калың малын быча албай калтаарып турганда, кыз калыңын өзү кесет. Солто, сарбагыш отуз эки болуш элден бирден жылкы жыйнатып келип, калың малдан кутулуп, тоюн берип жатканда Мөөр коштошуп калмакка сүйүшкөн жигити Болотко бир жигитти чаптырып, алдырып келет. Жолдошев Баатырбектин айтуусунда да Болот – Мөөрдүн эжесинин баласы, энеси жаш кезиндө куда түшүп койгондуктан, таятасынын айлында ээн эркин каттап, колуктусу менен жолугушуп турат. Бул вариантта Мөөр көбүрөөк айтсам айнып кетип калар деген максатта:

«Алтымыш жорго жабдыктап,
Алтымыш атан зар артып,
Алты миңче жылкы айдап,
Кулдугума бир келсин.
Жетимиш жорго жабдыктап,
Жетимиш атан зар артып,
Жети миңче жылкы айдап,
Үй жанына бир келсин»
Эшигиме жумшоого күң берсин» –

деп, калыңын өзү бычып, талапты катуу коёт. Бирок калың мал түгөл колго тийип, той түшүп жатканда айласы кеткен кыз жеңесине айтып, Болотко бир жигитти чаптыртат. Башка варианттардан айырмаланып, Болоттун атасы сараң, катуу киши болуп, баласын жылкычы ордуна кармап, жылкы күзөттүрөт. Эки жаштын кепсөзү бүткөнүнөн кабары болсо да, Болоттун атасы калың төлөп, каадасын кылбай, эки жаштын баш кошушун создукурат. Анын бул кылганына нааразы болгон Мөөркан үйдүн тушуна келип ыйлап отурган Болотко:

*«Караган бастың кайрылды,
Кара өзөн толгон көп малың,
Болот бербей жүрүп айрылды,
Бетеге бастың тайгылды,
Беш өзөн толгон көп малың,
Бербей жүрүп айрылды.
Алты өзөн толгон көп малың,
Айдап барып, жатып ал,
Ак Мөөрдөн калган соң,
Алты айга жетпей катын ал» –*

деп нааразылык билдирет. Дегеле Жолдошев Баатырбек айткан вариантта окуялык айырмачылык арбын, шылдың, күлкү, мыскыл көбүрөөк колдонулат. Мөөркан «таз күйөөнүн көңүлү болбосо да, таза кыздын көөнү, кийин кетип калсам бетиме салык болбосун» деп ойлоп, күйөөнүн өргөөсүнө барып бир аз тамаша курдуртуп келейин деп, жанына кыз-келиндерди ээрчитип барса, «күйөө бала» коңурук тартып уктап жатат, анын коңуругунан ат үркүп, кыздар коркуп кире албай туруп калганда, кара далы сары кыз кыздардын артынан кууп жетип, туурдукту түрүп жиберип:

*«Ак шумкар көккө эргисе,
Агарган көлдөн каз кетер,
Алыстан келди көп жеңең,
Арманда күйөө баш көтөр,
Көк шумкар көккө эргисе,
Көгөргөн көлдөн каз кетер,
Көп жеңең келди көргөнү
Көкшүн күйөө баш көтөр» –*

деп, капшыттан кыйкырып ойготот. Бул нуска боюнча Болот Мөөр менен коштошуп ырдап гана жөн болбостон, хан Жантай колуктусун алып баратканда кыз көчүн жандай бастырып барып, ары

ызалуу, ары ачулуу сөздөрүн тайманбастан, «хан күйөөнүн» бетине айтат. Болоттун Мөөрдүн артынан Кеминге барганы бул вариантта да бар. Болоттун Жантайдын алдына барып ырдаганы бул нускага да туруктуу клише катарында кирип, кур чыккан. Байкоого караганда, Болоттун арманы, хан Жантайдын астына барып ырдаган ыры анын өзү тарабынан түзүлүп, калкка тараган өңдүү. Ошондуктан анча-мынча гана лексикалык стилдик айырмачылыктары болбосо, мазмун-маңызы бирдей эле. Жантайдын ак никелүү аялына ашкере айкөлдүк кылып, Болоттун суроо-өтүнүчүн аткаргандыгы чыныгы окуя эмес, жаш жигиттин көңүлүнүн түпкүрүндө уялаган учкул кыялынын поэмага чагылышкандыгы болсо керек.

Асылбек Эшмамбетов жазып тапшырган вариант башка нускалардан айырмалуу. Мында Жантай Мөөрдүн кабарын угуп, жетимишке эңкейип калган кезинде Ак-Талаадагы Чоро элине барып, Адыл байдын кызынын колун сурайт. Атасы, «балдарымдын арасындагы жалгыз кызыма эркиндик бердик эле, өзү чечсин, барам десе каршы эмесмин» – деп, жигиттерин жиберет. Анда Мөөр, «Хан башы менен назары түшүп калса, барбаймын дегеним текебердик болоор. Мен торго түшкөн кушмун. Куш адамдын жаман-жакшысын тандабайт» – деп макулдугун берет. Мында да Болот менен Мөөрдүн коштошуусу, эки жаштын арзуу сезимине балта чапкан Жантайга болгон каргышы бардык нускага жалпы таандык окуя катарында орун алат. Ал эмес:

«Соң-Көлдүн башы тал менен,
Соодагер өтөт мал менен.
Солкулдап ыйлап баратам,
Соолуган Жантай чал менен.

*Кең-Колдун башы тал менен,
Кербендер өтөт мал менен.
Кейип бир ыйлап баратам,
Кемшейген Жантай чал менен» –*

деген белгилүү ыр саптары эл арасына кеңири тарап, фольклордук маанайга өткөн.

Дагы бир вариант – Калык Акиевдики. Бул нуска жогорудагы варианттардан ачык айырмалуу. Анткени, негизинен өйдөдө саналгандардын бардыгында окуя фольклордук маанай алган, жалпы окуя, туруктуу ыр түрмөктөрү сакталган. Айрымдарынын мазмуну анчалык чиеленип, композициялык жактан да, жанрдык жактан да поэма катарында толук калыптанууга жетише алган эмес. Калык Акиев болсо «Ак Мөөрдү» толук эпикалык формага түшүргөн. Көлөмдүү, ошого жараша окуя эпикалык кеңири планда баяндалат. Чыгарманын башатында Жантайдын казак, кыргыздагы дос, тамырын чогултуп тогуз күнү той берип, өзүнүн жашап өткөн өмүрүнө, бала-бакырасы көбөйүп, уучу узаргандыгын айта келип, келген-кеткенден, көргөн-билгенден, соодагерлерден, кербенчилерден Ак Мөөрдүн кабарын угуп, ошол кызды алууну дегдеп калгандыгын айтып, ой бөлүшөт. Анын айтканы «кудасына куп, досуна ык болуп», кошоматчылар коштоп, Соң-Көлдөгү азыноолак саякка аттангын, жаныңа отуз, кырк киши ал деп кеңеш беришет. Ак Мөөрдү алам деп эңсеп алган Жантай шааншөкөт менен шаттанып жолго чыгат. Жантайдын дөөлөтүнө, сөөлөтүнө К. Акиев тарабынан чеберчилик менен тартылган жер соорусу Соң-Көлдүн көркөм келбети да айкалышып турат. Жигити Чалгынбай чаба жөнөп, саяк-чоро элинин билерманы Келдибек манапка Жантайдын келатканын айтып кабар жеткирет.

К. Акиевде да Жантай Ак Мөөргө сууга түшүп жаткан учурунда жолугат. Бирок Калык кыздын келбетин, тулку боюн, тайманбаган таасын сөздөрүн, көркүн ачкан көк шайы көйнөгүн, көмкөрмө кундуз бөркүн, кагелес боюн, калтар чачын, камчыдай ичке белин акындык чеберчилик менен сүрөттөп, келбетин келиштире тартат. Ошондой эле Жантайга кыздын өзүнүн ата-тегинин санжырасын терип айтып турган жери Ак Мөөрдүн тири-карактыгын, акылмандуулугун ачык аныктаган эпизоддор. Кыздын айтуусунда түпкү атасы – чакыр, түркүгү – саяк, түбүнөн бери акылман Амантай, Тайлак, Жанболот баатыр. Саяк – чоро элинин башын кармаган жакшысы – Келдибек. Ал эми чыгармага чоро элинин санжырасынын кириши К.Акиевдин чыгармачылык өнөрканасынын жекечелик өзгөчөлүгүн көргөзгөн фактыдан экендиги анык. Кыскасы, К. Акиевде фольклордук мүнөздөмө аз өлчөмдө колдонулуп, акындык жекечелик басымдуулук кылат. Окуянын баяндалышына, образдык мүнөздөмөлөргө, стилдик курулмаларга, деталдык айырмачылыктарына, баяндоо өзгөчөлүгүнө карап, айтуучулук менен жаратуучулуктун айкалышынан жаралган эпикалык чыгарма катарында эсептөөгө толук негиз бар. Стили салттуу эпикалык чыгармадан кескин айырмалуу. Кээде өтө эле деталдаштырып жиберүүнүн натыйжасында окуяга анчалык тиешеси жок окурмандарды тажатып жиберүүчү ашыкча жерлери да кездешет. Бул вариантты китепке ылайыктап түзүү мезгилинде С. Закиров туура байкап, окуянын башталышындагы Жантай берген тойдогу шаан-шөкөткө көп орун берип, окуяны узартып отуруунун зарылчы-

лыгы жок эле деп эсептейт¹. Ошондой эле Жан-тай өлгөндөн кийин аштын берилишин ашыкбаши окуя катарында карайт². Чыгармага жанрдык жагынан баа бергенде композициялык, мазмундук, стилдик курулмалары белгилүү даражада поэманын жүгүн көтөрө албагандай, эпостук жагдайга көбүрөөк оошкондугу байкалат. Бул Калыктын өзүнүн өмүр жолунда эпосту көп айтып, ошол багытта чыгармачылык өнөрканасы калыптангандыгы менен түшүндүрүлөт. Калыктын айтуусунда Жантай башка варианттарда баяндалгандай, бир өңчөй кара боёк менен тартылган эмес. Ага чыгармадагы төмөнкү мүнөздөмө ачык далил:

«Карабектин Атаке,
Кайраты жолборс туулган.
Катары менен эл бийлеп,
Кадырга жеткен уулдан».

Ошондой эле «алп мүчөлүү, жарык жүз, жазы маңдай» сымбатын, акылынын тунуктугун, «бирөөнү ыраак, бирөөнү жакын көрбөгөн» калыстыгын, таамай сүйлөгөн чечендигин белгилеп өтөт. Натыйжада чыгарма Калыктын айтымында Совет доорундагы саясаттын талабына, таптык көз карашка толук баш ийбестен, өз мезгилиндеги тарыхый кырдаалды, Жантайга калк тарабынан берилген мүнөздөмөнү чагылдыра баяндап, чындыктан четтеп кеткен эмес. Бул фактылар Калыктын вариантынын оригиналдуулугун жана өзгөчөлүгүн ачык айкындап турат. Чындыгында да Жантай өз заманында оң менен солго атагы чыгып журт бийлеген белгилүү тарыхый инсан болгон. Анын акылмандыгы, калкка болгон кайрымдуулугу, кыр-

¹ Ак Мөөр. – Ф., 1971. 10-6.

² Ошондо. 10-6.

гыз, казак арасындагы чыр-чатакка жол бербей, калыстыкка чакырылып жүргөндүгү калк арасында аңыз сөзгө айланган. Жантай өлгөндө айтылган жоктоодо (жоктогон акындын ысмы унутулган) анын ата-тегинин санжырасы, журтка жасаган жакшы иштери, баатырдыгы калыстыгы кошоктун жанрдык табиятына ылайыктуу реалдуу мүнөздө чагылышкан.

Калык айткан вариантта Мөөрдүн Жантайга барууга макулдук беришинин себеп жагдайы ачык мүнөздөлөт. Аз сандагы саяк ичиндеги чоро уругу сансыз сарбагышка, анын лөгү Жантайга кыз бербей коюуга кудурети жетмек эмес. Аны Жантайга ары жан курбу, ары кадырлаш уруу кадырманы Келдибек да «күүлөнүп кетсең күчүң бар, агыны катуу селге тең» деп таанууга аргасыз болгон. Келдибектин айтуусу боюнча Каратай баштаган топ адам Ак Мөөргө барып иштин жайын түшүндүргөндө, жашы он алтыга араң келген кыз «өлөсөлүү чалга барганча, өлүмдү артык көрөм» деп катуу каршылык көрсөтөт. Кайрадан Мөөрдөн жооп алууга барган Каратай сабыры суз отуруп, жагдайдын татаалдыгын кызга төмөнкүчө түшүндүрөт. «Жантайдын сөөгү тынайдан, жалтанбаган кудайдан, каарданса кан ичет, кабарын уккан кан коркот, кыбыраган жан коркот, белгисин уккан бек коркот, аз айыл саяк төркүнүң айласы кетет, макул болбой койсоң, калың тынай, сарбагыш жайылган жылкыңды, короодон коюңду алып, тынчыңды кетирет, кыргын салып, кызыл уук кылат, үйүңдү, короодон коюңду, ороодон эгиниңди алат, кыз бербей коюшка чамабыз жетпейт». Ошондо Мөөр кара көздөн кара жамгырдай жашын агызып туруп, төркүнүнө аралжы болмокко бир боору саяк элинин тынчтыгы үчүн Жантайга барууга макул-

дугун берет. Кыскасы, К. Акиевдин вариантында Ак Мөөрдүн Жантайга барууга макул болушунун себептери терең талданат.

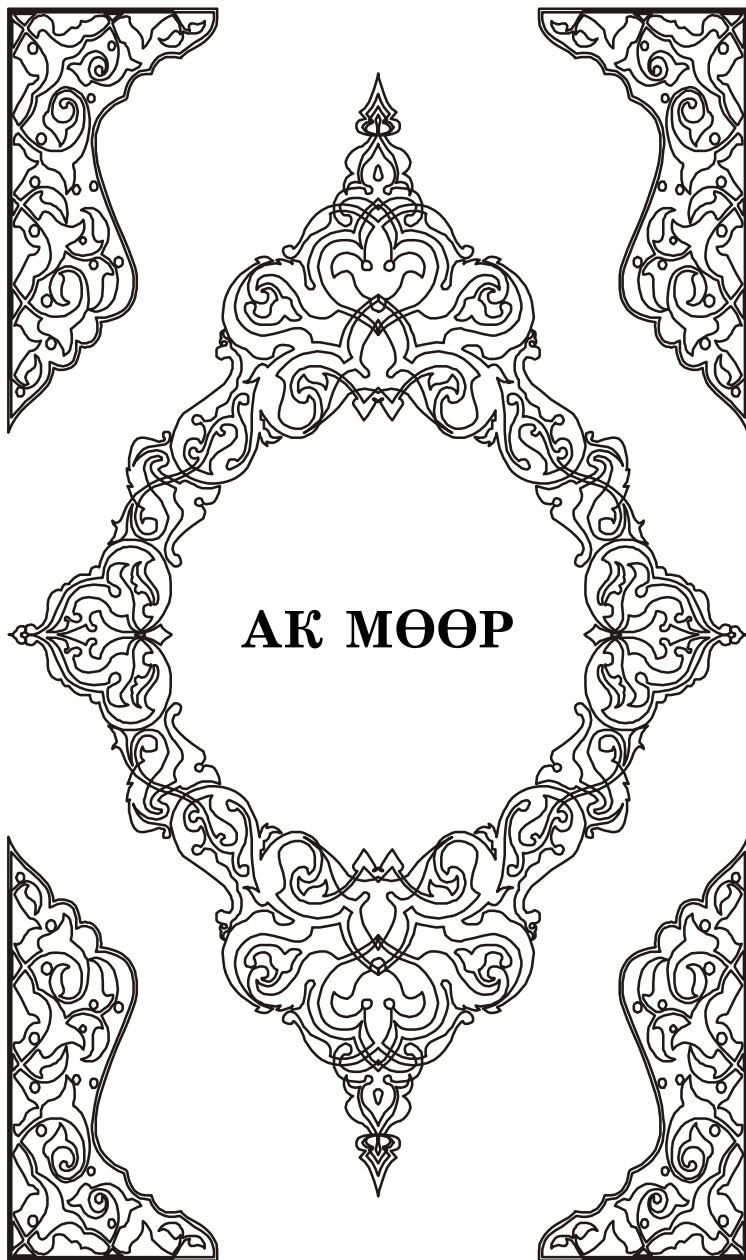
Болот менен Мөөрдүн жолугушуп, коштошуусу бул нускадан да туруктуу окуя катарында орун алат. Бирок стилдик жагынан эпикалык баяндоонун жанрдык чегинен чыгып, белгилүү өлчөмдө реалдуулукка жакындашат. Ал эми Болоттун Мөөрдүн артынан Кеминге барып, Жантайга ырдаган ыры башка варианттардагыдай туруктуу ыр саптарынан гана эмес, айтуучу тарабынан көп кошумчаларга учурашы, деталдаштырыла сүрөттөлүшү менен айырмаланат. Бул нуска боюнча Жантай Мөөр менен тогуз жыл бирге өмүр сүрүп, сексен бир жашка келгенде көз жумат. Катын-калачтын кыстоосу менен Ак Мөөр кошок кошуп, аза күтүп, кызыл өңү бозоруп, кыйноо тартат. Аза желеги жыйылып, алты күн өтө электе, Баяке «аламын» деп, Карбоз байды Мөөргө жуучу жиберет. Бирок Мөөр такыр эле жуутпай, көнбөй коёт. Эрегишкен Баяке акыры өлтүрүп тынат. Ак Мөөр анын колунан ажал таап, Болоттун өлүк үстүнөн чыгышы менен окуя аяктайт. Демек, мындан тарыхый чындыктын көркөм чыгарманын табиятына ылайык акындын чыгармачылык өнөрканасынын алкагынан өткөндүгү ачык көрүнүп турат.

Жыйынтыктап келгенде «Ак Мөөр» тарыхый жана көркөм кыялдын айкалышынан жаралып, калктын сүймөнчүлүгүнө ээ болуп, элге кеңири тарап кеткен поэмадан экендигинде шек жок.

Батма КЕБЕКОВА

Өмүрбек КУДАЙБЕРГЕНОВ,
Сапарбай БӨКӨЧЕВ

AK MΘΘP

1. МӨӨРКАН

КУДА ТҮШҮҮ

1. ЖАНТАЙДЫН КЫЗ ИЗДЕГЕНИ

Жантай чал алтымыш бешинде алууга кыз издеп жүрсө, бир жерде сууга түшүп жаткан кыздарды көрөт. Анын ичинде эл-журтка атагы чыккан Мөөркан сулуу да бар экен. Жантайдын Мөөрканга көзү түшөт. Жигиттерин Мөөркан менен сүйлөшүүгө жиберет.

Бир жигиттин Мөөрканга айтканы:

Кара талда куш барбы,
Капа тарткан чагымда,
Калкында Мөөр кыз барбы?
Эки талда куш барбы?
Издеп жүргөн чагымда,
Элинде Мөөр кыз барбы?
Кара талда куш көрдүм,
Капа тарткан чагымда,
Калкында Мөөр кыз көрдүм.
Эки талда куш көрдүм,
Издеп жүргөн чагымда,
Элинде Мөөр кыз көрдүм.
Булбул үндүү куш көрдүм,
Эсенсизби кыз-келин.
Алтын чынар байтерек
Калаанда барбы кыз-келин?

Ай жамалдуу Ак Мөөр,
Аранда барбы кыз-келин?
Күмүш чынар байтерек,
Элинде барбы кыз-келин?
Күн жамалдуу Ак Мөөр,
Ичинде барбы, кыз-келин?
Ат төтөгө боз өргөө
Айлы барбы Мөөрдүн?
Айдап келип мал берген,
Кайны барбы Мөөрдүн?
Көк төтөгө боз өргөө,
Айлы барбы Мөөрдүн?
Көрүп келип мал берген,
Кайны барбы Мөөрдүн?
Желке чачын жетиден,
Өрбөй жүргөн Мөөрбү?
Жеринен келген жуучуга,
Барбай жүргөн Мөөрбү?
Арка чачын алтыдан,
Өрбөй жүргөн Мөөрбү?
Алыстан келген жуучуга,
Барбай жүргөн Мөөрбү?
Кыйкырып айтар кебим бар,
Кыз-келин –
Кыз издеген бегим бар.
Каатуулап айтар кебим бар,
Кыз-келин –
Кыз издеген бегим бар.

М ө ө р к а н д ы н ж о о б у:

Катуулап айтар кебинди,
Алып келчи көрөлү,
Кыз издеген бегинди.
Кыйкырып айтар кебиң бар,
Алып келчи көрөлү,
Кыз издеген бегинди.

Кыз Мөөркан теңиби.
Кыялата жылкы айдап,
Жүргөн бир байдын кемиби.
Кара көз Мөөр теңиби,
Капталдата жылкы айдап,
Жүргөн бир байдын кемиби?

Ж и г и т т и н с ө з ү:

Жантекем –
Ачуусуна тийбенер,
Ачуусуна тийсенер,
Кулуна нике кыйбасын
Күнүнө кошуп койбосун
Алты айлана карасам,
Алты атаң кырчын тал экен,
Аламын деген күйөөңүз,
Алты жашар бала экен.
Эзелде кудай жар экен,
Алтымыш беште чал экен.
Жети айлана карасам,
Жети атаң кырчын тал экен
Аламын деген күйөөң,
Жети жашар бала экен.
Жердеген кудай жар экен,
Жетимиш жашар чал экен.

М ө ө р к а н:

Жантаке,
Кыргыздан ашкан сен элең,
Кыз Мөөркан мен элем,
Аламын десең өзүң бил
Кыздарың менен тең элем.
Жантаке,
Калкыңдан ашкан сен элең,
Кара көз Мөөр мен элем.
Аламын десең өзүң бил,
Неберең менен тең элем.

КУДА ТҮШКӨНҮ

Жантай: – «кыздар менен сүйлөшүп турган болбос, Мөөрдүн элине баралы, жакшысы уялгандан, жаманы корккондон берер» – деп, туура Мөөрдүн үйүнө жөнөп кетти. Үйгө түшүп, нары-бери сүйлөшүп эли бермек болду. Жантай чал күйөө болмок болду. Эки бээ союп той кылды, Мөөрдү Жантайга бермекке ой кылды.

КАЛЫҢ, МАЛЫН МӨӨРДҮН ӨЗҮНӨ КЕСТИРГЕНИ

Ошондо Жантай айтты: – «Мөөрдү кыз да болсо акылы артык деп угуучу элем. Мөөрдүн калың малын өзүнө кестирели» – деди. Мөөргө бир жигит жиберди. Жигит Мөөргө барып: – «калың малын өзү кесип алсын деп кабарга мени жиберди» – деди.

М ө ө р к а н:

Алар болсо Жантай чал,
Берер болсо атакем,
Үч жүз жылкы бир айдап,
Кызыл куйрук нар айдап,
Кулдугума бир келсин.
Алтымыш бээ бир айдап,
Айры өркөчтүү төө айдап,
Алар болсо Жантай чал,
Үй жанына бир келсин.
Алтымыш жылкы бир айдап,
Айры өркөчтүү нар айдап,
Аларында бир келсин.

КАЛЫҢ МАЛДЫ БЕРГЕНИ

Анда Жантай чал: – «ушул да малбы» – деп, бир күндө малын чогултуп берип, канча малы артып калып, күйөө болуп жатып калды.

КҮЙӨӨ ЖАНЫНА АЛЫП БАРГАНЫ

Айылдан жеңелери чогулуп, Мөөрдү астына салып күйөөнүн жанына алып барды. Мөөр эшикти ачып Жантайды караса, Жантай жамбаштап жаткан экен. Ошондо Мөөр айтты:

Ак сайдан коён көрүнсө,
Ак шумкар кергип көлгө өтөр,
Айылдан жеңең көп келди,
Ак сакал күйөө баш көтөр.
Көк сайдан коён көрүнсө,
Көк шумкар кергип көккө өтөр,
Көргөнү жеңең көп келди,
Көк сакал күйөө баш көтөр –

деди. Анда Жантай ордуна турду, Мөөркан келиндердин жарымы кирип, жарымы кире электе Жантайдын оң тизесин басып олтурду. Жантай: – «эми сага ыраазымын» – деп, Мөөрдүн бетинен сүйдү. Ушинтип отуз күн оюн кылып, кырк күн тоюн кылып Жантай Мөөрдү алып кетмекчи болот.

МӨӨРКАНДЫ УЗАТУУ

(Мөөркандын Болотко кат жазганы)

Жантай алып кетемин деп турганда, Мөөркан кат менен Болот ашыгына бир киши жиберди. Каттында жазган сөзү ушул:

Соң-Көлдүн башы тал менен,
Соодагер жүрөт мал менен.

Ашыгым,
Мөөрүң кетти чал менен.
Кең-Колдун башы тал менен,
Кербендер өтөт мал менен,
Керегим,
Мөөрүң кетти чал менен.

Бул катты бир жигит алып бара жатса Болот жылкы кайтарып, Мөөрдү сагынып ырдап жүргөн экен.

Б о л о т т у н ы р ы:

Кыялай басып оттогон,
Кызыл куйрук нарымды,
Кызыл тилде зар берип,
Качан алар экемин,
Кыз Мөөркан жарымды.
Капталдай басып оттогон,
Кара куйрук нарымды,
Качан алаар экемин,
Кара көз Мөөр жарымды.
Эки эли кагаз кат жазсам,
Алар бекен Ак Мөөрүм.
Эжемден туулган Болот деп,
Санайт бекен Ак Мөөрүм.
Алты эли кагаз кат жазсам,
Алат бекен Ак Мөөрүм.
Апамдан туулган Болот деп,
Санайт бекен Ак Мөөрүм – деп,

Болот ырдап жүрөт эле. Болотко Мөөрдүн катын берип төмөндөгү сөздү айтты:

Сен Болот –
Укурук кыйдың тал менен,
Убара болдуң мал менен,
Мөөрүң узады Жантай чал менен.
Сен, Болот –

Кереге кыйдың тал менен,
Керүүдө жүрдүн мал менен,
Мөөрүн кетти Жантай чал менен, — деди.

БОЛОТТУН МӨӨРГӨ ЖӨНӨГӨНУ

Болот көк аланы токунуп бара жатса калың жыйын той көрдү. Ушу жерде Мөөрдүн тою болот экен деп ыйлады.

Б о л о т т у н ы р д а п ы й л а г а н ы :

Кайчы кулак карала ат,
Кайра тартып минбедим,
Карыганда Жантайдын,
Кыз аларын билбедим.
Карыганда Жантайдын,
Кыз аларын билгенде,
Кырк бир бээ бир айдап,
Кызматына бербедим.
Топчу кулак тору атты,
Толгой тартып минбедим,
Толгонунда Жантайдын
Кыз аларын билбедим.
Элүү бир бээ бир айдап,
Кызматына бербедим.

Ошентип, зарлап жүрүп отуруп, Мөөрканга барды.

М ө ө р к а н :

Жээрденин оозу бош эми,
Жээрдеден айдап мал бербей,
Жээним Болот кош эми.
Күлүктүн оозу бош эми,
Күлүктөн айдап мал бербей,
Күйөөм Болот кош эми.
Жекенди бастың тайгылдың,

Жээрдеден айдап мал бербей,
Жэним Болот айрылды.
Күнгөйдү басып тайгылды,
Күлүктөн айдап мал бербей,
Күйөөм Болот айрылды.
Көк ойдундун четинде,
Көк коёндун чатагы,
Көк аладан мал бербей,
Көк аланды жоо алсын,
Көр атандын катуусу.
Ак ойдундун четинде,
Ак коёндун жатагы,
Ак аладан мал бербей,
Ак аланды жоо алсын,
Алда атандын катуусу.

Б о л о т:

Эки атанга жүк артып,
Эл аралай өтөсүн.
Эжеңден тууган Болотту,
Издетип кайда кетесин.
Күлдү атанга жүк артып,
Күнгөй менен өтөсүн.
Күйөөң Болот жарыңды,
Күйдүрүп кайда кетесин.
Ак ала минсем чубалдым,
Азыраак ойноп, көп күлдүм
Аман болгун таяже,
Ак ала баш куу сакал,
Көп кыйындык көргөздү,
Жантайга жетсин убалым.
Көк ала минсем чубалдым,
Кичине ойноп, көп күлдүн,
Эсен болгун таяже,
Көп кордукту көрсөттү,
Жантайга жетсин убалым.

М ө ө р к а н:

Кой айдадым колотко
Кош көргөн жок кудайым.
Жүлдүрөшүп бирге өскөн
Бейли жакшы Болотко,
Кош көргөн жок кудайым.
Жытыгышып бирге өскөн,
Көөнү жакшы Болотко.
Сайдан өрдөк учурбас,
Сарала туйгун кушунду,
Сайга чыгып салбассың.
Мен кеткен соң сен – Болот,
Төрт күнчүлүк алыс жол,
Бир кайрылып барбассың.
Көлдөн өрдөк учурбас,
Көк ала туйгун кушунду,
Көлгө чыгып салбассың.
Мен кеткен соң сен – Болот,
Үч күнчүлүк алыс жол,
Бир кайрылып барбассың.

Ошентип, экөө алым сабактап зарданышып кайра-кайра ырдашып көп ыйлашты.

МӨӨРКАН ЖАНТАЙГА БАРГАНДАН КИЙИН БОЛОТТУН ЖАНТАЙДЫН ҮЙҮНӨ БАРГАНЫ

Мөөрдү узаткан соң жетинчи күндө Болот көк ала атын минип, Жантайдын үйүнө барды. Барса үйүндө Жантай жок экен. Үч күн жатты, үч күн өткөндөн соң Мөөр: «Жантакең сизди ачууланып өлтүрүп койбосун, кайткын» – деди.

Болот бери бир күнчүлүк жерге келип, жатып алды. Ошол жерде ыйлап жатканда, Жантай куш салып жүрүп жаткан жеринде үстүнөн чыкты. Жан-

тай айтты: «кайда барасың» – деди. Болот: – «сиз-дикине барам» – деди. «Барсаң жүргүн» – деп, ээрчитип алып келди. Аттан түштү, Жантайдан мурун үйгө жүгүрүп кирип кетти. Буга Жантайдын ачуусу келди, бул менден мурун неге кирди деп койнундагы кылычын сууруп алды. Анда Мөөркан Жантайдын колунан кармап калды. – «Жалгыз жүргөн адамды өлтүрүп койгонунуз уят эмеспи» – деди. Бул Болотту өлтүрүп койсом Мөөркандын көңүлүнө кетип калар бекен деп, кылычын кайта кынына салды.

Анда Жантай айтты: – «Мөөрдү узатканда «мен калдым, сен кеттиң» деп кошуп ыйлап жаткан сен белең» – деди. Анда Болот: «мен элем» – деди. – «Ошондо Мөөрдү кандай деп коштуң, эми мага айтып бергин» – деди. Анда Болот Мөөрдү карады, ырда дегендей көзүн кысты.

Болот ушундай кылып ырдадым эле деп, ырын баштады:

Коконду чаап эл алдын,
Короолоп жерге таш жыйганда
Ташкенди чаап эл алдын,
Таш казан ойноп жүргөндө,
Көңүлүнө алба сөзүмдү,
Көңүлүнө алсаң сөзүмдү,
Жантаке,
Кайтаргын Мөөрдү өзүмө.

ЖАНТАЙДЫН АЧУУСУ КЕЛГЕНИ

Ошондо Жантайдын дагы ачуусу келип, кылычын сууруп алды. Анда Болот: – «Жантаке, коё тур, бир-эки ооз сөзүм калды. Андан кийин чаап өлтүрсөң мейли» – деди. Жантай – «эмесе калган

сөзүңдү айтып бүтүргүн, азыр сени өлтүрөмүн эми өлгөнүн» – деди.

Б о л о т:

Жекенди чаап эл алдын,
Желелеп жерге таш жыйып,
Жетилген Жантай сен алдын,
Жер кучактап мен калдым.
Көнүлүнө алба сөзүмү,
Көнүлүнө алсаң сөзүмү,
Мөөрдү кайтар өзүмө.
Кытайды чаап эл алдын,
Кылыктуу Жантай сен алдын,
Кыйкырып ыйлап мен калдым.
Көнүлүнө алба сөзүмү,
Көнүлүнө алсаң сөзүмү,
Жантаке –
Мөөрдү кайтарып бер өзүмө.
Ак боз атым такаңда,
Сен Жантай –
Акыретке барганда,
Эки колум жаканда – деди.

Ошондо Жантай чал ушул кургурдун батасын алайын деди. Жантай Болотко бир ат мингизип, бир куш кондуруп, ага бир кыз алып берди.

Жаңыбай КОЖЕКОВ

2. МӨӨР

Мен, Кожеков Жаңыбай 1901-жылда Чоро элине барып, Болот менен таанышып калдым. Анда Болот 75 жаштан ашкан чал экен, бир көзү сокур экен. Мени үйүнө үч күн кондуруп, Семетей айттырды. Анын Ырыскул деген бир болушту билген

уулу бар экен. Мен: «Болот аке! Мөөрканды айтып беринизчи, кантип сакап болуп калдыңыз десем, анда Болот: – «Сакап болгонум да ырас, сүйгөнүм да ырас эле. Эмесе мен сага айтып берейин» – деди. Мөөр Чоң өтүк Адыл дегендин кызы, Адыл менин таятам, Мөөр менин таяжем эле. Мени кичинемден таятам багып чоңойтту. Мен өзүм таятамдын жылкысын багуучулардын башчысы болуп жүрүүчү элем.

Шабдандын атасы Жантай баатыр жолоочулап бара жатып, Соң-Көлгө келип кыздардын сууга түшүп жатканын көргөн. Мөөрдүн чачтан башкасы полотнайдай аппак болуучу. Аны көрүп Жантай оолукту: «бул кимдин кызы? Мен ушуну аламын!» деп. Адылга киши жиберип зордук менен алмак болот. Мөөр «зордук менен мени Жантайга бермек болду, зордуктап алып кетмей болду, шордуу келип учурашып кетсин» – деп, атарга – мага киши жиберген экен. Айылга келсем чын экен. Жантайга бермек болуп, той кылып жатыптыр. Мен укуругума сүйөнүп ыйлап турсам, анда Мөөр улам-улам эшикке киши чыгарып каратып турган экен. Мөөр бир келинден мени чакыртып алды. Көшөгөнүн ичине кирип кучакташып ыйлап турсак, аялдар биз менен кошо ыйлап турганда, Жантайдын жигиттери туурдукту ачып карап турган экен. Ушуну менен экөөбүз элге-журтка маалим болуп калыптырбыз.

Ак Мөөр, жалтылдаган самайың,
Ак Мөөр!
Сар жылдыздай мандайың,
Ак Мөөр!
Сары каймак, ширин балдайым,
Сексенге чыккан чал менен Мөөржан,
Сен кеткениң кандайың?

М ө ө р:

Ак кыяда кой калды,
Болот!
Аламын деп жүрчү элен,
Алыска кетип баратам,
Айрылдык Болот, бой калдың.
Көк кыяда кой калды,
Боке, көөнүндө,
Алам дечү элен,
Көрүнбөс ыраак жолдордо,
Көк мээ чал менен баратам,
Көрбөйсүң мени Боке, бой калдың.

Б о л о т:

Ак Мөөр!
Ыраагың менен жерге кир!
Кой кечирдин сал менен,
Соодагер жүрөт мал менен.
Ордуна кантип таштадың,
Кантип ээрчип барасың,
Токсонго чыккан чал менен.
Жылкы айдадым сал менен,
Кербендер жүрөт мал менен.
Кейитип таштап кеттиңби,
Бир сексенге чыккан чал менен.

М ө ө р:

Айтканың ырас Болотжан,
Тойдон томуктуу жилик эт жесем,
Тоютум канбайт какбаш чал менен.
Томсорбо, Болот кейибе!
Кой айдадың колотко,
Кош көрбөдү кудайым,
Коюн алышкан Болотко.
Жылкынды жайдың колотко,
Кош көрбөдү кудайым,
Жыпар жыттуу Болотко.

Б о л о т:

Орустан чыккан сөлкөбай,
Улуту жакшы Мөкөбай.
Азабың тартып олтурбай,
Артындан издеп барамын.
Орустун жолу он күндүк,
Жүрөрман атка бир күндүк.
Бир күндүк жолдон тозбосок,
Ак Мөөр унутуп калат миң күндүк.
Кытайдан чыккан сөлкөбай,
Кылыгы жакшы Мөкөбай.
Кытайдын жолу кырк күндүк,
Кылыктуу атка бир күндүк.
Кыялың санап токтобойм,
Ак Мөөр!
Кыйналып издейм артындан.
Бир күндүк жолдон тозбосок,
Ак Мөөр!
Кылыгың калат миң күндүк.

М ө ө р:

Айрылышта кенен жол,
Арман кылба Болотжан,
Ак сакал Жантай чал менен,
Алыска кетип баратам,
Айрылдым Болот эсен бол!
Толгонучтун кезен жол,
Токсонго чыккан чал менен,
Тозооруң тартып баратам,
Томсорбо, Болот, эсен бол!

Б о л о т:

Жылкы ичинде чубарың,
Сыздаттың Мөөр кумарым.
Кагазга чийген тумарым,
Как баш чал менен сен кеттиң,
Какшаттың Мөөр кумарым.

Кой ичиндө Барагым,
Койнунда Болот мас болгон, Мөөржан!
Кызгалдактай арагым.
Кокуюң тартып айрылдым,
Кош аман бол, Мөөр, карегим!

М ө ө р:

Кара-Балта, Кыр кечүү,
Боке, кырдап кечтик алышка,
Сексенде чал менен кетти деп,
Кыйналба Боке, наалышка!
Сокулуктун кыз кечүү,
Боке,
Ырдап кечтик алышка,
Токсонго чыккан чал менен,
Тозогун тартып баратам,
Томсорбо Болот наалышта.
Кара бир тоону этектеп,
Боке, Кабыш-Кытай салган жол.
Кайрылып көрөр бекенмин,
Какбаш чал менен баратам,
Каралуу болуп келетам,
Кантейин Болот, аман бол!

Б о л о т:

Эмесе кызыл тоону этектеп,
Кыдыр бабам салган жол,
Ак Мөөр!
Кылыгың санап кыйналам,
Кылчайып кайтып көргүчө,
Кызыктуу Ак Мөөр аман бол!
Кырмысы жоолук чалганың,
Кылчайбай кетип калганың,
Ак Мөөр, шайыдан жоолук чалганың,
Сен Жантайды эле тандап калганың,
Ак Мөөр,
Жалынды ичке салганың, Ак Мөөр,

Ичинде калар арманың, Ак Мөөр,
Ак кайың кездим тал издеп,
Азапка калып айрылдым,
Сен кеттиң Жантай чал издеп.
Көк кайың кыйып, тал издеп,
Көңүлүң бузуп кеттиңби,
Көк ала сакал чалды издеп.

М ө ө р:

Болот!
Көңүлүмө антип көп салба!
Алтындан чүкө, жез томпой,
Болотжан, аралатып атпадың.
Алаша жууркан ак шейшеп,
Болотжан айкалышып жатпадың.
Көк жоокер мылтык колго алып,
Көк ала кулжа сүрүнөн,
Болотжан, көк тескейден атпадың.
Көк ала шайы ак шейшеп,
Бадишке төшөк, паз жастык:
Болотжан, көлпөрүшүп жатпадың.

Б о л о т:

Ак шайы жибек дүрүйө,
Азабыңды тарттырдың.
Алыска кеттиң чал менен,
Ак Мөөр, артыңда калсын дүнүйө.
Көк шайы жоолук дүрүйө,
Ак Мөөр, көксөө чал менен сен кеттиң,
Көргөнүм сендей болбосо,
Мөөржан, көңүлдө калсын дүнүйө.
Себетке салган жүзүмдөй,
Ак Мөөр, сепкилин айдын жүзүндөй,
Азабың тартып жөн жүрбөй,
Ак Мөөр, издеп барам күзүндө.
Ак Мөөр,
Таттуулугуң, ширинин,

Табакка салган жүзүмдөй.
Мөөржан, тамагың айдын жүзүндөй.
Ак Мөөр, санаанды санап чыдабайм,
Мөөржан, сагынсам барам күзүндө.
Белиме түйгөн жүзүмдөй,
Мөөржан, бетин айдын жүзүндөй,
Мен барам издеп күзүндө.

М ө ө р:

Болотжан!
Андай дебей сабыр кыл,
Аныктап сөзгө билиндик.
Ар кимдин сөзгө илиндик, Болотжан,
Калышка куйган ок эле.
Айрылып сенден алыска,
Какбаш чал менен кетем деп,
Кайгырбачы, Болотжан
Мөөрүндүн капарында жок эле.
Болотжан, бир жазбай тийген ок эле,
Болотжан, сенден айрылып,
Жантай чал күйөөм болсо деп,
Менин санаамда түк да жок эле.
Болотжан, көкүрөккө тийген ок эле.
Болотжан, сенден бөлүнүп
Бөлөк жакты ойлонуп
Бул өндүү көксөө чал турмак
Менин көңүлүмдө жок эле.

Б о л о т:

Ак Мөөр,
Көңүлүң менен куруп кал!
Мөөржан,
Армандуу болгон баласың,
Айтышкан жарың мен мында, Ак Мөөр,
Ак сакал Жантай чал менен,
Ак Мөөр, алыска кетип каласың.
Артында калган баламын,

Азапка кыйын саласын.
Ак Мөөр, күйүткө туулган баласын,
Күйдүрүп чалга барасын.
Күлпөтүң канбас төшөктө,
Ак Мөөр, күйүткө минтип саласын.
Кызыктуу Ак Мөөр баласын,
Кызбагың канбас чал менен,
Кылыгыңды санасам,
Ак Мөөр, кыйыңга мени саласын.

М ө ө р :

Болотжан!
Он эки мүчөң бошотуп, Болотжан,
Солкулдабай сабыр кыл Болотжан,
«Таяже» деген сен болдун.
Тар төшөктө жанашып, Болотжан,
Жата бер деген мен болдум.
Таятандан жалтанбай,
Койнума кирген сен болдуң.
Мындай бир кокуй тарткыча,
Ушунда,
Колумду силкпей не болдум!
Аман бол Болот карегим,
Коюндаш жаткан мен болдум.
Төр жакка жаткан сен болдуң.
Төшөгүң салып жатканда,
Жөн жатпаган эр болдуң,
Эркелеткен мен болдум.
Кайраттуу какбаш Жантайга,
Кайрат айтар жок болду.
Кайгыңды тартып баратам,
Менин жаным күйүп чок болду.
Эсен бол Болот эрикпе,
Болотжан, капа болуп кайгырба,
Кейибе Болот бел байла,
Өзүмдөн кичүү Баржаке,

Эмдиги жылы болжолу.
Болотжан,
Баржакеге жер жайла,
Кайгырба Болот бел байла.
Кагылайын Болотжан!
Аркага чачым түйөрмүн,
Аман бол Болот бу жерде,
Алыска кетип баратам,
Айкалышып төшөктө,
Акылын сүйбөй бу чалды, Болотжан,
Арманым тартып жүрөрмүн. Болотжан,
Желкеге чачым түйөрмүн,
Тентушум элең Болот сен калдың.
Сексенге чыккан чал менен,
Жетелешип жүрөрмүн.
Тентушум сендей болгон жок,
Түн өткөн сайын күйөрмүн.
Болотжан
Текечер тайды чанданган,
Тентушум Болот айрылдым.
Болотжан,
Тегеренсин шум жалган.
Болотжан,
Кулжугач тоодо жанданган,
Курдашым Болот айрылдым,
Куруп эле калсын шум жалган.

Б о л о т:

Ак Мөөр, көйнөгүң жибек келени,
Көрөөгөм кантип тың чалам,
Курган көкүрөктүн аалымы.
Ак Мөөр, жоолугуң жибек келени,
Ак Мөөр, жоругуң санап чыдабайм,
Кантемин шордуу жандын ааламы.
Ак Мөөр, оймоктой белиң бир тутам.
Ак Мөөр, ойлонгон сайын кан жутам.

Ак Мөөр, шакектей белиң бир тутам.
Ак Мөөр, санаган сайын кан жутам.
Ак Мөөр, оймогуң сынса мыктайын,
Ордунда жатып мен жалгыз,
Ак Мөөр, ойгонбой кантип уктайын.
Шакегин сынса мыктайын,
Жалгыз калып төшөктө,
Ак Мөөр, санабай кантип уктайын.
Кырбулуу кыя кесен жол,
Курдашым Ак Мөөр эсен бол.
Тескейди түшкөн кесен жол,
Тентушум Ак Мөөр эсен бол.
Барармын Ак Мөөр күтөрсүн,
Аркандан барсам күтпөсөн,
Азапка Ак Мөөр түшөрсүн.
Көнүлүм чыкпай тактабайм,
Көөкөргө куйдум канымды
Тентушум Ак Мөөр сен үчүн,
Өлүмгө койдум жанымды.
Арт жактан барам күтөрсүн,
Күтпөсөн Ак Мөөр аман бол,
Көрүнө тозок түшөрсүн.
Алып кел өбөйүн Ак Мөөр бетинден,
Кучактайын Ак Мөөр этинден,
Сороюн сунчу тилинден,
Жалтылдап тиктеп көзүндөн,
Сары оору дартка кез кылдың,
Саргайттың Ак Мөөр өзүндү.
Бүлдүркөн окшош сабагың,
Берирээк бол, Ак Мөөр жыттайын,
Тетиги бүлкүлдөгөн тамагың.
Ыйлаба, Ак Мөөр ыйлаба
Көзүңдүн жашы койнума.
Айрылдым Ак Мөөр сенден мен,
Аман бол, убалым кимдин мойнунда?

Атаны ушундай да кызыкчылык болот экен деп, кабарын уккан катын ыйлап, үнүн угуп олтурган от жанындагы кемпирлер ыйлап, ушундай кызыкчылык экен деп баары ыйлап, бая ортодо жуучусу келин-кыздар дагы ыйлап, Жантай баатырдын жигиттери аны көрүп Жантайга: – «Жылкычы менен кучакташып ыйлап атат. Сурасак жээни имиш. Бул кара беттер уялса болбойбу, ушундай канчыкты эмине кыласың? Карап туруп сизди кордоп атканга камчы алып урсак деген элек. Алым-сабак кылып ырдап атса, баары ыйлайт. Кучакташкан экөөнү эки-үч катын араң айырды. Баатыр бул шермендени эмине кыласың?» – деп, барган экен. Анда Жантай баатыр жигиттерин тилдеген экен: – «Бая келгенде укпадык беле, күйүп кетип баратканда айтпайбы. Бүгүн жаман күйүп жатат, эртең чок болот, бүрсүгүнү күйүп күл болуп өчөт. Балдар, укмаксан болгула! Көрмөксөн болгула» – деп, жигиттерин басып койду. Анан Мөөрдү Жантай үйүнө алып кетет. Төрт айга чейин күн, түн уйку жок, самап жүрүп сары оору болдум. Төрт айдан кийин өлсөм өлөйүн деп, Мөөрдү көрмөккө артынан Жантайды издеп бардым. Барсам Жантай үйдө жок, казакка кеткен экен. Мени билген жигиттер Жантай менен кетип калган экен. Айлындагы эл менин Болот экенимди билген жок. А күн жакшы конок болуп төшөккө бир жаттык. Таң аткыча кучакташып жаттык, Мөөр да, мен да ыйлагандыктан Жантайдын төшөгү суу болуп кетти. Кез-кезде ыйлап туруп бүгүн таң атпаса экен – деп коёбуз.

Мөөркан: «Казак-кыргыз корккон чалдан кантип мени издеп коркпой келдиң? Мен деп келдиңби, жаныңды өлүмгө байлап» – деп, кучактап алып ыйлайт. Эртең менен Мөөр бүгүн баатырдын келер күнү деп, бир ичик баштап, бир сыйра кийим жана

бир жамбы берди. Анан чыгып Жантайдын жолун тосуп жатып алдым. Жантай өлсө Мөөрдү кайра ала качып кетсем, деп кайра ойлоймун. Күн батардын алдында Жантай жигиттери менен өттү. Жантайдын аркасынан «көп болсо Жантай өлтүрөр, Мөөрдү дагы бир көрөйүн деп бардым. Эшикке кермесине түшүп атым байладым. Жантайдын астына салам айтып кирдим. Кирсем Мөөр менен Жантай чай ичип олтурган экен. «О, биздин Мөөркандын Болот деген жээни турбайбы? Мөөркандын төмөн жагына олтур» – деди. Анда өлүп кетсем мейли деп Мөөркандын тизесин баса олтурган экенмин. Жантай: – «Мөөркан, Болотжанга арактан куй» – деди дагы: – «Болот, баягы мен Мөөрдү алгандагы ырынды ырдачы» – деди. Мөөркан: «Койчу эми, баатыр? жаш, боз бала болгонун жокпу» – деди. – Жок, Мөөркан! уккум келет. Ырдасын – дейт. Арак ичип кызыганда Жантайды көздөй ырдап жиберген экемин

– Ырдайын Жантай эмесе,
Ак Мөөргө келдим көрмөккө.
Азабын тартып жүргүчө,
Ой, Жантай, кулак сал,
Ак Мөөр үчүн өлмөккө.
Асылдык жөнүн билейин,
Асыл Жантай экенсиң.
Бүгүнчө конуп жатайын,
Ак Мөөрдүн күчүн берер бекенсиң.
Ак Мөөрдүн күчүн аясаң,
Асылдык жөнүн бекерсиң.
Ак Мөөр үчүн келгемин,
Мейли,
Алмадай башым кесерсиң.
Баатыр Жантай экенсиң
Бир күнү конок болоюн,

Ак Мөөрдүн күчүн берер бекенсин.
Ак Мөөрдүн күчүн аясаң,
Манаптык жолуң бекерсин,
Ак Мөөр үчүн келгемин,
Менин башымды Жантай кесерсин.
Марттык жөнүң бекерсин.

Анан Жантай күлүп – Мен кең дарыя адам бол-
лом, мурун Болотжан алам деп жүрсө, анан кийин
мен алсам, күйбөйсүнөрбү. Анын жөнү бар го. Ту-
падан-туура. Зордук кылып алып кетсе. Бар, ке-
лин-кесек жолдошторуңа барып мейманканага Бо-
лотжанды жаткырып кел! – деди. Эртесинде Жан-
тай чал бир жакшы ат миндирип: «Болот, кой, эми
мындан кийин көзүмө көрүнбө!» – деди. Ушуну ме-
нен кете бердим.

Абдраим БОРОНБАЕВ

3. МӨӨР

Орус жаңы келип, Алма-Атага калаа орноп кал-
ган дешет болжолу. Анда Жантай баатырдын жаңы
багынып жана абдан кары болсо да кадырлуу чагы.
Мөөр Чоркок Чоро баатырдын (негизи калмак) уулу
Адылдын кызы. Мөөрдүн башы ажырап, кыз бой-
го жетип жана өтө сулуу, даңктуу болгондуктан
Жантай угуп көп дүйнө менен күйөөлөп келет. Мөөр
эч кандай Жантайга барууну каалабайт. Максаты
Адылдын жылкычысы жана бир тууган жээни Бо-
лотто. Бул жөнүндө Болоттун көңүлү ток, качан
болсо да аламын деп тоодогу жылкыларды душ-
мандан сактап жүрө берет. Демек, жылкыны ал
кезде уулдун уулу, эр жүрөк, баатырлар кайтарчу.
Жоо келип тийип кетсе ажыратып, ошон үчүн Бо-

лотту анчейин гана жылкычы деп ойлоо жарабайт. Чындыгында Мөөр дагы Болоттун эрдигин жактырып, элди баккан жээним ушул, мен жээнимден башканы киши деп ойлобоймун, ошон үчүн сүйөмүн да тиемин, атам Болотко берсин деп жүрчү экен. Бирок кокусунан Жантай баатыр барып аргасыздан Мөөрдү алмакчы болот. Анда Мөөр бир ай чамасында Жантайдын үстүнө кирбейт. Арачылардын сөзүн укпайт, тамак да ичпейт, табыттай катып соо жанын оору кылып жатып калат. Бул жөнүндө журт катуу кыйналды. Жантайга берели десе Мөөр болбойт, бербейли десе Жантайдан коркот. Айла кеткенде Анжияндан атайын молдо алдырып, Мөөргө билдирбей кант дубалап ичирген дейт. Чыпчан бир айда Мөөр жеңе-пенеси жок эле өзү кийимин кийинип, Жантайдын жанына барып отурган дешет, бирок ошондо да жылкыдан Болотту алдырып күндүз-түн дебей коштошуп калалы деп көшөгөнү түшүрүп алып жата беришкен дейт. Анда Жантайдын жигиттери көрүп, Жантайга айтып барса — «Мейли Мөкөм иши кылып өзү көзүмө көрүнсө болду» деп коёт дейт. Ошентип, таш өбөк салып жатып Мөөрдү алып кайтарда Мөөрдүн Болотко айткан сөзү (кызды кыңшылатканда)

М ө ө р:

Кой кайтардың колотко,
Кош көрбөдүн кудайым,
Коюн алышкан Болотко
Жылкынды жайдың колотко,
Эр көрбөдүн кудайым,
Жыт алышкан Болотко.
Ак таяк кыйдың тал менен,
Айылдан кабар албастан,
Ат бастырып барбастан,
Адырда жүрдүн мал менен,

Арманда кетип баратам,
Аксакал Жантай чал менен.
Күнгөйгө баккан мал менен,
Күйүттө кетип баратам,
Көксөө Жантай чал менен.
Укурук кыйдын тал менен,
Убара болдун мал менен.
Убайым тартып баратам,
Улуксуган чал менен.
Кеминдин башы сал менен,
Кербендер өтөт мал менен.
Кейиште кетип баратам,
Кемшейген Жантай чал менен.
Соң-Көлдүн башы сал менен,
Соодагер өтөт мал менен,
Солкулдап ыйлап баратам,
Соолгон Жантай чал менен.
Ак кууга кушун салдырдын,
Ак жибек боосун чалдырдын,
Айнектен тунук Мөөрүндү
Ак сакал чалга алдырдын.
Аман бол Боке кангырдын,
Көк кууга кушун салдырдын,
Көк жибек боосун чалдырдын,
Көңүлү бирге Мөөрүндү,
Көксоо чалга алдырдын.
Кош эми Боке, кангырдын,
Жолборско жолун чалдырдын,
Жоругу жакшы Мөөрүндү,
Жорудай чалга алдырдын,
Жоголдун Боке кангырдын,
Суу аралдын суу кечүү,
Суу турбаган шум кечүү,
Сур жылкын андан кечпесин,
Сулуу Мөөрүн кеткен соң,

Сурак салып жетпессин.
Ийри суунун таш кечүү,
Имерсең жылкың кечпесин,
Иримден салып жетсеңда,
Издеген Боке жетпессин

Б о л о т:

Күкүк тилдүү күн жүздүү,
Күндө көрсөм жылдыздуу.
Күн чырайлуу жамалды,
Күйүттүү Жантай чал алды.
Күсөгөн менен табамбы.
Акак тилдүү ай жүздүү,
Айда көрсөм жылдыздуу,
Ай чырайлуу жамалды.
Ак сакал Жантай чал алды.
Арзыган менен табамбы.
Кайчы кулак кара атты,
Капталда кармап минбедим.
Карыганда Жантайдын,
Кайгыртарын билбедим.
Кайгыртарын билген соң,
Калкындан чыкпай жүрбөдүм.
Кадырлуу Мөөрдөн айрылып,
Кайгысын тарттым дүйнөнүн,
Карыган Жантай чал менен,
Кай жакка кеттиң сүйгөнүм.
Топчу кулак тору атты,
Тойдо кармап минбедим.
Токсондогу Жантайдын
Томсорторун билбедим.
Томсорторун билген соң,
Буга окшогон бир жандын,
Боорун жара тилбедим,
Тобумдан чыкпай жүрбөдүм.
Толмочум Мөөрдөн айрылып,

Тозогун тарттым дүйнөнүн.
Токсондогу чал менен,
Кай жакка кеттиң сүйгөнүм,
Кыйгак кулак кызыл ат,
Кыяда кармап минбедим.
Кызы талак Жантайдын,
Кыз аларын билбедим.
Кыз аларын билген соң,
Кыйынсынган Жантайдын,
Кылычтап боорун тилбедим.
Кыз Мөөрүмөн айрылып,
Кыйноосун тарттым дүйнөнүн.
Кыраан Жантай чал менен,
Кай жакка кеттиң сүйгөнүм.
Короо толгон коюмдун,
Козусу калды куйруксуз.
Койнумдагы Мөөрүмдү,
Кордодуң гана Жантай буйруксуз.
Адырда баккан миң койдон,
Ак токту калды куйруксуз.
Айлымда жүргөн Мөөрүмдү,
Азгырдың Жантай буйруксуз.
Такыям бермет жоктугу,
Ак Мөөрүмдөн айрылдым,
Таалайымдын жоктугу.
Торпудан оттойт бир жылкы,
Доңуз болуп кошкуруп,
Доого кетсин бир жылкы.
Толмочум Мөөрдөн айрылып,
Дозокко салдың шум күлкү.
Адырдан оттойт бир жылкы,
Арамга кетсин миң жылкы,
Ак Мөөрүмдөн айрылып,
Азапка салдың шум күлкү.
Торудан айгыр салбаган,

Тогуз байтал айдатып,
Топудай кебез байлатып,
Тоюмду жүктөп барбаган
Атама жетсин убалым.
Ак Мөөрүм эми аман бол.
Азабым аштай кайнатып,
Акыреттик курбалым,
Айрылышып турамын.
Тогуз жылга унутпай
Толгонуп алым сурагын.
Азоодон айгыр салбаган,
Алты байтал айдатып,
Аяктай кебез байлатып,
Актыгына барбаган,
Атама жетсин убалым.
Акыреттик Мөөрүмөн,
Айрылышып турамын.
Алты жылга унутпай,
Айланып алым сурагын.
Кокондун үстү жаман жол,
Коюндашып жатканча,
Кол кармашып тапканча,
Кош эми Мөкө аман бол.
Алайдын үстү жаман жол.
Айланып издеп тапканча,
Айкалышып жатканча,
Айнегим Мөөрүм аман бол

Мына бул түрдө ыр менен көшөгөнүн ичинде экөө айтышып коштошот. Чындыгында Болот Адылдын гана эмес бардык айылдын малын (жылкысын) жоо, душмандан сактап жана жортуулга келип жылкы тийип кетүүчүлөрдү күн сайын жезекчиге чыгып байлап келип турган. Болот баатыр экинчи тараптан Адылдын бир тууган жээни бол-

гон, жаш жолборсту ою менен коё берип, көпчүлүк эл тегеректеп үйдү курчап, кубаттап турушту. Жантай андыктан аны Мөөргө зордукчу болду дешип, күбүр-шыбыр эмес, көрүнөө эле толкуса да, Мөөрдү алды да кетти дейт. Болот баатыр бир жылдан кийин атайылап жалгыз аттанып, Мөөрдү сагынгандыктан куса болуп Чүйгө жөнөдү. Бирок Жантай үйдө жок, Алма-Атага кеткен. Алты-жети күн Болот баатыр Мөөрдүн ызат сыйын көрүп, бир кыйла (куржун толгуча) дүнүйө кийим кече алып кайтат. Жантайдын айлынан түшчүлүк жолго келсе алдынан бир жасоол өңдүү жигит кез болуп, Болоттун атын жыгып минмекчи болду. Ал Жантайдын жигитинен экен.

Жантай баатыр келе жатат деп Мөөргө мурун барып кабар салмакчы экен. Ал жерден жасоолдун өмгөктөткөнүнө Болот баатыр болчубу? Жантай эмес олуянын жигити болсоң да мына эмесе деп жыга чаап эсин оодарганча уруп, жанын кашайтып, кайра эс алдырган соң назбай берип (сунуп) элдешип, баягы жасоол менен (чепкенин жапкан дейт) дос болушуп, ал жасоолго Болот барлык сырын айткан соң, кайта үйүнө алып барып кондурду дейт. Чынында Болот ойлогон: эми мынча келип бир топ күн жатып Жантай жокто уурудан бетер кылмыштуу кишидей болуп качып кеткеним жарабайт, кандай да болсо Мөөр менен Жантайдын бир отурганын көрүп, Жантайга тийиштик кылып кетейин деген жалындуу жүрөгү менен Болот кайта айылга барып алиги досуна конуп калды. Эртеги эрте Жантайдын үйүнө кирип бара жатса эшигиндеги сакчысы киргизбеске кармады эле, бирок эки сакчыны эки жакка түртүп жиберип үйгө кирип барды. Жантай акырайып карап: — Ой, сен, сакчыга бой сунбай жаланып, ызырынып кирген

кимсін? – деп караса, баягы өзү көргөн күүдүргү Болот. Ой, кысталак, ажалың айдап келген экенсін. Сенин дартың өтпөдү беле – деп, керегеде илинүү турган кылычын алып, Болотту чабамын дегенде Мөөр тура калып кылычты кармап:

– Кой баатыр! Чегирткеге бычак суурбаңыз. Мен тирүү турганда алда качанкы бир жаштык болуп кеткен ишти кек аласызбы – дегенде Жантай: – Алда Мөкө ай, деп тим болгон. Бир кыйлага унчукпай отуруп Жантай баатыр Болотко сөз айтып калды:

– Ой Болот кул! Баякы мен Мөөргө күйөөлөп барып жатканда сен эмне деп ырдадың? Айтып бер, болбосо башыңды баары бир чаап алам – деди. Анда Болот төкпөй-чачпай ырдап берди да Мөөргө учурашканы келгендигин айтып, Жантайга карата төмөнкүдөй ырдаган:

Баатыр Жантай угуп тур,
Падыша болсоң кечерсін.
Падышалык кылбасаң,
Башымды туура кесерсін.
Кандык кылсаң кечерсін,
Кандык жайың болбосо,
Кара башым кесерсін
Анык буруп көөнүңдү,
Азгырдың Жантай Мөөрүмдү.
Акыретте тең болсом,
Табармын сенин өөнүңдү.
Марттык кылсаң эми бер
Ээрчитип кетем Мөөрүмдү.
Казакты чаап эл алдың,
Касташкан жоодон кек алдың.
Кадырлуу сулуу Мөөрдүн,
Кадырын мурда мен алдым.

Кайрылышар кезимде,
Карыган Жантай сен алдың.
Кайгырып күйүп чок болуп,
Капа болуп мен калдым.
Жеткен жерден кек алдын
Жети жашар Мөөрүмдү,
Жетелешип жүргөндө,
Жетелеп жүрүп мен алдым.
Жетелешип жүргөндө,
Жетиктик кылып сен алдың.
Жер кучактап мен калдым.
Кытайды чаап эл алдын,
Кырсыккан жоодон кек алдың.
Кызматын көрөр кезимде,
Кыянат Жантай сен алдың.
Тору жорго минип боздоттун,
Тобурчак чаап коштоттун,
Толмочум Мөөрдөн айрылтып,
Тозоктуу Жантай боздоттун.
Аргымак чаап коштоттун,
Ак жорго минип боштоттун.
Ак Мөөрүмдөн айырылтып,
Ант урган Жантай боздоттун.
Ак шайы кийген белсенип,
Ак тукаба теңселип,
Айлында жүрдүң булактап,
Ак сакал Жантай чал менен,
Алыска кеттиң ыраактап.
Акыретке барганда,
Эр Жантай сени минермин,
Ак эшектей кулактап.
Көк шайы кийдиң кылактап,
Көк тукаба кылактап.
Көк ала сакал чал менен
Көз көргүс кеттиң ыраактап.

Көрүнсөң сени минермин,
Көк эшектей кулактап.
Кабар ал Жантай капамдан,
Кадам койсоң бейишке,
Кармармын сени жакандан.
Тең болуучу бир жай бар,
Теңдикти берчү кудай бар.
Жеткирбес жайың сурай бар.
Жолунду тосуп турамын
Жоопту сенден суармын –

дегенде Жантай бир далайга унчукпай туруп: – ой, атаңдын көрү кул келчи бери быякка өт – деп, жанына олтургузуп эшиктеги жакшы жигиттерин чакыртып, Болотко чоң ыраазы болуп, элди жыйнатып, күлүк ат баштаган тогуз ат берип, мындан кийин келбей жүрчү, эштеп бир катын алып алгын деп баягы тогуз атка кошуп көп дүйнө менен жөнөткөн – дейт. Болот көп олжо менен үйүнө келип, бир катын алып, өмүрү өткөнчө көзү сокур болгондо да эшиктен келин-кесек кирип келгенде «мындай келчи, атабайым» – деп колун кармап туруп, бу дагы Мөөрдүн колундай эмес экен деп койчу экен.

Асылбек ЭШМАМБЕТОВ

4. АК МӨӨР

Илгери сарбагыш уруусунан Карабектин кан Жантайы деген болгон. Карып калган чагы, жашы 63–65 дерде кези болот. Ал элден Жантайдын өкүмү айрыкча Тянь-Шань элине кыйын болот, – «Таанысаң Тынаймын, тааныбасаң кудайыңмын» – деген ошол элде айтылат.

Бир күнү Жантай жигиттери менен келе жатып оолугат:

– Эй жигиттер, мен карып калдым, 70ке жакындап барып калдым, өлсөм жалгыз арманым кетмек болду, төрт эле катын алып калдым, ушул бир кетээримде жаңы төшөк жыттап кетсем арманым жокко дечү элем, мага бирөө 14–15 жаштагы кызын береби же бербейби дейт. Анда бир кошоматчы жигити айтат, – «Аа баатыр, сизге керек болсо өзүңүздү баргызып убара кылбай эле үйүнө алып келип бербейби – дейт. Анда Жантай айтат:

– Эмесе силердин кабарыңарда барбы, жакшы сулуу кыз кайда, кайсы элде бар экенин билесинерби? – дейт. Анда баягы жигити айтат:

– Баатыр, Ак-Талаа деген жерде, Чоро деген элде Адылбай деген бар дейт, анын жалгыз Ак Мөөр деген кызы бар, ошонун кабарын катуу угабыз, ошончо жерден, алда кайдагы элден атагы ушул жакка чейин угулган кыз оной кыз дейсинби баатыр, ошого барсак боло, сизге берет ко, коломбайды колум билет кылбайсызбы – дейт. Анда Жантай:

– Ырас айтасың, ошол Адылдын кызы Ак Мөөрдүн кабарын мен да угуп жүрөм, ошого баралы – дейт. Кеминден 5–6 жигит алып Ак-Талаага жол тартат, Ак-Талаага жакындап калган убакта бир чоң жол менен кетип баратса баягылардын алдынан бир торпок минген 13–14 жаштагы бир бала торпоктун үстүнө өбөктөп алып жол менен үнүлдөп ыйлап келе жатат. Караса баланын бир жак капталы баткак, ылай, бети башы да топурак болот. Жолдон чыккан эл: – «Эй бала эмне талаада жалгыз ыйлап келе жатасың?» – дейт. Анда бала тигилерге ызалык түр менен – биякта атасынын көрү, байталдар, байталдар – деп, ыйлаган бойдон өтүп кетет. Бул балага эмне болгон, байталдан жыгылган-

бы, же байтал тээп алганбы деген ой менен эл кете берди. Алдында кичинекей кыр бар экен, ошону ашып барса ар жагында чаканыраак көл бар, ошол көлгө өңчөй байдын кыз-келиндери сууга түшүп жаткан кези болот. Көрсө, баягы торпогун минип көлдү жээктеп кыңылдап ырдап келе жаткан баланы көпкөн келин-кыздар кармап алып торпоктон оодарып алышып, сууга башын матырып, киймин чечишип, айыл апасынын баарын көрүп, анан коё берген экен. Тиги бала ошол келин-кыздардан ыза болуп сөгүп «байталдар» деп айткан кеби ошол экен. Ангыча атчан элди көрүп, келин-кыздардын баары ыргып чыгып кийимдерин кие башташты. Суу болуп калган этке шашканда шайы көйнөк кийилбейт экен, көйнөктөрү муштумдай болуп чогулуп кыздардын жонунда калат. Ошондо көлдүн ичине бир ак жуумал, кара көз, кара чач келбетгүү бир кыз чачын суунун үстүнө жайып олтура калат. Беркилер жетип барат да бир жигити атчан туруп мындай дейт: – «Эй кыз, уят эмеспи жылаңач көлгө олтуруп алганың турбайсынбы, кийминди кийбейсинби» – дейт. Анда баягы көлдөгү кыз айтат: – Менден мурун туруп киймин кийген кыздар тигине, баарынын көйнөктөрү жонунда, ыштандалы колунда, көрүнбөс жерлери көрүнүп калды. Андан көрө мен сиздерге көрүнбөйүн деп абийир сактадым эле эмесе жалгыз мен калсам болуптур, өзүм эле барып кийимди кийип деп баягы кыз туруп, шашпай басып келип кийимдерин киет да берки атчандарды карап мындай дейт:

– Бул атыңардын түрү, тебетейинер, кебетенер башка эл окшойсуңар, кайдан келе жатасыздар, кайсы эл болосуңар? – деп, такылдап сурай калат. Анда бир жигит айтат, – ботом мынчалык бышык экенсин, өзүн ким дегендин кызы болосуң дейт, анда

баягы кыз айтат, — мени билбесениздер ушул элде Адылбай деген бар, ошонун кызы Ак Мөөр деген мен болом — дейт. Анда атчан турган жигиттер, — «ай кыз болбосо койсун, айткандай эле бар экен, муну алган кишинин арманы болбос» деп шыбырашат да бирөө айтып калат: — Кыргызда Жантай баатыр деген чыккан, далайды жыккан, кабарын казак, кыргыз уккан, ошонун кабарын укчу белеңиз — дейт. Анда кыз: — ии, баатырды укчу элек, бирок көрө эле элек — дейт. Анда жигит: — «Ошол атагын ар ким алыстан уккан, атаң Адылды самап чыккан баатыр Жантай мына бул киши болот» — дейт. Анда кыз: — «жакшы болуптур, эмесе биздин үйгө барсаңыздар, тээтиги жайнаган он үй, аркы четиндеги жалгыз тигилген чоң үй ошол биздики, бара бериңиздер» — дейт. Эл барып Адылдыкына түшүп калышат, кыз ал үйгө барбайт. Анткени кыз Адылдыкы болгон менен Адылдын агасынын колунда өскөн, ошондуктан кыз берки өз үйүндө болот, арадан эки, үч күн өтөт, бир күнү кечке маал чай ичиپ олтурушат. Адыл Жантайдан сурап калат: «Эй, баатыр, карып калганда келип калыпсыз, келчи эмес элеңиз. Эмне иш менен, кандай жумуш менен келдиңиз, алымыңыз болсо айта олтуруңуз, өзүмдө болсо өзүмдөн камдайын, өзүмдө жок болсо элден камдайын, буюм тайымыңызды айта отуруңуз» — дейт. Анда Жантай мындай дейт: «Мырза Адыл бий, аттанып карып калганда, жетимишке жакындап барып калганда, келип отурам, алыста туруп Ак Мөөр деген кызындын кабарын катуу уктым, ошону каалап үйдөн чыктым. Берсен алып кетем, бербесең кайтып кетем, ошого төркүлөп келип олтурум» — дейт. Анда Адыл: — «Атигинин, баатыр жаман жерден кармадың, эки агайин киши элек, ортобузда өскөн жалгыз эрке кызыбыз эле,

жаманга барасыңбы, жакшыга барасыңбы деп ыктыярды өзүнө бердик эле, кайыр баатыр, эми болбостур. Мен да жигит берейин, сен да жигит бергин, менин жигиттерим кыз менен сүйлөшсүн, сенин жигиттериң сыртынан барып тыңшап турсун, кокус кыз макул болбой койсо бузуп койдун дээрсиң. Баатыр, кыз макул десе алып кет, жок десе таштап кет» – дейт. Буга макул болуп, жигит жиберешет. Жантайдын жигиттери келип боз үйдүн сыртынан тыңшап турушат, эмне деп айтаар экен деп. Адылдын жигиттери кыздын жанына келип олтурушат. Бирок кыздан сүрдөгөндөй Адылдын эки жигити сен айт, мен айт болушуп бирин-бири тизеге түртүшкөнүн кыз байкап калат. Ангыча Мөөр бул кабарды угуп калган, – «Жантай сага келиптир» – деген сөз, бала-чакага, катын-калачка тарап калган. Мөөр – «и булар ошого келишти го» – деген ой менен: – «и мырзалар, эмнеге келдинер, жумушуңар болсо, уялбай, тартынбай эле айта бергиле, бир иш менен келгенсинер го» – дейт. Анда бир жигит Мөөргө карап: – «Мөөржан, Жантай баатыр деген чыккан, далайды жыккан, сага келиптир алам деп атайын өзү. 70ке жакындап барган киши, жер таянып карган киши, сенден мурда төрт катын алган киши, сени менен бешөө болмок болду, барам десең барам де, жок десең жок де» – дейт. Анда Мөөр мындай ойлойт «өзү Карабектин кан Жантайы болсо, мен барбайм деген киши кан башы менен кол сунса мен моюн сунбасам мага текебер деген ой менен Мөөр айтат: «Андай эмес мырзалар, ал өзү чоң атамдай болгон киши болсо, мен болсом торго түшкөн куш болсом, ал киши кан башы менен кол сунса мен моюн сунбасам мага текебер болбойбу, элди жыйнатып, атамды кыйнатып эмне кылмак элем. Кыз, куш, төө – баары бирдей экен го, жаманды да тандабайт, жакшыны да тандабайт,

мен барбайм десем зордуктап да болсо алып кетет. Менин бакты-таалайым ошол чалда болсо кантмек элем, мен макулмун, барып сүйүнчүнөрдү алгыла» – дейт. Жигиттер келип Мөөр макул болду деп сүйүнчүсүн алып калат. Анда Жантай: – «кайта-кайта эле келе бермек белем, эми эле алып кетем» – деп ошол жактагы бий-болуштарга кабар айтып 40 бээни союп, тоюн өткөрүп калат. Мөөр кетерине көзү жетет да бир жеңесин чакырып алып: – «эми кете турган болдум, баягы Болот жээнди чакырткыла, кетеримде бир көрүшүп калайын» – дейт. Жеңелери Болотко бир жигитти чаптырат. Болот өзү Жумгалдык, ошол Адылдын жээндеринен болот, ал ошол Мөөрдүн айынан таякесинин жылкысын багып жүрөт. Мөөр Болотко тиймек, Болот Мөөрдү алмак. Экөөнүн убада шерти бар. Жигит барып Болотко айтат: – «Мөөр кеткен жатыр, Жантай келип алган жатыр, тоюн союп, үй-кечесин камдап жатыр, Мөөр сага жиберди келсин деп, кетээримде көрүшүп коштошуп калам дейт» – деп айтат. Ал кабарды уккан Болот жылкысын ээн таштап сабаган бойдон келатат. Болотту көрүп бир жеңеси Мөөргө барып шыбырайт. Анда Мөөр: – «алып келип көшөгөгө киргизип жибер» – дейт. Башында сырын билген жеңелери: – «өлүксүз Болот, кыздан ажырадың эми, эмне болсоң ошол бол» – деп, көшөгөгө Болотту киргизип жиберешет. Кирип келип эле Мөөрдү басып ыйлап калат, Болот ажыраганын билет. Анда Мөөр айтат: – «кош Болот, тагдырдын жазуусу ушул экен, кудай сени мага, мени сага кошкон жок, ажыраштык экөөбүз, адам болсоң жакшы жерден катын ал. Бир алты байтал айдатып, акактай кез без байлатып, ага-инине айтып куда болуп койсоң да мындай болбойт эле, кош Болот» – деп, кундуз тебетейин баса кийип Мөөр ыйлап калат.

Ошондо Болот Мөөрдүн ыйлаганын көрүп, ал да токтоно албай көзүнүн жашын жеңи менен аарчып: – «атаңдын оозун урайын Жантай менин катынымды тартып алдыбы, акыретте сени карап тур» – деп, ыйлаган бойдон эшикти көздөй жөнөйт. Ошондо Мөөр Болотту кайра чакырып: – «ай, кайран Болот боздоттум ээ, тагдыр ушул экен, кантем» – деп, Болотту бекем кучактап, кыздардын арасынан Мөөр арман кылып айтканы

– Кош Боке¹ коюнду жайдың колотко,

Корооно чалды жолотпо.

Кош көргөн жок кудайым,

Коюн алышкан Болотко – десе, Болот Мөөрдү бекем кучактап ыйлап «коюң менен мени кордук бол десеңчи» десе,

М ө ө р:

Жылкыңды жайдың колотко,

Жетимиште чалды жолотпо.

Жыт алышкан Болотко – десе,

Б о л о т:

Жылкың менен мени жылас бол десеңчи, кош-кош, кош.

Анда М ө ө р:

Жолборско гана изин чалдырдын,

Жолдошун сулуу Мөөрдү,

Куда бол десем болбостон,

Жорудай чалга алдырдын,

Жолоочу кетти түбөлүк,

Жолдошум Болот кангырдын – десе,

Б о л о т:

– Атасынын оозун урайын,

Жантай жору эмес эле бүркүт турбайбы,

Сенден айрылдым кош, кош, кош.

¹ Э с к е р т ү ү: Оригиналда «Кош мөкө» деп берилген. Контекст боюнча Караганда Боке болуш керек. Анткени Болотко карата Мөөрдүн айтканынан.

М ө ө р:

– Илбирске изиң чалдырдың,
Ичимди жаман жандырдың.
Илгери алчу Мөөрдү,
Итейген чалга алдырдың.

Б о л о т:

– Жантайдын колуна ок тийсин,
Ит эмес илбирс экен илип кетти.
Кантейин, кош, кош, кош,
Сенден айрылдым.

М ө ө р:

– Карышкырга изиң чалдырдың,
Кантейин ичти жандырдың.
Качанкы алчу Мөөрүндү,
Калпактай чалга алдырдың.
Качан бир көрөм ким билет,
Кайгыртып Болот, айрылдың – десе анда

Б о л о т:

– Атасынын оозуна жин, кантейин,
Жантай Калпак эмес каман турбайбы,
сенден айрылдым.

Кош, кош, кош

М ө ө р:

Алты байтал айдатып,
Аяктай кебез байлатып,
Алгының десем болбодун,
Айрылдың Болот жолдошум.
Соң-Көлдүн башы тал менен,
Соодагер өтөт мал менен,
Солкулдап ыйлап баратам
Соолгон Жантай чал менен.
Кең-Колдун башы тал менен,
Кербендер өтөт мал менен,
Кейип ыйлап баратам,
Кеминдик Жантай чал менен.

Укурук кыйдың тал менен,
Болот убара болдуң мал менен,
Улуп уншуп баратам,
Улуксунган чал менен – десе

Б о л о т:

– Улук болсо да мен барганда
Жантай уктап калса болду го –
кош, кош, кош, кош.

М ө ө р:

– Ата-энем калды арманда,
Кор кылды мени жалганда.
Жаш башым кантип чыдайын,
Жарамсыз чалга барганда.
Жарашып ойноп күлөөргө,
Жаш Болот калдың арманда – десе,

Б о л о т:

Атасынын көрүнө,

Жантай жок болсо экен мен барганда кош, кош,
кош – деп ыйлайт. Анда Болот ойлойт: Мөөр мин-
тип ырдаганда мен да ырдап калайын, Жантай ба-
атыр ызаланса экөөбүздү кабатыбыз менен мууз-
дап кетээр, ызаланбаса дагы көрөрмүн деген ой ме-
нен Мөөрдү бекем кучактап, Болоттун айтып турган
жери.

Б о л о т:

Кырдан оттойт бир жылкы,
Кырылып кетсин миң жылкы
Кыз Мөкөм сенден айырган,
Жантайдын кыйноого кетсин үй-мүлкү.
Тоодон оттойт бир жылкы,
Топтошуп турат миң жылкы.
Тоту куш сенден айырган,
Токсондогу Жантайдын,
Тозоко кетсин үй-мүлкү.
Алты байтал айдатып,

Аяктай кебез байлатып,
Алайын десем болбогон,
Атама жетсин убалым.
Айрылдым го чын эле,
Айланы кандай кыламын.
Асылым Мөөр аман бол,
Аргасыздан чыдадым.
Алыска кетип барасың,
Анда да канбайт кумарым.
Жети байтал айдатып,
Жетелеп кебез байлатып,
Куда бол десем болбогон,
Жээниңе жетсин убалым.
Жеримден кетип барасың,
Кантейин, жетимден бетер чыдадым.
Тогуз байтал айдатып,
Башына топудай кебез байлатып,
Алалбай калдым өзүндү.
Армандуу жашым төгүлдү,
Кеттиңби Мөөр боздотуп,
Келтирер бекен кезинди.
Кеминдеги Жантайдын
Келээрин мен билбедим.
Келээрин мен билгенде,
Сени керек кылбай жүрбөдүм.
Кеттиңби Мөөр боздотуп,
Кейишке салдың сүйгөнүм.
Алыстагы Жантайдын,
Алаарын мен билбедим.
Айрылаарды билгенде,
Ашык болбой жүрбөдүм
Алыска кетип барасың,
Аман болгун сүйгөнүм.
Алайын десем малым жок,
Кантейин, азабын тарттым дүйнөнүн

Ак боз атым минермин,
Арман менен жүрөрмүн.
Аман болгун көргөнчө,
Акыр бир күн сүйөрмүн.
Айылда окшош сага жок,
Кантейин, арманда ырдап жүрөрмүн –

деп ырдайт. Баягы Жантайдын жигиттери тигил үйгө ырчылар келгенби дешип, буларга келип боз үйдүн сыртынан тыңшап турушат, ыр бүткөн соң Жантайдын жигиттери жанына барып кабактары бүркөө отурушат. Бир убакта Жантай сурап калат:

– Эй, жигиттер, силерге эмне болду? – деди.

Анда бирөө:

– Ээ, баатыр эмнеси менен курусун – деди. Анда Жантай:

– Ай, эмне кабагыңар бүркөө, деги айтсаңар боло – деди.

Анда бир жигити: – Ээй баатыр, айтканы менен курусун – деди.

– Эмнени –

– Мөөрдү.

– Эмне болуштур?

– Эй баатыр, ушуну албай эле койсоңчу – деди.

– Кимди –

– Мөөрдү.

– Эмне болду?

– Ээ баатыр, бир көзүн аза караган, бир көзүн баса караган бир сокур жылкычыны кучактап алып сенден кеттим Жантайга, артыман барып тур, ар жылы кабар алып тур, – деп боздоп жатат баатыр. Ушуну койсоңчу, бул Мөөрдөн башка кыргызда кыз түгөнүп калыптырбы – дейт жигити. Анда Жантай мындай дейт: – Эй, балдар, андай эмес, кыз эмес бекен, сонун кыз турбайбы! Атасынын төрүндө бирөө

алам, бирөө тиём деген экен, экөөнүн убада шерти бар чыгар, анысынан ажыратып мен алып жатсам, мени колунан келгенче кармап калбайбы. 15–16 жашында атасынын төрүндө анын кадырына ошончолук жетип турган кыз мен анын жанында кан турбаймынбы менин кадырымды андан ашык көтөрөт, унчукпагыла, ал сонун кыз экен» – деп койду. Ошону менен Мөөрдү алып кетти. Болот калды. Арадан эки жылча убакыт өттү.

Бир күнү Болот Мөөрдү эстеп барам дебедим беле, эмне болсо да барайын деп аттанып жөнөп калат. Бир нече күн жол жүрүп Кеминге келип Жантайдын айлын таап айлына келип Мөөрдүн үйүн сураштырып келет. Келсе Мөөрдүн үйү талаада жалгыз, айылдан обочороок тигилген боз үй, эшикте ат керме турат. Үйдөн эшикке чыккан адам жок, чоң боз үй турат. Ал кезде Жантайдыкына кимди чакырса гана барат. Өзүнчө барууга эч кимдин акысы жок. Анткени ошол элдин ханы – Жантай.

Болот эшикке келет да атынан түшүп өз атын өзү мамыга байлап, Жантай үйдө эмей кайда дейсиң, деген ой менен эшиктен кирер менен эле катуураак үн менен:

– Салоомалейкум – десе алик алган киши жок, караса жалгыз Мөөр бир катын менен сүйлөшүп олтурат. Аларды көрө коюп Мөөр менен амандашып калат. Кучакташат. Болот келгенден кийин Мөөр жанындагы катынга көзүн кысып коёт, кете бер дегендей ишарат берип, катын кетип калат. Анда экөө, сагынышкан немелер, күндүз өз билген иштерин аткарып жатып калат. Анда Мөөр айтат:

– Болот, сен ырас келдиң бул жерден коркпо, бул үйгө кимди чакырса гана келет, болбосо чакырбаган адам келбейт – дейт. Анда Болот:

– Жантай баатыр кайда кетти эле дейт? Анда Мөөр:

– Баатыр көл жакка топко кеткен, бир он – он беш күндө келем деп. Арадан үч күн өткөндөн кийин Мөөр:

– Болот, сен эми кайт, баатырдын келе турган убактысы болуп калды, кокустан сени көрүп калса сенде кеги, өчү бар эмеспи аны өзүң билесиң окустан өлтүрүп коюп жүрбөсүн – деп Болотту узатат.

Ал күнү Болот кетип баратып үч күнү – түнү менен уйку көрбөгөн неме бир ээн талаага барып атын откозуп уктап калат. Ойгонсо күүгүм кирип калган. Кайда бараарын билбей ойлойт, баягы Мөөрдүкүнө кайта барайын Жантай келсе келгенин көрөйүн, келбесе дагы бир жатып кетейин деп, кайта чаап баягы үйгө келди, келсе эшиктеги ат мамыда баягы Мөөрдү алганы барганда минип барган Жантайдын жоргосу байланып турат. Анда Болот ойлойт, эми ушу атын көрүп качмак белем, Жантай келген экен, Мөөр экөөнүн отурганын көрөйүнчү, мени көрүп ачууланып каарына алса, жамандашса жамандашам, ал жамандыгына алса мен да жамандыгыма алайын ошол чалга кантип алым жетпесин. Жок жакшылашса, мен да жакшылашайын деген ой менен эшиктен кирип:

– Салоомалейкум, таксыр – дейт босогодон. Анда Жантай:

– Ээ балам, кимсиң ботом, карангыда жүргөн? – дейт. Анда Болот:

– Менмин таксыр.

– Аа мен деген ким, атың? – дейт. Анда Болот:

– Атым Болот – дейт.

– Э, ботом, кайсы Болотсун? – дейт. Анда Болот:

– Баягы Мөөрүңдүн Болоту, менмин – дейт.

Ошондо Жантай ачуусу келип:

– Ии, ырас келдин, кудай сени мага ойноп көрсөтүбү же чындап көрсөтүбү – деп керегедеге илинип турган кылычын карайт. Анда Мөөр Жантайга жакын келип, – койсоңузчу, эми ушуга да кылыч суурасызбы, ал болсо бир улак сиз болсоңуз анын жанында кансыз. Кап-качан өткөн ишти ойлогонунузду койбойсузбу, деп Мөөр ачууланат. Көрсө, Мөөргө Жантай багынып калган экен. Мөөрдү карап – койдум, койдум оой бул жаман урган Болоттун быякта коргоочусу бар турбайбы, кел балам, Болот, өз жаныма кел, жаныма отур деп Болотту чакырып алып жанына отургузат. Ошондо Мөөрдү бир карап, ботом, баягы Мөөрдү мен алганы баргандагы ырдаган Болот сен белең, же башка беле? – дейт. Анда Болот – «ии баатыр, ошондогу Болот менмин» – дейт. Эмесе ошондогу ырындан ырдап көрчү, бул жерде Мөөр да олтурат, мен да олтурам, сен отурасың. Бул жерге эч ким келбейт ошондогу ырындан ырдап көрчү, мен өз кулагым менен бир угайын дейт. Ангыча Болот Мөөрдү карайт, кандай кылсам ырдамсамбы же ырдабасамбы деген шек менен. Ангыча Мөөр көзүн кысып коёт. Ырдай бергин коркпо дегендей. Ошондо Болот чөгө түшүп отура калып, Жантайды карап айтып турган жери:

Карыган Жантай экенсин,
Кандык кылсаң кечерсин.
Кандыгыңыз чын болсо
Кашында сулуу Мөөрдү,
Качпастан бир түн берерсин.
Кандыгыңыз калп болсо,
Кара башым кесээрсин.
Кара башым сен кессен,
Кандыгыңыз бекерсин.
Төрдөгү Жантай экенсин,

Төрөлүк кылсаң кечээрсин.
Төрөлүгүң чын болсо,
Төп келишкен Мөөрдү,
Төрүндө бир түн берерсин
Төрөлүгүң калп болсо,
Төбөмдү казыр кесерсин.
Мөөрдү бир түн аясаң,
Төрөлүгүң бекерсин.
Бабам Жантай экенсин,
Баатырлык кылсаң кечерсин,
Баатырлыгың чын болсо,
Башында Мөөр меники,
Мага бир түн берерсиң.
Менден бир түн аясаң,
Баатырлыгың бекерсин.
Баатырлыгың жок болсо,
Башымды азыр кесерсиң.
Кыйланы чаптың эл алдың,
Кыркышкан жоодон кек алдың,
Кызыгып ойноп күлөөрдө,
Кыраандык кылып сен алдың.
Кыйбасам сулуу Мөөрдүн,
Кызыгын көрөм деп алдың.
Кыз Мөкөмдөн айрылып,
Кыйноосун тартып мен калдым.
Арысты чаптың эл алдың,
Айтышкан жоодон кек алдың.
Адал жуптуу жарымды,
Ашыктык кылып сен алдың.
Айдай сулуу Мөөрдүн,
Асылын көрөм деп алдың.
Ашыгымдан айрылып,
Азабын тартып мен калдым.
Жеркенди чаптың эл алдың,
Желпинген жоодон кек алдың.

Жеримде сулуу Мөөрүмдүн,
Жыргалын көрөм деп алдын.
Жыргап ойноп күлөөрдө,
Жетиктик кылып сен алдын.
Жетигим Мөөрдөн айрылып,
Жер кучактап мен калдым.
Ар адамда жубай бар,
Шарияттан сурай бар
Ашыгымдан айырдың,
Акырет деген бир жай бар,
Ошол жакка барганда,
О Жантай, акыйкатчы кудай бар.
Тентушум Мөөрдө убай бар,
Жантай, тигил жайды сурай бар.
Тентушумду сен алдың,
Тигил дүйнө бир жай бар.
Тиги жайга барганда,
Баш коштуруп ал жакта,
Баарыбызды чогултуп,
Текшерүүчү кудай бар.
Ашыгымдан айрылып,
Айылда сыздап күйгөмүн.
Ак Мөөрүмдөн айрылып,
Азабы кыйын күндөмүн.
Ашыгымдан айырдың,
Акыретти билбедиң.
Аламын десем малым жок,
Алып кетүүгө алым жок,
Азабын тартып дүйнөнүн.
Ажалым кетип өлгөнчө,
Акыреттик сүйбөдүм.
Ашык болбой жөн турбай,
Айрылаарды билбедим.
Кара көз сулуу жаш Мөөрүм,
Кара шай кийдин булактап.

Калкымда жүрдүң кылактап,
Качантан бери көрбөдүм
Кала бердим ыраактап,
Кандык кылсаң берээрсин,
Казыр жатсам кучактап.
Казыр бир түн бербесен,
Кыяматка барганда,
Жантай, кара эшек кылам кулактап.
Көк шайы кийдиң булактап,
Көрүнбөй кеттиң ыраактап,
Көркөмдүү сулуу жаш Мөөрүм,
Көп элде жүрдүң кылактап.
Мөөрдү бир түн бербесен,
Кыяматта билерсиң Жантай,
Сени көк эшек кылам кулактап.
Ак шайы кийдиң булактап,
Айылда жүрдүң кылактап,
Акыреттик болоордо,
Алыстап кеттиң ыраактап.
Алтүндө бир түн берсениз,
Азыр жатсам кучактап.
Алтүндө менден аясаң,
Акыретке барганда,
Ак эшек кылам кулактап.
Экөөбүздү баш кошуп,

Анан өлтүрсөң макул бычактап – дейт. Ошондо Жантай Болотко – «Эй балам, сөзүңдү токтот. Деги эр экенсиң. Мен сени жашык Болот десем, анык курч Болот турбайсыңбы, башында Мөөр сеники аягында меники болду. Жаман чиркин. Мөөрдү мурун алып койсоң кантип тартып алмак элем. Кыргызда Мөөрдөн башка кыз түгөнүп калыптырбы.

– Мөөр, бул Болот анык жигит экен го. Мен талаага ээн бастырып чыксаң эле мени муундуруп

өлтүрүп, сени алган жүргөн турбайбы. Мөөр мен сага да ыраазымын, Болот сага да ыраазымын. Деги калп айткан менен болобу, чиркин, Болот киши көргөндө кызыгып кетет экен. Биздикине көп келбей жүрчү», – деп эртеси бир ат мингизип, үстүнө чепкен жаап Болотту узаткан экен.

5. МӨӨРКАН

Аркадан сарбагыш элинен кан Жантай деген адам чыккан экен. Жашы алтымыштан ашып, жетимишке тартып калганда Чагыр деген элден бир Мөөркан деген сулуу кыз чыккан. Ойлоп отуруп кан Жантай эчкинин өмүрүнчө өмүрүм калыптыр, ушу Мөөрканды алсам менин көзүм өтүп кетсе, солто, сарбагыштын балдары эшигимдин алдын бир чандатып калса, бу дагы айтылган нуска сөз болуп калар го деп ойлогон экен. Кырк жигитин ээрчитип, чагыр деген элдин чекесинен калдайып кирип келе жаткан экен. Бир топ кыз-келин селкинчек тебишип ойноп жаткан экен. Ошондо кан Жантай: – «Ушу кыздарды көрүп кел, ичинде Мөөркан бар бекен, жок бекен. Болсо ашар сулуу кыз бекен, же бир айтым сөз бекен» – деди. Жигит кыздарга барып, кайрылып калды:

– Кара талдан куш көрдүм,
Капа болуп жүргөндө,
Амансыңбы кыз-келин,
Ушул ойнунду куш көрдүм.
Эки талдан куш көрдүм,
Эриккенсип жүргөндө,
Эсенсиңби кыз-келин,
Ушул ойнунду куш көрдүм.

Кара талда куш барбы?
Калкында Мөөр кыз барбы?
Эки талда куш барбы?
Элинде Мөөр кыз барбы?
Алтын чынар бай терек,
Каланда барбы кыз-келин?
Ай жамалдуу Мөөркан,
Аранда барбы кыз-келин?
Күмүш чынар бай терек,
Каланда барбы кыз-келин?
Күн жамалдуу Мөөркан.
Аранда барбы кыз-келин

Анда кыз-келиндин иши жок, селкинчегин тээп ойной бериптир. Мөөркандын кулагы сезип калган экен: «бир жигит силерге сөз айтып жатыры, анын сөзүнө жооп бер» – деп, бир жакшы жеңесин четке чыгарды. Келинчектин сөзү:

– Арка чачың алтоодон,
Түрбөй жүрөт Мөөркан.
Аркадан келген адамга,
Тийбей жүрөт Мөөркан.
Желке чачын жетөөдөн,
Түйбөй жүрөт Мөөркан.
Жеринен келген далайга,
Тийбей жүрөт Мөөркан.
Анда жигит айтат:
– Ак төтөдөй ак ордо,
Айылы барбы Мөөрдүн?
Аламын деп мал берген,
Кайыны барбы Мөөрдүн?
Бос тетеге босордо,
Айылы барбы Мөөрдүн?
Болуп коюп мал берген
Кайыны барбы Мөөрдүн?

Катыраак айтар кебим бар,
Менин катын алар бегим бар.
Кыйкырып айтар кебим бар,
Менин кыз ала турган бегим бар.

Анда келин:

Катыраак айтчы кебиңи,
Алып келгин көрөйлүк,
Катын алар бегинди.
Алдагы Ак Мөөрдүн теңиби?
Айран ичип мас болгон,
А да бир байдын кемиби?
Кыйкырып айтчы кебиңи,
Алып келгин көрөбүз,
Кыз ала турган бегини,
О да кыз Мөөрдүн теңиби?
Кымыз ичип мас болгон,
О да бир байдын кемиби

Ошондо жигит аңшыйтып кыз-келинге кантип алып барып көрсөтөмүн деп капа болуп, кабагын салып кан Жантайдын жанына келди. – Ээ, балам, эмне кабагың салып келдиң? – Кыз-келин сени көргөнү жатыр, кирбейсиңби? Анда кан Жантай: «абдан жакшы иш болуптур. Башында айтар сорданым, аягында чыры жок. Биз кыз-келинди көрөлү. Кыз-келин бизди көрсүн» – деп, кырк жигити менен кыз-келинди көздөй жүрүп калды. Анда баягы жигит Жантайдын кан экенин билбестен караламан киши экен деп калжың кылып жибербесин, Жантайдын кан экенин айтып барсам калжың кылбай калат деп:

Картайды деп кемитпе,
Кан Жантайды түрүндө.
Жантайдын жинине тийген адамдар,
Үйүндө тынчып жатпаган,

Сага окшогон кыздарды,
Тартууга алып келишкен.
Эшигинде кулдары,
Эки-экиден алышкан.

Анда кыздардын ичинде бир ээрди түйрүк кары кыз бар экен: – Оноонун алып келе жаткан чалын кара, айтып келе жаткан сөзүн кара. Ошого жоопту мен берейин – деди. Чекеге чыга калып, сары кыздын айтып жаткан сөзү:

Бел айлана бергинче,
Белдей кырчын тал экен.
Беш атандан бер жакка,
Белгилүү кудай жар экен.
Аламын деген күйөвүң,
Ак Мөөркан, сулуу кыз,
Ачылган бактың бар экен.
Он төрт жашар бала экен,
Оюнду билген жан экен.
Үй айлана бергинче,
Үйдөй кырчын тал экен.
Үч атандан бер жакка,
Үлкөн кудай жар экен.
Ак Мөөркан, сулуу кыз,
Ачылган бактың бар экен.
Аламын деген күйөвүң,
15 жашар бала экен,
Оюнду билген жан экен.

Анда Мөөркан туруп ойлонуп, жаман адамдын берген жообун кара. Жантай мени алса алар, албаса кайта кетер. Жакшы адамдын көөдөнүнө дак салып, мынчалык какшык сөз эмне, буга жоопту өзүм бербесем болбойт экен го – деп, Мөөркандын айткан сөзү:

Каным Жантай сен элен,
Ат арытып келипсин,
Аламын десең өзүң бил,
Мен карегин менен тең экем.
Бегим Жантай сен элен,
Ат арытып келипсин,
Аламын десең өзүң бил,
Перзентин менен тең элем.
Көрдүң Жантай түрүмдү,
Соолтом десең өзүң бил
Жазында жаңы ачылган гүлүндү, —

деп сөзүн бүтүрдү. Ошондо Жантай, бу кыз жаман жерден кармады го алсамбы, албай кайта кете берсемби деп ойлонуп туруп калды. Анда жанагы сары кыз ачуусу келип кетип, — эми муну жаш экен деп мактасам бу көкүрөгү жок кургурдун көөнүн буруп тийгени жатканын карабайсыңбы — деп жанагы сөзүн кайтадан чал экендигин аныктап айтып жатыры.

С а р ы к ы з:

Бел айлана бергенче
Белдей кырчын тал экен.
Беш атаңдан бер жакка,
Белгилүү кудай жар экен.
Ак Мөөркан шоруң бар,
Аламын деген күйөвүн.
Жаш экен десем сүйүнбө,
Наркы атаң десем калп болор,
Берки атаңча бар экен,
Алтымышта көк шил чал экен.
Үй айлана бергенче,
Үйдөй кырчын тал экен.
Үч атаңдан бер жакка,
Үлкөн кудай жар экен.

Ак Мөөркан шорун бар,
Аламын деген күйөвүн,
Жаш экен десем сүйүнбө,
Наркы атам десем калп болор,
Берки атаңча бар экен,
Жетимиште көк шил чал экен.
Тийдим Жантай жинине,
Алып берсин көрөйүн,
Койчусунун бирине
Эми кошсун көрөйүн,
Короодогу күнүнө.
Жан жанына карасам,
Жагалмай сыны бар экен.
Туш тушунан карасам,
Турумтай сыны бар экен.
Бет алдынан карасам,
Үнүрөйгөн чал экен.
Өнү суук неме экен –

деп, Сарыкыз комузун тескери күүлөп, тескери басып кетип калды. Анда кан Жантайдын кайраты келип, катындар менен калжыңдашып, кыздар менен кылжыңдашып турган менен соода бүтөбү, чагыр деген элди музоосун да сүзүп коркутуп койгон элем. Жакшысы уялганынан берет, жаманы коркконунан берет, чагырга барып эле алып кетемин деп, кырк жигити менен чагыр деген элдин айлына кирип келди. Музоосун да сүзүп коркутуп койгон эл экен, колун куушуруп коюн жетелеп, кан Жантай жол болсун – деп, алдынан тосуп чыкты. Жантай: – «ээ жол болсо алай болсун. Мен силерден бир буюм сурап келдим, берсенер алайын, бербесенер кайтайын». Сизге бербей турган буюмубуз жок. Айтың – деди. – Айтса, ойлоп отурсам эчкинин өмүрүнчө өмүрүм калыптыр. Силердин элиңерден Мөөркан деген сулуу кыз чыгыптыр. Ушуну алсам

менин көзүм өтүп кетсе, солто, сарбагыштын балдары эшигимдин алдын бир чандатып калса, ушу да бир айтымга нуска сөз болуп калар деп ойлоп чыктым эле. Анда чагыр деген элдин жакшылары: «Кыз деген буйдалаган төө болот, ким кармаса ошонун колунда кете берет. Сизге бербегенде кимге бербиз. Түшүң таксыр» – деди. Коюн союп, колун куушуруп Жантайдын алдында кызмат кылышып турду. Анда Жантай мага берерин болсо Мөөрдүн калың малын кес деди. Жакшы адамдын алдында көп айтып коёбузбу, аз айтып коёбузбу деп калың малын кесе албайт. Анда Жантай кыз да болсо кыйла акылы бар Мөөрдүн өзүнө кестиргиле дейт. Эки жигит Мөөргө барып, ооздору батпай турган кезде, Мөөр дароо биле коюп:

Айбалка илдим бармакка,
Туш кылбасын кудайым,
Тил билбеген келбеке.
Чагырда жаткан көп элим,
Акыл ойлоп койдунбу,
Карыган Жантай бермекке?

Анда жигиттер:

– Ак боз бээ той кылды,
Чагырда жаткан көп элин,
Кары-жашы жыйылып,
Карыган Жантай бермекке,
Ушундайча ой кылды.

Мөөр калыңды көп айтсам Жантай албай коёр бекен деп айтканы:

– Аламын десе Жантайың,
Алтымыш жорго жабдыктап,
Алтымыш атан зар артып,
Алты миңче жылкы айдап,
Кулдугума бир келсин.

Анан кийин Жантайың,
Жетимиш жорго жабдыктап,
Жетимиш атан зар артып,
Жети миңче жылкы айдап
Үй жанына бир келсин.
Эшигиме жумшаймын,
Балалуу чоор күң берсин –

деп, калынды кесип берди. Эки жигит адырандашып жүгүрүп кетти. Кыз табылса менин кыйла малым жетет. Солто, сарбагыштан түтүнгө койбой бир жылкыдан жыйып кел. Солто, сарбагыш деген эл отуз эки болуш эл экен. Чагыр деген эл бир ыстарчын эл экен. Бай малынын эсебин таппай калды, эң акыркы эшигинде ити жок кедейлери 100 жылкыдан энчилеп калды. Мөөркандын тоюн кылды. Тоюн тойлоп жатканда Мөөркандын атасы менен туушкан бир эжеси бар экен, эжесинин жалгыз Болот деген баласы бар экен. Ушул Мөөрканды Болотко алып беремин – деп, жашында куда болуп койгон экен. Энесинин куда болуп койгондугун Болот билип, келип-кетип жүрөт экен. Ошол той үстүндө Мөөркан бир женесине: «Болотко киши жиберип кабар берип койсоңор. Мен Жантайдын колунда кетип бара жатырмын. Болот менен сүйлөшүп, коштошуп кетейин» – деди. Болотко бир киши жиберди.

Кабарчы баратканда Болот жылкы кайтарып жүрөт экен. Болоттун атасы бай, 100 жылкысы бар экен. Жалгыз баласына жылкы кайтартып коёт экен. Катын алып бериш көөнүндө жок экен. Болот байкуш Ак-Өзөн деген эки сайга жылкысын өрдөтүп коюп көк кашка айгырын минип, көк төбөгө чыгып, кайындан укуругун карысына салып Мөөрдүн айлын бет алып ырдап турган экен:

Кыяга чыгып оттогон,
Кызыл куйрук нарымды.
Кызыл тилде зар берип,
Качан алар экемин,
Кыз Мөөркан жарымды.
Капталга чыгып оттогон,
Кара куйрук нарымды.
Калдайтып малды көп айдап,
Качан алар экемин,
Калам каш Мөөр жарымды.
Ак кагазга кат жазсам,
Алат бекен Мөөркан.
Апамдан тууган Болот деп,
Санайт бекен Мөөркан?
Эки эли кагаз кат жазсам,
Алат бекен Мөөркан?
Эжемден туулган Болот деп,
Санайт бекен Мөөркан? –

деп ырдап турганда кабарчы барып бөйрөгүнө түртүп жиберди, чочуп кетип экөө мушташып калды. Болоттун бир көзү кылый экен. Аны эл «Болот сокур» дейт экен. – Ээ, кысталак, сокур – деди – сен биерде «Мөөр» деп какшап ырдап жатасын, аркадан кан Жантай келип Мөөрканды алып кетип атыры дейт. Анда Болот: – ой, айланайын орток, ойноп айтасынбы, чын айтасынбы? – Бүгүн барсаң көрүп каласын, эртеңге калсаң көрбөй каласын – деди.

Ошерден көк кашка айгырын минип Болот байкуш ыйлап жөнөдү. Мөөрдүн бир жеңеси кайта-кайта чыгып Болоттун жолун карап турган экен. Болоттун ыйлап келатканын көрүп: – Ой айланайын, чындап ыйласа сокур көздөн жаш чыгат деген ырас тура. Болоттун сокур көзүнөн дагы жаш агып кетиптир. Анда Мөөркан: – ал да бир күйгөн токой

да, күйгөнүнөн ыйлап келе жаткандыр, бир чекедеги үйгө түшүргүлө караңгы киргенде менин тушума апкелип отургузуп койгула, мен бир керээз кебимди айтып коштошуп калайын дейт. Чекедеги үйгө түшүрүп алдына аш, оокатты койду. Тамагынан аш да нан да өтпөдү, ыйлагандан башканы билбей отура берди. Караңгы киргенде Болотту алып келип Мөөркан отурган үйдүн тыш жагына, Мөөркандын тушуна отургузуп койду. Мөөркан арманын айта берди. Болот ыйлап олтура берди.

М ө ө р к а н д ы н с ө з ү :

– Караган бастың кайгырдың,
Кара өзөн толгон көп малың,
Болот бербей жүрүп айрылдың.
Бетеге бастың тайгылдың,
Беш өзөн толгон көп малың,
Бербей жүрүп айрылдың.
Алты өзөн толгон көп малың,
Айдап барып сатып ал.
Ак Мөөрдөн калган соң,
Алты айга жетпей катын ал.
Жети өзөн толгон көп малың,
Жетелеп барып сатып ал.
Ак Мөөрдөн калган соң,
Жети айга жетпей катын ал.
Аргымак оозун кергинче,
Аман бол, Болот көргүнчө.
Күлүктүн оозун кергинче,
Күйдүрдүң Болот көргүнчө.
Аргымак минсең жолуң бош,
Айрылдың Болот кайыр кош.
Күлүктү минсең жолуң бош,
Күйдүрдүң Болот кайыр кош –

деп, Мөөркан сөзүн бүтүрдү. Болот ойлонду. Ыйлагандан эчтеке чыкпайт. Талаага барып жатайын.

Эртең Мөөрканды кан Жантай алып баратканда беш алты сөз айтып коштошуп алгыдай болоюн – деди дагы беш-алты сөздү көкүрөгүнө түйүп алып талаага барып жатып Болот уктап калды. Анан таң атты. Мөөрдү кан Жантай алып кете турган болду. Ошондо катындар кызды кыңшылатып көрүшүп ыйлайт экен, ошондо Мөөркан өзү арманын айтып ыйлай берди. Көрүшкөн катындар эчтемени айта албай отуруп кала берди.

М ө ө р к а н д ы н с ө з ү :

– Жылкы айдадым колотко,
Жыласам кудай кошбоду,
Жыты кошкон Болотко.
Кой айдадым колотко,
Кош десем кудай кошбоду,
Коюндашым Болотко.
Ак теке чыгат ак ташка,
Атакем берип коюптур,
Ак ала сакал какбашка.
Көк теке чыгат көк ташка,
Көп жыйын берип коюптур,
Көк ала сакал какбашка.
Чалдын берген буурул ат,
Чапса колдон суурулат.
Чал күйөөң дегенде,
Аргам жаман куурулат.
Аштан ашыктуу жилик эт жесем,
Алкымым канбайт ал менен.
Алты күн жатып ойносом,
Артыгым чыкпайт чал менен.
Тойдон томукту жилик эт жесем,
Тоютум канбайт ал менен.
Тогуз күн жатып ойносом,
Оюnum канбайт чал менен.
Чалдын берген торусун,

Айгыр алсын сорусун.
Чалга берген атакем менен энекем,
Өлбөсүн да житпесин,
Алты ай кесик оорусун –

деп, Мөөркан сөзүн бүтүрдү. Энеси жашынып келип кан Жантай угуп калса элди чаап жибереби, атып жибереби – деп кызын келип кучактап калды.

Э н е с и:

– Аркалыктын кан Жантай,
Орго тийсин дегеним.
Жакшы менен жаманга,
Кор болбосун дегенмин.
Торку элечек бүркөлүп,
Той баштасын дегенмин.
Топтонтуп нарды чиркентип,
Көч баштасын дегенмин
Казы илечек бүркөлүп,
Калк баштасын дегенмин
Калдайтып найды силкейтип,
Көч баштасын дегенмин –

деп, энеси кызын сооротуп койду. Ошондо Мөөркан отуруп ойлоду. Ушу мен мусаапыр болуп Жантайдын колуна кетип атырымын. Кары күйөө деп жене, балдызы алдына басып барган жок. Эртең үйүнө барганда менин алдыма бирөөң басып келгениң жок деп менин бетиме салык кылып жүрбөсүн. Чал да болсо кыз-келинди ээрчитип барып, комуз кактырып, бир саат отуруп келейин – деп Мөөркан бир топ кыз-келинди ээрчитип, Жантай отурган үйдү карай барып калды. Кан Жантай «күйөө отурат» деген сөздү уккан экен. Отурган жеринде жүккө жөлөнүп уктап калыптыр, коңуругунан ат үркүп кыздар коркуп кире албай туруп калыптыр. Аңгыча эр албаган сары кыз элден кийин жүгүрүп же-

тип барды – «эмне кирбей турасыңар?» – деди. – Оо, кудай алсын аны мен ойготомун – деди. Аны да мага окшогон катын тууган – деди. Жантайдын как тушунан барып туурдуктун капшытын ачып жиберип кыйкырып кан Жантайды ойготуп жиберди.

Ак шумкар көккө эргисе,
Агарган көлдөн каз кетер.
Алыстан келди көп жеңен,
Арманда күйөө баш көтөр
Көк шумкар көккө эргисе
Көгөргөн көлдөн каз кетер.
Көп жеңен келди көргөнү,
Көкшүн күйөө баш көтөр

Сары кыздын дабышы менен кан Жантай ойгонуп кетти. Көзүн ачып караса эшиктен кыз-келин чубап кирип келе жаткан экен. Чоң адам отура берип орношуп алган экен. Оо, кудай мени уруп калган турбайбы – деп, ордуна турду. Кыздардын көбү коркконунан, көбү уялганынан бирин-бири кучактап үйдүн бир жагына жабылып калышты. Мөөркан сынын бузбастан, кан Жантайды колтугунан алып: «Отурунуз таксыр» – деп, отургузуп оң тизесин басып отурду. Кыздардын баары бир катар отурду. Бир саат комуз кактырып, тамаша кылып берип чыгып кете берди. Кан Жантай Мөөркандын даңкын угуп, көзүн көрбөй көзү кашайып отурган экен. Көзү көзүнө түшкөндө көөнү кетип калып, зорго өзүн ырастап калды. Мөөркан атасынын үйүнө жете электе кан Жантай азыр жөнөтөсүз деп элди кууп жиберди. Жантайды жөнөттү. Болот байкуш бир күнгөйдө жатып уктап калган экен.

Ойгонуп караса Мөөрканды кан Жантай жандай жандап алып, көк кашка айгырын минип, онду-

солду камчылап баратат. Мөөрканды бир жагынан барып, Болот жандап арманын айтканы:

– Күнгөйдөгү булагым,
Калың чагыр ичинде,
Күйүп турган чырагым,
Күйсөм да кудай кошподу,
Айрылдым Мөөр ынагым.
Тескейдеги булагым,
Калың чагыр ичинде,
Жанып турган чырагым.
Дегдесем кудай кошподу,
Айрылдым Мөөр ынагым.
Кең колдун башы тал менен,
Кербендер өтөт мал менен.
Кетесинби Мөөркан,
Кемшийген Жантай чал менен.
Соң-Көлдүн башы тал менен,
Соодагер жүрөт мал менен,
Кетесинби Мөөркан,
Соолуган Жантай чал менен.
Аргымак оозун кергенче,
Аман бол Мөөр көргөнчө.
Күлүктүн оозун кергенче,
Күйдүрдүн Мөөр көргөнчө.
Аргымак минсем жолум бош,
Айрылдым Мөөр кайыр кош.
Күлүктү минсем жолум бош,
Күйдүргү Мөөр кайыр кош

Ошондо кан Жантай Болотту каш көрөт экен. Кандай сокур, муну албайсынбы, ар жакка. Анда Болоттун жанында эки жылкычы бар экен. – Жүр эми, кысталак сокурум, чоң кишинин жанында кишини уят кылдың – деп, Болотту алып кетти. Болот жылкычыларга жалынып калды. Менин

дагы төрт ооз сөзүм бар. Ошону айтып кайта келемин – деди. Жылкычылар коё берип: – бар эмне болсоң ошо бол – деди. Анда Болот чаап барып жандап сөзүн айтып бара жатты:

Төбөңдү чаптың эл алдың,
Ак Мөөркан жарымды,
Жаштык кезин мен алдым.
Андан кийин сен алдың,
Төбөдө ыйлап мен калдым!
Айыбың тапсаң кайтып кет!
Кыранды чаптың эл алдың,
Кыз Мөөркан жарымды,
Күлгүн кезде мен алдым.
Андан кийин сен алдың,
Кыранда ыйлап мен калдым,
Айыбын тапсаң кайтып кет!
Беленди чаптың эл алдың,
Ак Мөөркан жарымды,
Ардактуу чакта мен алдым.
Андан кийин сен алдың,
Белесте ыйлап мен калдым,
Айыбын тапсаң кайтып кет.
Он жылкы бердин, сен алдың,
Оңоюн таптым мен алдым.
Кырк жылкы бердин сен алдың,
Кызыктуу кезде мен алдым –

деп, кайтып кетти. Жылкыда үч күн жатып жамбашына таш өтүп, көзүнөн мончок-мончок жаш кетип: «Мөөрүм Аркага кетти унутпайын шертти, анты унутуп ага кеп болуп калбайын» – деп, жөнөп калды. Барса Жантай үйүндө жок, бир жакка кетиптир. Мөөркан бир үйдө өзү жалгыз экен, Болот үч күн жатты, үч жылдык черин жазды. Анда Мөөркан: – Эми жетишет, эртерээк кет. Жакшы

адамдын алды тар, аркасы кең болот деп, жабдыктуу ат мингизип, жакалуу тон кийгизип Болотту жөнөттү. Болот кашка жолдон өтө бергенде кан Жантай кырк жигити менен келип айлына түшүп калды. Аны Болот көрүп ойлонуп калды. «Барсам жылкычылар сураса, жезденди көрдүңбү десе, жалгандан көрдүм деп кантип айтамын. Кайта чаап барып эле жездемди көрө кетейин деп, кайра айылга келди.

Кан Жантай Мөөрканга белмелин чечтирип женин тарттырып, желбегейленип жаңы көтүн коюп отурганда – «Ассалому алейкум!» – деп, Болот кирип келди. Кан Жантай мындай карап алып – «аа кысталак сокур, түндө түшүмөн кетпедиң», күндүз оюман кетпедиң деп, эки жигитке буюруп жиберди, ушуну алып барып союп таштагыла. Анда Мөөркан: – «А, таксыр ал баланы сойдурбан, ошо баланын колуна бир кичине кагаз жазып бериниз, мындан кийин менин төркүнүмөн эч ким келбесин». Кан Жантай: «Оо, кой эмнеси?» – деди. Көрөр көздүн көөнүнө келер экен күү – деди. Кайним көч жандагандагы ырынан ырдап койчу – деди.

Жаны бир пулдук болгон сокур баласын аясынбы, баягы ырын дагы кайтадан ырдап жатты:

Төбөндү чаптың эл алдың,
Ак Мөөркан жарымды,
Төрөм Жантай сен алдың,
Төбөдө ыйлап мен калдым,
Жездекан, айыбын тапсаң кайтып бер.
Беленди чаптың бел алдың,
Ак Мөөркан жарымды,
Бегим Жантай сен алдың.
Безилдеп ыйлап мен калдым,
Жезде кан, айыбын тапсаң кайтып бер.

Алайды чаптың эл алдын,
Ак Мөөркан жарымды,
Асасил Жантай сен алдың.
Арканда ыйлап мен калдым,
Жездекан, айыбын тапсаң кайтып бер.
Кыранды чаптың эл алдын,
Кыз Мөөркан жарымды,
Кыйбатым Жантай сен алдың.
Кырандаң ыйлап мен калдым,
Жездекан, али да болсо кайтып бер

Ошондо кан Жантай жигиттерин чакырып: –
Оо, байкуш, бул дагы күйгөн токой экен – деди.

Солто, сарбагыштан түтүнгө койбой бир жылкыдан жыйып бер. Атасынан бей жооп бул дагы Мөөрдөй сулуу кыз алсын. Жигиттер чабышып мал жыйнашка кетишти. Болот жездесине назы синип калган соң дагы бир ооз ырын ырдап бир нерсени сурагысы келди:

Он жылкы бердиң сен алдың,
Оюнуң таптым мен алдым.
Кырк жылкы бердиң сен алдың,
Кыйыбын таптым мен алдым.
Малыңды алып нетейин,
Ак Мөөркан жарымды,
Бир күнгө бергин кетейин

Ошондо кан Жантай Мөөрдү, – тур – деди, бул кысталак сокурду чекедеги үйгө алып барып түнү менен алып жатып заарда көзүмө көрсөтпөй жогот – деди. Кан Жантайдын алдынан Мөөркан туруп Болотту колуна жетелеп чыгып кетти. Бир чекедеги үйгө барып жатып заарда туруп, жигиттер жылкыны жыйып келди. Болот жылкысы менен кете берди.

6. АК МӨӨР

Мөөрдү Жантай алганы күйөөлөп келип жатып калат. Болот Мөөрдүн бир тууган жээни, Мөөр Болоттун бир тууган таяжеси. Экөө мен алам, мен тиём деген кыз жигиттин убадасы болгон, ага жеткирбей Жантай алып кете турган болгондо, Сон-Көлдө жылкы багып жаткан Болотко Мөөрдүн чаптырып жиберген баласы барса, жылкынын четинде Болоттун ырдап турган кезеги экен – дейт

– Белесте (жанган) чолпон жылдыздай,
Беш көкүл чачың кулпурат.
Бээжинден келген кундуздай.
Кыранда чолпон жылдыздай,
Кылчактап карап турганын,
Кара кемсел кундуздай.
Жашылды кийип сен чыксаң,
Жандай салып мен чыксам.
Менде эмненин арманы,
Сен жаннаттын кызы унчуксаң.
Белести белестей басып сен чыксаң,
Бет алдыңан мен чыксам.
Менде ненин арманы,
Сен перинин кызы унчуксаң.
Жай жайлообуз топ арча,
Кыш конушуң кара арча
Чачпагың боосу жибектен,
Чачтарың майда кумайча.
Талда жибек сай көчөт,
Тамылжып бетин буудайча,
Таалайлашым таяжем,
Менин тапканым Мөкүш кызмайча.

Мен желем бир минип боз атка,
Жез атыр болдум тозокко,
Эки маал саагыздама,
Энелүү тайлар кошокто.
Сабырдын түбү сары алтын,
Мени саргайтып жүрүп кошот го.

Ат тердетип келген баланын түрүн көрүп, Болот: «– Сен соо келген бала эмессиң жай-маанинди эртерээк айткын» – десе, бала: – «Түндө жатаарда жүрөгүм дей түшүп, танга маал Мөөр өлүп кетти. Ошого кабарга келдим» – дейт. – «Жаагың сын, мени таштап Мөөр өлбөйт» – деп, Болот жооп берди – дейт.

– Эмесе дагы бир айтар кебим бар. Өлгөндөн жаман эмеспи, Жантай баатыр Мөөрдү алып кеткени жатат – дейт.

– Мени таштап Мөөр Жантайга барбайт – дейт Болот.

– Андай эле ишенбей турган болсоң, айтышкан сөз, алышкан колум бар эле, эч болбосо келип мени көрүп калсын деп, мынабу жоолукту берип жиберди деп, койнунан сары шайы жоолукту алып, бала Болотту көздөй ыргытып жиберет. Камчы сап менен илип алып караса, Мөөрдүн сары шайы жоолугу экен. – Анда менин өлгөнүм ошол, Мөөрдөн ажырап жылкы багып талаада жүрөмбү деп, жылкысы менен жерге кирсин, жылкысынын баарын карышкыр жеп бүтүрсө экен деди дагы, жаңыртып ат токуп минип алып, бала экөө Жумгалды көздөй жүрдү дейт. Намаздигер, инирдин арасында, киши таанып, тааныбаста Жумгалга кирип келет. Болот келди деп, Мөөргө кабар жеткенде Мөөр эшикке беш жеңесин чыгарды – дейт. Эч кимге көрсөтпөй далдалап, ортого курчап алып киргиле – деп. Беш аял

ортого алып кирип, эки аял Болоттун үстүндөгү эски кийимдерин чечинтип, босогодон жаңы кийим кийгизип, көшөгөнүн ар жагын чечип туруп, Мөөрдүн үстүнө Болотту киргизип жиберди. «Мен кеттим, сен калдың» – деп, Болотту кучактап алып, Мөөр солкулдаса, артынан Болот да кошо ыйлап солкулдап турган кезеги экен:

– Коюнду жайдын колотко,
Кош көрбөдү кудайым,
Сендей кудалап бычкан ээ Болотко.
Жылкыңды жайдын колотко,
Кош көрбөдү кудайым,
Сендей жыт алышкан Болотко.
Соң-Көлдүн башы тал менен,
Соодагер өтөт ээй мал менен,
Солкулдап ыйлап баратам,
Зордукчу Жантай чал менен.
Кеминдин башы тал менен
Кербендер өтөт мал менен,
Кейип бир ыйлап баратам,
Кеминдик Жантай чал менен.
Менин кебезден бүчүм үзүлдү,
Келбейт деп койдун түшүмдү.
Жетимиште Жантай чал,
Жеткирип тоюң түшүрдү.
Боору таштай Жантай чал,
Боздотту сендей кишимди.
Бой тумарым үзүлдү,
Болбойт деп койдун түшүмдү
Сенин аргымагың торуган,
Алды өркөчтөп жоруган,
Аттандым Соң-Көл боорунда,
Атамдай Жантай чал менен.
Жолборско изиң чалдырдын,

Жоругу жакшы Мөөрүндү,
Жорудай чалга алдырдын.
Жоролошуң мен кеттим,
Жоголдуң Болот каңгырдың.
Арстанга изин чалдырдың,
Айнектей тунук Мөөрүндү,
Аксакал чалга алдырдың
Азаптуу Болот кайгырдың.
Менин көкүрөкчөм бурулдап,
Көргөндө түшүм бузулган.
Көксөө чалга алдырып,
Көй калдың сүйгөн кызыңдан.
Мен алыска кеткенде,
Айда бир кабар салбассың
Артымдан издеп барбассың,
Мен жүрөрмүн кайгырып,
Алымдан кабар албассың.
Азаптуу кыздан экемин,
Ажыдаар менен арбаштым.
Ак шумкар шаңшыйт кыядан,
Ак туйгун учат уядан.
Атамдай болгон картаң чал,
Мени алганына уялам.
Азамат болсоң тим жатпай,
Атчан жетип кубала.
Айтышкан сөздү унутпа,
Антыбыз бар го убада.
Ак Мөөр деген кыз бар деп,
Бу чал кайдан чыга калды туурадан.
Берметтей жүзүм кал басып,
Түбү келип мен болдум го куураган.
Ак шайы менин көйнөгүм,
Ак шайынын көркүнө,
Ак тукаба кош эндүү.
Алыска сапар баратам,

Армандуу Болот кош энди.
Ак зоонун башы тереңден,
Ак шумкар чыгат беренден.
Ажыраарым мен билсем,
Азапка түшпөйт элем мен.
Аракет кылбай тим жүрүп,
Айрылдың мендей чеберден.
Көк зоонун башы тереңден,
Кок шумкар чыгат беренден,
Көрүнбөй кетеримди мен билсем,
Көйгөйгө түшпөйт элем мен.
Ай далымда колоң чач,
Тарабай кетип баратам.
Артымда көйкөл сен калдың,
Карабай кетип баратам.
Алтын жанды куу чалга,
Баалабай кетип баратам.
Алтыным сени көрүштү,
Санабай кетип баратам.
Ай, Бөкө! Сай сагызган сайда оттойт.
Сарала жылкы кайда оттойт,
Санаасына жете албай,
Саргайып Болот калды окшойт.
Алты катын байбиче,
Айдап жүрүп күң кылар,
Алтын баш чыкпас ордосуң,
Аман кал Болот, сен мында.
Алты жыл күтөм жол карап,
Алты жылда келбесен,
Алганың ошол кыз каалап.
Алсаң ал байкуш бой өтпө,
Айтарсың эстеп бир баалап.
Көп кечикпей барып тур,
Күйөмүн, Болот көп санап.
Карайган гана чөлдүн токою,

Карагай бекен, тал бекен?
Катарынан да кем болуп,
Кайгырган биздей бар бекен?
Кантейин барам аргасыз,
Менин каалаганым чал бекен?
Ак Мөөр деген кыз бар деп,
Ал кимден угуп алды экен?
Кашайган как баш жөтөлүп

Кай жактан келип калды экен? – Мөөр ушуну айтып бүткөндөн кийин Болот: – Сен ыйлап баратсаң, мен жыргап калып жатыптырмынбы, – деп Болоттун сокур көзүнөн сокур булак суу чыгып, Мөөрдү кучактап алып Болоттун сөз баштап турган жери:

А, Мөкөм, акак бир тилдүү, ай жүздүү,
Айда бир көрсөм жылдыздуу.
Ай чырайлуу жамалды,
Арзысам сендей табамбы?
Азабыңа мен калып,
Сени, аксакал Жантай чал алды.
Күкүк тилдүү, күн жүздүү,
Күндө көрсөм жылдыздуу.
Күн чырайлуу жамалды,
Күйгүзүп Жантай чал алды.
Күйүтүнө мен калдым,
Күйсөм, оо, сендей табамбы?
О, Мөкөм адырда оттойт бар жылкы.
Арам өлсүн миң жылкы.
Алачка кетсин үй-мүлкүң,
Ак Мөөрүм кана деп,
Алалбай калдым чала деп
Э-эй, айтууга болдум шум күлкү.
О, Мөкө, торпудан оттойт бир жылкы,
Токойдон үркүп кошкуруп,

Донуз болсун мин жылкы.
А тосокко кетсин үй-мүлкү.
Толмочум сенден айрылып,
Тобума болдум шум күлкү.
Токсон байтал айдатып,
Топудай кебез байлатып,
Той жүктөп кылаа түшпөгөн,
Менин, атама жетсин убалым.
Ак Мөөрүм сенден айрылып,
Азаптуу күндө турамын.
Тогуз айчылык жүрсөн,
Менин, толгонуп алым сурагын.
А менин укурук боом, аа, кыл аркан,
Кыл кошуп эшкен оо чын аркан.
Кыз жарытып шам жакчу элең,
Мен, чыкыроон тартып үн салсам.
О, Мөкөм, топчу бир кулак тор жорго ат,
Топ жыйынга минбедим.
Толмочум Мөкөм өзүң менен,
Тобумда бирге жүрбөдүм.
Толмочум сенден айрылып,
Тосогун тарттым дүйнөнүн.
Тотудай көзүң жайнатып,
Тоо ашып көчтүң сүйгөнүм.
Кайчы бир гана кулак оо карала ат,
Карматып тойго минбедим
Кадырман Мөкөм өзүң менен,
Калкымда бирге жүрбөдүм.
Көрүнбөйсүң кыядан,
Каякка кеттиң сүйгөнүм?
Каралдым сенден айрылып,
Капасын тартмак болдум дүйнөнүн.
Саргамтыл түстүү сары жайыт,
Сайрандап жатсам мал жайып,
Санаамдан Мөкөм кетпейсин,

Мен сагынармын саргайып.
Ак калтар түлкү жем издейт.
Ак шумкар көктөн эңиштейт,
Айылдан тандап бирди алармын,
Ар жоругу сага келишпейт.
Ак калтар сенсиң каншыдым
Ак ала барчын жанчыдым
Арам өлгөн Жантай чал,
Ак жаркын алды малчынын.
Чакырды Мөөрүң келсин деп,
Чабарман барды шум бала,
Чаржайыт жылкы четинде,
Мен ырдап турсам ыргала.
Минтип кетеринди билгенде,
Мен келбей бир койбой тим гана,
Атаңдан көрбөй бергенди,
Айдай Мөкүш сен үчүн,
Ал арам айылга салат ченгелди.
Ааламды билген шум экен,
Ага айтышып кайсы эр тең келди.
Айыл да аман, сен да аман,
Аякта болгон сен да аман.
Акыры болдум мен жаман,
Армандуу Болот сенделдим.
Кийгениң кытай кырмызы,
Сага кимдердин түшпөйт жылдызы.
Кыдырган чалга жакпаптыр,
Кыргыздын канча миң кызы.
Ак Мөөр деген кыз бар деп,
Жактырган гана сендей нур кызы.
Жылдызын колдон түшүргөн,
Түбү жигиттин болдум мундуусу.

Мөөрдү Жантай алып кетет. Алты жылдан кийин Мөөргө бир жолугуп кабар алып келип, анан

аял алыштын камын кылайын деп, Жумгалдан чыгып Кеминге барса, Жантай жок экен дейт. Беш күн Мөөрдө мейман болуп жатып, алтынчы күнү кетейин деп аттанып чыгып, ушу боюнча эле кетип каламбы деп, Тар суунун бою деген көк жашан жерге атты тушап коюп, көрпөчөсүн салынып, чапанды айкарасынан жамынып, намаз шам иңир арасында ойгонуп атын токунуп минип, же кайта барарын билбей, же кетерин билбей турса, бир куржун салынган бөктөрүнчөктүү адам кетип баратат. Астынан тосуп чыгып кайдан келатыр элең десе, «Жантайдын жигити элем, Жантай үйүнө түштү, менин үйүм мынабу белдин ар жагы эле, үйүмө баратам» – деди. – Ой, Жантай келдиби? – Келди. Жантай келсе мынча келгенден кийин Жантай менен Мөөр экөөнүн отурушу бири-бирине ылайык бекен көрүп кетейин, ажалым жетсе Мөөр үчүн өлүп кетейин – деп, кайра бура тартып, камчыланып жөнөдү дейт. Жантай менен Мөөр отурган үйгө бастырып келип, аттан түшүп, атты кырчоого байлап, камчыны сүйрөп Жантайдын үстүнө кирип барып:

- Салоом алейкум баатыр, аман эсен келдинби?
- Ой сен ким элең, орондоп мага салам берген?
- А мен.
- Мен деген ким?
- А мен өзүм.
- Өзүм деген ким?
- Ал мен Болот.
- Кайсы Болот?
- Алдагы Мөөрдүн жээни Болот.
- Баягы сокур жылкычы сенсинби?
- Дал ошонун өзү мен.

Кана эмесе отургун – деп, жанына отургузуп алып, башка кепти коюп эле баягы мен алганы барганда Мөөрдү кошуп бир ырдапсын. Ошону бир

ырдап бергин, анан отургузам – деди дейт. Ошондогу Болоттун ырдаганы:

Эр Жантай, арстандык кылсаң кечерсиң,
Арстандык жайың жок болсо,
Алмадай башым кесерсиң.
Кандык кылсаң кечерсиң,
Кандык жайың жок болсо,
Менин кара башым кесерсиң.
Кытайды чаптың, эл алдың,
Кыркышкан жоодон кек алдың.
Кыз кезинде Мөөрүмдүн,
Кырдалдуу доорун мен алдым.
Түбү кыраандык кылып сен алдың.
Кызышып жүрөр чагымда,
Кыз Мөөрүмдөн айырдың,
Кыйноосунда мен калдым.
Эр Жантай, Жеркенди чаптың эл алдың,
Жетишип жоодон кек алдың.
Кыз кезинде Мөөрүмдүн,
Жетисинде күтүп мен алдым.
Түбү жетиктик кылып сен алдың.
Жете албай тилек-мүдөөгө,
Жер кучактай мен калдым
Канча айтсам Жантай кечиргин,
Алдың бир терең-тереңсин,
Аларына алгырдан кыйын беренсин.
Акыретке барганда,
Ак Мөөрүмдү дооласам,
Капыр эй эминенди берерсиң.
Кантип жолдош болдуң Мөкөмө.
Угупсуң менин ичте капама,
Кабардар болгон эр Жантай,
Кайгы аралаш капама,
Акыретке барганда,

Алармын сенин жаканан.
Жакаң чыкса колумдан,
Кармармын кайра сакалдан.
Алайга чаптың күлүктү,
Аргымак атың коштоттун,
Ак Мөөрүмдөн айрылтып,
Азаптуу Жантай боздоттун.
Дубанга чаптың күлүктү,
Тобурчак атың коштоттун.
Толмочуман айрылып,
Тозоктуу Жантай боздоттун.
Аргымак чаптың алыска,
Алжысаң кеттиң намыска.
Азирет дарттуу мен болдум,
Ак Мөөрүмдөн калышта.
Кырк жигитиң айдай бар,
Кылычыңды байлай бар,
Кыяматта барышта.
Кылганың жалган беле деп,
Кыз алар жары эле деп,
Мөкөм үчүн кыйдырам чыбык калыска.
Ак шайы кийип белсенип
Ак шайынын көркүнө,
Ак тукаба кылактап,
Каниет эле көзүмдө,
Блаажында турса кылактап,
Акыретке барганда,
Жантай, минермин ак эшектей кулактап.
Көк шайы кийип белсенип,
Көк шайынын көркүнө,
Көк тукаба кылактап.
Канимет элең көзүмө,
Көрүнүп турсаң кылактап
Көгарттын дубанасындай,
Көк эшек кылсам кулактап.

Жантай, жазында малың төлдөсүн,
Жайында салкын төрдөсүн.
Жасалгалап коюпсун,
Жалжалымдын өргөсүн.
Өрттөнсүн өргө ак үйүн,
Сен өлгөндө жатар көрдөсүн.
Көнүлүн ачып сергитпей,
Көп басып боюн эргитпей,
Көлөкө басып, күн тийбес,
Көк ирим дайра көлдөсүн.
Баарыбызды сыздаттын,
Балдарын күлдөй өндөнсүн.
Жантай, ачпадың менин көөнүмдү,
Ак Мөөрүмдөн айырып,
Алсыраттын саргайтып салып көгүмдү.
Бербесен да, берсен да,
Бир айтайын сага жөнүмдү,
Арстандык кылсаң руксат бер,
Эртең эрчитип кетем Мөөрүмдү.
Кашкарга карап жол кетет,
Каптаган калың кол кетет,
Карып деле калыпсың,
Кайтарып берсең канетет – деген экен.

– «Атаң көрү эй, Мөөр. Мен мыктымын деген казак, кыргыз, каапыр, мусулмандардын чоңдору жерди карап салам берип кирип, кетенчиктеп аркасынан басып чыгып турган убагында, көз алдымда ушуну айтып олтурат. Акыретке барганда оозго коёруң бышык экен. Деги орондогон эме окшойсуң, тынч турчу! Мен узак жолдон келдим эле, бүгүн Мөөрдүн жанында болоюн. А кетиш жайынды өзүм сураймын. Мөөр, азырынча ыраазы болуп турсун, а кетишти өзүм билермин, тетиги менин ичигимди алып жапчы, өз колуң менен» – деп, Мөөрдү жан-

нат ичигин алып жаптырды. Бир ай он жети күн жүрдүм дейт. Күнгө эле, кепке кеңешке, ашка, тойго чакырды деп кетип калат. «Мен өлгөндөн кийин алып кет. – Жантай алып кетип, аркасынан Болот кууп келип назый улактай кошуп кайта сенин алып кетишиң болбос. Мөөр сен да угуп кой, Болот сен да угуп кой. Мен өлгөндөн кийин келип Мөөрүндү алып кет» – деди дейт. Катын алсаң, жетпей калса, мал керек болсо кайта да келгин. Катын албасаң Мөөрдү күтүп тургун – деп, тогуз ат байлатып берди дейт. «Кудай уруп алайынбы» – дейт. Жантай өлөкөр деп жүрдүм. Эки жылда өлдү деп кабар барды дейт. Жетилигин бергенден кийин Болот Мөөрдү алып кетет. Ырыскул, Ыйманкул деген эки баласын көрүп калдым, кийин Калык менен жүргөндө. үчүнчү сегиз айлык баласы менен кийин Шабдан намыс кылып: «Менин атамдын кандыгын тебелетип, карыганда ырга коштурду. Бу жүзүкаранын эптеп бир айласын табыш керек» – деп, Мөөрдүн Жантайга тийгендеги өкүл атасынын балдары аркылуу чакыртып алып, Көк-Ойрок деген жерде тосуп туруп арчага өрттөтүп жиберген экен.

Калык АКИЕВ

7. АК МӨӨР

Улуту кыргыз тагайдан,
Өксүбөгөн таалайдан.
Өкүм сүрүп чоң болуп,
Өткөн экен далайдан.
Чын деп айтат карылар,
Чайдоосу аппак калайдан.
«Сарбагыштын» бир уулу,
Салтанаттуу «тынайдан».

Кадырлуу өткөн Карабек,
Заманында чоң өткөн.
Казак, кыргыз элди жеп,
Кандын корккон мөөсүлү,
Кан Карабек келди деп.
Кызматына бөлөнгөн,
Кыргыздын көбү делбиреп.
Тукуму менен кан өткөн,
Түп атасын белгилеп.
Карабектен Атаке,
Кайраты жолборс туулган.
Катары менен эл бийлеп,
Кадырга жеткен уулдан.
Каттоочудан кербенден,
Кашкарга дээре угулган.
Коконго сурак бербейм деп,
Канга салган чуулган.
Кан чакыртып сураса,
Какшык сөзүн жылдырган
Кайраты бар эр киши,
Канды далай сындырган
Кармашса бир мал алдырбай,
Калкынын көөнүн тындырган.
Атакеден туулуп,
Арстан чыкты эр Жантай.
Атасындай сыйлаган,
Ал убакта далай бай.
Ооз ачырбай беришкен,
Союшуна семиз тай.
Туулгандан Жантайдын
Төрт түлүгү шаймашай.
Кадырлаган эр Жантай,
Калк бийлеген эрлерди.
Кан катары сураган,
Кадам баскан жерлерди.

Каңтарган Жантай жеминен,
Канча жолборс шерлерди.
Опол тоодой күч менен,
Ормон араң тең келди.
Ачууланса бирөөгө
Аябай салган ченгелди.
Бурдоосуна келбеген,
Бугу менен сарбагыш.
Ойдогусун бүтүрүп
Ойлонгону ар намыз.
Ошо күндө кедейдин,
Онтогону аргасыз.
Кол алдында элдерден,
Коногуна кой алып
Кой таппаган бечара,
Кол куушуруп уялып.
Таарынып калса жигити,
Тартуусуна тай алып
Тамаша кылдым эле деп,
Анан көөнү жай алып.
Солто болсо тең тууган,
Күч салышат зордукка.
Күчү тайыз майдалар,
Күндө калат кордукка.
Аргасыздан чыдаган,
Алы жетпей чондукка.
Жердеген жери жарашкан,
Башы Кемин жазы Чүй
Өскөн ээси келишкен,
Үч катында үч ак үй.
Кеңештеши Жантайдын,
Эл ичинде бардык бий.
Үч ак үйдө үч катын,
Кошоматчы жигиттер.
Кошо көрөт ызаатын,

Тамак үчүн акы албай,
Кедейлер кылат кызматын.
Үй башына үч жалчы
Казан асып суу алчу.
Казан асып, эт асып,
Сорпо ичкенге кубанчу.
Эч нерсеси жогунан,
Эски кийим суранчу.
Жылкы, коюн, уй, төөсүн,
Багып жаткан малайлар.
Беш-алты жерге салдырып,
Белгилеген сарайлар.
Салтанатын көргөндө,
Саруулаган далайлар.
Маамыт, Шабдан, Төлө ажы,
Баатыр Жантай балдары.
Казак, кыргыз калкына,
Катар жеткен арбагы.
Таразага өлчөсө,
Далайды баскан салмагы.
Жантайдын айткан кеби бул,
Чоң-Кеминдин оюнда
Көк ирим суунун боюнда.
Кара сакал киш мурут,
Кан Жантайдын тоюнда.
Казак, кыргыз эл келип,
Күлүгүн күндө чапканда.
Күнүгө тойдун үстүндө,
Күлкү менен жатканда.
Келген менен кеткендин,
Кеңешин Жантай тапканда.
Конокко миң үй тиктирип,
Ар үйгө он беш конокту
Бээ сойдуруп күттүрүп.
Пейлин салып кыргызга,

Береке менен туттуруп,
Кыйладан санат артканда
Кызыктырып эченди,
Кымыздан арак тартканда.
Күндө сонун тамаша,
Күмүштөн кыйык атканда.
Боз балдарга бир жактан,
Көкбөрүсүн тарттырып.
Танбаган сонун тамаша,
Таздарга өпкө чаптырып.
Ошол өндүү болбогон,
Оюн-күлкү каткырык.
Катарлап тогуз чарага,
Тамеки шакар салдырып.
Толгонунча суу куюп,
Топурак күлдөн чалдырып.
Ар чаранын түбүнө,
Кой көз жамбы салдырып.
«Аталабаш» ат коюп,
Талапкерди маштатып.
Баатыр Жантай тоюнда,
Түрдүү оюн баштатып.
Адам чыкпай көп элден,
Аталага баш салар.
Түбүндөгү жымбыны,
Тили менен таап алар.
Атала баштын байгеси,
Бир кымкап жаап жылкыга.
Жар чакыртты эр Жантай,
Айтিকেдей ырчыга
Музооке ырчы кошулуп,
Эл аралап баратат.
Эргий түшүп шаңкылдап,
Эбин таап жар айтат.
Тойго келген тобунда,

Топтошуп жүргөн чогуунда.
Катарында жар айтам,
Жар чакырып баратам.
Даткалардын алдында,
Тээтетиги чоң чара
Тамеки шакар күл чалган,
Ичтери толгон атала.
Аталага баш салар,
Табылабы бечара.
Жалгыз эле жамбы эмес,
Жал-куйруктуу жылкы бар.
Жабылуу турат бир кымкап,
Үй бүлөңдүн мүлкү бар.
Аталабаш мөөрөйдөн
Азыр элге күлкү бар,
Деп чакырды ырчылар.
Кепке дээр кечигип,
Кептен кийин бир жигит,
Басып келди чечинип.
Баягы келген адамды,
Көрөбүз деп жарданып.
Көрбөгөндөр ошону,
Карап турду таң калып.
Кайта кете бериштен
Бечара турат арданып.
Тамеки менен шакардын,
Ачуусунан заарканып.
Оокаты жок бечара,
Оюнан кетпейт көп чара.
Кебез тыгып кулакка,
Эки көзүн жумду эле.
Аталанын бирөөнө,
Башын салып турду эле.
Шум оокаттын айынан,
Тартынып коёр уул беле.

Башын салып чарадан,
Тили менен издеди.
Жан аябай бечара,
Жамбыдан күдөр үзбөдү.
Тамеки менен шакардын,
Заарына чыдабай
Үмүтүн үзбөй олжодон,
Издеп жүрүп бир далай,
Башын силкип алды эле.
Карап турган көпчүлүк,
Катуу күлкү салды эле.
Анча барган азамат,
Айбыгар жери барбы эле.
Кайраттанып бечара,
Кайта баштан издеди.
Уруна калып тилине,
Азамат Божо тиштеди.
Тойго келген көпчүлүк,
Тобу менен таң калды.
Томаяк Божо ошентип
Тогуз кой көз жамбы алды.
Мактап жүрөт агайындар,
Утуру мөрөй алганды.
Он эки кулач кыл аркан,
Учун өлчөп түйүшүп.
Ортосунан жер ченеп,
Убадага күйүшүп.
Калыс менен ченетип,
Аргамжыны тенетип.
Бир тамаша ит тартыш,
Жер чеңгелдеп тырмышып.
Эки киши тең келсе,
Бир эки кадам жылмышып.
Тоо жаңыртып эл келген,
Бу мөөрөйү бир кызык.

Мунун арт жагынан
Эки жакшы ат тандап.
Эл кумарын жазсын деп,
Эки балбан эр камдап.
Куюшканды кыскартып,
Кош басмайыл тарттырып.
Толкундаган тоюнун,
Токтолгосун арттырып.
Көргөн адам кубанып,
Күлкү менен каткырык.
Эки эрге эки ат мингизип,
Жабдышып атат чабышка,
Жаргак шымдан кийгизип.
Көйнөгү жок жылаңач,
Тебетей жок, топу жок,
Экөө бирдей жылаңбаш.
Ак тасмадан кош камчы,
Үзүлүп кетсе берем деп.
Аркасынан белендеп,
Даярлаган беш камчы.
Алың жетсе бир бирин,
Аянышпай чабыш деп.
Төө баштаган бир тогуз,
Байгеңер бар алыш деп.
Жылаңач камчы ат койду,
Качканыңар намыс деп.
Эки жактан экөөнү,
Беттеп коё берди эле.
Камчыланып теминип,
Ат колтугун керди эле.
Ар намысын ойлонсо,
Качыша турган эр беле.
Карсылдашып экөө тең,
Камчылашып чабышты.
Кайраттанып келишкен,

Калтырабы намысты
Тулку бойдон булактай,
Кара канын агызды.
Жыгылышар кезинде,
Ажыратып алышты.
Мунун арты жагынан,
Таманы жазы далылуу,
Далайды жыккан карылуу.
Кайда болсо балбан деп,
Калк ичинде багылуу,
Казак, кыргыз ичинде.
Колдорунун салаасы
Кол балтанын сабындай.
Арманда жүргөн балбандар,
Андай чоң той табылбай.
Буту-колун карасаң,
Буура төөнүн санындай.
Эмчек эти көнөктөй,
Балтыр эти чаначтай.
Баарысынан бир сонун,
Төрөлгөндөн балбандын,
Төшү жайык Таластай.
Кол кармашы Кошойдой,
Жоондугу Жолойдой.
Айбатынын сүрөөсү
Азирет Аалы балбандай.
Атчан жүрсө жөө жүрсө,
Адам калбайт таңданбай.
Тоо текенин териден,
Тогузунан шым чыккан.
Эки кемпир үч келин,
Кеңеш менен кең бычкан.
Тигиши майда тигилген,
Кашаты кабат бүгүлгөн.
Кармаса жумшак колдорго,

Камсурп өндүү бүгүлгөн.
Саймалануу сары жаргак,
Балбандар баса кийсе чак.
Кийбегенде бөктөргөн,
Эмеле жаңы бүткөндөй,
Ал далай жылды өткөргөн.
Камынышып шыманып,
Каруу күчү чыналып.
Калың кыргын эл турат,
Балбандарын чыгарып.
Букаларча марашып,
Булкунушуп барышты,
Бирин бири карашып.
Эки дөө кармашса,
Элге сонун жарашып.
Өлчөөсү жок балбандар
Өз намысын талашып.
Жүрөктөрү козголду,
Не болом деп санашып.
Токтоло калып толгонуп,
Тобокел деп ондонуп
Жонун түйүп кармашып,
Жолборс өндүү комдонуп.
Чын бел байлап чыдашып,
Чымыр күчүн сынашып.
Тура калып чалышып,
Тулку күчкө салышып.
Таманы катуу тийген жер,
Табактайдан оюлуп
Чымдуу жерлер бырпырап,
Чыдай албай союлуп.
Экөөнүн күчү тең келип,
Бүткөн бойдон тер келип.
Ажыратып коюшту,
Арадан калыс эл келип.

Мунун арты жагынан,
Элден тандап абыдан.
Ат үстүнөн энишке,
Намыс алып келишке,
Казак менен кыргыздын,
Арасында женишке.
Энише турган эр барбы,
Эрдикке чыдар эл барбы
Ат үстүнөн кармашып,
Алыша турган алп барбы.
Казак, кыргыз көп элге,
Тааныша турган март барбы
Же баятан энишчи,
Камдап койгон калк барбы,
Деп чакырды жарчылар.
Казак, кыргыз бет болуп,
Ортосу айрым чек болуп.
Кумурскадай жайнаган,
Тойго ошончо эл толуп.
Карылуусу жыгат деп,
Качан эниш чыгат деп.
Туш-туш жактан энишчи,
Даярланып алыптыр.
Беттешерге жакындап
Беленденип калыптыр.
Казактан чыккан балбаны,
Минип чыккан атынын,
Көк-аладай салмагы.
Куйругу жибек буладай,
Жасалгалуу Көккашка,
Жалы тайкы чуудадай.
Турна моюн тулпар баш,
Туягы сынбас болот таш.
Ортого чыкты ойноктоп,
Көпчүлүккө көрүндү.

Көккашкасы сойлоктоп,
Кыргыз балбан минген ат.
Аккулага сагакташ,
Алчандаган кара кер,
Алкымы ничке жылаңбаш.
Тайбуурулга талапташ,
Жүгүрсө шамал жетпеген,
Жүнү тайкы жыланач.
Булчуну толук буура сан,
Бугу сындуу жылкыдан.
Карчыты бийик капкан бел,
Казанат минген кыргыз эл.
Бышты чыкма болгуча,
Эки энени эмген төл.
Коңур жүндүү карагер,
Элirmеси эликтей
Талаа жерде «чү» десе,
Таноосун керип желикпей.
Үстүндөгү адамдар,
Үч күнү жүрсө эрикпей.
Күчү толук күжүрмөн.
Күндө талбай жүгүргөн.
Кыргыздан Букар балбанды,
Кымсындырбай мингизип.
Кыргыздан чыккан эрсин деп,
Кынама соот кийгизип.
Кыргыз, казак энишип,
Теңтайлашып турду эле
Казак балбан Карпыкпай,
Атынын башын бурду эле.
Кашаныраак жылкы экен,
Камчыны катуу урду эле.
Кайкалактап Көк-Кашка,
Кача түшүп токтоду.
Качырып барып эр Букар,

Кармай калган окшоду.
Казак балбан Карпыкпай,
Кармаша албай Букардай,
Имериле калды эле.
Оодарышка эр Букар
Оң билектен алды эле.
Эпчил Букар билегин,
Ээрге орой салды эле.
Карылуусуган Карпыкты,
Аркан бою сүйрөтүп,
Эништин жайын үйрөтүп,
Энип барып таштады.
Эр эништи бүтүрүп,
Эр сайышты баштады.
Эл арасын бийлеген,
Калыстарга эп болду.
Качырыштуу сайышка,
Казак, кыргыз бет болду.
Ат жаңыртып камдашып,
Найзанын бегин тандашып.
Мен алам деп намызды,
Өз-өзүнө арнашып
Дагы эле өзүм түшөм деп,
Өчөшүп калган Карпыктын,
Өлтүрүп канын ичсем деп.
Жараткан насип кылбаса,
Жанымдан күдөр үзөм деп.
Токулуну бойдон ээр албай,
Карагер атты минем деп.
Камынсын Карпык эр болсо,
Качырып жөнүн билем деп.
Булкунуп Букар болбоду,
Буюрса бүгүн колдогу
Казакка кантип алдырам,
Тирүү калып олжону.

Карпык, Букар баатырлар,
Сайыша турган болжолу.
Карпыкпай минди башка атты,
Баштагыдан жакшы атты.
Букарды сайып алсам деп,
Бу дагы ойлоп максатты.
Эки адамга алтыдан,
Он эки найза копшотту.
Учтарын теңеп таарытып,
Узундугун окшотту
Ал найзанын экөөнү,
Бөлүп берип алтыдан,
Карпыкпай, Букар сайышты.
Казак, кыргыз калкынан.
Найзага түпөк байлатып,
Качырышкан жери ошол.
Тамашасын так көрүп,
Таасир кылган эл ошол.
Тартынбаган экөө тең,
Таасын баатыр эр ошол.
Найзалары экөөнүн,
Тең сынышты карс этип.
Кайта найза бергенче,
Кармап турду эл жетип.
Экөөнө эки найзаны,
Алып келип берди эле
Баатырлыгы пар келген.
Айбыгышар эр беле.
Тамашадан күнүгө,
Талыгар кыргыз эл беле.
Эңиш менен сайышка,
Эрегишип беттешкен
Казак, кыргыз эл үчүн,
Карпыкпай, Букар кектешкен.
өчөшү бар экөөнүн,

Өлүмгө чейин чектешкен.
Кайтадан бирден найза алып,
Качырышты ыраактан.
Камчыланып теминип,
Кайыктай атын чураткан.
Качырып келип койгондо,
Ыргып кетти Карпыкпай.
Буулугуп турган Букардан,
Учуп түштү камгактай.
Эңишем деп эңилип,
Сайышам деп жеңилип,
Кала берди Карпыкпай.
Бала баатыр Букарга,
Тең келишер жан чыкпай.
Баатыр менен балбандын,
Басты Букар баарысын.
Алып берди кыргыздын
Ат үстүнөн намысын.
Анын арт жагынан,
Төө чечтирмек башталды.
Ошолордун баарысын,
Он эки калыс башкарды.
Оюн-күлкү тамаша,
Токтолоорго аз калды
Кереге бою жер казган,
үй ордунан кең казган,
Тандап келип төөлөрдөн,
Казылган жерге чегерген.
Калтырбады эр Жантай,
Таңтамаша өнөрдөн.
Сырдалуу казык кактырган,
Жасалгасын келтирип,
Шурудан буйла тактырган.
Баркыт менен манаттан,
Ойдуруп төө ком жаптырган.

Калыстар көрүп ал төөнүн,
Жасалгасын жактырган.
Чачыгын жерге төгүлтүп,
Саймалаган төө жабдык.
Ойдо жокту чыгарган,
Ошонусу бир малдык
Кызыл менен жашылдан,
Оймолуу ноктоо каттырып
Ошолордун бардыгы,
Оюн-күлкү каткырык
Төөнү жалгыз чөгөрбөй,
Аттан тандап алдырып,
Агада жабдык салдырып.
Булгаары тердик бүлгүн жаа,
Купалары кымбат баа.
Куюшканы купалуу,
Канжыгасы кадалуу.
Көмөлдүрүк көрктөлүү,
Көрчегеси сары жез
Күмүш менен бөрктөлүү.
Тизгини чыйрак ак тасма,
Жүгөнү борум беш кашка.
Ат менен төөнүн жабдыгы,
Айырмасы ар башка.
Суулугу сары жез чапкан,
Чылбыры чыйрак бек таккан.
Кокон ээр токутуп,
Короз моюн жакшы аттан.
Төөгө кошо байлады
Сыны бийик башка аттан.
Баатыр Жантай калыстар,
Айтике акын кел деди,
Аныгын уксун ал деди.
Жабдык салып жасалган,
Атты, төөнү көр деди.

Баары жогун тең байкап,
Жар чакырып бер деди.
Узун этек катындан,
Үяты жок баатырдан.
Төмөн этек катындан,
Төө чечүүчү баатырдан.
Кажарлуу жигит бар болсо,
Катын менен келсин де.
Катын төөнү чечкенде,
Окуранып олондоп
Айгыр болуп берсин де.
Укканы менен көргөнү,
Урулуу элдин өрнөгүн.
Акындары жар айтат,
Жазы кыргыз көп элге,
Жар чакырып бар айтат.
Баатыр Жантай тоюнда,
Жазы Чүйдүн боюнда.
Казак, кыргыз көп элдин,
Касаба тарткан тобунда.
Калк бийлеген лөгүнө,
Караламан көбүнө.
Жашың менен карыңа,
Жар чакырам баарына.
Жер каздырып байлаткан,
Атантөө болгон тайлактан,
Жабдыктуу бир ат, бирөө төө.
Талапкерин чыгасын
Жар чакырган ырчынын,
Айтканындай кыласың.
Эр аялдан тандалып,
Жүрөктүүлөр чыдасын.
Тебетей жок, жоолук жок,
Экөөнөр тең жылаңбаш.
Көйнөк менен дамбал жок,

Көрүнсө мейли жыланач.
Бутунда өтүк, маасы жок,
Экөөнөр тең жыңайлак.
Өнөрүңө эл күлсүн,
Олжого чечин бел байлап.
Эркек, катын экөөң тең,
Энеден туума болосун
Ат, төө чечип алгандар,
Олжого бүгүн оносун
Төө чечкенди көрбөгөн,
Казак, кыргыз эл курдап.
Кыйкырып жүрүп акындар,
Кызыктырып элге ырдап.
Суусардан ичик кийишкен,
Сулуулар сага жар айтам.
Эне болуп эл тапкан.
Улуулар сага жар айтам.
Сулайкадан сымбаттуу,
Кенжекеден келбеттүү.
Кан Манастын алганы,
Каныкейден кадырлуу.
Кыз Сайкалдан сабырлуу
Айчүрөктөн атактуу.
Чачыкейдей чатактуу,
Жаңыл Мырза сыяктуу.
Жамалкандан уяттуу.
Бардык аял турасын,
Комуна чейин саймалуу,
Төөнү кандай кыласын.
Кандай катын бел байлап
Төө чечишке чыгасын.
Токтунун майын ашаган,
Токсонго чыга жашаган.
Энелерден барабы,
Же алган эрин бийлеген,

Албууттанып сүйлөгөн,
Абысын менен ажындын,
Айткан сөзүн сүйбөгөн,
Алепке катын барабы.
Жасалгасы келишкен
Атан төө чечип алабы.
Азанап турчу жанында,
Айгырын мыктап салалы.
Чач уштугу шурудан,
Чачкабы кундуз кунудан.
Кыргагы бермет асыл таш,
Кырандын кызыл гүлүндөй,
Кырка турган баары жаш.
Бой теңешип сүйлөшүп
Боз уланга сөзгө маш,
Жыланайлак жылаңач.
Бардык киймин чечинип,
Келиндерден барабы,
Тетиги төөнү чечип алабы.
Келинден чыкса бел байлап.
Айгырын мыктап салалы.
Деп турду эле ырчылар,
Удургуй түштү катындар.
Бүбүш аттуу бир катын,
Айта турду өз атын.
Ак элечек аялдын,
Баары мага абысын
Алдырбаймын башкага,
Аялдардын намысын.
Башка катын барбасаң,
Менин керек барышым.
Деди Бүбүш чечинди,
Жар чакырып ырдаган,
Ырчыларды кетирди.
Карап турат кубанып,

Катындардын баарысы.
Жарданышып тойдогу,
Жашы менен карысы.
Бардыгынын колуна,
Тийген өңдүү намысы
Бардык киймин чечинтип,
Уялба деп үйрөтүп.
Шаңкылдатып Бүбүшкө,
Шайыр сөздөн сүйлөтүп.
Башында жоолук калган жок,
Боюнда көйнөк дамбал жок.
Жыланайлак жылаңбаш,
Жылан сындуу жылаңач.
Жылаажындуу шумкардай,
Жалтылдаган кара чач.
Думбуртуктуу чачпакты,
Кара чачка байлады.
Канары жок уяттан,
Кадимкидей жайнады
Барды Бүбүш тартынбай,
Байлаган төөнүн жанына.
Думбурдугу чачпактын,
Койгулап барды санына.
Эркектен барды Малабек
Төө чечер катын кана деп.
Бу дагы чечип кийимин,
Тулку бою жылаңач.
Картаң эмес, өзү жаш,
Шайыр өскөн башынан.
Таң тамаша сөзгө маш,
Малабек барды жай басып,
Ат менен төөнүн жанына.
Жер дүнгүрөп күлкүгө,
Тамаша салып баарына,
Эңкейе калып тайтайып,

Бүбүш төөнү чечти эле.
Байкатпастан Малабек
Ылдам басып жетти эле.
Буйланы чийе байлаган,
Чечилгис кылып жайлаган.
Онурандап Малабек,
Айгыр болуп асынап.
Аңги болуп кишенеп,
Бүбүшкө төөнү чечтирбей,
Чечейин десе жеткирбей,
Окуранып жатты эле.
Ошончо элдин бардыгы,
Күлкүдөн боору катты эле.
Малабек айгыр, Бүбүш бээ,
Күлбөй турган көз беле.
Эңкейсе колун жеткирбей,
Эт бышым тоону чечтирбей.
Тамаша салып Малабек,
Таң аткандан кечкирбей.
Кары күлүп какчандап,
Сакалдуулар саксандап
Таң калдырып Малабек,
Тамаша-зоогу асмандап.
Кыздар күлүп кыңшылап,
Келиндер бетин чымчылап.
Керели кечке тамаша.
Күлбөй турат ким чыдап.
Кемпирлердин баарысы,
Бирин-бири түртүшүп.
Жанына жакын бара албай,
Атадан балдар үркүшүп.
Эңкейген сайын буйланы
Бир байламдан чечиптир.
Эң акыркы чечкенде,
Бошотуп коюп кетиптир.

Жасалгалуу атанды
Жетелеп Бүбүш жөнөдү.
Малабекке олжо эмес,
Токулуу аттан бөлөгү.
Төө чечтирмек бир мөөрөй,
Илгерки элдин өнөрү.
Бир күнү кечке ошондой,
Таң-тамаша көп болду.
Коного атын айдатып,
Коногу күнү эл конду.
Баш байгеге сайганы,
Миң кой, он төө, жүз жылкы.
Жар чакырып ырдаган,
Айтике баштап алты ырчы.
Коного атын айдатып,
Эртеси түштө ат келди.
Байгесин берип таратты,
Казак, кыргыз көп элди.
Өзүмө жакын элдерим,
Ак тоюма келгениң.
Эненер мага эмчектеш,
Эжемден туулган жээндерим,
Куда сөөк тамырым
Мурунтан өткөн кадырың.
Көөнү жакын досторум,
Көп кошумча кошконуң.
Алып берип жүргөнүм,
Анык сырым билгениң.
Азыр турат оюмда,
Айтайын деген бир кебим.
Бүгүн мында конгула,
Түнү менен болгула.
Кеңешемин сиздерге,
Кебимди угуп барыңыз.
Карылык женип баратат,

Жашчылыктын калыбын.
Жаратканга арман жок,
Оң менен солду тааныдым.
Жер таянып тура албай,
Жетимиш чыга карыдым.
Сарбагыш, солто, бугуну,
Салмагым менен сурадым.
Асык, өсүк, абыла,
Айылыма курадым
Айтамга солто, сарбагыш,
Ал өсөктөш тууганым.
Кайраттанып бирерде,
Казакты кошо каарыдым.
Кадамым жеткен жерлерди,
Кандыгым менен тааныдым.
Кушчу менен мундузга,
Кулачым жетип кыргызга.
Оодарылды өмүрүм,
Орошон оң сол эл жыйып.
Ууру, бузук, ушакчы,
Ошонун баарын мен тыйып.
Жок жоготтум дедирип,
Бирөөгө бир тай уурдатпай.
Тогуз күнү той бердим,
Томаяк жетим жесирге,
Бир экиден кой бердим.
Маамыт, Төлө, Алагуш,
Өзүмдөй өстү балдарым.
Казак менен кыргызга,
Канатын жайды Шабданым.
Капилет жалган дүйнөгө,
Калбады менин арманым.
Эми турган сөөк тамыр,
Кеңешим бар дегеним
Жүз көрүшүп турабыз,

Жүрөк сырга келемин.
Карыганда калжаңдап,
Кыз алабы дебегин.
Үч катын болсо карыды,
Эң улуусу энемдей.
Ортончусу оонабас,
Олтура берет кебелбей.
Эң кичүүсү бөкчөйүп,
Аганын зайбы жеңемдей.
Күнүлүк кылып күйбөсүн,
Күйүп бышып жүрбөсүн.
Кабарын катуу угамын,
Ойлонгондо түнкүсүн,
Уйкусу жок чыгамын.
Укканыма көп болду,
Ошондон бери чыдадым.
Каттагандан баргандан,
Барып кабар алгандан.
Көрүп билип келгенден,
Соодагерден кербенден.
Сонун деп угуп Мөөрдү
Ан үчүн жүрөк желденген.
Кең Арпанын бер жагы,
Кең Соң-Көлдүн нар жагы.
Орто жери кең Нарын,
Ургаачыда жок угам,
Акмөөрдүн кабарын.
Көбүндүн жакса көөнүнө,
Ошо кызды аламын.
Жердеген жерин укканым,
Акмөөр түшсө эсиме,
Желикпей кантип уктадым.
Кадыраалы боор албас,
Куртка-Терек, Ак-Талаа.
Угушумда Мөөрдүн,

Алкымы окшош пактага.
Ошондон бери оолугуп,
Алып учат шум санаа.
Уругу саяк элден дейт,
Ушу жалган дүйнөгө,
Бир жаралып келген дейт
Айдыңы сонун болбосо,
Акең Жантай желденбей.
Саякта чоро уруудан,
Өзү кыздын тазасы.
Жамалы жарык сулуудан,
Жаралгандай угушум,
Жарыгы тандын нурунан.
Тагынышы жарашкан,
Тамагы кызыл шурудан.
Акылы артык жаралган
Азиз туулган адамдан.
Таза бойлуу, таттуу сөз,
Тал-тал чачы таралган.
Алайын деп ойлонуп,
Акмөөрдү угуп оолугам.
Карысың деп чанбаса,
Кармагым келет колунан.
Каршы душман чыкпаган,
Жашыман тосуп жолуман.
Кудай буюрса Акмөөргө,
Кандай күндө жолугам.
Санаалаш эле башынан,
Кадыр билсе кыз берер.
Кабылан Жантай келди деп
Келдибек менен Жантайдын,
Кетишпесин эл билет.
Көбүнө жакса көрөйүн,
Көңүлү болсо алайын.
Карысың деп чандырсам,

Уят болуп калайын.
Эл жайлоого толгондо,
Соң-Көлгө чыга конгондо,
Оюмда турат барсам деп,
Ошол убак болгондо.
Көбүнө жакса бу кебим,
Албасам да Акмөөрдү,
Бир көрсөм деп жүрөмүн.
Ошондуктан оолугуп,
Оттой жанат жүрөгүм.
Кебетеси бузулган,
Кемпирлерден жүдөдүм.
Деди Жантай баарына,
Деп ошентип турганда.
Кудасына куп келди
Тамырына так келди.
Акмөөрдү алам деп,
Акылга алды ал элди.
Кулак салып угушуп,
Тамыр сөөк эл айтты.
Козголушуп Жантайга,
Кошоматын эми айтты.
Жалгыз эле Мөөр эмес,
Дагы бир кыз ал деп айтты.
Өмүр берсе жараткан,
Өлкөң өсүп бараткан.
Ушул элдин оокатын,
Өз колунуз тараткан.
Алтын башың көрүнгөн,
Аман эсен сактаса,
Абалы кудай өлүмдөн.
Эми дагы эр Жантай
Отуз кырк жылдык жашың бар.
Калың кыргыз элиңе,
Кара тоодой жашың бар.

Ким чансын сизди картаң деп,
Сөөктөшсөк тийет аркаң деп.
Саяк кантип кыз бербейт,
Кадыр салып барсаң деп.
Каранын каны Жантай деп,
Кабарың уккан кан билет.
Кыраандыгың белгилүү,
Кыбыраган жан билет.
Санжырганды сарт билет,
Өкүмүндү эр Жантай,
Өзүң өңдүү март билет.
Атагың көпкө угулган
Атадан арстан туулган.
Арстан Жантай тукумун,
Ажыдаардай уулдан.
Кантип сага кыз бербейт,
Аз айыл саяк эл болсо.
Аркыраган сарбагыш,
Агыны катуу сел болсо.
Кыз бербесе саякка,
Дагы бир айла табабыз.
Кандай кылсак эр Жантай,
Саякка келет чамабыз.
Теңдешер эли биз эмес,
Тетирилик көргөзсө,
Тегиз барып чабабыз.
Аз айыл көпкө тең болбойт,
Айткан сөзү эм болбойт.
Көпчүлүккө жоо болсо,
Көңүлүн улап ким колдойт.
Ар жагында Нарында,
Ажы менен Субан бар.
Бугу, черик, моңолдор,
Букарадан булар бар.
Борукчу менен Надыр бар,

Темир, Болот тууган бар.
Асык, өсүк, абыла,
Алар да барат жабыла.
Жалгыз аяк саяктын,
Ким бармакчы жанына.
Андан көрө эр Жантай,
Аттуу менен баштуудан.
Айкалышып сөөк болсо,
Акылдашы жакшыдан.
Четтен сөзмөр чеченден,
Убада сөзгө бекемден.
Ат үстүнө үйрөнгөн,
Жумушу жок бекерден.
Улама сөзгө барынан,
Чыкпай турган жаныңан.
Өзүң менен тең өскөн,
Кадыр билген карыдан,
Отуз кыркты алыңыз.
Жаман айтпай жакшы айтып,
Сөөктүк жагын башка айтып.
Опузалап коркутпай,
Кайратыңды толкутпай.
Сыпайы сылык кеп менен,
Сыр билгизбей эптеген.
Сырын тартып сүйлөшүп,
Сыпаа болот бек деген.
Көкүрөгүң оолугуп
Ак Мөөр деп калыпсыз.
Көрмөйүнчө бир кызга,
Көнүлдөнүп алыпсыз.
Жай мезгили болгон кез,
Мал семирп толгон кез.
Заңкайган үйлөр тигилип
Эл жайлоого конгон кез.
Жер соорусу Соңкөлдө,

Мелтиреген чоң төргө.
Жылкысы тулаң оттогон,
Субайы кырга токтогон.
Жылуу булак көк сенир,
Көбүргөндүү көп сенир.
Жайыты жашыл гүл алып,
Жалбырактап бүр алып.
Ком алып төөсү семирип,
Тайлагы тайдай семирип.
Тал жибектей сеңселип,
Жүнү таза дедирип.
Кочкорунун түрлөрү,
Куттагы кулжа сыяктуу.
Жылкысынын бардыгы,
Курчуткан болот туяктуу.
Элин сыпаа көргөмүн,
Жигити кыздай уяттуу
Кең Соңкөлдү жайлаган,
Кермеге атын байлаган.
Элин көрүп келели.
Эл жайлаган кең Соңкөл,
Жерин көрүп келели.
Сарбагыш менен саяктын,
Чегин көрүп келели.
Макул десе Мөөр үчүн,
Малдын баарын берели.
Деп сүйлөдү Сүйүмбай.
Жол көргөзүп Жантайга,
Бек сүйлөдү Суранбай.
Бардыгы тең жакыны,
Жантай менен сүйлөшүп.
Баарысы тең акылдаш,
Башынан ишин бийлешип.
Ошондо Жантай кеп айтты,
Ойдогу сырын эми айтты.

Оолжуп башын көтөрүп,
Ой жигиттер деп айтты.
Ар киминер ат тандап,
Камынгыла барарың
Карап жатпай чамданып,
Кыз берсе баатыр Келдибек,
Кызын алып келербиз.
Кыз бербесе кылтындап,
Сөзүн чалып келербиз.
Ат жакшысын мингиле,
Тон жакшысын кийгиле.
Жөнөр күндү белгиле,
Бүрсүгүнү келгиле.
Кем болбогун отуздан,
Аттуу баштуу кишиден,
Калбагыла кокустан.
Мени менен барарың
Бүгүн эрте тарагын.
Мен барган соң Акмөөрдү,
Колдогу деп санагын.
Эр Жантайдын сыпаты,
Жайык сакал жарык жүз.
Жазы маңдай сөзү түз.
Бирөөнү жакын көрбөгөн,
Бирөөнү ыраак бөлбөгөн,
Бардыгына көзү түз.
Адамдын чоңу алп мүчө,
Анык бир кез далылуу.
Аттанам десе бир жакка,
Жигити даяр камынуу.
Таамай чечен эр Жантай,
Адам тангыс көп сүйлөп.
Акылы толук башынан,
Ак калпак кыргыз эл бийлеп.
Атасынан бабасы,

Аким өскөн жери бар.
Адамды сөзү эриткен,
Тилинде татты мээр бар.
Оң менен солдун чатагын,
Оңуна салма эби бар.
Өзү тентуш кадырдан,
Өкүм сүрсө бир сүргөн.
Эл арасын тынчытып,
Эпчилдигин билдирген.
Сурамбай бар тең өскөн,
Байлыгы менен баркы бар,
Жантай менен жанашкан.
Жаакташкан доо болсо,
Жадабай теңдик талашкан.
Далай чечен бүй болуп,
Жаңылып сөздөн адашкан.
Карбоз бай бар тең өскөн.
Суранбай менен Карбозго,
Тизгиндешип тең жүргөн.
Тетири кыял тентекти,
Тез арада көндүргөн.
Кайдагы өнбөс доолорду,
Эбин таап өндүргөн.
Көчөрү бар тең өскөн,
Жумшаган жакка бат барган.
Ооз ачырбай аттанган,
Чала таштап бүтүрбөй,
Толугу менен аткарган,
Качканак бар тең өскөн.
Узун сакал бети түк,
Оордугу атка жүк.
Карчыты жайык казылуу,
Каман курсак ачуулу
Бука моюн букчугуй,
Мандайы тар чукчугуй,

Боромбай бар тең өскөн.
Шумдук сөздөн кеп айткан,
Күлкү менен эл кайткан.
Күлкү салып отурса
Күүгүм кирип таң аткан.
Ээ жаа бербей бирерде,
Элдин баарын жадаткан.
Кууланышка ылайык,
Куланбай бар тең өскөн.
Жайдан кышка айтканы,
Манас менен Семетей.
Жабыштырып айтышы,
Жанында турган эмедей.
Күүгүм болжоп баштаса,
Күн-түн айтчу ченебей.
Жомокчу Кожек курбусу.
Эл бийлеген берендер,
Сөзгө уста чеберлер.
Бардыгынын мыктысы,
Баатыр Жантай кеменгер.
Ормон, Медет болбосо,
Башка адам жок тенелер.
Ойноктотуп аттарды,
Отуз киши аттанды.
Оюна түшүп кыз чиркин,
Оолжуп Жантай шаттанды.
Башкасынын бардыгы,
Кара сакал кер мурут,
Сыр билгизбей жаштары.
Сыланышып кулпунуп,
Сууту канган аттары.
Ооздук чайнап жулкунуп,
Бир бөлүнүп баратат.
Коно турган мезгилде,
Ондон, бештен таратат.

Күндө конгон жеринде,
Күлкү менен таң атат.
Кимге консо Жантайга,
Ат мингизип аткарат.
Ону келген Жантайдын,
Ошонусу салтанат.
Кээ бирөөлөр Жантайга,
Ат мингизип, төө тартып.
Ардакташып баатыр деп,
Алдына сылык сөз айтып.
Батаңызды бергин деп,
Балаңызды алып келдим деп.
Баатыр Жантай бу кезде,
Бактысы сен элдин деп.
Баатыр Жантай келди деп,
Пайгамбардай күтүшөт.
Барган жер куру жөнөтпөй,
Бардык менен түтүшөт.
Терек, талын бор баскан,
Жайлоонун толук убагы,
Жайыты жашыл гүл ачкан.
Атырылтып эр Жантай,
Ашты Шамшы бел менен,
Аржагы Кочкор жер деген.
Аралашты эр Жантай,
Андагы калың эл менен.
Темир, Болот көп асык
Бир жагы саяк эл деген.
Жарды байы белгисиз,
Жайытын чарба мал баскан.
Бирөө көчүп, жүк ташып,
Ынталаа болуп кымызга,
Ынтыгышып укташып.
Сарала саз, Ийри суу
Салкын жайлоо төрлөрү.

Жайытта малы жайлаган,
Жайлоочунун өрнөгү.
Желесин керип байлаган,
Суу бойлото бир бөлүп.
Субайларын айдаган.
Баглан союп шерне жеп,
Балдары ойноп жатышкан.
Тай кунаны жарышып,
Тамашага батышкан.
Андан жөнөп ашышты,
Килемче, Кызарт, Төлөктү.
Адам деп Жантай ойлонбойт,
Өз башынан бөлөктү.
Келдибекке баргын деп,
Менден кабар салгын деп.
Чалганбайды жөнөттү.
Мурда барып көрбөгөн,
Жер соорусу Сөңкөлдү.
Тоо теңселтип шарпылдап,
Толкундаган чоң көлдү.
Туланы жашыл жибектей,
Түз ашуу, Күмбөл, Көк-Булак,
Чалкайып жаткан төрлөрдү.
Эңсеп барат көрмөккө,
Чал кызыккан кыз Мөөрдү.
Сөңкөлдүн сонун жерине,
Жердеп жаткан жерине,
Кубанып барат Чалгынбай.
Көрбөгөндөр көргөндө,
Көз кумары кангандай.
Алы келсе Сөңкөлдү,
Атына артып алгандай.
Орногон тоонун башына,
Олуту жердин сереси.
Жылкысы жылбай семирген,

Ала-Тоонун белеси.
Ар айылдын жанында,
Алтыдан бештен желеси.
Көйкөлгөн шибер кең жайлоо,
Көрүнөт жыргал элеси.
Төлү байлап үн салып,
Тоо жаңырткан улары.
Туш-тушунан шаркырап,
Кошулган тунук суулары.
Каркылдап көлдүн бетинде,
Каз менен өрдөк куулары.
Курушу чыгып бул элдин,
Тарабайбы кумары.
Деп ошондо Чалгымбай,
Келе жатат көл бойлоп.
Акылына жендирип,
Ар кайсыны көп ойлоп.
Адыры тулаң сеңселген,
Белес-белес беш мойнок,
Ашып түштү Чалгымбай.
Баатыр Жантай жиберген,
Бара жатат бир тынбай.
Көлдүн жээги кылаадан,
Жайкандата бастырып.
Таскактатып чү коюп,
Ат колтугун жастырып.
Сонкөлдүн башы кең талаа,
Чогулушуп ойногон,
Чурулдашып көп бала.
Бай айылдын балдары,
Күлүк тайын жарышкан.
Жарды айылдын балдары,
Торпок менен калышкан.
Чогулган элге Чалгымбай,
Салам айтты алыстан.

Андан мурда ал элде,
Эч адам жок таанышкан.
Учурашты Чалгымбай,
Улуу, кичүү баарыга.
Чоочун адам экен деп,
Карап калды жабыла.
Эңкейип барып кол берди,
Эң алдыңкы карыга.
Отура калды Чалгымбай,
Бир очойгон чалдын жанына.
Сыйда сакал сыпайы,
Сыны адамдын кумпайы.
Сыртынан сылай ноот кийген.
Көрүнүшү сүрдөнтүп,
Көзүнөн жалын от күйгөн.
Күлүмсүрөп сүйлөсө,
Курчаган калың эл сүйгөн.
Ысырайыл, Келдибек,
Түбү саяк чоро экен.
Манаптыгы туруптур,
Байлыгы элден зор экен.
Буурул сакал, көк мурут,
Бир сүйлөбөй отурат.
Буту колу болбосо,
Бууп койгон бир тулуп,
Өжөрлүгү кармаса,
О алармандай жулкунуп,
Адамдын чону очойгон.
Атка минип бастырса,
Кемдиги жок Кошойдон.
Манаптан ошол Келдибек,
Мартабасын эл билет.
Жантай келе жатат деп,
Оозу батып айталбай,
Отура берди байкалбай.

Жантайдын келе жатканын,
Жандатып айтты Чалгымбай.
Айтпаса адам жок экен,
Алдынан тосуп алгындай.
Айтпай койсо ийменип,
Чоң уятка калгындай.
Тура калып ордуна,
Келдибекке кеп салып.
Адеп менен Чалгынбай,
Эки колду боорго алып.
Баатыр Жантай келатат,
Учурашып сизге деп.
Утурлап мени жиберди,
Улуксат кылса бизге деп.
Урматтуунун иши экен,
Бирин бири издемек.
Баатыр Жантай курдашың,
Барк билишкен сырдашың,
Картайганча кадырың,
Калышпаган муңдашың.
Өзүмдөн төрт жаш улуу деп,
Жылда бир маал көрбөсөм.
Сагынып калам муну деп,
Сарбагыш, саяк бир тууган,
Бир кыргыздын уулу деп.
Керектешим Келдибек,
Баатырга кабар салгын деп.
Атка жеңил, тайга чак,
Чалгымбайым баргын деп.
Кечикпей кайта бат келип,
Алдымдан тосуп алгын деп.
Баатыр Жантай жиберди.
Башта келип аралап,
Көрөлөкмүн силерди,
Деп турду эле Чалгымбай.

Жибергени эр Жантай,
Тура калып Келдибек
Үйүн карай жөнөдү,
Кошо басты жанына,
Ысырайылдан бөлөгү.
Айылдын алды жөлөнкө,
Жыйын курчу дөбөгө.
Алып келип тиктирди,
Алты канат ак өргөө.
Жасалгалап өргөөнүн,
Ичи, тышын оңдотуп.
Алты жерге ат мамы,
Карагайдан орнотуп.
Отун жүктөп келгин деп,
Төрт атан төө комдотуп.
Элдин баарын чакырып,
Инисин тилдеп жапырып.
Адамдын баарын чакырып,
Айылын тилдеп жапырып.
Ачууланып Келдибек,
Аюудан жаман бакырып.
Катарлап кашкар чайдооско,
Кара чайдан кайнатып.
Таярланып жатышат,
Тасторконун жайнатып.
Келери менен сойгудай,
Кысырак байтал байлатып.
Жал куйругун чубалтып,
Жабыла жакшы ат минген.
Жагалданта бастырып,
Жантай баатыр жол жүргөн.
Мурунку күнү жөнөткөн,
Беш мойнокту болжошуп.
Белесте турат Чалгымбай,
Бешимге дейре жол тосуп.

Баатыр Жантай келгенде,
Бастырышты баш кошуп.
Эч адам жок ээн талаа,
Жолугуп калды бир бала.
Жайдак торпок мингени,
Жамачылуу жалаң таар,
Жаман чепкен кийгени.
Жантай турмак ал бала,
Өз атасын сүйбөдү.
Торпок минген баланын,
Көргөн күнү бу болгон.
Торпогу да өзү да,
Шөптүрөгөн суу болгон.
Ыйлап турду Жантайдын,
Мандайында үнүлдөп.
Үнү чыгат алдында,
Кыз-келиндин чуулдап.
Ак айылдан кыз-келин,
Алтымыштай болуптур.
Кызыл-жашыл кийинип,
Көл боюна толуптур.
Торпогу менен баланы,
Топтошуп кармап алыптыр,
Чепкени менен чечинтпей,
Келин-кыз сууга салыптыр.
Үнүлдөп ыйлап Жантайдын,
Жолунан чыга калыптыр.
Баатыр Жантай сөз баштап,
Тура тургун балам деп.
Акмөөр деген кыз бар дейт,
Айылын кайдан табам деп.
Дайнын айтып беришке,
Келеби балам чаман деп,
Жантай сурай калды эле.
Ачуусу келген баланын,

Айбыгар жөнү барбы эле:
– Кыядан түшө каласын,
Сол жагында бурулуш,
Булунчага барасын.
Сураган Мөөрдү баш кылып,
Сулуунун баарын табасын.
Макул десе кыздардан,
Моокумундан канасын.
Ортосунда тигилүү,
Заңгыраган ак үй бар.
Чоктой кызыл кийинген,
Чолпондой сулуу көп кыздар.
Түндүгү турат тартылуу,
Эшиги турат ачылуу.
Кучакташсаң кыздардын,
Кулачы турат жазылуу
Ат тонун менен киресин,
Андан аркы ишиндин,
Иретин өзүн билесин, –
Деди да бала жөнөдү.
Жантай айтты – жүргүлө,
Кыздарга барып көрөлү.
Эриккен кыздар ээрчишип,
Кийминин баарын чечишип.
Көлдүн чети тайызга,
Түшүп жаткан кези экен.
Кээ бир кыздар калтырап,
үшүп аткан кези экен.
Кээ бир кыздар көлгө ойноп,
Кечип аткан кези экен.
Кээ бир кыздар кийинип,
Кетип жаткан кези экен.
Чукул жерден жабыла,
Жантайлар чыга калганда.
Кээ бирөө жетип көйнөккө,

Кээ кыз жетпей дамбалга.
Уятсыз элден экен деп,
Отуруп калды бүжүрөп.
Угуза үнүн чыгарбай,
Бир-бирине күбүрөп.
Кагаздай этин агартып,
Жибектей чачын таралтып,
Жылмайып күлүп алдыртан,
Жигиттин көзүн кубантып.
Суудан чыкпай кымтыйып,
Отуруп калды бир сулуу.
Кыздарды көрүп кызыгат,
Кыраан Жантай ышкылуу.
Кыздарды карай сүйлөсө,
Булбулдай тилдин тактыгы.
Элдин көзүн тайгылтат,
Эттин жумшак актыгы.
Анысына жараша
Адамдан артык сактыгы.
Көргөндүн көөнүн кубантты,
Көнүлүнүн чактыгы.
Агарып эти жаркырап,
Эки бетке кызыл нур,
Жайылгандай тамчылап.
Оозун көрсө оймоктой,
Эки көзү күлүндөп,
Эл көзүнө ойноктой.
Кол менен жасап алгандай,
Кобулданган муруну.
Көргөн эмес эр Жантай,
Адамдан мындай сулууну.
Кыздын түрүн көргөндө,
Кымылдап жаны берилип.
Жантайдын алы куруду,
Тизилип тиши агарып,

Таза жууган күрүчтөй.
Колдорунун салаасы,
Сымга тарткан күмүштөй.
Танданышты Жантайлар,
Ким экенин билишпей.
Ой чырагым деп айтты,
Ошондо Жантай кеп айтты.
Кыз издеген эр Жантай,
Кыялын сынап бек айтты:
– Сулуунун баары жөнөдү,
Суудан кандай чыкпайсың?
Сумсайган кандай кыз элен,
Же, жененин сөзүн укпайсың.
Оору болбо, суу өтүп,
Онтолоп элди жүдөтүп.
Жалгыз калып жүрбөгүн,
Жанындан келин-кыз кетип.
Ойсондогон сулуу кыз,
Оолжуба минетип.
Кыялданып отурган,
Кылкылдап көлдүн четинде.
Кырка тартып Жантайлар,
Кыздардын турду бетинде.
Ошондо кыздан кеп чыкты.
– Ой агалар деп чыкты.
Жаш келиндер, кыз балдар,
Көрүнүп калдык жыланач
Уяткарып жаштарды,
Ушунунар жарабас.
Баарынарды улуу деп,
Урматтады кыз-келин.
Ушунунар туура эмес,
Улуу кичүү сиздердин.
Аксакалды ызат кылбаса,
Айбандан жаман болбойбу.

Жаштан уят кеткенде,
Жазгы гүлдөй соолбойбу.
Жаман айтпай жакшы айтып,
Жаш кыздарга башка айтып.
Аласаң болсо алгыла,
Аласаңар жок болсо,
Алысыраак баргыла.
Бересең болсо бергиле,
Мен кийинип алайын,
Анан кийин келгиле.
Жалганымбы чынымбы,
Акелер, акыл менен белгиле! –
Уялбай чырак суудан чык,
Уялар жерин калдыбы.
Ошончо күтүп турган эл,
Көргүсү келет алдыны.
Кайта-кайта тийишип,
Жантай кызга асылды.
Калжындашып кыз менен,
Кары Жантай басылды.
Ошондо сулуу кыз айтты,
Ойдогусун түз айтты:
– Эмесе мына уялбай,
Суудан чыга калайын.
Көрсөнөр көрүп тургула,
Кийимимди кийип алайын.
Уятсыз улуу аганын,
Уктум эле далайын.
Деп жооп айтып сулуу кыз,
Суудан чыкты буралып.
Кыздын айткан сөзүнө,
Кымылдайт Жантай кубанып.
Көк шайы көйнөк дукаба,
Көркүн шашпай кийинди.
Көмкөрмө кундуз кемчеттен,

Бөркүн шашпай кийинди.
Кийинип болду сулуу кыз,
Бардык бойго кийимди.
Кагелес бойлуу калтар чач,
Камчыдай бели ийилди.
Короз моюн коңур үн,
Кооздоп киймин кийинип.
Бардык келин бардык кыз,
Тура калды үйүлүп.
– Ошондо айтгы сулуу кыз
Кечиргиле агалар.
Аксакалдар экенсиз,
Байгамбарга барабар.
Сиздерди изат кылбасам,
Мен эмес сууга камалар.
Уят болдук кыз-келин,
Ушунун баары балаңар.
Көлдүн боюн ээнситип,
Келин менен кыз келип.
Абийрибиз ачылды,
Аксакалдар сиз келип.
Көпчүлүгү кийинип,
Кете берди тыз берип.
Кимсиңер дайның сурайын,
Түбүндөн бери угайын.
Атагың ким, айлың ким,
Агалар айтчы дайның ким?
Учурашып баратсак,
Сөөк-тамыр, кайның ким?
Уругуң ким, теңиң ким,
Улуу-кичүү көрүндүң,
Угайын айтчы жөнүң ким?
Биздин элден эмессиң,
Түрүңөр башка көрүндүң.
Кыз токтолду кеп сурап,

Ким болосун деп сурап,
Оолукмалуу Суранбай,
Эр Жантайдын кабарын,
Билдирди кызга туралбай:
– Кадамы баскан жерлерге,
Кабары жеткен элдерге,
Даңкы чыккан эр Жантай.
Такылдаган сулуу кыз,
Тааныбайсың сен кандай.
Даңкын уккан элдерге,
Даткалык кылган эр Жантай.
Кабарын айтып бергиче,
Какаландың сен кандай?
Саяктын каны Келдибек,
Эми өзүнөн угунуз,
Билген сөзүн дагы айтат,
Билгиликтүү эр киши,
Бизден көрө так айтат,
Деп жооп берди Сурамбай.
Жабыша калып бу сөзгө,
Жантай айтты туралбай:
– Жай сурашып билишет,
Жакшы атанын баласы.
Жол тааныган адамдын,
Жооп беришин карачы.
Чар тараптан сөз сурап,
Чакылдадың сулуу кыз.
Кары жаштан айбыкпай,
Какылдадың сулуу кыз.
Таң калтырып адамды,
Тартынбадың сулуу кыз
Өз атаң ким, атың ким?
Өзүңө боорлош жакын ким?
Өзүңө кара санаган,
Бөлөк боор жатың ким?

Айтып бергин сулуу кыз,
Аты жөнүн угайын.
Кубулжуттун жүрөктү,
Кумардан бүгүн чыгайын.
Карыдын деп ойлонсоң,
Кандай айла кылайын.
Максатыма жеткирсең,
Маңдайыңдан сылайын.
Дайыныңды билдиргин,
Дагы, бир көргөнчө чыдайын.
Өнүндү байкап карасам,
Тегин жерден эмессиң.
Кадырымды сен билсең,
Карып калдың дебессиң.
Кыз жооп берди Жантайга:
– Сурасаң менин элимди,
Айтайын ата-тегимди.
Аксакал мынча сурадың,
Аныктап уккун кебимди.
Ургачы жайы, түбүнөн
Уругун билбейт дединби?
Тоо жаңыртып толкундап,
Күрпүлдөгөн чоң Нарын.
Бир башынан угуңуз,
Биздин элдин кабарын.
Ыман, Чоро бир тууган,
Түп атабыз чагырдан.
Түркүгү болуп саяктын,
Түбүнөн бери акылман.
Атантай, Тайлак, Келдибек,
Кан Жанболот баатырдан.
Чоң атабыз Келдибек,
Чоро, саяк эл билет,
Өзүмдүн атам Адыл бай,
Уругу саяк мамындай.

Адылдан жалгыз туулган,
Бир тууган жок уулдан.
Бир туугандын жогунан,
Бетим жашка жуулган.
Атабыз Адыл, атым Мөөр,
Атактуу баатыр угуп көр.
Акталаа, Куртка, Дөрбөлжүн,
Жердей өскөн биздин калк.
Ак калпактуу кыргызга,
Ала Тоодой сиздин даңк.
Соңкөлдүн кылаа жээгине,
Желесин кере байлаган,
Жылкычысы жыргалда
Жылдырып жылкы айдаган,
Жыргалдуу саяк эл ушул.
Аты Адыл атамдын,
Андан туулган мен ушул.
Адылдын жалгыз Мөөрүмүн,
Баатыр Жантай кечиргин,
Балалык кылып дөөрүдүм.
Кек сактабай эр Жантай,
Кирип чыгар көөнүндүн.
Атым Мөөр бир кызмын,
Арстаны сенсиз кыргыздын.
Атын угуп көрбөгөн,
Атабыз келген экенсиз.
Алдыңдан тосуп чыккыдай,
Амандашып турган биз
Үй-үйүнө тарасын,
Ушу турган келин-кыз.
Калың саяк элинде,
Касиеттүү карыбыз.
Жүдөтпөй элди асырап,
Жүк көтөрөр нарыбыз.
Калк башкарып, нарк билген,

Келдибекке барыңыз.
Байгамбар сыпат эр Жантай,
Башынан ачык жолуңуз.
Бастырып келдиң Сонкөлгө,
Бактылуу конок болуңуз.
Деди Мөөр жөнөттү,
Баатыр Жантай беренди.
Биле албады Ак Мөөр,
Өзүнө Жантай келерди.
Баатыр Жантай жөнөдү,
Кош, Ак Мөөр, кайыр кошкун деп.
Кудалашкан сыяктуу,
Кубантып жолдон тоздун деп.
Ыраазы болдук сөзүнө,
Ак Мөөр сендей кыздын деп.
Аз күндө сырын угарсын,
Алыстан келген биздин деп.
Кудай буюрса бизге өтөр,
Сиздин алтын тизгин деп.
Кыздардан жөнөп бастырып,
Кыялын Мөөргө аздырып.
Жолборс Жантай кеп айтты,
Жолдошторун чакырып,
Жүрөк сырын эми айтты.
Акылман экен Ак Мөөрү,
Албасам болбойт деп айтты.
Азыркы кыздын көркү экен,
Акылы толук эрке экен.
Ак калпактуу кыргызда,
Айчүрөктөй селки экен.
Сыпайы сылык сүйлөгөн,
Сөз мүнөзүн карачы.
Зымга тарткан күмүштөй,
Өз мүнөзүн карачы.
Ушундай азиз туулабы,

Адамзаттын баласы.
Жакындатар Ак Мөөргө
Ушу Мөөрдү башынан,
Угушум туура келдиби.
Укканыңар бар чыгар,
Ушуну билген белгими.
Деп сүйлөшүп отуруп,
Жакшы болсо арачы
Көрүнөө элдин көбүнө.
Чыга калып турушту.
Чет конуштун дөнүнө,
Барып келген Чалгымбай.
Тетиги калың ак айыл,
Келдибектин айылы.
Баатыр Жантай келет деп,
Угулган болчу дайыны.
Бир ак өргөө, бир чатыр,
Айылдан алыс тигилген.
Баатыр сенин келериң,
Нечак эле билинген.
Берекелүү киши экен,
Белеске бээсин байлаткан,
Жайытка малын жайнаткан.
Келдибегин мыкты экен,
Баатыр кенебей жыргап жай жаткан.
Баатыр Жантай келет деп,
Күтүп аткан кези экен.
Келген менен кеткенге,
Түтүп аткан кези экен.
Баштап алып Чалгымбай,
Казканаттап жөнөдү.
Карап турган айылдан,
Калың эл чыккан дөбөнү.
Камалап туруп албаса,
Кадырын катуу салбаса,

Кан кызындай Ак Мөөр,
Карыган чалга көнөбү.
Барып түштү эр Жантай,
Турабы балдар ат албай.
Керилүү керме мамыга,
Аттарын тизип байлады.
Келип турган күнү экен,
Келдибектин аймагы.
Жантай менен Келдибек,
Кучакташып көрүштү.
Кубанышып экөөнүн
Курбулугу келишти.
Кыз-келиндер жүгүнүп,
Самоорго чай коюп.
Коногуна Жантайдын,
Кысыр эмди тай союп
Кантын кардай омуруп,
Каймак майын томуруп.
Касаба тартып күнүгө,
Калың саяк чогулуп.
Беш алты күнү күттү эле,
Бапыратып Келдибек,
Бардык менен түттү эле.
Ошондо Жантай кеп салды:
— Оюмдагы сырымды,
Баатыр орундатсаң деп салды.
Келдибек баатыр мен келдим,
Керектешим сен үчүн,
Сен керексиң мен үчүн.
Керектешим болбосоң,
Баатыр мен келемин не үчүн?
Акылдашып куп десең,
Агаңа айтар сөзүм бар.
Азамат болуп жетилген,
Балана айтар сөзүм бар.

Айыл, коншун акылдаш,
Алдоо сөзгө сатылбас.
Баатыр жамаага айтаар сөзүм бар.
Кадырлаар деп карыганда,
Сурап келдим бир жумуш.
Бербесен, берсең кыйын иш.
Берейин десең айтайын,
Береним сени байкайын.
Пейилиңди чечпесен,
Уят болбой кайтайын.
Дегенде баатыр Келдибек,
Оюна алды белгилеп.
Карыганда эр Жантай,
Эминеге келди деп:
— Эрдин күнүн кыз айбын,
Эселтен калың эл билет.
Баатыр Жантай оюнда
Эмнени сурайсын?
Каада күтүп эл баккан,
Эрке төрө, тынайсын
Нечен мени сынайсын.
Өмүрүңчө өксүбөй,
Үзүлгөндү улайсын.
Кадырыбыз калбаган,
Карыганча жубайым,
Ачык айткын сырынды,
Чыгарып айткын чыныңды.
Баатыр Жантай жок дебей,
Бар болсо табам ыгыңды.
Ыраазы бол эр Жантай,
Жок болсо менин колумда.
Жалгыз эле мен эмес,
Жазы чоро тобунда.
Келдибек айтып болгондо,
Баатыр Жантай кеп айтты,

Байкай калып ошондо.
Бардык сырын эми айтты:
– Менин келген себебим,
Кудалашып курчалып.
Кол куушуруп алдында,
Куп жарашып тынч алып.
Жакшы нээт ойлонуп,
Кыз беришип кыз алып.
Сөөктөшүп курчалып,
Сүйөнүшүп тынч алып.
Кадыр салып мен сени,
Каалаганым мынчалык.
Илгеркиден калган сөз,
Ат карыса балбан деп.
Эр карыса дардан деп.
Келдибек баатыр, бу сөздүн,
Кай жеринде жалган деп.
Ээ баатыр мага кыз бербей,
Куру кетсем арман деп.
Кудалашсам дегеним,
Аты Ак Мөөр бир кызын.
Жазы кыргыз көп элден,
Жарык деп угуп жылдызын.
Жаш кезимди ойлонуп,
Жаталбадым тымызын.
Кейитип этти муздаткан,
Кемпирдин иши курусун.
Карыса жаштай оолугуп,
Мынабу келген жумушум.
Кыйышпаска Келдибек,
Кыз берсең Мөөрдү аламын.
Оң тиземе ойнотуп,
Оолжутуп багамын.
Кыз Мөөрдү кудай буюрса,
Кызыгына батамын.

Ак Мөөрдү бербесең,
Курдашым сага капамын.
Ордуна тилек келбесе,
Оңолбойтко талабым.
Урушуп калган кемпирге,
Уят болуп барамын
Мындан башка кебим жок,
Мөөрдөн бөлөк он кызды,
Алам дээрге эбим жок.
Кантип айтам карганда,
Чыктым эле мактанып,
Чыдай албай аттанып.
Кыз алалбай келдим деп,
Кантип айтам балдарга.
Келдибек баатыр баштады:
– Жата бергин Жантай деп,
Жай сүйлөдү шашпады.
Ойлоноюн баатыр деп,
Угамын Мөөрдүн атын деп,
Судуулугу сымбаты,
Айчүрөккө жакын деп.
Келиптирсиң эр Жантай,
Кеңешейин эл менен.
Курдашымдын бирөө элен,
Бирде, экиде келбеген.
Күүлөнүп кетсең күчүн бар,
Агыны катуу селге тең
Деп ошондо Келдибек,
Элин жыйып кеңешти.
Бирөө айтат Ак Мөөрдү,
Эр Жантайга бербести.
Кээ бирөө айтат Ак Мөөрдү,
Эр Жантайга беришти.
Эң этеги Жантайга,
Берем жагы женишти.

Кээ бирөө айтты Болотту,
Адылдын жалгыз жээни деп.
Ырас эле Ак Мөөрдөн,
Айырабы эми деп.
Жалгыз үйлүү Болоттун,
Же жакын эмес эли деп.
Ишеништи далайы,
Мөөрдү Жантай алат деп.
Элсиз Болот жалдырап,
Айласыздан калат деп.
Баласы жок Адылдын,
Баласы да болду эле.
Армандуу Болот алсырап,
Аташкан жардан ажырап,
Азабын тартчу шор беле.
Келдибек баатыр кат берип,
Чакыртып алып Жантайды:
– Бирине бири жакындап,
Токтолду биздин акыл деп.
Берен Жантай келипсин,
Мен дагы сизге макул деп.
Укканындай Ак Мөөр,
Адылдын эрке жалгызы.
Атагы калган кылымга,
Айчүрөктөй жылдызы.
Беш алты киши жиберем,
Перилердей Мөөрдү,
Беришке сага имерем.
Келипсин көөнүң кайтарбайм,
Берем деп тике айталбайм.
Жата бер Жантай башың бош,
Сен дагы эки киши кош.
Бетме-бет барып Мөөрдү,
Өзүнөн жооп сурайлы.
Беремин деп Жантайга,

Бейлин байкап сынайлы.
Кабыл алса Мөөрдүн,
Мандайынан сылайлы.
Баатыр Жантай жата бер,
Бүгүн эртең чыдайлы.
Деди баатыр Келдибек,
Атка минер жакшыдан
Айыл билер башчыдан,
Өзүнүн айткан акылын,
Калысындай укчуудан.
Алты киши жиберди,
Эбин тапчуу мыктыдан.
Каратай Мөөргө кеңеш сал,
Эр Жантайдын жанынан,
Эки киши кошуп ал.
Сыпайы сылык кеп менен,
Акылдашкын Мөөрүмө.
Кээрдеп жаман сөз айтып,
Кир сактатпай көөнүнө.
Жантайдын жайын жакшы айтып,
Өзүң салгын жөнүнө.
Балалык кылып бурулуп,
Башын ийбей койбосун.
Пайгамбардай Жантайды,
Падыша деп ойлосун.
Уулу Шабдан, Жантайдын,
Улук болду кыргызга.
Баласы Шабдан, Жантайдын,
Бадыша болду кыргызга.
Кабары жеткен Жантайдын,
Жылдыз менен кундузга.
Кадырын салып келиптир,
Канга ылайык бир кызга.
Ушу сөздү Мөөр кызым,
Өзү байкап сындасын.

Досумдан көп душманга,
Мени уят кылбасын,
Деп жөнөттү Келдибек.
Сегиз киши аттанып,
Мөөргө барды Каратай.
Сымбатын көрүп Мөөрдүн,
Талый түштү Суранбай.
Көл боюнда жолугуп,
Күлүндөгөн эр Жантай.
Каратай менен Суранбай,
Кадырлуу экөө баш болуп.
Калган алтоо бир түрлүү,
Кары менен жаш болуп.
Акмөөрдүн үйүнө,
Айыл апа эл толуп.
Ак сакалдуу карылар,
Ойноп жаткан кумалак.
Кымыз турат алдында,
Жамбашында бир аяк.
Жаңы келген конокко,
Жана бирден сыр аяк.
Кымыз ичип кызышып,
Кымылдап бою ысышып.
Оюн, күлкү, тамаша,
Ошо күнгө жараша.
Жыргап жаткан кези экен,
Жомокчусу чечинип,
Ырдап жаткан кези экен.
Мурунку күнү айылга,
Ушак-айың угулган,
Баатыр Жантай келди деп.
Баш кошкону Келдибек,
Ак Мөөр үчүн келгенин,
Бардык саяк эл билет.
Кагелес бойлуу бир катын,

Таанымал элдин баарына.
Мөлтүрөгөн Мөөрдүн,
Жакын жетип жанына.
Ээрди-башы кыбырап,
Энкейип Мөөргө шыбырап.
Айланайын кыз бийке,
Кечээ бир ушак уккамын,
Жок беле сенин укканың.
Ошонусу чын болсо,
Кантип тынчып уктадың.
Дүбүрөшүп атышкан,
Баатыр Жантай келет деп,
Ошого сени берет деп.
Асман жердей эмеспи,
Кары, жаштын арасы.
Биз көрбөгөн элдердин,
Келгендигин карачы.
Жаңылышы болбосо,
Ушулар сага арачы.
Акылына көнбөгүн,
Айтканына болбогун.
Айланайын кыз бийке,
Артын өзүң ондогун.
Тийсең дале жашка тий,
Жаш жаныңды кууратпай,
Боюңа чактап кийим кий.
Өмүрүң бирге жашасын,
Сүйсөң деле жашты сүй.
Өлүп кетип айрылсаң,
Өзөгүң сыздап жашка күй
Кыз бийке сени алам деп,
Келген экен кан Жантай.
Өзүң ойлоп өзүң бил,
Калжандаган чал кандай.
Жетимишке барыптыр,

Жер таянып калыптыр,
Анык Жантай кан болсо,
Акылынан таныптыр.
Деди катын жөнөдү,
Эмдигисин Акмөөрдүн,
Өзүнөн баштап көрөлү:
– Керегинер эмне,
Келипсиңер агалар.
Аттуу баштуу аксакал,
Айыл ээси абалар.
Баштай отур кеп болсо,
Жумушу жок келеби,
Ушунчалык эл толсо.
Арыткыла жүрөктөн,
Ичинерде кек болсо.
Ишинерди бүтүрүп,
Тарагыла эп болсо.
Деп басылды Мөөр сулуу,
Эркек мүнөз эрке кыз,
Тамашага ышкылуу.
Сөз баштады Каратай,
Ким экенин билгизбей,
Тыңшап турду Суранбай.
– Балам Мөөр байкагын,
Акылсызга мындай деп,
Кантип акыл айтамын.
Сен ачылган жаны гүл,
Ушунча элдин кадырын,
Сындырам десең өзүң бил.
Өөдө төмөн дедирбей,
Өзүң жакшы баштадың.
Он жети менен он сегиз,
Ортосунда жаш чагың.
Сыртынан ишин билчүүбүз,
Чырагым сенден башканын.

Кеңешке келдик өзүнө,
Кулак сал балам сөзүмө.
Көпчүлүккө ык келди,
Көргөзүп айтам көзүнө.
Орошон он, сол кыргызга,
Кушчу, саруу, мундузга.
Аркы чети Алайдан,
Адигине, мундузга.
Арбагы бийик угулган,
Каарланса эр Жантай,
Казакка салган чуулган.
Келдибек баатыр куп десе,
Кеңешимди салам деп.
Кудай нике буюрса,
Ак Мөөрдү алам деп.
Баатыр Жантай келди эле,
Жамы саяк кеңешти,
Чоң атаңыз Келдибек,
Көргөздү бизге элести.
Каратай өзүн баш болуп,
Беш, алты киши ал деди.
Толуп атат айт деген
Андан башка ар кеби,
Чанбасын баатыр Жантайды,
Ардактуу Мөөрдү ал деди.
Бекерге берет дебесин,
Алабыз далай мал деди.
Келдибек менен Жантайдын,
Сөзүн уккун биздин деп.
Жакшы жооп күтөбүз,
Жаркыным Мөөр сизден деп.
Каратай сөзүн бүттү эле.
Жоодураган Мөөрдүн,
Жообуна күттү эле,
Жагоолуу куштай кайран Мөөр,

Жалдырап башын чайкады.
Андыш угуп отуруп,
Арачыны байкады.
Орундабас иш болсо,
Залимдер бийлеп айтабы.
Деп ойлонду Мөөр байкуш,
Аткан ок кайра кайтабы.
Жүрөгү ойноп булкулдап,
Мууну бошоп солкулдап.
– Аксакал кутман абалар,
Андан кичүү агалар.
Мен дагы адам баласы,
Убалыма караңар.
Сыры кеткен бир чалдан,
Сыздаарымды сананар.
Кантип барам Жантайга,
Чоң атама барабар.
Чалга берем дебенер,
Барк-баамды кетирип,
Малга берем дебенер.
Кары Жантай чал менен,
Кантип өтөт өмүрүм.
Кайран гүл соолуп күбүлүп,
Караңгы өтөр көңүлүм.
Жантайды коюп жашка бер,
Жаманбы сөөккө, башка бер.
Жалгыз үйлүү калмакты,
Баса калбай сөзгө кел.
Жаш башымды талытпа,
Табылар мага сүйгөн эр.
Тамшанып чалда жүргүчө,
Тартканы жакшы кара жер,
Деди эле Мөөр баарына.
Какшык менен Каратай,
Алды Мөөрдү каарына:

– Атасынын төрүндө,
Эр тандаган оңобу.
Элге журтка ээ бербей,
Эрке кыз сендей болобу.
Өлгөн өлүк берген кыз,
Элдин эрки болучу.
Эр тандабай кыз кеткен
Илгеркинин жолу ушу.
Чансаң дале беребиз,
Баатыр Жантай беренге.
Кыз кезинде эр тандап,
Айчүрөккө тенелбе.
Эр тандаган Мөөрчө деп,
Кеп болосуң көп элге.
Мөөрдү бер деп Жантайдын,
Кыйнаганын билбейсин.
Атпай саяк өзүндү,
Сыйлаганын билбейсин.
Кереметтүү Келдибек,
Ал сенин атаң дебей ким дейсин.
Ошондо Мөөр баштады,
Он эки киши кыстады.
Акылынан шашпады,
Оюна албайт курган Мөөр,
Болотунан башканы.
– Аюудай Жантай чалыңа,
Тийбесем кандай иш кылат.
Башайы макмал барчасын,
Кийбесем кандай иш кылат.
Өзүмдү өзүм өлгүчө,
Бийлесем кандай иш кылат.
Тырмагы уу Тынайга,
Барбасам кандай иш кылат.
Бардык саяк сөзүңдү,
Албасам кандай иш кылат.

Агалар ушу сөзүнө,
Өлбөй калат ким чыдап.
Көргөмүн көлдүн боюнда,
Жаланкычтай чалынды.
Жашасын десең агалар,
Жакындатпа анынды.
Жантайга берем десеңер,
Жашымда кыям жанымды.
Адырдан мылтык атылат,
Аркарга тийген ок беле.
Алты арыш саяк элинде,
Алаарга жаштан жок беле?!
Будурдан мылтык атылат,
Бугуга тийген ок беле.
Буркуратпай мундууга,
Бурулар курбу жок беле?!
Каратай айтты Мөөргө:
– Адамдын жинин келтирбе,
Айланса дагы болбойсуң,
Алынды билип тетирле.
Уруулуу элге тил албай,
Ущунча элдин бардыгын,
Учуратпа кесирге.
Өзү билет деп койсо,
Өөдөсүнүп эсирбе.
Каалабаска арган жок,
Капаланбай туратур.
Каарланса Жантайдын,
Кылаарын айтам угатур.
Ажы Субан, Борукчу,
Абайылда, Темирден
Аз айыл саяк биз тургай,
Анжыян да жеңилген.
Туулгандан тукуму,
Кан төгөрлөр ушу дедирген.

Жантайдын сөөгү Тынайдан,
Жаалдыгы кармаса,
Жалтанбаган кудайдан.
Каарданса кан ичкен,
Коркуш керек мындайдан.
Кабарын уккан кан корккон,
Кылычынын табынан,
Кыбыраган жан корккон.
Белгисин уккан бек корккон,
Чаап алат деп корккон.
Жантайдын жакын тууганы,
Төрөкелди, Ормон бар.
Оозун ачып оп тартып,
Төгөрөктү соргон бар.
Кара курттай кайнаган,
Калың тынай, сарбагыш.
Жантайды кызың чанды деп,
Кантип чандың канды деп,
Жапырт ойлор чоң намыс.
Аз айыл саяк төркүнүн,
Эмне болот аргабыз.
Жайыттан алар жылкыңды,
Жаткырбай алар тынчыңды.
Жатындан алар сарбагыш,
Төөң менен уюнду.
Талап кетер сен үчүн,
Асыл оокат буюмду.
Кыргын салып бир баштан,
Кызыл уук кылар үйүңдү.
Койлорду алар короодон,
Эгинди алар ороодон.
Эчтемени калтырбас,
Эки айыл саяк чородон.
Эр Жантайды чанбасаң,
Эркелик кылып танбасаң.

Айнегим сендей кыз берип,
Агарып пейли түз келип.
Кудалашып кубанып,
Көңүл өсүп жубанып,
Айкалышып калабыз.
Айткан сөздү куп десен,
Айланы мындай табабыз.
Азыркысын кыз бербей,
Коюшка жетпейт чамабыз.
Дегенде Мөөр ойлонуп,
Бармагын тиштеп баш чайкап.
Көзүнөн аккан кара жаш,
Эки бетин тең жайпап.
Барбаймын десем Жантайга,
Төркүндү чапса мен үчүн.
Мен аралжы болоюн,
Бир боорум саяк эл үчүн.
Карысың деп Жантайга,
Барбаска айла табылбай.
Болотту эстеп Акмөөрдүн,
Өрттөнүп ичи жалындай.
Адыл менен бир тууган,
Эжесинен туулган.
Жээни Болот азамат
Өзү баатыр уулдан.
Болот менен Мөөрдүн,
Убадасы бүтүшкөн.
Бирөө алып, бирөө тийишке,
Ушу жылды күтүшкөн.
Барбайын десе Жантайга,
Бардык эли зыяндайт.
Барайын десе Жантайга,
Болоттун көөнүн кыялбайт.
Айласы кетип Мөөр сулуу,
Көзүнүн жашын тыя албайт.

Кайрат кылып ошондо,
Ойлонду Мөөр ал жайын.
Болор иштин бардыгы,
Жүрөгүндө дапдайын.
Болот болсо бир тууган,
Антты шертти кечирер.
Аны менен убада,
Акылдашып чечилер.
Атасы башка душмандар.
Элдин тынчын кетирер.
Өлө албадым жан татты,
Жан койбогон Жантайга,
Барбаска айла ким тапты.
Зар какшатып залымдер,
Билсе да кылбайт изатты.
Айла таппай Ак Мөөр:
– Ыктыярмын Жантайга,
Бар десенер барармын.
Башым ачык күн кайда,
Байбиче көзүн карармын.
Азап тартсам күнүдөн,
Арыман өлүп калармын.
Сүйүнчүлөп барыңар,
Камынсын Жантай чалыңар.
Араң турган арачы,
Акмөөрдүн сөзүн угушту.
Көнүлдөрү жайланып,
Орду ордунан турушту.
Кол көтөрүп камына,
Бата берди жабыла.
Айланайын балам деп,
Акмөөргө жалына.
Арачы көөнү тынышып,
Аман бол Мөөр балам деп,
Аягы менен жылышып,

Аттарына миништи.
Акырын эшикке чыгышты,
Жабыла барып Жантайды.
Сүйүнчүлөп турушту.
Мөөр ыктыяр болду деп,
Кулагына угузду.
Каратай айтты Жантайга:
— Калкалап бактың кыргызды,
Касиетин барынан,
Карганда алдың бир кызды.
Калкында мындай табылбайт,
Канга ылайык нуркызды.
Кабарың баскан эр Жантай,
Кашкар, Кундуз, Жылдызды.
Куттуу болсун кайының,
Эмдигисин эр Жантай,
Чыкпаса болду айыбың.
Баатыр Жантай береним,
Бактылуу болсун зайыбың.
Келдибек, Жантай баатырлар,
Арага жүргүн дединиз.
Банардай сулуу кыз жандап,
Басылды баатыр демиңиз
Сүйлөшөрбүз калганын,
Баатыр сүйүнчүмдү бериниз!
Деп сүйлөдү Каратай.
Кабагын жайып каркылдап,
Кубанычта эр Жантай.
Кубангандан нымыгып,
Мандайынан тер чыгып,
Денин жайып тердеди.
Кубанычтуу күн болду,
Суранбайым кел деди.
Каратайга жайдактап,
Кер жоргомду бер деди.

Бул жорго кулак сүйүнчү,
Салык атың пашпай ал.
Ак Мөөр үчүн аянбайм,
Толуп атат менде мал.
Кер жоргосун жайдактап,
Сүйүнчүгө беришти.
Бата кылып эр Жантай,
Башка сөзгө келишти.
– Кадырман Карбоз карың кел,
Жолдошторум барың кел.
Маа кошумча бергенден,
Жарды болбойт калың эл.
Суранбай, Карбоз сен экөөң,
Атбашы менен Нарынга.
Айтуум менен баргыла.
Жантай Мөөрдү алат деп,
Менден кабар салгыла.
Кошумча сурап бир баштан,
Элдин пейлин чалгыла.
Ажы менен Субан бар,
Моңолдор, черик тууган бар.
Тынымсейит, алсейит,
Булар да биздин жакындар.
Көңүлүмдү жашартып.
Кыз алып атам карганда.
Менден салам айткыла,
Кожобек менен Кайдууга.
Салам айт мындан барганда,
Өзүнөр билип айтарсың,
Андан кичүү балдарга,
Деп жиберди экөөнү.
Башка жакка жибермек,
Андан башка төртөөнү.
Көчөр менен Качканак,
Сенин жөнүң башкарак.

Борукчу менен Надырбек,
Бу тууганга барып кел.
Буюрганын алып кел,
Бербегенин айтып кел,
Көп кечикпей кайтып кел.
Куламбай молдо, Боромбай,
Темир, Болот, асык бар.
Килемче Борду, Төлөктүн,
Белдерден катар ашып бар.
Абайылда уулунун,
Бардыгынан кабар ал
Намыс үчүн туугандар,
Аяшпасын эч бир мал.
Ушу айткан туугандар,
Кадырыма жеткен эл.
Куламбай молдо, Боромбай,
Сен экөөң да ыкчам кел.
Мындагы иштин камында,
Башкаңар калгын жанымда.
Деп жөнөттү эр Жантай,
Жигитинин баарысын.
Барган жерлер ойлонду,
Эр Жантайдын намысын.
Кочкор менен Нарындан,
Кошумчага табылган.
Баатыр Жантай эр үчүн,
Бардыгы тең камынган.
Кадыры бар Жантайдын,
Кай кайсыл элге таанылган.
Кошумчага берген мал,
Нак колуна келген мал,
Үч жүз жылкы бир миң кой.
Жантайдын баркы ушундай,
Бардык камын бүтүрүп,
Соймок болду Мөөргө той.

Армандуу Мөөр чакырып,
Эжеси-синди женесин.
Айтып турат мунайып,
Жүрөктөгү кеңешин.
Эжекем, женем, синдилер,
Сыр-сыпатым айтайын
Силерден башка кимим бар,
Калың жеп малга кызыгып,
Чалга берди жиндилер.
Таалайга жазса көрөмүн,
Тагдырым жетсе өлөрмүн.
Карыган Жантай чал менен,
Кантип өтөт жыргал күн.
Кош ат менен Болотко,
Чаптырайын женелер.
Кайда болсо бүгүн күн,
Таптырайын женелер.
Акыры өлгөн бир кызмын,
Мунун болбойт дебенер.
Беш күндөн бери Болот жок,
Айтышкан антым бар эле.
Ардактуу Болот бала эле,
Күндө көрүп турбасам,
Тартканым кайгы зар эле.
Кечиргин деп кеңешип,
Кутулайын антынан.
Айдалган ууру сыяктуу,
Арманда кеттим калкыман.
Өлбөсө Болот эске алып,
Издеп барар артыман.
Албай коёр көп болсо,
Жантайдан кантип тартынам.
Кош ат менен Бусурман,
Куртканы көздөй барып кел.
Коюндашым Болотту,

Түн боюнча алып кел.
Ат өлтүрө Бусурман,
Болжошуп койгон эмедей,
Болотту таап алды эле,
Ээрчитип кайра салды эле.
Эл жатарга жакындап,
Болот келип калды эле.
Күн батардын алдында,
Жантай тоюн союптур.
Кыңшылатып Акмөөрдү,
Отоолотуп коюптур.
Болот эшикке келди деп,
Келгендигин белгилеп
Тура калды Акмөөр,
Угар замат делбиреп.
Алты келин жиберди,
Менин жайым сүйлө деп.
Ортоңо алып Болотту,
Киргизгиле үйгө деп.
Жылып чыкты топ келин,
Таштабаган башынан,
Мөөрдүн айткан бир кебин.
Бозоруп турган Болотту,
Ортосуна алышты.
Бир адамга билгизбей,
Мөөргө алып келишти.
Тура калып Акмөөр,
Болотту сүйүп кучактап.
Көзүнүн жашы бурчактап,
Бооруна басып болкулдап.
Боздоду Мөөр солкулдап,
Көзүнөн аккан кайгы жаш.
Эрдигин билсе Болоттун
Болот менен экен дээр.
Болоттун баркын билбесе,

Кеп болсо Жантай, саякты,
Кызынды албай кетем дээр.
Албаса Жантай албасын,
Болоттун көөнү калбасын.
Анык Жантай эр болсо,
Ойлонор өзү чал башын.
Жаман айтса жакшы айтса,
Жантайдын билет чанбасын.
Аман бол, шордуу Болот деп,
Баш-аяк кийим кийгизип,
Жалынсыз ичте күйгөнсүп.
Жанаша алып отуруп,
Бетине бетин тийгизип,
Кучакташып өбүшүп,
Коштошту Мөөр көрүшүп:
– Жалган өмүр бегинче,
Жаратпай койсо кудурет.
Жантай чал менен Келдибек,
Ой арман, жарашканын ким билет.
Армандуу өмүр бергиче,
Адаштырып залымдер,
Зарлантаарын ким билет.
Коктудагы чайырды,
Койчулар башын кайырды.
Коюндашым Болоттон,
Кош каман мени айырды.
Жылгадагы чайырды,
Жылкычы башын кайырды.
Жыргалдуу Мөөр курбундан,
Кош Боке, жырткыч чалдар айырды.
Коюнду жайдын колотко,
Кошподу кудай арман көп...
Коюндашкан Болотко.
Жылкынды жайдын колотко,
Жеткирбедин арман көп ...

Жыт алышкан Болотко.
Аштан, ашыктуу жилик эт жесем,
Ашоом канбас ал менен.
Армандуу Болот кургурум,
Алыста жаттың мал менен.
Арманда кетип баратам,
Аксакал Жантай чал менен.
Тойдон, томуктуу жилик эт жесем,
Тоюутум камбас ал менен.
Томсоруп кетип баратам,
Токсондогу чал менен.
Кеминдин башы тал менен,
Кербендер өтөт мал менен.
Кетип барам арманда,
Келиптир, Жантай чал менен.
Сонкөлдүн алды тал менен,
Соодагер өтөт мал менен
Солкулдап ыйлап баратам,
Соолгон Жантай чал менен.
Жолборско жолун чалдырдың,
Жоругу жакшы Мөөрүндү,
Боке, бөрүдөй чалга алдырдың.
Аман бол, жоголдуң Болот, кангырдың,
Арстанга изиң чалдырдың.
Акыреттик Мөөрүндү,
Боке, аюудай чалга алдырдың,
Аман бол, армандуу Болот, кангырдың.
Такыям бермет чоктугу,
Талашсыз сенден айрылган,
Боке, таалайымдын жоктугу.
Тогороктун тоз кечүү,
Тогуз айрык кош кечүү.
Топ жылкы айдап кечпессиң,
Тобундан Мөөрүң кеткен соң,
Боке, толгонуп издеп жетпессиң.

Атбашы суусу алты айрык,
Боке, аргымак минип кечпессин.
Айлындан Мөөрүн кеткен соң,
Боке, артымдан издеп жетпессин.
Көөкөргө куйган бал бекен,
Күлүктө жибек жал бекен.
Өлбөй тирүү айрылган,
Боке, экөөбүздөй бар бекен?!
Өмүрүмдү соолутар,
Боке, өлөрман Жантай чал бекен.
Аякка куйган бал бекен,
Аргымак атта жал бекен.
Ажалсыз тирүү айрылган,
Боке, армандуу биздей бар бекен?
Ачылган гүлдү солутар,
Боке, аюудай Жантай чал бекен.
Ак шайыдан көйнөгүм,
Айдалыда бош эми.
Арманда кеттим чал менен,
Аман кал Болот, кош эми!
Көк шайыдан көйнөгүм,
Көкүрөктө бош эми.
Көз ачык кеттим чал менен,
Көргөнчө Болот кош эми
– Дегенде берер катындар
Уялса боло чунак кыз,
Ушу кылган ишине,
Уят болдук баарыбыз,
Угуп көргөн кишиге.
Баарыбызда бар болчу,
Бала кезде сүйүшкөн.
Эрксизден ажырап,
Эзилип жүрөк күйүшкөн.
Эчбир адам жок болот,
Эңсегенге тийишкен.

Жаман эмес жакшы адам
Арбагы элден башка адам.
Алыпатса эр Жантай,
Угулуп калса кокустан,
Кадыр көөнү калбайбы.
Каранын каны кан Жантай,
Салынды кылып салбайбы –
Деп турушту чуулдап.
Жашы өткөн кемпирлер,
Жапырт ыйлап өнүлдөп.
Кемпирдин баары кемшиндеп,
Ак чачтары селкилдеп.
Ыйлап турган кези эле,
Кээ бирөөлөр көз жашын,
Жыйнап турган кези эле.
Ошондо Болот болкулдап,
Болукшуган Акмөөрдү,
Бооруна басып солкулдап:
– Билбедим иштин мындайын,
Ажырадым Мөөрүмдөн,
Армандуу жанды кыйнайын.
Ак Мөөрүм, акак тиштүү ай жүздүү,
Аптада көрсөм жылдыздуу.
Ай чырайлуу жамалды,
Аюудай Жантай чал алды.
Алты арыш саяк элимден,
Акмөөрүм сендей табамбы...
Азабыңды мен тартып,
Мөкө, ажырашып каламбы.
Күкүк тилдүү, күн жүздүү,
Күндө көрсөм жылдыздуу.
Күн чырайлуу жамалды,
Күйгүзүп Жантай чал алды.
Күлдү саяк элимден,
Мөкө, күйсөм сендей табамбы!

Күмүштөй аппак Мөөрүм жок,
Арманай, күйүтүң тартып каламбы.
Кыргак кулак кызыл ат,
Кыяда кармап минбедим.
Кыялы чатак Жантайдын,
Кыз аларын билбедим.
Кыз аларын мен билсем,
Кылчайып чыкпай жүрбөдүм.
Кыюусу өткөн чал менен,
Кылчайгыс кеттиң сүйгөнүм.
Кыз Мөөрүм сенден айрылып,
Кыйноосун тарттым дүйнөнүн.
Кайчы кулак карагер,
Кадууда кармап минбедим.
Карыганда Жантайдын,
Кайгыртарын билбедим.
Кайгыртарын билгенде,
Кашындан чыкпай жүрбөдүм.
Какчайган Жантай чал менен,
Кайрылгыс кеттиң сүйгөнүм
Кадырлаш сенден ажырап,
Кайгысын тарттым дүйнөнүн.
Топчу кулак тор жорго,
Тойго кармап минбедим.
Токсондогу Жантай чал,
Томсорторун билбедим.
Томсортору билинсе,
Мөкө, толгонуп чыкпай жүрбөдүм.
Толмочум сенден айрылып,
Тозогун тарттым дүйнөнүн.
Токсондогу Жантайдын,
Торуна түштүң сүйгөнүм.
Короо толгон миң койдун,
Козусу калды куйруксуз.
Коюндашым Мөөрүмдү,

Колумдан алды буйруксуз.
Адырда жаткан миң койдон,
Ак ирик калды куйруксуз.
Акыреттик Мөөрүмдөн,
Айырдың Жантай буйруксуз.
Жебелеп учкан жети каз,
Жергенге жете коносун.
Жаш Мөөрүм менден ажырап,
Жантайдын жары болосун.
Жаңы ачылган жашыл гүл,
Жабыгасың соолосун.
Абалап учкан алты каз,
Алайга жете коносун.
Чалкакка чыккан кызыл гүл,
Чалдын жары болосун.
Жыпар жыттуу кайран гүл,
Мөкө, жыйырманда соолосун.
Азоокер айгыр салбаган,
Алты байтал айдатып,
Көкүлүнө аныктап,
Аяктай кебез байлатып,
Актыгыма барбаган,
Атама жетсин убалым.
Акыреттик Мөөрүмдөн,
Ажырашып турамын
Алты айлык болсом да,
Мөкө, ал-абалым сурагын.
Айткан менен ал жетпейт,
Мөкө, айла жок кандай кыламын.
Ажал жетип мүрт болом,
Мөкө, албагандан чыдадым.
Торудан айгыр салбаган,
Тогуз байтал айдатып,
Топудай кебез байлатып,
Той жүктөтүп барбаган,

Тууганга жетсин убалым.
Тотукуштай Мөөрүмдөн,
Түнүлүшүп турамын.
Тогуз айлык калсамда,
Мөкө, толгонуп алым сурагын
Тобумда тирүү болсом да,
Тогуз желе бээ байлап,
Торпуга чыга консом да,
Мөкө, тозогун тартып куурадым.
Бастырып кеткен изинди,
Белеске чыга карармын.
Кечигип кетсем Акмөөрүм,
Келерки жылда барамын.
Жантай чал менен жанаша,
Мөкө, отурганда табармын.
Жаалы келсе Жантайдан,
Мөкө, сен үчүн өлүп калармын.
Жөнөп кеткен жолунду,
Жонго чыга карармын.
Көөдөндө жаным бар болсо,
Көккашка ат менен барармын.
Көркөө чалдын жанында,
Мөкө, отурганда табармын.
Көрө албаса Жантайдан,
Мөкө, сен үчүн өлүп калармын
– Дөп ыйлап Болот басылды.
Кыз-келиндер аялдар,
Көтөргүн дешти башыңды.
Арылткын дешти Болотту,
Көзүңдөн аккан жашыңды.
Болот менен Мөөрдү,
Ажыратып турушту:
– Умарай журттан уялбай,
Ушунунар дуруспу
Болот менен Мөөр менен,

Ачуулуу катын урушту.
Ошо кезде Жантайдын,
Кишилери келиптир.
Болот менен Ак Мөөрдүн,
Боздошконун көрүштүр.
Тушуна келип туруптур,
Бардык сөзүн угуптур,
Ачууланып баарысы,
Жашы менен карысы,
Улуган итти алам деп,
Жантайдын жокко намызы?
Деген бойдон барышты,
Эр Жантайдын үстүнө,
Ээрчише кире калышты.
Тебетейин топусун,
Тегиз баса кийишип.
Капаланып отурду,
Кабактарын түйүшүп.
Баатыр Жантай байкады,
Баарысына сүйлөнүп.
Башын бир аз чайкады.
Барпаландап артында,
Баарынын көөнүн жайкады:
– Э ботом кары жашыңар,
Капаланып келдинер.
Муңаясың үңкүйүп,
Бу эмне белгинер.
Капалык жөнүн айткыла,
Үй сагынган болсоңор,
Үлдүрөбөй кайткыла
– Дегенде айтты туралбай,
Батымдуу өскөн Суранбай:
– Баатыр сенин барыңда,
Казак менен кыргызды,
Катар билген чагында.

Бирөөбүз минди бийлеген,
Биз жүрөбүз жанында.
Ким айтат бизге жаман кеп,
Байгамбар сыпат карысың.
Балдарыңдын баары бек,
Капа болгон жөнүбүз,
Жашырып жаппай айтайын,
Калбасын сиздин көөнүңүз.
Бир сокурду кучактап,
Ыйлап атат Мөөрүңүз.
Бизди жалган десениз,
Өзүңүз барып көрүңүз.
Айланайын Болот деп,
Алжыган Жантай чал менен,
Кантип көөнүм толот деп.
Сулууну тандап алам деп,
Суук тумшукту алыпсың.
Арамдыктан айрылбай,
Бир балаага калыпсың.
Ошого капа болдук биз,
Ойлонуп көр баатыр сиз.
Оолугуп Жантай сүйлөдү:
– Орой айтып келдинер,
Ой пикирин, сүйгөндү.
Ошо жакшы Мөөр үчүн,
Отко салам дүйнөмдү.
Өз жанындай көргөндүр,
Сымбаттуу сулуу Мөөр болсо,
Ошонун билсе кадырын.
Олоңдогон көр болсо,
Сокурга соодой ыйласа,
Солкулдап жашын тыйбаса,
Кайыр кош деп көрүшүп,
Кадыр, көөнүн сыйласа,
Акылмандын белгиси.

Ургаачынын жакшысын,
Унутабы эр киши.
Болотту кадыр кылган Мөөр,
Мени кадыр кылбайбы.
Эл тааныр кези боло элек,
Эрке кызды ылгайлы.
Жеткире койсо бир адам,
Жеңендин көөнү сынбайбы.
Мейли Мөөрүм токтолор,
Балалыгы жок болор ...
Ак Мөөр болсо меники,
Аз күндүк ушак сеники.
Мейли Мөөрүм бир эмес,
Он сокур менен ойносун,
Ошондо кантип койбосун.
Деген сөзгө таарынып,
Эшикке чыкты жабылып
Ачууланды эр Жантай,
Ажыдаарча чамынып.
Ангыча кызга катындар,
Көрүшмөк болду камынып.
Элден мурда көрүштү,
Эрке Мөөрдүн энеси.
Эркек болсо Ак Мөөр
Элинин болмок чегеси,
Айланайын жалгызым,
Ой менин, жалгыз туулган бир кызым.
Алыска учуп барасын,
Амалсыз чолпон жылдызым.
Жалгыз кызын эне-атам,
Малга берди дебегин.
Өз тентушум турганда,
Чалга берди дебегин.
Тутанган өрткө айла жок,
Жалгызым, турмушундун кысканы:

Туура байлап багыңды,
Жалгызым, тууганыңдын душманы...
Жаштык кылсаң жалтанып,
Жалгызым, ким үйрөтөт нусканы.
Карыда болсо Жантайдын,
Кадырын билип сыйлагын.
Жаштык кылып чолпонум,
Жамандыкка кыйбагын.
Жантай баркың билбесе,
Жайдарым, жаратканга ыйлагын
– Дөп энеси токтоду.
Жаны бирге жеңеси,
Жаңы келген окшоду.
– Жагалмай деген жапан куш.
Жаңылбай учат жем үчүн.
Жашында малга сатылып,
Кыз байкуш, жаралбаптыр эл үчүн...
Турумтай деген кыраан куш,
Турбай учат жем үчүн.
Тукуму бөлөк кыз байкуш,
Туулбаптыр эл үчүн...
Ак шайы кийсе жарашат,
Арманы күчтүү кыз байкуш,
Арманай, ата-энеден адашат.
Дукаба кийсе жарашат,
Туулбай калсын кыз байкуш
Арманай, ата-энеден адашат.
Туулбай калсын кыз байкуш
Арманай, тууганынан адашат.
Жараткан кудай буюруп,
Жар болдун Жантай карыга.
Ойдо жок мындай болот деп,
О кыз, отурарсың жанына.
Кубанчынан айрылып,
О кыз, курдашың өтөр сагына.

Андышар жооң алдыдан,
Абысын менен күндөшүн.
Алганың көзүн салбаса,
О кыз, арманы күчтүү күндөсүн.
Күйөөң көзүн салбаса,
О кыз, көз көргүс каран түндөсүн.
Жакшы жүрсөң кубанар,
Ата-энең тууганын.
Жаман жүрсөң мындагы,
О кыз, калганга жетсин убалың.
Кошокчуну токтотуп,
Кыз оюнду баштады.
Кыргыздан тандап кыз алган,
Кыраан Жантай шашпады.
Кыйноо тарткан Акмөөрдүн,
Кыялы жок баштагы.
Жайдын күнү ай жарык,
Келин-кыздар камданды.
Кыз оюнга сырдашка,
Боз уландар тандалып.
Алып чыкты айылдан,
Жаштардын көркү шанданып.
Башайы шайы кийишип,
Кыз-келин катар отурду.
Баштагын деди оюнду,
Байкуш Болот сокурду
Ошондо Болот оштонуп,
Колуна токмок алды эле.
Көзүнөн кара жаш төгүп,
Мунканып обон салды эле.
Келин-кыздан, уландан,
Ким ыйлабай калды эле.
Болот, Мөөр баш кошуп,
Алым сабак үн салып.
Элдин баарын жашытып,

Эзилишти муңканып.

– Боке, белестен жылдыз санармын
Мен мундуу белсенип чачым тарармын.
Коюналышкан Бокем жок,
Арманай, козголсом бери карармын.

– Мөкүш мен армандын отун жагармын,
Аттансам, алты айдан кийин барармын.
Азыркысын ал жетпейт,
Мөкө, акыры издеп табармын.

– Боке, күүгүмдөн жылдыз санармын,
Мен мундуу, көкүлдүү чачым тарармын.
Көңүлүм ачар өзүн жок,
Боке, күнүгө бери карармын.

– Мөкө, мен күйүттүн отун жагармын,
Көккашка ат минип барармын.
Күйгөн менен күч жетпейт,
Мөкө, мен Көк-Ойроктон табармын.

– Боке, мен көрбөсөм кантип жүрөрүмүн,
Арманай, күйүттүүнүн бирөөмүн...

Күлүмдү жаңы ачканда,
Мен мундуу, күйүткө күйдү жүрөгүм.

– Мөкө, мен сагынбай кантип жүрөмүн,
Мен шордуу, санаалуунун бирөөмүн.

Сагыныч куса чер каптап,
Мөкүш, сары оору болор жүрөгүм.

Айшабүбү оолугуп,
Ордунан тура калды эле.

Ырдап жаткан Мөөрдү,
Колунан тартып алды эле.

Кыз-келинге, боз уулга,
Козголоңду салды эле.

Кыз оюнуң ушубу,
Жашытты далай кишини.

Ыйлап атып эртеден,
Көздүн баары шишиди.

– Дөп оюнду таратты,
Ошо түнү уйкусуз.
Убайым менен таң атты...
Ак Мөөрдүн мундуусун,
Аралашкан эл көрдү.
Армандуу Болот ойлонот,
Тируүдөн көрө өлгөндү.
Отоолоткон Мөөргө,
Шөкүлөсүн кийгизди.
Жөнөтөм деп Келдибек,
Болоттун ичин күйгүздү.
Шурудан кыргак тарттырып,
Ак элечек ороду.
Аткарып чыгып эр Жантай,
Алганым деп жоруду.
Жетимиш бир жашында,
Жигиттиги кармады.
Кыз чолпону Акмөөрдү,
Калжайган бир чал жандады.
Ара жолго үч коңуп,
Барды Жантай Кеминге.
Бардык эли келишти,
Жаны келген келинге.
Салам айтып Жантайга,
Кол беришип көрүштү.
Колуктуң куттуу болсун деп,
Кошоматка келишти.
– Куш бооңуз бек болсун!
Эркек төрөп Мөөрүңүз,
Өзүңүздөй лөк болсун.
Акмөөр үчүн аттанып,
Алыска сапар бардыңыз.
Ак тилекке жетсем деп,
Арачы жуучу салдыңыз.
Алганың сулуу кыз болуп,

Баатыр, бир жашарып калдыңыз.
Казак, кыргыз эл билип,
Кан атанды Шабданың.
Аким болду жетилип,
Андан башка балдарын.
Айнектей сулуу Мөөр болду,
Азыркы сүйүп алганың.
Алла таала кудайга,
Асти жок баатыр арманың.
Ошондо Жантай оолугуп,
Кабагы карыш жазылды:
– Алыскы саяк туугандан,
Алайын дедим асылды.
Сүйгүм келди бир сулуу,
Жетимишке келгенде,
Өлөрүмө аз калды,
Өмүр берсин балдарга.
Акылдашсам силерге,
Алсаң алгын дединер.
Орундалды баарыңдын
Ошондогу кебинер.
Арышымды кеңиткен,
Ага-ини сенин демиңер.
Шабдан баштап баарыңдын,
Жыргалыңа батайын.
Жыпар жыттуу Мөөрүмдү,
Жыттайын да жатайын,
Дегенде жапырт күлүштү.
Ак Мөөрүндүн алкымы,
Алтынбы, жамбы, күмүшпү.
Жаш кыялың карматып,
Жакшы кылдың бул ишти.
Дешти да көп тарашты,
Эмдиги сөздөр башталсын,
Арманы көп Болоттон.

Айнегим Мөөр деп жүрүп,
Акыл-эсин жоготкон...
Эч адам жок Болотту,
Эркелетип соороткон.
Жалгыз аяк Болотко,
Жакшы сөз айтып ким сыйлайт.
Күлкүсүнөн ажырап,
Күйүттүү Болот күндө ыйлайт.
Жашыган сөөгү калайдай,
Жатып алып түндө ыйлайт.
Өлөйүн деп көп ойлоп,
Өлүмгө Болот жан кыйбайт.
Кабагын жайып эч күлбөйт,
Куруган Болот саргайып,
Кусадар болду эл билбейт...
Кыз көргөзөт атасы,
Кызыгаар бекен балам деп.
Жүрөгү жалын жалгызым,
Жүрөр бекен аман деп.
Мөөрүн алып беришке,
Жетпеди менин чамам деп.
Мөөр сыяктуу бир кызды,
Болотко кайдан табам деп.
Мурунку жылы жайында,
Мундаш Мөөрү айылда.
Керилген талаа Соңкөлдө,
Мелтиреген чоң көлдө.
Жазы саяк конгондо,
Шаакенин ашы болгондо
Ар дубанды чакырып,
Анжыян-Арка толгондо.
Атакелди, Шайылда,
Баатыр Байсак камынып.
Ошол Шааке ашына,
Орошон оң-сол жабылып,

Ашка келген кезинде.
Сайышка түштү баатырлар,
Башка келген кезинде,
Оң менен солдун кашында,
Ошондо Болот жалгызым,
Так он сегиз жашында.
Бугудан Букар баатырды,
Ат үстүнөн учуруп,
Беттешкенде жыкты эле.
Жалгыз үйлүү болбосом,
Жантай менен Келдибек,
Жалдыратыш ык беле.
Арманымды билгидей,
Намызым кетет дегидей,
Аталаш тууган эл беле.
Жалгыз үйлүү болбосом,
Сөөгүнөн сөөгүм кем беле,
Өзгөндө «карабагыштан»,
Өрттүгүнө чыдабай,
Өз атам Чомой келди эле.
Уругум карабагыштан,
Эр өлтүрүп эл бузуп,
Эрдигине чыдабай,
Атам келген алыстан.
Айла таппай мен дагы,
Өлгүм келет намыстан.
Алдырат белем Ак Мөөрдү,
Өз элим болуп чабышсам.
Деп ошондой арманда,
Болоттун Бөкөн атасы.
Алы жетпей тил өтпөй,
Ичинде калды капасы.
Адыл менен бир тууган,
Ак Жамбүбү апасы.
Үчөө бирдей үшкүрүп,

Ичинде калды капасы.
Төркүнүнө таарынып,
Төшөктөн турбайт энеси
Айласыздан алдырган,
Ак Мөөрдү эжеси.
Кайрат берди энеси,
Эселки тууган элиң жок.
Эриксең шумкар саларга,
Өзүңдүн өскөн жериң жок.
Колундан келбейт жалгызым,
Конушун таап конорго.
Боорлошун жок бул элде,
Бузулса ишиң оңорго.
Атаң менен энеңе,
Бир ооз айткан кептен жок.
Келдибек, Жантай залимге,
Адылдын алы жеткен жок.
Капаланба Болотум,
Кадырың билер киши жок.
Кайра капа болосун,
Көккашка атың минип ал.
Күмүш жабдык салынып,
Ак Мөөрүндөй кыз изде,
Көпчүлүккө таанылып.
Кадырың өтпөйт жалгызым,
Келдибекке таарынып.
Күч келтирбе жаныңа,
Күйүт менен камыгып.
Куса болуп Болоттун,
Сөөгү калды шалдырап.
Ашыктын оттой күйүтү,
Акылы кетти дабдырап.
Акмөөрдү Жантайга,
Берген маалы болгондо.
Оюнда жүргөн барсам деп,

Он эки айга толгондо.
Ошо жылы Сонкөлгө,
Эл жабыла конгондо.
Гүл жайнаган жашыл төр,
Как жайлоо маалы болгондо.
Көккашкасын токунуп,
Жөнөдү Болот Мөөрүнө.
Куса болуп сагынган,
Белгилүү элдин көбүнө.
Алып учуп жүрөгү,
Баратат Болот көл бойлоп.
Асты эсинен чыгарбай
Ардактуу Мөөрдү көп ойлоп.
Бүгүндөн калбай жетейин,
Кай жерде болду Көкойрок,
Куураган көңүл жашарса,
Курдашым менен бир ойноп,
Деген тилек Болотто.
Көккашкасы жорголоп,
Түз-ашуу, Төлөк, Килемче,
Ашып өттү эр Болот.
Кадырлаш Мөөрдөн айырып,
Кайгыга салдың кудайым.
Кабарын билбей Мөөрүмдүн,
Карып баш тартты убайым.
Кайда болду Мөөрүм деп,
Кабарын кимден сурайын.
Дайынын айтар эл болсо,
Мөкүштүн айлын сурасам.
Жантай чал үйдө жок болуп,
Маңдайынан сыласам.
Жамандык кылып Жантай чал,
Жалынга салса чыдасам.
Көргөзөр киши табылса,
Көкойрок жолун сурасам.

Көркөө Жантай жок болуп,
Күмүштөн аппак Мөөрүмдүн,
Көкүлүнөн сыласам...
Көрүп калып Жантай чал,
Көргө салса чыдасам.
Короз моюн, коён жон,
Аты күлүк көккашка.
Сонкөлдөн чыгып бир конду,
Кызартта Кырк Кыз, Сынташка.
Жарым тулпар Көккашка,
Таноолору бырылдап,
Ак Мөөргө жетип калгансып,
Арман-мундуу ыр ырдап.
Сүйүнүшү Мөөр менен,
Сүйлөшкөндөй шыбырдап.
Кочкордон өтүп аралап,
Чаң ызгытып талаалап.
Орто-Токой, Көтмалды.
Ошондон өтүп сабалап.
Жаныбарым Көккашка,
Күлүктүгүн бир башка
Тулпарлыгың белгилүү,
Туягың урба сал ташка.
Бүгүн канат болуп бер,
Муң каптаган мен жашка.
Өзгөндүн майдан сазынан,
Өзөнү жайык жазыдан.
Ак Мөөрдү сагынып,
Үч көк ат деп камынып.
Эки көзү толтура,
Эки куржун салынып.
Үйгө бүгүн жеткир деп,
Үстүндө жүрүп жалынып.
Жазынын белин ашканда,
Чаң созулуп асманга.

Бүгүн Мөөргө жетсем деп,
Катуу жүрүп, шашканда.
Токтобой Тогуз-Торого,
Кайрылбай каба, чорого,
Жеткирдин эле чак түштө.
Мына келди Макмалга,
Агыны катуу суусу бар,
Аскалуу жарлар капталган.
Алып учуп өткөрдүн,
Арада катар чаптардан.
Анык тулпар сен элең,
Азыркы күлүк аттардан.
Түш оогондо жеткирдин,
Дөрбөлжүн менен Терекке.
Ырысыма жаралган,
Сен элең мага береке.
Кысталышта Көккашка,
Жарачу элең керекке.
Жеткирдин эле Мөөрүмө,
Ошо күнү кечинде.
Жанга өлчөлүү жалгыз ат,
Ошонун баары эсимде.
Бүгүн да жеткир тилекке,
Курдашым Мөөрдү сагынып,
Куса болгон кезимде.
Деп теминип койгондо,
Ала качып арыштап.
Туушуна караса,
Тулпар менен жарышмак.
Эмеле кармап мингендей,
Тизгин колдо карышмак.
Чийдин башы кылт этпей,
Камыштын башы былк этпей.
Андып туруп атса да,
Кала турган ок жетпей.

Кечки салкын бешимде,
Торайгырды ашканда.
Тоонун баарын кар алып,
Аралашып жаш карга.
Көкойрокко барды эле,
Көзүнүн кырын салды эле.
Көккашкасы күнү-түн,
Талыгып коёр мал беле.
Бир койчудан сурады,
Эр Жантайдын айылын.
Угуп көөнү тынчыды,
Ак Мөөрүнүн дайынын.
Же билди бекен деп ойлойт,
Мурунку ушак айынын.
Же тике барып үйүнө,
Аттан түшө калсамбы.
Катар турган мамыга,
Атты байлай салсамбы.
Салам айтып Жантайдын,
Же үстүнө кирип барсамбы.
Же күүгүмдөтүп билинбей,
Мөөрдөн кабар алсамбы.
Деп турганда Болоттун,
Жанынан өттү эки адам.
Алыс эмес ортосу,
Ыраак болсо он кадам.
Бирөө билет Жантайдын,
Алматыга кеткенин.
Бирөө билбейт Ак Мөөргө,
Эркелеп үйдө жатканын.
Билгени айтты дайынын,
Алматыда топ болуп,
Анда Жантай жок болуп.
Баатыр Жантай жогунан,
Топ калыптыр токтолуп.

Күбүрнадыр андыктан,
Чакыртып кеткен болучу.
Улуктун күчү ошондой,
Мөөрдү таштап эр Жантай
Тышка качан конуучу.
Кеткенине көп болду,
Келерине аз калды.
Дегенди Болот уккан сон,
Эмнеден жазганды.
Бастырып барды эр Болот,
Жүрөгү толкуп кубанып.
Турган экен Ак Мөөрү,
Эшикке чыгып буралып.
Анык Мөөрдү көргөндө,
Аттан түштү куланып.
Амандашып турду эле,
Кол беришип көрүшүп.
Жүрөктөрү эзилди,
Коргошундай эришип.
Жакындыгын билгизбей,
Төркүнүмдөн келди деп.
Төрөдөй колдоп Ак Мөөр,
Күтүп алды делбиреп.
Айлында Болот болбосо,
Аныгын кайдан эл билет.
Болот айтты ошондо:
– Чыдаган коркпойт өлүмдөн,
Чыгардың бекен көнүлдөн,
Чын эле кудай айырды,
Чырактан жарык Мөөрдөн.
Оюмдан бир күн чыгарбай,
Мөкө, от жалынсыз күйгөн мен.
Карыган Жантай чал менен,
Кантип чыдап жүрдүн сен.
Капалык калбас көнүлдө,

Мөкө, сен сагынганда көрүнсөн.
Ошондо Мөөр көп токтоп,
Муңканып жашы мончоктоп.
Буула түшүп козгоду,
Мурунку күндү көп жоктоп.
– Адырдын көркү турбайбы,
Актуу боздуу мал болсо,
Ак туйгун эргип конбойбу,
Арасы бүрдүү тал болсо.
Асыл жаш карыйт турбайбы,
Алган эри чал болсо.
Күнгөйдүн көркү турбайбы,
Көлбөгөн калың мал болсо
Көк туйгун конот турбайбы,
Көктөмдө кырчын тал болсо.
Күлгүн жаш карыйт турбайбы,
Арманай, күйөөсү картаң чал болсо.
Бөкө жамалы менен курусун,
Жашты жашка кошпосо.
Залимдер билбейт турбайбы,
Жаш чиркин зарлап боздосо.
Жалыны жакшы тозоктун
Чоң атамдай кары чал,
Арманай, чолпондой жашты коштосо.
Санаамдан кетпейсиң,
Сагымбай кантип коёмун,
Көкүрөктө кайгынын,
Боке, күйүтүн кантип жоёмун.
Толукшуп өскөн кайран баш,
Тетиксиз темир тордомун.
Атамдан кары чал менен,
Арылгыс кайгы шордомун.
Куу сакал кары Жантайдан,
Кутула албайм ойлонсом.
Кол куушуруп куп демей,

Боке, кудай буйруп койгон соң.
Баатыр Жантай жогунда,
Байкуш Болот үч конду.
Сагынышкан эки жаш,
Самагандай иш болду...
Жөнөтмөк болду Болотту,
Баш аяк кийим кийгизип.
Баштагыдан Болоттун,
Жүрөк боорун күйгүзүп.
Сен туулган бирөөнүн,
Карманган жалгыз медери.
Жакын калды баатырдын,
Топ тараса келери.
Мен колунда болбосом,
Жатыштын жок кереги.
Бул эл канкор эл экен,
Не деген өзү эм экен.
Каарланса бирөөгө,
Өлтүрүп кой дээр бекен.
Мындан кийин келбегин,
Мен, ушундай канкор элдемин.
Келсең да мени көрбөгүн,
Билгизип койсоң кокустан
Мен дагы кошо өлгөнүм.
Деп Болотту Ак Мөөр,
Ошо күнү жөнөткөн.
Убара тартып Болотко,
Уйкунун дарты көп өткөн.
Көкойроктун оюна,
Тунуктугу сымаптай,
Улуу суунун боюна.
Көккашка атын жайдактап,
Чидер салып маймактап,
Отко коё берди эле.
Ошондо Болот өлүмдөн,

Корко турган эр беле.
Каңылтак ээр, как токум,
Как жамбашка салды эле.
Чепкенди чүмкөй жамынып,
Болот уктап калды эле.
Жанга өлчөлүү жалгыз ат,
Жанынан кетчү мал беле.
Аркандаган сыяктуу,
Тегеренип оттоду.
Кайта келип Болоттун,
Как жанына токтоду.
Дабышына уйкудан,
Ойгонуп кеткен окшоду.
Күн батышка жакындап,
Аркан бою калды эле.
Ат токунуп эр Болот,
Таярланып алды эле.
Кетсемби деп ойлонуп,
Же кайта барып Мөөрүмө.
Консомбу деп жойлонуп.
Эки ой менен турганда,
Аты жароо бир адам,
Келе жатат ыраактан.
Сырын айтар бекен деп:
– Токто бери кел деди,
Кайдан келдиң сен деди.
Сыр сыпатың айтпасаң,
Карактаймын мен деди.
Карап туруп түрүнөн,
Каарланган сүрүнөн,
Карактап кетем сени деп,
Катууланган үнүнөн
Калтырап туруп берди эле.
Качса Болот ушуну,
Тирүү коёр эр беле.

Куржунун бар салынган,
Ушунун баары табылган.
Кайдан келе жатасың,
Кабагың бүркөө көрүнөт.
Эмнеге капасың,
Деп сурады эр Болот.
– Сурадың сырым айтайын.
Сыр чыгарып кайтайын.
Кабагың бийик эңчер бел,
Кайраттуу жигит экенсиң,
Чын сөз менен жайкайын.
Жазы Чүйдү сураган,
Үзүлгөндү улаган.
Оолукмасы кармаса,
Оозунан түтүн бураган.
Баатыр Жантай төрөбүз,
Төрөдөн артык көрөбүз.
Калың тынай, сарбагыш,
Таянарга дөбөбүз.
Алматыга топ болгон,
Кыргыз-казак эл толуп,
Жаңы келди эр Жантай.
Ошо топко он конуп,
Ак Мөөрүн сагынып,
Араң келди эр Жантай.
Он эки күндө үйүнө,
Аман келди эр Жантай.
Мында жатып ал деди,
Атганып чыктым тил албай.
Мен турамын өзүңдөн,
Ким экениң биле албай.
Менде болсо жумушун,
Мени менен жүрүңүз.
Биздин элден эмессиң,
Башка келди түрүнүз.

Баса калып баш алчу,
Баатырлардай сүрүнүз.
Ыраазы болсоң кетейин,
Көкойрок суусу шар агат.
Күүгүмгө калбай кечейин.
Сагындым катын баланы
Сапардан үйгө жетейин.
Жооп берди эр Болот:
– Эрте бар катын балаңа,
Түрүмдү көрүп түнүлүп,
Тонойбу деп санаба.
Мен дагы калып жүрбөйүн,
Конок таппай талаага.
Болот да кайра бастырды,
Көңүлүн Мөөргө азгырды.
Камчыланып теминип,
Астында атын шаштырып,
Жантайдан кабар алайын,
Ажал чиркин айдаса,
Мөөр үчүн өлүп калайын.
Бастырып барып Жантайдын,
Үйүнө түштү эр Болот.
Ажалды салып койнуна,
Өлтүрбөсө урар деп.
Азапты алып мойнуна,
Катар турган маамыга,
Кантарып атын байлады.
Кадырлашы Мөөр үчүн,
Өлүмдөн Болот тайбады.
Салам айтып Жантайга,
Кирип барды эр Болот.
Жол тааныган жолборстор,
Эмнеден кор болот.
Алик алып эр Жантай:
– Аты жөнүн ким деди?

Андан мурда көрбөгөн,
Ажыратып билбеди.
Кеч күүгүмдө келипсин,
Жөнүндү айткын эл билсин.
Биздин элден эмессин,
Билдиргин балам сен кимсиң?
Дегенде Болот шакылдап:
– Алды кечүү дайрадай,
Арстан жезде аманбы?
Куда сөөк болбосок
Арстаным сени табамбы.
Каарыңа алсаң кан жезде,
Билемин өлөр чамамды.
Келберсиген Мөөрдү алган,
Келдибектин айлынан
Өмүр бою айрылгыс,
Өзүңдүн саяк каныңан.
Өз жөнүмдү айтардан,
Өлтүрөт деп айбыгам.
Учурашам деп келдим,
Уздан аппак Мөөрүмө.
Улуктук кылсаң эр Жантай,
Кир албассың көөнүнө.
Кире элекмин эр Жантай,
Эшигиң менен төрүнө.
Аты жөнүм сурасаң,
Акмөөрдүн жээни Болотмун.
Калыстык кылсаң эр Жантай,
Аз күндүк сизге конокмун.
Ачууң келип өлтүрсөн,
Айтыла жүрөр жомокмун.
Атырылып сүйлөйсүң,
Баатыр, мен эмненди короттум?
– Ошондо Жантай кылчайып,
Кылычын карай калды эле.

Олутунан козголуп,
Обдулуп тура калды эле.
Мөөрдөн айла болбосо,
Өлбөс айла бар беле.
Ошондо Мөөр күлдү эле,
Оодарылма баатырдын,
Оңолоор жайын билди эле.
Оң кыялы жогунда,
Оодарылма жинди эле.
Ошондо Мөөр кеп айтты:
– Ой баатыр токто деп айтты.
Кытайдын колу келгенсип,
Кылычыңды карайсың.
Ал кыргыздын уулу турбайбы,
Кылычсыз бир ооз кеп менен,
Кыйратышка жарайсың.
Калмактын колу келгенсип,
Канжарыңды карайсың.
Калмактан калың кол келсе,
Качырсаң жалгыз талайсың.
Ал кайныңдан келген бир бала,
Баатыр, кандай кылсаң жарайсың.
Сен – адам, Болот – чегиртке,
Баатыр, чертип койсоң өлбөйбү,
Жүрөгүңдү элиртпе.
Төрөсүнө төркүнүн,
Өлтүртүп койду дедиртпе.
Абысын, ажын душман көп,
Баатыр, алардын көөнүн семиртпе.
Мен төркүндүн колунда
Анда баатыр жогунда.
Ошондогу жумушка,
Эми баатыр оолукпа, –
Ошондо Жантай капасыз
Кабагын жайып күлдү эле,

Кадыры калса Ак Мөөрдүн,
Кайрылбасын билди эле.
Кабарын билет Болоттун,
Айрылбасын билди эле.
Көп ойлонуп эр Жантай:
– Болотум бери кел деди,
Аралап сенин келгенин,
Атаке, тынай эл деди.
Ак Мөөрдү кошту деп,
Уктум эле Соңкөлдө,
Ошону ырдап бер – деди.
Ошондо Болот мунканып,
Ойлонбой мундуу үн салып,
Жай алып Болот олтурду,
Жантайга жакын тынч алып,
Жалтанбай тиктеп Ак Мөөрдү,
Жантайды карай жиберди:
– Эр Жантай, кандык кылсаң кечерсин,
Эр Жантай, каарлансаң бекерсин.
Кандык жайың болбосо,
Кантейин, кара башым кесерсин.
Эр Жантай, бадыша болсоң кечерсин,
Бадышалык кылбасаң,
Башымды Жантай, кесерсин.
Эр Жантай, кытайды чаптың эл алдың,
Кыркышкан жоодон кек алдың.
Кыз экенде Ак Мөөрдүн,
Кызыгын ойноп мен алдым.
Кылчайышар кезимде,
Кыраандык кылып сен алдың.
Кыз Мөөрүмдөн ажырап,
Эр Жантай, кыйноосунда мен калдым.
Калмакты чаптың эл алдың
Касташкан жоодон кек алдың.
Калкымда бирге жүргөндө,

Кадырлаш Мөөрдү мен алдым.
Кантейин Мөөрдөн айрылып,
Эр Жантай, кайгысын тартып мен калдым.
Эр Жантай, жергенди чаптың эл алдын,
Желпинген жоодон кек алдын.
Жеримде бирге жүргөндө,
Жетишип Мөөрдү мен алдым.
Жеттим бекен деп жүрсөм,
Жетиктик кылып сен алдын
Жеткенде Мөөрдөн айрылып,
Эр Жантай, жер кучактап мен калдым.
Айтайын билсең жөнүмдү,
Аташкан Мөөрүм кеткени,
Ачалбадым көөнүмдү.
Эми көрдүм эр Жантай,
Эшигиң менен төрүңдү.
Наамарт болсоң эр Жантай,
Мойнума алдым өлүмдү.
Марттык кылсаң эми бер,
Эр Жантай, ээрчитип кетем Мөөрдү.
Аралаш өсгүң бир кезде,
Ак шайы кийип белсенип.
Ак шайынын көркүнө,
Ак дукаба теңселип.
Аралап саяк элинен,
Мөкө, асти эле таппайм сенчелик.
Аташкан жардан айрылган,
Армандуу барбы менчелик.
Көк шайы кийип теңселип,
Көк шайынын көркүнө,
Көк дукаба белсенип.
Күмүштөй Мөөрүм кеткени,
Көрө албадым сенчелик.
Гүл жарынан айрылган,
Мөкө, күйүттүү барбы менчелик.

Адыры гүлдүү Сонкөлдө,
Ак Мөөрүм өстүң кылактап.
Аксакал Жантай чал менен,
Алыска кеттиң булактап.
Акыретте тең болсом,
Минермин Жантай кулактап.
Көк ала майдан Сонкөлдө
Кошулуп өстүк булактап.
Көлдөгү аккуу сыяктуу,
Көрүнөт элең кылактап.
Көркөө Жантай чал менен,
Көз көргүз кеттиң кылактап,
Көрүнсөң минер бир жай бар,
Эр Жантай, көк эшектей кулактап.
Аргымак чаптың коштоттуң,
Аласан жолун боштоттуң.
Асылкеч Мөөрдөн айрылып,
Атаны, ант урган Жантай боздоттуң.
Тобурчак чаптың коштоттуң,
Тор жорго жолун боштоттуң.
Толмочум Мөөрдөн айрылтып,
Атаны, тозоку Жантай боздоттуң.
Ак кууга кушун салдырдың,
Алтынга окшош Мөөрүмө,
Ак жибек боосун чалдырдың.
Акыреттик Мөөрүмдү,
Амалсыз сага алдырдым.
Ак Мөөрүм мында, мен анда,
Эр Жантай, как талаада кангырдым.
Көк кууга кушун салдырдың,
Күмүштөн аппак Мөөрүмө,
Көк жибек боосун чалдырдың.
Күлкүсү жакшы Мөөрүмдү,
Күйүттүү чалга алдырдым.
Көнүлдөш мында, мен анда,

Эр Жантай, күндө үшкүрүп кангырдым,
Кабар ал Жантай капамдан,
Кан элең баатыр атанган.
Бар күнөөндөн кутулуп,
Кадам бассан бейишке,
Кармармын баатыр жакандан.
Жолундан тосуп турармын,
Жоопту сенден сурармын...
Бербесең да бир жаткыр,
Пери кызындай Мөөрүмө.
Эр Жантай, бир жатышка кумармын!
– Болотту Жантай жактырып,
Күлкүсү чыгып каткырып:
– Болжолу жок эр экен,
Жүрөгү жолборс шер экен.
Ушундай эрди кемитип
Кандай ит жаман дээр экен?
Сарбагыш, солто, тынайдын,
Жакшысы менден жалтанат.
Жүүндөшүп далайы,
Жүрөктөрү калтаарат.
Чондору менден чочунат,
Жүрөгү жалын эр экен,
Көзүмчө тилдеп отурат.
Акылман Мөөрүм жашынан,
Ак болотту тааныптыр.
Ал жерде мага билинбей,
Арманда Болот калыптыр.
Күмүштөй Мөөр жашынан,
Көк болотту тааныптыр.
Күйүттүү Болот канетсин,
Күчү жетпей калыптыр.
Ар ким бузуп айтыптыр,
Анык Болот турбайбы!
Жүрөгү тайкы жан болсо,

Алдымда сезбей ырдайбы ...
Ат жалын тартып мингени,
Көргөнүм жок мындайды,
Алып кел жаннат ичикти,
Кийгиземин Болотко!
Мөөрдөй бир кыз тандап ал,
Жаманга өмүр коротпо!
Бардыгын кечип эр Жантай,
Баштагы Мөөрдүн ишинин.
Жакасы кундуз жаннаттан,
Болотко жапты ичигин.
Жабуулап жакшы ат мингизди,
Жаннаттан ичик кийгизип.
Жандан коркпос Болотко,
Мөөр пайдасын тийгизип,
Болотту Жантай жөнөттү.
Ошо күндө Жантайдын,
Жетимиш эки жашында.
Жети-Суу элин башкарып,
Жер тааныган башында.
Жыйырма бешке чыккандай,
Желпинет Мөөрдүн жанында.
Ак Мөөрдүн кубаты,
Карыган Жантай жашарды.
Өмүр чиркин ошондой
Өткөргөн кызык базарды.
Тарчылыкка жолугуп,
Тарткан эмес азарды.
Акмөөр Жантай баш кошуп,
Азыркы өмүр жаш кошуп.
Арадан тогуз жыл өттү,
Жакадан алып Жантайды.
Сексен бир жаш жүдөттү.
Белди энкейтип тишти алып,
Муун бошотуп күчтү алып.

Каршы келди Жантайга,
Карангы түндөй карылык.
Кайраттанса туралбай,
Жатып калды зарыгып.
Бир айткан сөзүн эки айтып,
Мүдүрүлүп жаңылып.
Канткени менен баатырдын
Карылыгы таанылып.
Убара кылат Мөөрдү,
Жаш баладай таарынып.
Кайратынан бошотуп,
Карылык чиркин тооруду.
Как жүрөктү дарт чалып,
Кайран Жантай ооруду.
Айыгат десе алсырап,
Ал ансайын соолуду.
Башкага бир ооз сөз айтпай,
Алганым сулуу Мөөрүм деп,
Болбоду менин жөнүм деп.
Каршы келип кармады,
Карылык менен өлүм деп.
Колун кармап Мөөрдүн,
Кош аман бол жарым деп.
Керээзин айта баштады.
Кетип барат алым деп,
Кара көзү коюлуп.
Ирмей албай жалдырап,
Көмөкөй тозуп кырылдап.
Сөзгө келбей балдырап,
Баатыр Шабдан башында,
Маамыт, Төлө жанында.
Эки жакка бурулбай,
Манапай турду кашында.
Кайгылуу Мөөрдүн тилеги
Ушу чал өлүп кетсе деп.

Убайымдуу бир байкуш,
Учурунда жетсе деп.
Соолуган гүлүм толсо деп,
Ойдогудай болсо деп.
Кабарсыз калган бир шумкар,
Капшытыма консо деп.
Отурамын көп болсо,
Дагы бир жыл тул сактап.
Деп ойлонуп Ак Мөөр,
Ар кимди карап кылчактап.
Ак селдесин чалынып,
Молдолор ыйман окуду.
Баатыр Шабдан алдырган,
Далай кожо сопуну,
Өлүктүн жүзүн көрбөгөн,
Ак Мөөр жаман чочуду.
Өлүмгө жүзү кубулуп,
Оозун ачып эр Жантай,
Сапарга кетти бурулуп.
Бетин басып Ак Мөөр,
Ыйламыш болду жулунуп.
Эки бетин алгын деп,
Беш тырмакты салгын деп,
Беш алты катын Ак Мөөрдү,
Кармап турат шаштырып.
Айлынын баары чуулдап,
Өкүрүккө бастырып.
Манаппай, Шабдан баш болуп,
Атакем деп өкүрдү.
Жазы тынай, сарбагыш,
Бардыгы кыйрап өкүндү.
Канатташ өскөн элсиң деп,
Жантай өттү дүйнөдөн.
Жаназага келсин деп,
Казактын элин чакырды.

Атбашы, Нарын, Ысык-Көл,
Андагы калың кыргыз эл.
Жантай өттү дүйнөдөн,
Жаназадан калбай кел,
Кочкор менен Жумгал бар.
Сарбагыш, саяк туугандан,
Каны-жаны кошулуп,
Канатташ жерде тургандар
Карыя өттү дүйнөдөн,
Кадырлаш өскөн курбалдар.
Жума күнү коюлат,
Жаназага келсин деп.
Жаны бөлөк болсо да,
Жакшылашкан элсин деп.
Аталаш тууган солтодон,
Жангарач, Чынгыш, эр Корчу,
Жатындаш тууган эл болчу.
Өлүк менен тирикке,
Өзөгүн үзүп тең кончу.
Курама, Жайыл, Үрүстөм,
Кубат кылып жүрүшкөн.
Кененсары, Тынаалы,
Солтонун силер тынары.
Тагдырдын иши арга жок,
Тынайдын сынды чынары.
Аттанды Жантай дүйнөдөн,
Айланы кандай кылалы.
Жаназа окуп көпчүлүк,
Баатырга турпак салсын деп.
Жантайдай кимди койду деп,
Ар ким айта берсин деп.
Жумадан жума кетebиз,
Жантай үчүн аянбай,
Жазы тынай түтөбүз.
Даярланды сиздерге,

Бере турган мүчөбүз.
Абакем деп өкүрүп,
Келип жатат туш-туштан.
Калбай келди Жантайга,
Кабарын уккан кыргыздан.
Тушуна желек сайдырып,
Тууганы ыйлап кайгырып.
Ырчылар кошуп ыр ырдап,
Кыз-келини чуулдап.
Кызматташ өскөн чалдары,
Кырааным деп үнүлдөп.
Кемпирлер ыйлап кемшиңдеп,
Ээк алгычы телпилдеп.
Кыйнап атат Акмөөрдү,
Кошо турган сенсиң деп.
Кара чачын жайганда,
Тал жибектей селкилдеп
Койнундан кеткен Жантайды,
Кошсоң Мөөр эрсиң деп.
Убадасын созбогон,
Алдынан душман тозбогон.
Алыска данкы угулган,
Арстандан арстан туулган.
Арбагынан кошкун деп,
Аким болуп эл билген,
Балдарынан кошкун деп.
Эрке катын Ак Мөөр деп,
Элге угулган атагын.
Эриң өлсө тырманбай,
Бул эмне чатагын.
Деп ошондо катындар,
Намыстанып алышты.
Бадышаң өлдү бейбак деп,
Башына кара салышты.
Каның өлдү тырман деп

Караманча жабышты.
Кантип кошпой коёт деп,
Тегеректеп алышты.
Кошпоймун десе Ак Мөөр,
Азаптуу кордук көргүдөй,
Угулуп, Шабдан каарланса,
Кой ордуна өлгүдөй.
Алты атандын баары кан,
Абалтан кызыр даарыган.
Ажалың жетип өлгөнчө,
Бадышам, айрылбадың багыңдан.
Кытайдын колун талаган,
Кылычтын мизин жалаган.
Кыраандыгын көргөндө,
Бадышам, кыргыздын эли караган.
Калмактын колун талаган,
Канжардын мизин жалаган.
Каарына чыдабай,
Бадышама, казактын эли караган.
Ак жал ат минип жоо кууган,
Ак жоолук менен баш бууган.
Арстаным сенден айрылган,
Бадышам, ага-иниң мундуудан.
Көк жал ат минип жоо кууган,
Көк жоолук менен баш бууган.
Көкжалым сенден айрылып,
Бадышам, күйүттүү биз бир мундуудан.
Ак жамбы алган Кашкардан,
Алайдын элин башкарган.
Арстаным сени өткөрүп,
Бадышам, алганың бейбак жаш калган.
Кылчайып барып Кашкардан,
Кытайдын элин башкарган.
Кыямат сапар кетти деп,
Бадышам кыздарың ыйлап какшаган.

Абайылда уулунун,
Артыгы Төрөкелди эле,
Ата салтын салышса,
Бадышам, ана ошол сенден эр беле.
Ортотокой, Көтмалды,
Ормонго дабын жер беле.
Орошон оң, сол ичинде,
Бадышам, ошо да сенден эр беле.
Бугудан баатыр Балбайы,
Боромбай менен Сарыбай,
Буларга күчүң пар беле.
Бадышам, араптан балбан Аалыдай,
Сексен бир жашка барганда,
Жер таянып карганда,
Оодарылдын, дүйнөдөн,
Бадышам, оордунду таштап балдарга
Кыргыз, казак дүңгүрөп.
Жаназанды окуду.
Акырет жайда бурак деп,
Бадышам жакшы атыңды токуду.
Мекеден келген Стамбул,
Кепинине жасылды.
Кейиген менен таппайбыз,
Бадышам, кетирдик сендей асылды.
Баатырды кошпой койчу деп,
Катындар кыйнап курчаса,
Кошпоско Мөөрдүн эркиби.
Калың кыргыз тыңшаса,
Кара чачын жайдырып,
Кара жоолук башында.
Жесир калган Мөөр сулуу,
Жыйырма алты жашында.
Дооронуна Жантайдын,
Тогуз төө, токсон ат коюп.
Жети күн конок кондурду

Жер жайнаган мал союп.
Кемегеден май акты,
Жетим-жесир эл тоюп.
Чакырган элге милдеттүү,
Мүчө бере баштады.
Жети-Сууну чакырган,
Жергелүү үчүн шашпады.
Ар болушка берери,
Тогуз жылкы, тогуз үй.
Тогуз кундуз, тогуз кой.
Кары өлсө кейиш жок,
Алды күлкү, арты той.
Колунда бар адамга,
Андагы заман ошондой.
Ар болушка төрт тогуз,
Мүчө берип таратты.
Жазы тынай Жантайга,
Жакшы кылды санатты.
Жаназасын окутту,
Мекеден келген молдого.
Казак менен кыргыздан,
Баргандар батты олжого.
Кара кийип чүмкөнүп,
Жашында жесир Мөөр калды.
Кантээр айла табалбай,
Жыл он эки сандалды.
Байкоочу коюп чалдырат,
Манаппай менен Шабданды.
Жылдын маалы болгондо,
Мал семирип толгондо.
Жазы тынай, сарбагыш,
Жаканы бойлоп конгондо.
Кеңешин салды эр Шабдан,
Төрөкелди, Ормонго.
Аш берем деп камынып,

Ак үйдүн баары тигилип.
Алды алдынан бүлүнүп
Семиз тай, семиз бээлерден,
Мал ээлери түнүлүп.
Манаппай, Шабдан, Баяке,
Элди оозуна каратты.
Жантайга аш берем деп,
Жайды көпкө канатты.
Дубандын баарын чакырып
Көпчүлүктү жадатты.
Үй көчүрүп баргандар,
Ашка конок алгандар,
Жантайга айтты наалатты.
Ашка келген көп элди,
Атын чаап таратты.
Ашка тиккен желекти,
Өкүрүк менен сындырды.
Өрөпкүгөн далайдын,
Ошентип, көөнүн тындырды.
Айыптады Манаппай,
Аш үстүндө Кылжырды.
Анык кыргыз калкынан,
Эски адет наркынан.
Билген көргөн кемпирлер,
Мөөргө жакын барышты.
Башындагы карасын,
Ырымдап жулуп алышты.
Ак жалгасын балам деп,
Ак жоолуктан салышты.
Башынан алган караны,
Майлатып отко жагышты.
Жыл он эки ай каралуу,
Адамдын жүзүн көрбөгөн.
Жамалы кетип Ак Мөөрдүн,
Жаны эле калган өлбөгөн.

Кемпирлер көрүп Ак Мөөрдү,
Жарганаттай жан байкуш,
Жакшы эле күйгөн экен деп.
Алды алдынан сүйлөшүп,
Ар кимиси кекендеп.
Кара чапанды алышып,
Алтын кымкап жабышып.
Алты күнү чыдабай,
Арачы салды Баяке.
Ак Мөөрдү алам деп.
Жантай кары чал эле,
Андан артык багам деп.
Алты атабыз бир тууган,
Арстан Жантай агам деп.
Алтын, күмүш кийгизсем,
Агада келет чамам деп.
Жаңыдан гүлүн ачкандан,
Жантайда көп жыл жүрдү деп
Жаштык кылып жүдөбөй,
Жакшылап күттү үйдү деп.
Баатырдын ашын бергиче,
Балапан башы күйдү деп.
Алланын салган ишине
Амал барбы көнүүчү.
Ажырашпас эрки жок,
Ажалы жеткен өлүүчү.
Өлгөндөн мурас калуучу,
Калганы багып алуучу.
Тируүнүн кимдер экенин,
Акылман аял таануучу.
Жаман кийим кийгизбейм,
Жаман үйгө киргизбейм,
Миң жамандык кылса да,
Жазып тилим тийгизбейм.
Жаш чырактын көөнү үчүн,

Жанымды сайдым Мөөр үчүн.
Жактырбаса Мөөр жене,
Мен даярмын өлүү үчүн.
Катыны менен бир жалчы,
Киргизип берем үйүнө.
Ак Мөөрдү албасам,
Аңтарылсын дүнүйө.
Кылчандаса тийбейм деп,
Жетемин Мөөрдүн түбүнө,
– Сиз Карбоз бай барыңыз,
Мөөргө кеңеш салыңыз.
Арачы оной иш эмес,
Айла-амалын табыңыз.
Кеби кандай Ак Мөөрдүн,
Кечикпей келип калыңыз.
Эптекей жакшы кишиден,
Эки, үчтү кошуп алыңыз.
Деп Баяке бүтүрдү.
Калк ичинде эптекей,
Карыя Карбоз күтүндү.
Шабдандар сыйлап бузбаган,
Карбоз кылган бүтүмдү.
Төрт, беш киши аттанып,
Аярланып, сактанып.
Ак Мөөргө барды эле,
Аттан түшө калды эле.
Ак Мөөр туруп коноктун
Алдына төшөк салды эле.
Орун алып жайланып,
Отуруп бир аз чайланып.
Ак Мөөргө Карбоз кеп салды,
Айтайын деп камданды:
– Аманбы Мөөр жеңебиз,
Баатырдай көрүп өзүндү,
Алдыңызга келебиз.

Кимдер өлүп ким калбайт,
Эмне келди дебениз.
Баласындай эрке өскөн,
Баатырдан калган белексин.
Биз бир сөз сизге айтпасак,
Эмне келдиң демексин.
Улуудан калган сен асыл,
Ушул элге керексин.
Баатыр менен бирге өттү,
Беш, он жылдык өмүрүн.
Манаппай, Шабдан баары айтты,
Тилин алгын көбүнүн.
Жайын айт жеңе уялбай,
Кан Карабек уулунун,
Кимисинде көңүлүн.
Ажал жетсе өлүүчү,
Артында жесир калуучу.
Ак никеси буюрса
Ага-иниси алуучу.
Манаппай, Шабдан, Баяке,
Баатырдын баары бет болуп.
Баргын деп бизди жиберди,
Бардык элге эп болуп.
Урмат кылып өзүңдү,
Уламалуу кеп болуп.
Баякеге ыйгарып,
Бардыгы бизди бар деди,
Мөөргө кеңеш сал деди.
Агамдан калган асыл деп,
Баяке баатыр алам дейт.
Жамалы жарык Мөөрдү,
Жанымдай көрүп багам дейт.
Мөөрдү албай басылбайт,
Тируү болсом санаам дейт.
Эсиң бар Мөөр ойлонгун,

Көптүн баары бет келе
Өрнөгүн көрдүн баатырдын,
Өзүнө тийер кеп келет.
Биздин тилди албасаң,
Да бирөө тийгин деп келет.
Жесирин алмак тирүүсү,
Илгеркиден калыптыр.
Байы өлгөн жесирди,
Байгамбарлар алыптыр.
Көптүн тилин алгандын,
Акыретти жарыктыр.
Муштайыктын сөзү бар,
Кап бириксе мазар деп,
Көптөн чыккан азар деп.
Акылың бар эсиң бар,
Айтканды билер кезиң бар.
Аялда болсоң Ак Мөөр,
Аныгы сенде сезим бар,
Деди Карбоз басылды.
Эмдиги сөз сизден деп,
Кайра Мөөргө асылды.
Ошондо Мөөр шолоктоп,
Көзүнөн жашы чачылды.
Бул эмне кордук деп,
Беш чыңырып басылды.
Эрге тийем дедимби,
Алдар көсөө алдамчы,
Алдап-соолап жыпылдап,
Айткан сөзүн карачы.
Жаңыдан түштү башымдан,
Жайылган чачтын карасы.
Өлөмүн эрге тийбеймин,
Эр үчүн башым ийбеймин.
Эр курусун кор болуп,
Эмгегин тартып күйбөймүн.

Тийгин эрге десенер,
Тике муунуп өлөмүн.
Тирүүлүгү курусун,
Талаада калган мен бейбак,
Тагдырдын жазуун көрөмүн.
Деп ойлонуп Мөөр сулуу,
Эч кимисин тоотпой.
Жаш өмүрдү коротпой.
Табыттай катып күтөйүн,
Болотту болжоп күйүнөт.
Буюрса түбү тиейин.
Деп ойлонуп зыркырап,
Көзүнүн жашы дыркырап.
Кайгылуу Мөөр ыйласа,
Кайрат кылат ким чыдап.
– Арачы кайта барып,
Угулар бекен зарыбыз.
Баякеге тийбеймин,
Төрт катындын үстүндө.
Төбөлөшүп жүрбөймүн.
Төрт катынга күң болуп,
Чыгарганым күл болуп.
Көзүмдү ачып карасам,
Күндүзүм кара түн болуп.
Күндүккө башым байланып,
Күйүт тартып чайналып.
Кордук, зордук кылсанар,
Ыктыярмын өлмөккө.
Өсөмүн деген ойдо жок,
Өлүм турат көңүлдө.
Мен бир жалгыз катынмын,
Азыр тирүү торунда.
Дегенде Карбоз дагы айтты:
– Эрте келдик күн батты,
Жылдыз толуп түн кирип.

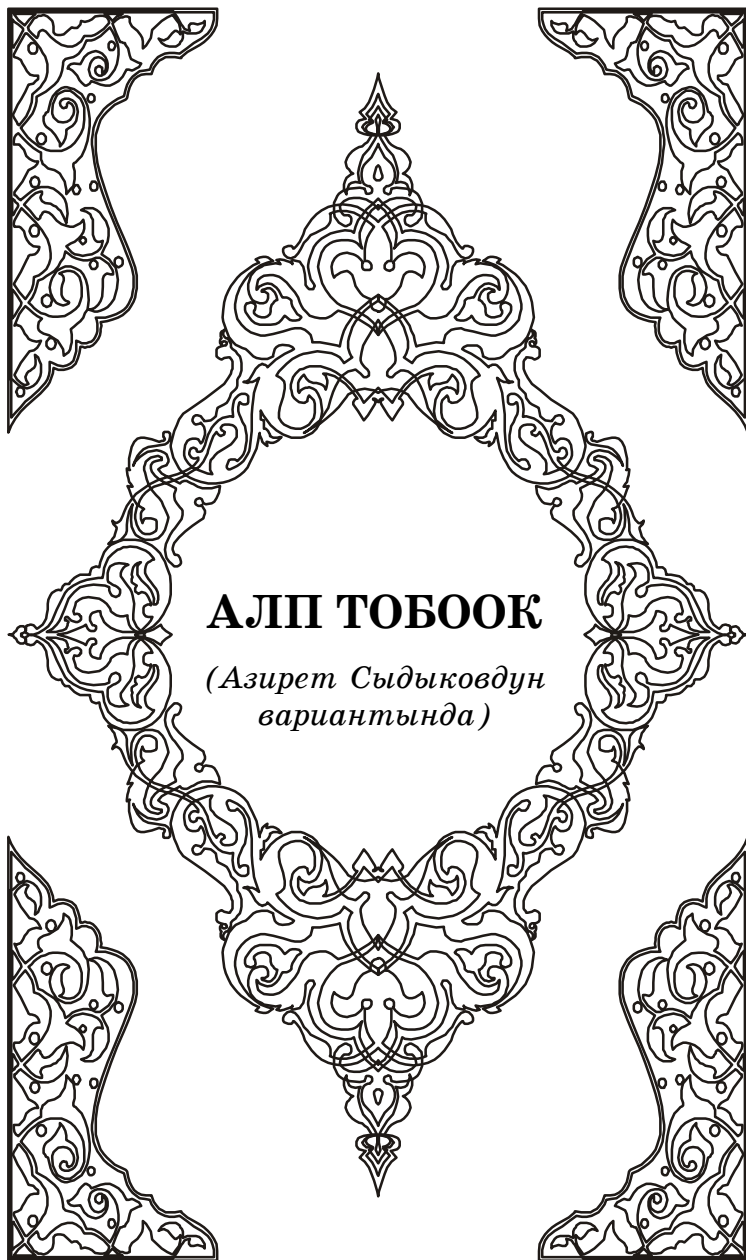
Элдин алды жуп жатты.
Жакшылыкча тил алгын,
Жаман сөзгө баспагын,
Жагоо таккан кыргыйдай.
Жалтылдаган жаш чагын,
Жаалдыкты келтирбей,
Жакшыдан калган кан элең,
Жаман сөздү таштагын.
Кесирлик кылып оолукпа,
Жетишет сенин баштагын.
Өлөрүнө көрүнүп,
Өөдө өкчөсө билбейсин.
Өз боюнду көтөрүп,
Өкүрөндөп тилдейсин.
Ажыдаардай Баяке,
Ал сен үчүн Ак Мөөр,
Ажал эмей ким дейсин.
Жаман айтса жакшы айтса,
Жаландайсың болбойсун
Жакындатпай сөзүңдү,
Болбой мойнуң толгойсун.
Тукуму канкор булардан,
Түбүндө Мөөр оңбойсун.
Кылгысы келсе булардын,
Кылычынан кан тамат.
Кыргыз тургай алыскы,
Кытайдын эли жалтанат.
Арачы салып турганы,
Ал сен үчүн Мөөр салтанат.
Эл деген элди билбейсин,
Эпке такыр кирбейсин.
Эстүү сендей болобу,
Эрегишип жиндейсин.
Ошондо Мөөр сурданып,
Обон салды мунканып.

Үн чыгарбай унулдап,
Үшкүрүгү баш жарып.
Талашка түшүп кор болгон,
Таалайсыз башым шордуу экен.
Боздосом үнүм угулбайт,
Арманай, Болотум кайда болду экен.
Жашынан башы кор болгон,
Жараткан жазган шор бекен.
Жаман күн түштү башыма,
Арманай, жан курбум кайда болду экен.
Алыста калды билинбей,
Ата-энем кабарсыз,
Ажыдаарга чайнатып,
Арманай, өлөмүбү амалсыз.
Ара жолдо турганда,
Ашыгым Болот келсечи.
Алып учуп ээлигип,
Арманай, алаптап жүрөк эңседи.
Как жүрөктү дарт чалып,
Камыкканым көрсөчү.
Кан жөткүрүп жатканда,
Арманай, кайгылуу Болот көмсөчү.
– Өлөмүн тирүү калбаймын
Өлүмгө жанды арнайын.
Чындасаң Карбоз эми өлтүр,
Баякене барбаймын.
Барар элем Жантайдын,
Жакынынын уулуна.
Тирүү турмак Карбоз бай,
Өлсөм өлүгүм барбайт мунуна.
Болжошуп алган эмедей,
Болоттун барган убагы.
Боздогон үнүн Мөөрдүн,
Болоттун укту кулагы.
Туурдугун түрүп тушунда,

Көзүнүн курчун жумшады.
Кулагын салып Ак Мөөрдүн,
Армандуу сөзүн тыншады.
Кирип барды беш киши,
Бешөөнүн бири Баяке.
Тилинди тарткын долум деп,
Кармагын эки колун деп.
Тируу койбой мен сени,
Өлтүргөнүм сонун деп.
Эки колун кердирип,
Төрт кишиге карматып.
Эч күнөөсүз Акмөөрдү,
Өлтүрмөк болду зарлатып.
Кыйнабай өлтүр зулум деп,
Тилин тартпай кайран Мөөр,
Өлсөм да бөөдө күнүм деп...
Кайран өмүр калчылдап,
Кайраттанып турду эле.
Канжарын кайрап Баяке,
Как жүрөккө урду эле.
Шалк этип Мөөр жыгылды,
Канжарын бурап суурду эле.
Эрке Мөөр ойлонгон,
Элдин тилин албаска.
Болоттон башка адамга,
Жалынса да барбаска ...
Чамасы келбей калышты,
Баякенин канжарын,
Кой баатыр, деп кармашка.
Ошол заман бир түрлүү,
Ар кимдин ою ар башка.
Жүрөккө сайып Баяке,
Жүргүлө деп жөнөдү.
Жүгүрүп кирип Мөөрдү,
Болот башын желөдү.

Болотсунбу деп алып,
Ийни менен дем алып
Сөзгө тили келе албай,
Кош Болотум дей албай,
Эки көзү тунарып.
Кан кетип бети кубарып,
Көзү чиркин коюлуп,
Күмүштөй Мөөр жөнөдү,
Буту колу чоюлуп,
Мөөрдүн башын кучактап,
Көзүнүн жашы бурчактап,
Болот байкуш болкулдап,
Мандайынан сылады.
Ошол өндүү мезгилде,
Өттү Мөөр ынагы.
Ажал менен арманга,
Азаптуу Болот чыдады.
Сапар тартты кайран Мөөр,
Жаралган жаштын чырагы

АЛП ТОБОУК

*(Азирет Сыдыковдун
вариантында)*

АЛП ТОБОУК – ТАРЫХЫЙ ИНСАН

Кылымына, дооруна жараша тарыхый инсандардын да көтөргөн жүгү, милдети, жоопкерчилиги артып, жасаган иштери, баатырдык көрсөткүчтөрү бөтөнчөлөнүп келет. Кылымдын катмарына нарылап кирген сайын тарыхый инсандар тууралуу реалдуу окуялар жомокторго, легендаларга, уламыштарга окшоп кеткендей сезилет да, таасир калтырат. «Алп» деген эпитеттин берилиши да кылымдардын тереңине алып барып такайт. Мындан 300 жыл мурун он сегиз жашка келгенде ат көтөрө албай өмүр бою жөө жүрүп калган алп Тобоок эске түшөт. Кеп анын алп денелүү же күчтүүлүгүндө эмес, токтоолугу, сабырдуулугун айкалыштыруу менен Түп Бээжинге чейин барып, дөөшаалар, «бытмырдай кайнаган» кытайларды таң калтырып, кыргыз элинин намысын, улуулугун көрсөтүп келген эр азаматтыгында эле. Андай тарыхый адамын урматтап жаамы эл кантип дастан, чыгарма жаратпай койбойт!

Окурмандар үчүн алп Тобоок жөнүндө маалыматтар¹, чыгармалар² жетиштүү жеткен десек болот.

¹ Тоголок Молдо. Тарых, түпкү аталар // Китепте: Кыргыздар. – Бишкек: Кыргызстан. – 1993. – 2-том. – 29-б.; Закиров С. Кыргыз санжырасы. – Бишкек. – 1996. – 124–125-бб. Кенчиев Ж. Медет датка. – Бишкек. – 1997. – 23–24-бб.

² Чоробаев А. Алп Тобоок // Китепте: Тандалган чыгармалар. – Фрунзе: Кыргызстан. – 1976. Бейшеналиев Ш. Болот калем. – Фрунзе: Кыргызстан. – 1983. – 2-китеп. – 330–335-бб.; Чекиев Т., Жумалиев Н. Касиеттүү алп аба. – Бишкек. – 1999; Сыдыков А. Алп Тобоок // Кол жазмалар фондусу. Инв. № 621.

Көркөм чыгармалар, маадыматтар, очерктер, баяндар негизинен мазмуну жагынан бири-биринен анчалык айырмаланбайт, алардын бардыгы сыймыктануу менен адам пендесинин колунан келбеген иштерди аткарган алп Тобоокту даңазалашат. Тарыхчы Анвар Байтурдун айтканына караганда алптын Кытайга барганы тууралуу кытайдын жылнаамачыларынын кол жазмаларында сакталып калгандыгын күбөлөгөн факт-материалдар бар экен¹. Деген менен алп Тобооктун тарыхый инсандыгына байланыштуу окуялардын сүрөттөлүшүндө реалдуулук басымдуулук кылары байкалат. Албетте, байыркы адамдарды чагылдырууда, көрсөтүүдө апыртмалуулук, гиперболаштыруу аралашмайын болбой турганын бардыгыбыз жакшы билебиз. Ошентип, алп Тобооктун образы көркөм адабиятта орун алды.

Жан дүйнөсү, сезим чабыты Кара Бөрк менен алптын он тогуз жашында кездешүүсүн сүрөттөгөн эпизодду А. Сыдыковдун поэмасынан гана жолуктурабыз. Кереметтүү айлуу түндө кыргыздын салттуу кыз оюнуна катышып эки жаш бири-бирин жактырып калышат. Өзгөчө поэмада Кара Бөрктүн жеңесине билдирген ички сезим сыры, жаратылыштын түнкү пейзаждык картиналары эргүү менен берилген. Акындын бөтөнчөлүгү кыздын жүрөгүндөгү ой толгоолорду, психологиялык ал-абалын тереңден көрсөтө алгандыгында.

Өз теңим болсо бул жигит,
Таалайым болор мунардай.
Бактысын тапса ар бир жаш,
Кантип турат кубанбай.

Ар бир эле кыз сезимин билдирүүгө чыдамы жетпейт, ал үчүн жакшы көрүүдөн сырын айтуу кан-

¹Чекиев Т., Жумалиев Н. Касиеттүү алп аба.

чалык уят, оор болсо да салтты бузуп, өз бактысына жетүүгө умтулушу психологиялык жактан ишенимдүү чечилген. Өз теңин табуу, жылдыздары келишүүсү, жүрөк отунун жалындашы, көңүл оюнда биротоло орноп тынчтык бербешти сыяктуу уйгу-туйгу сезимдер ар бир адам пендесинин башынан өтүүчү мыйзам ченемдүүлүк. Алп Тобоокту да Кара Бөрктүн тилмечи жок эле ботодой көздүн жоодурап, назик карашы жүрөгүн элжиретет. Перизат сулуу кимге ашык, кимдин ардагы болду экен? – деген суроо да каармандын жан дүйнөсүнө бүлүк түшүрөт. Акын поэмада махабаттын улуулугун даңазалайт, аны сүрөттөөдө эң бир ийкемдүү, жылуу, көтөрүңкү көркөм сөз каражаттарын тандап алат.

Баатырлардын колуктулары адат боюнча акылдуу, чечен, боорукер, адамгерчиликтүү болуу менен бирге, кара күчү мол, кайраттуу болушу керек. Кара Бөрк менен Тобооктун кара ташты көтөрүп күч сынашкандары да – алардын бири-бирине бардык жагынан төп келишүүлөрүн көрсөтүп турат.

Ой-пикир толук айтылып,
Жүрөктөр бирге тартылып,
Маамыктай тулаң үстүнө,
Шүүдүрүм изин калтырып,
Ашыгылык кумары,
Ан сайын күчөп айтылып.
Бири-бирине алп колдор
Бекемделип артылып.
Эки айдан кийин келем деп,
Алп Тобоок кайтты ант кылып.

Каармандар өткөргөн жаштык күндөр, тереңден сырдашуулар, моокум канбай жытташуулар, келечек тууралуу кыялдар жашоону кызык, тат-

туу кылат, үмүттү чексиз бакыт-таалайга жетелейт.

А бирок, аттиң дүйнө... аттиң дүйнө демекчи... «Сүйүнүп сепкен үрөөнү, Ойдогудай өнбөдү» – деп акын зар какшагандай ал кагындан каза тапкан сүйгөнүнүн жүзүн көрбөдү, турмуш алптыгына карабай жан дүйнөсүн бошоңдотуп, бозортуп, бөксөртүп салды...

Чыгармаларда да каармандын терең сыры – Тайлактын чоң атасы Жанболотту туткундан бошотууга кылган аракетин менен байланышкан. А чындыгында Жанболот болбогондо эр-азаматтар Атантай, Тайлак кайдан чыгар эле? Чыгармаларда Жанболоттун образы калыс, акылдуу, кадырман, «Жоо чапкандан калганды, Жыйнап келип эл кылган» адам катары сүрөттөлөт.

Алп Тобоок жай турмушта өзүнүн оокаты менен алек болуп, тоо-ташта кийик атып жүрүп «киши кийик» аталып кеткен. Бирок анын касиеттүү батасынан экинчи бир кыргыз элинин маңдайына жаралган Балбак баатыр жарык дүйнөгө келген, акылына эл ээрчип, дили наристе баланыкындай мээрим төгүлүп турган зор адамгерчиликтүү, ыйманы таза, ыкыбалы ыйык кыраакы, баамчыл, сезимтал адам баласы болуптур. Алп Тобооктун касиеттүүлүгүн колдоп кызыл чаар жолборс, Ак тайлак жүрчү экен.

Он жыл бою баласы Берик менен дайыны жок Жанболотту издеп жолго чыгат. Жанболоттун кытайлар тарабынан кармалып кетиши тууралуу эки-үч түрдүү версия бар. Тоголок Молдо боюнча; «... кытай падышасынын баласы саякат кылып, бир нече дүйнөсү менен Чатыр-Көлгө келип, сонундукка аңчылык кылып жатканда Жанболот баатыр угуп, биздин Ала-Тоо арасына келген, мен-

ден жоопсуз аңчылык кылган ким?»¹ – деп карактап, кытай падышасынын уулун өлтүрүп салганда, көп кол келип аны кармап кеткен. Бул ойду С. Закиров коштойт. III. Бейшеналиевдин чагылдыруусуна келсек, Жанболот менен уулу тайган агытып, буркүт салып, кызыгына батып, байкабай Кытайдын чек арасына кирип кетишкенде колго түшүшөт. Акын А. Чоробаевде: эч бир күнөөсү жок, «Бөлөк элге Жанболот, Катылганы билинбейт, Башы барып бир ишке, Же чатылганы билинбейт» – деп сүрөттөлүп келип, түн ичинде капыстан басып калат.

«Таң атпай Жыртак-Үңкүрдөгү Жанболотту кытайдын коломолуу колу келип басты. Мындайды ушул жерден күтпөгөн Жанболот өз керт башын эмес кыргыз жерин кыян каптагандай сезип эли жерин эске алды... Кытайдын көптүгүн көктүгү менен жеңип бир тобунун быт-чытын чыгарды.

Качан гана Жыртак-Үңкүрдө али уктап жаткан баласы Берикти кытайлар мойнуна зоолу салып сүйрөп чыгышканда эсине келип албарс кылычы колунан түштү...»² – деп жазышат Чекиев менен Жумалиев.

А. Сыдыковдун поэмасында алптын жана Жанболоттун кытайлар менен байланышы кеңири сүрөттөлгөн. Жанболот кытай кол башчысы туткунга түшүп калганда достошуп коё берет. Чан-Чин экинчи кыргыз жерин баспайбыз деп ант кармайт. Ал эми алп Тобоок болсо бугу уруусунун жылкысына тийген кытайларды кармап, акыл-насаат айтып бошотуп жиберет. Бул поэмада туткунга түшкөндү бошотууга баруу тууралуу кеңеш кылышы ар тараптуу көрсөтүлөт: бири кол жыйноо

¹ Тоголок Молдо. Тарых, түпкү аталар. – 29-бет.

² Чекиев Т., Жумалиев Н. Касиеттүү алп аба.

сунуштаса, бири алптын өзү барганын туура көрүшөт. Алптын кеңештеги сөзү поэмада узак берилген. Автор каармандын тайманбастыгын, кайраттуулугун, ишенимин чагылдырган, албетте, оозеки чыгармачылык болгондон кийин көркөм сөз каражаттары мол пайдаланылган. Мисалы, «Умачтай көзүн ачамын, Чымчыктай башын жуламын» деген саптар учурайт. Ошентсе да анын негизги ою элчилик жол менен маселени тынчтыкта чечип келүү. «Кол курап жигит жыйбаган, төрт төөнүн жүгүн көтөргөн» алп образы А, Сыдыковдун кол жазмасында эпикалык формада сүрөттөлгөн.

Кыргыз элинин кыйласына белгилүү Жанболоттун тагдыры эми алп Тобоокко байланыштуулугу чыгармаларда даана тартылат. Каарман канчалык алп, акылдуу болбосун ички толгонуудан, психологиялык даярдануудан өтөт. Өзгөчө, бул көрүнүш Чекиев менен Жумалиевдин тарыхый очеркинде өтө көркөм иштелген: каарман зыярат жасап, дуба окуп, ата-бабалардын арбагына бата кылып, мазарга түнөп, Кара-Зоодон Ак тайлакты күтөт... Элинен «ак жолуң ачылсын» деп бата алып, Кайып эненин олуялык кылып айткан: «Мен кайберендерге айттым, алар сени Түп Бээжинге чейин колдоп Жанболот экөөңдү аман-эсен Аскалыга алып келет» – деген сөзү жүрөгүнө бир кубаныч, бир шектенүү тартуулаганы кетпейт. Эмне үчүн экөө?! Ал Берикти эмнеге кошкон жок?! Аскалынын Кара-Зоосунун ээси Ак тайлак эмнеге Берикти күтпөйт?! Алптын жүрөгү жол бою түпсүз ойлордон эзилip, мыжылып келет...

А. Чоробаевде эл максаты мындай берилет:

Же өлүүсүн билсекчи,
Же тирүүсүн билсекчи.
Улугу турган нак ошо,
Бээжинге чейин кирсекчи...

Өлгөн болсо сөөгүн,
Булгаарыга оро да,
Чоң кисеңе салып кел.

«Болот калем» романында гана он жыл зындан-да жаткан Жанболоттун амандыгы билингенден кийин алп Тобоок агасын издеп жөнөйт. Бул окуяларды чыгармалардан салыштырып көргөндө, албетте, каармандын психологиялык уйгу-туйгулары, издеген адамынын белгисиз тагдыры кызыктуу болору түшүнүктүү. Анын үстүнө айкын окуялардын чагылдырылышы курч драматизмге жетилүүсүнө көпчүлүк учурда мүмкүнчүлүк түзүп бербейт.

Алп Тобооктун чаалыгып-чарчап келе жатып Максүт бийге жолугушуусу, анын сараңдыгы чыгармаларда бирдей эле окуялардын негизинде сүрөттөлөт. Максүт бий алпты көп теңсинбей сүткө чылап казан толтура жупка жасап берип коноктойт.

– Кел, Максүт бий, келгиниң,
Келиндерге бергиниң,
Сугунтам десем эт эмес,
Туураган этке тете эмес,
Сунайын десем түгөнгүр,
Кымыз эмес, ак эмес,
Кыдыртып ооз тийгендей,
Айран-жуурат дагы эмес –

деп акын А. Чоробаев ырдагандай уятка калтырат.

«Жол азабы, көр азабы» дегендей, жөө жүргөн алп Тобоок нечен сууларды, бийик ашууларды басып өтөт. Ш. Бейшеналиевде ал Кашкарга, А. Чоробаев, Тоголок Молдодо ж. б. Түп Бээжинге барат. Бул жерден да окуянын кызыктуулугу жагынан авторлошуп жазылган «Касиеттүү алп аба» деген тарыхый очерк бөтөнчөлөнүп турат! Ал Жаңыл Мырзанын уулу Нойгутка жолугуп, анын азап-

туу өткөргөн жылдарын угат, кербенчилердин тыггылып калган төөсүн чыгарып, кербен башы менен достошуп, кийин анын чоң жардамын алат.

Түп Бээжинге жетип, кытай падышасына өтүнүчүн айтып, анын шарттарын аткарышы тууралуу эпизоддор чыгармалардын эң кызыктуулары. А. Чоробаевде алп Тобооктун ханга берген жообунда өтө өкүмдүк, керек болсо коркуткандык, кекеткендик мааниде чыгып калган:

Эзелтен бери жергебиз,
Бузулбаган элде элек.
Барып байлап алгандай,
Манжудан кыргыз кем белек.
Бул эмине кордугуң,
Көрүнөө кылган зордугуң?
Жаш баласын таштабай,
Алып кеткен жоругуң?

Акын кыргыз элинин каада-салтын, үрп-адатын аябай майдалап жиберген: эркек баланын төрөлүшүнөн үй-бүлө күткөнгө чейинки ырым-жырымдар ашыкча баяндалат. А. Чоробаевдин бул «кыстырмасы» хандын «үшүн алуу» үчүн айтылгандай, болбосо чыгарманын жалпы контекстине эч кандай тиешеси жок. Ханга жетүү акында оңой-олтоң эле сүрөттөлүп калган, ошондой эле жалгыз өзү кумурскадай жайнаган кытайлардан зордук-зомбулуктун күчү менен туткундагыларды тартып кетүүгө толук укугу бардай сестенүүсү байкалат, ханды болсо үңүрөйтүп салат. Албетте, анын, каармандын ал-абалын гиперболаштырып жибергени ачык эле көрүнөт.

Ал эми «Касиеттүү алп аба» тарыхый очеркте кытайдын улугуна жетиш үчүн көп тоскоолдуктарды өтүп, ишенимдерге кирип, сакчылар менен сырдашып, мамиле түзүп, мукус-бугу, маралдын мүйүзүнөн жасалган дарыны (пантокрин)

берип, анан гана аны менен сүйлөшүүгө мүмкүнчүлүк алат. Алп Тобооктун жүрүм-туруму элпек, таазим этип, элчилик милдетти аткарып келгенин сый-сыпаа гана түшүндүрөт: «Сиздин атагы алыска кеткен айкөлдүгүңүз менен ак пейил кечиримдүүлүгүңүзгө ишенип келдим. Күндүн таңкы уясынан кечки түнөгүнө чейин созулган дүйнөдө теңдеши жок кең өлкөнүн, дүйнөнүн бардык элинен көп элдин эгедери болгон сиздин мамлекетиңиздин кеңдигиндей эле өзүңүздүн да кең пейилдигиңиз ырайым кылар дедим»¹. Мындай учурда «Жакшы сөз жан сергитет» дегендей император ууртунан жылмайып, жакшы кабыл алат: «Сөзүң жылуу, өзүң улуу адам экенсиң».

Императордун алп Тобооктун алдына койгон үч шарты негизинен бирдей. Биз чыгармаларды өз ара салыштырып көрөлү. Биринчи шарт боюнча алп алты качыр араң ачкан темир капка дарбазаны ачып кирүүсү керек.

Бул шарттын кандайча аткарылышы А. Чоробаевде, Ш. Бейшеналиевде, Т. Чекиев менен Н. Жумалиевде чагылдырылган. А. Чоробаевде:

*Чоюн эшик дарбаза
Туткасынан кармаса
Төрт манжасы баткан жок,
Мына кызык тамаша.
Ортону менен сөөмөйүн
Илип алып туткага
Булкуп сууруп алганда
Ызаланып падыша
Нааразы болгон устага...
Ал жерде Тобоок тим турбай
Кетенчиктеп күүлөнүп*

¹ Чекиев Т., Жумалиев Н. Касиеттүү алп аба. – 67-бет.

*Ачуусу келип сүйлөнүп
Дарбазаны бир тепсе
Быркырады, кыйрады,
Какшай түштү шыйрагы.*

Ш. Бейшеналиевде: «– Биссимилла! – жараткан Аллага сыйына Тобоок алп сол буту менен сал таштан кыналган дубалды тээп, чоюндан уюткан лакыйган тутканы кош колдоп-копшоп катуу чирене булкканда капка босогосу менен омкорулду. Тобоок дардайган темир дарбазаны шарак эттире жерге күрс кулатты»¹.

Т. Чекиев менен Н. Жумалиевде: «– Оо, жараткан кудай! Жанболоттун жүзүн көрүүгө Манас, Кошой дөө бабаларымдын арбагы жар болсун!..

Анан чөйчөктөй көздөрү менен темир капканы теше тиктеп туруп, ажыдаардын оозуна бараткансып, килейген аяктарын атан төөдөй жай шилтеп келип, оң ийни менен темир капкага таянды. Эки бутун жерге ныктап, ныктап алып темир капканы бекемдиги кандай дегенсип чирене келип эки жолу бүт денеси менен булка түрттү эле темир капканын бүткүл тулкусу ичке кайышты...»²

Ушул көрүнүш-окуяда А. Чоробаевден башкаларда жолукпаган акындын табылгасын кубаттоого болот. «Башың чыкпайт ширгеден», «Ширге каптап далайды», «Башын каптап ширгеге» (Астын сызган – А. А.) деген саптар кездешет. Акындын сөздөрүндө чоң маани камтылып турат. Душмандардын адамдардын башына шири кийгизип кыйнагандары «Манас» эпосунда, кийин Ч. Айтматовдун «Кылым карытар бир күн» романында «маңкурт» деген ат алып өтө чебер чагылдырылгандыгы белгилүү. Демек тээ атам замандан бери колдону-

¹ Бейшеналиев Ш. Болот калем. – 2-том. – 334-б.

² Чекиев Т., Жумалиев Н. Касиеттүү алп аба. – 69–70-б.б.

луп келе жаткан кыйноо ыкмасы кытайлар тарабынан ойлонулуп чыгарылган экен. А. Чоробаев да кытайлардын айбанчылык иштерине болгон терс мамилесин билдирет. Чындыгында адамды өлтүрүүнүн, жазалоонун көп түрлөрүн адамдардын өздөрү колдонушкан, бирок баарынан шири менен тирүүлөй кыйноо эң коркунучтуу болуп саналат.

Экинчи шарт – кытайлардын дөөсү (чыгармаларда ысымы ар кандай берилет) менен тебишүү, ким жеңсе мөөрөй ошонку болот. Тоголок Молдо до кытай балбан алп Тобооктун төшүнө, анан далысына тээп жыга албай коёт, ал эми кыргыз алпы тебишпейт, жыгылбай калганы үчүн жеңишке жетишет. Фольклорист С. Закировдо бул окуя экинчи шарт болуп баяндалат, бирой мазмуну жагынан Тоголок Молдону кайталайт. III. Бейшеналиевде мындай шарт жок. «Касиеттүү алп аба» очеркинде экинчи шарттын жүрүшү элестүү, жандуу тартылган: Түп Бээжиндин канбазарында кумурскадай жайнаган эл эки дөөнүн эрөөлүнөн көз алышпай турушат. Казналык Жин аттуу дөө да оңой эмес, аны чынжыр менен байлап оң колунан беш балбан, сол колунан беш балбан майдан сересине араң токтотуп алып чыгышат. Жарчынын кара кийим кийгеи – өлүм трагедиясы. Алп Тобоок да ичинен тынчсызданууда, өлүмдөн коркпосо да, намысты кетирбөө керек да! Аскалынын касиеттүү Кара-Зоосунун ээси Ак тайлактын үнү кулагына жаңырат...

«Мына! Жай басып келаткан Жин балбан эми буура желишке салып алып келип оң бутун жогору көтөрө жерден кыйла бийик секирип, машыгып көнгөн адаты боюнча айкыра бакырып келип, бүткүл денесиндеги күчү менен салмагын кошуп алп Тобооктун кере кулач далысынын ортосуна урду.

... Баса! Тигил таш тепкендей кайып кетти кош аяктай секирип, алп Тобоок отурат сеңир тоодой солк этпей. Тобо!.. Адамбы деги бул өзү...

Добулбас үнү тып басылды...

Эми Жин турду чөгөлөп. Ушул середен далай мен деген балбандардын жанын бир тебим менен учурган дөө балбан өмүрүндө биринчи ирээт чөгөлөдү. Балким, акыркы жолудур...

Добулбастар дүңкүлдөп кирди кайрадан.

Алп Тобоок бир аз убакыт көздөрүн жуумп башын көтөрө калды эле Ак тайлактын үнү угулду жарыктык. Бук, бук, бук... Куда буюрса ишим оңунда болот экен»¹.

Биз атайын очерктен үзүндүнү узунураак алдык. Авторлор жазуучулардай эле көркөмдүккө жетишип, окуяларды ирээттүү баяндашып, образдарды ачык тартышып, чыгарманын сюжеттик композициясын ырааттуу түзө алышкан. Өзгөчө, алар башка чыгармаларда таптакыр кездешпеген касиеттүү Ак тайлакты алп Тобооктун жан дүйнөсүнө жуурулуштуруп сүрөттөшөт. Ак тайлак – алптын медеп кылып тутунган тумары, моралдык жөлөнөр-таянары, касиеттүү сыры, ишеними, алдын ала баамдаткан сезимталы. Ак тайлак Аскалыдан көрүнбөй калганда ойлогон ою ишке ашпай калат, бир мандеми бар белги берет, тогуз баласы кара тумоодон кайтыш болгондо, ашыгы Кара-Бөрккө шерттешип келгенде жыл бою алпка жолобой койгон, ошондо Кара-Бөрктүн өзүн эмес, мүрзөсүн кучактап кайтпады беле?! Түшүндө Ак тайлак көрүнүп туруп, кайра көздөн кайым болушу эмнеси? Эми минтип алп Тобоокту Түп Бээжинге чейин ээрчип келип, жалгыз өзүнө кайраткүч берип, касиети менен колдоп, императордун шарттарын орундаттырып жатпайбы!

¹ Чекиев Т., Жумалиев Н. Касиеттүү алп аба. – 47–75-бб.

Акын А. Чоробаев эки балбандын алышуусун – «Тобоок чыдады» деген кыска бөлүмчөдө берет. Бул окуяда да акын тарабынан каарман кенебес, тоот-пос, камырабас катары сүрөттөлүп, ханды же-мелөөгө алат:

Экинчи мөөрөй дагы ошо,
Далы ортого бир тепти.
Күрсү тийген эмедей,
Добуш чыгып дүңк этти.
Анда Тобоок муну айтат:
– Олтургузуп тептирдиң,
Өпкө-боорум эздирдиң...
Олтуруп коюп урганың,
Мал ачуу да, жан ачуу.
Мындай кордук ишиңе,
Мындан ары чыдабайм.

Акында жогоруда байкагандай алптын образы жалаң гана кара күчтүн ээси катары чыгып, акыл, ой, сабырдуулук, токтоолук, карапайымдык касиет-мүнөздөр көмүскөдө калган. Ошонун натыйжасында чыгармада жалпы жонунан сүрөттөө, баяндоо, каармандардын ички дүйнөсүнө караганда сырткы кыймыл-аракеттерге көбүрөөк көңүл бурулган. Анын үстүнө акын «эскертүүсүндө» эскерткендей жетимиштен ашып калганда жазгандыктан жана «Бар болсо сөз ичинде каталары, Кечирим, өзүңөрдөн суранамын» дегенинен улам чыгарманын көркөм-эстетикалык талапка толугу менен жооп бере албасын белгилесек болот.

А. Сыдыковдун поэмасындагы экинчи шарт тап-такыр бөлөкчө сүрөттөлөт:

Бийиги кырк кез чынар бар,
Чынар менен бою тең,
Жанында хандык мунар бар.
Мунарага тийгизбей,

Так ошону кыркып ал.
Алптык күчүң жетишсе,
Тамыры менен жулуп ал.

Поэмадан гана алптын курал жарактары жөнүндө толук маалымат алууга болот. Мунараны кылычы менен жыга чабат.

Үчүнчү шарт – зынданда он жыл бою жаткан туугандарын таануу. Шарт өтө оор, анткени сакал-мурутту өскөн, чачы сапсайган, тырмактары ороктой, арып-карып калган нечендеген күнөөкөрлөрдөн табыштын өзү оңой эмес. Тоголок Молдодо мындайча берилет: «Кантер айла табалбай туруп, «Жанболот, барсыңбы?!» – деп кыйкырганда Тобоок акемдин үнү экен деп: «Бармын, Тобоок аке!» деген экен. Ошондо Тобоок баатыр: «Тигине, Жанболот!» деп тааныган имиш»¹.

А. Чоробаевде мындай саптар бар:

«О, Жанболот, барсыңбы?! –
Деген үнү угулду.
Турам деп чачка чалынып,
Өйдөлөнүп жыгылды.

А. Сыдыковдо мындай:

Тетири карап отурат,
Оң жакты көздөй санасаң.
Төртүнчүсү Жанболот,
Бешинчиси Бактыгул.

Байкаган окурманга Тоголок Молдонун А.Чоробаевден, Ш. Бейшеналиевдин материалдарында шарттын принциби бузулган, анткени императордун көрсөтмөсү боюнча алп да, туткун да үн чыгарбашы, кандайдыр бир белги, шек да бербеш керек эле. Ш. Бейшеналиевдин романында шартта калпыстык кетиргендей сүрөттөлөт, «Ымырай

¹ Тоголок Молдо. Тарых, түпкү аталар. – 30-б.

караңгылыкта дөө эңкейип киргенде Жанболот: – И-и, деп күрсүнө табыштай жакындайт. Тобоок дароо апчый кармап жетелеп чыгат»¹. Үчүнчү шарттын орундалышын Т. Чекиев, Н. Жумалиев башкаларга караганда бөтөнчөрөөк көрсөтүшөт. Ал кыргыз Карагул менен кытай төрөсүнүн ишеничтүү сакчысынын жардамы менен – Жанболот менен Берикти тогузунчу, онунчу кылып тизишүүнү убадалашат, антпесек сак сакчылар шыбырт алдырбай ээрчип алышары турган иш болчу да, шарттын бири бузулса бардыгы – алп Тобоок туугандары менен өлүмгө баштарын тосуп беришмек. Чыгармада каармандын айлакерлиги, топуктугу, баамчылдыгы даана сезилет. Алп Жанболотко, уулуна дароо барбай, ойлонгонсуп, ар бир күнөөкөргө токтоп, үмүтсүз көзүнө карап келет. Жанболотко келгенде Ак тайлак үн салды, ал эми колун Бериктин ийнине койгондо Ак тайлак добуш чыгарбады. Тобооктун жүрөгү шуу деп, бир балээнин болорун алдын ала сезип, ички дүйнөсү бошой түштү. Авторлор персонаждын эң бир кылдат назик сезимдерин, учу-кыйры жок, түпсүз ойлорун окурмандарга кульминациялык чекитке жеткирүү максатын көркөм деңгээлде ашыра алышкан. Ал эми Ш. Бейшеналиевдин «Болот калеминде» императордун үчүнчү шарты – алптын кайрылып кол салбашы, достошуу тууралуу болот.

Чыгармалардан ар бир эпизод салыштырылып берилгендиктен, жалпылыктар менен айырмачылыктар дароо айкын байкалып, авторлордун ийгиликтери, мүчүлүштөрү дароо көрүнөт.

Бериктен чочулашкан кытайлар куулук кылышып, кийимин ууга чылап коюшат, көрсө Ак тайлактын добуш чыгарбай жатканы – анын өмүрүнүн

¹ Бейшеналиев Ш. Болот калем. – 2-том. – 334-б.

кыскалыгы турбайбы! Ууланган кийимден жолдо кайтыш болгону – аянычтуу трагедиясы А. Чоробаевде, Ш. Бейшеналиевде, А. Сыдыковдо, Т. Чекиев менен Н. Жумалиевде сезимди козгоп, жан дүйнөңө бүлүк түшүргөндөй абалда чагылдырат. Арман дүйнөнүн бир кемдигин караңыз, эркиндикке жетишип, ата-журтка канаттуудай сызып баратканда ажалдын тоскоол кылганын!

*Эр жеткенде бул бала
Капкалуу калаа ээлейт го,
Кысасын алып манжудан
Баш чеңгелдеп мээлейт го.
Калаалуу коргон Бээжиндин
Чебин келип бузат деп,
Ушул баштан камынып,
Салайын буга тузак деп,
Үч күнгө болжоп уу бердим...*

*А. Сыдыковдун поэмасында,
Бөйрөктүн тушу капкара,
Кеткен го ичи эзилip.
Түбүнөн душман кытайлар,
Ууланткан экен эсирip.*

Башка чыгармаларда энеси Акмарал мурда эле каза болсо, «Касиеттүү алп аба» очеркинде энесин сагынган уулу чет жерде, баласына кусаланган энеси ата-журтта бир мезгилде – таңга жуук көз жумат – каармандардын тагдыр трагедиясын тогоштуруп сүрөттөөдө авторлор окуянын логикалык жактан өнүгүшүнө мыйзам ченемдүү жыынтыкка алып барышкан.

Ушул чыгармада гана Тобооктун дүйнөсүндө ар дайым Манас атанын элеси жашап, жеңишке чакырып турат. Бээжинге жеткен Манас эмес беле!..

А. Сыдыковдун чыгармасында башка чыгармаларга караганда пейзаждык сүрөттөөлөр, лирика-

лык чегинүүлөр жаратылыш менен адамдын ортосундагы карым катнаштар кеңири чагылдырылган. Алптын мергенчилиги эле өзүнчө бир бөлүмдү түзөт.

Алп Тобоок тууралуу Сарыкунан (Сагынбек) «Кийик киши» болумушун айтуучу экен. Ал эми Чоду карыя да «Кийик киши» икаясын радиого өз мезгилинде жаздырыптыр. Алыкул Кененбай уулу жыйнаган материалдарында кыскача болсо да материал жолугат.

Башка баатырлардан алп Тобооктун айырмасы – жогорудагы чыгармалардан көрүнгөндөй, кылыч чабып, найза сунуп таң калтырбай, таталаган кытайларды жалгыз өзү акылы, кара күчү менен тамшандырып, моралдык жактан багындырып аман-эсен эл-журтуна кайткандыгында.

Зор денелүү, алп мүчөлүү алп Тобоок көрбөгөн урпактар гана эмес, өз замандаштары үчүн да жомоктогудай таасир калтырган. Эгерде ал реалдуу жашаган адам болбогондо эпикалык чыгармалардын каармандарындай кабыл алуубуз толук ыктымал эле. Ал жараткан эрдикти кайталоо дегеле мүмкүн эмес болгон. Алп адамдын тарыхый заманга туш келиши өзүнчө эле кыргыз эли үчүн кут эмеспи!..

А. Акматалиев

АЛП ТОБООК

Алп Тобоок мындан 300-400 жылдар мурун Тогуз-Торо өрөөнүнөн чыккан экен. Анын негизги кесибин аңчылык, мукчулук болуптур. Көп жерлерге барып атайын арык каздырып, кургак жерлерге суу чыгарып, талааны көркөк бөлөп данчылыктан мол түшүмдөрдү алган. Тобооктун арыктары Чүй өрөөнүнүн Кичи Кемининде, Кочкордо, Ак-Талаада бар дешет. Алп Тобоок өзү кыпчак уруусунан. Анын түп атасы Ботокараны жердеген Кыпчак Кудайберди, андан Бабакайлар, андан Чордогой, андан Сары-Сакал, андан Битиян, андан Калытакчы, андан Турум, Турумдан Алп Тобоок төрөлүптүр.

Алп Тобоок айрыкча элдин начарларынын талабын аткарган ченемсиз алп, балбан, баатыр дагы болуптур. Ал боорукер, кичипейил акылдуу адам. Алптыгына ишенип элди эзүүдөн, коркутуудан сактаган. Анын эрдик иштеринин эң башкысы Кытайдын борбору Бээжинге чейин барып, көп кыйынчылыктарга чыдап Кытайлар колго түшүрүп кеткен кыргыздын «Саяк» уругунан чыккан Жанболот аттуу баатырын бошотуп келгендеги окуясы өтө таасирдүү.

Алп Тобооктун Тогуз-Торо өрөөнүндө жашагандыгы табигый чындык. Бул жерде «Аскаалы» дегенде «Тобоок терек» «Чамындыда» – «Тобоок үңкүр», Ак Талаада Тобоок атындагы жайлоо бар. Алп Тобооктун неберелеринен-чөбөрөлөрүнөн азыр

кы күндө Тогуз-Торо районунун Ленин атындагы колхозунда 150дөн ашык түтүн бар.

Алп Тобооктун окуяларын Ленин атындагы колхоздо жашашкан Чоңбалаев Өмүралы, Калыбеков Момуналы, Райымбердиев Орозалы, Мамбетов Каамыт, Абдразаков Иманберди, Турдумамбетов Борбу, Турдугожоев Касымалы ж. б. ушул сыяктуу адамдар эң жакшы билишет. Бул эмгектеги окуялар ушул адамдардан сурап алынып ырга айландырылды. Бул окуяны мен кичинемден бери жыйнап топтоп келдим. Менин бул кол жазмама кирбеген дагы көп окуялар болууга тийиш. Аны изилдөөнү уланта беремин.

Азирет Сыдыков

1. АЛП ТОБОУК ТУУРАЛУУ БАЯН

Бабакайнар башкы ата
Небереси Тобоок дейт.
Кызыккан бурса көңүлүн,
Тобооктун иши жомок дейт.
Он төртүндө ал киши,
Белгилүү аңчы болуптур.
Төрт кулач экен тик бою,
Ат көтөрбөй коюптур.

* * *

Эч нерседен коркпогон,
Баатыр экен курч экен.
Элинин камын ойлогон,
Абабыз ашкан мукчу экен.
Көп убакта көңүлүн,
Аңчылык ишке бурчу экен.
Ош менен Жалал-Абадга,
Жөө барып соода кылчу экен.
Бышты өгүздүн этине,
Жалгыз өзү тойчу экен.

* * *

Ак-Талаанын жеринде,
«Коргон» деген чегинде.
Тобоок арык чыгарган,
Өзү кылып демилге.
Чүйдөн да арык каздырып,
Талаасын сууга кандырып.

Тойгузган экен эл журтун
Буудай, арпа эгинге.

* * *

Тогуз-Торо ичинен,
Аскалыны жердеген.
Өз жеринен бир улак.
Кас душманга бербеген.
Башкаларга көз артып,
Өмүрүнчө көрбөгөн,
Калыс баатыр атанган.
Кыйшык ишти жөндөгөн.
Анжиян арка бардыгын,
Бир кишидей дос кылган.
Эч бир душман болбогон
Тобоок үчүн кас турган,
Бийликтин болгон душманы.
Ынтымак үчүн бет бурган,
Тобооктун баатыр сүрүнөн,
Кытай эл сезип сөз кылган.

* * *

Бейпилде жаткан элдерге,
Тийишип бузук кылбаган.
Багынтуу үчүн башканы,
Кол курап жигит жыйбаган.
Белгилүү Тобоок баатыр деп,
Кыргыз эл бүтүн сыйлаган.

* * *

Аяган эмес жардамын,
Жетим жесир каргандан.
Тартынбаптыр эч качан,
Кыйналыш жерге баргандан.
Бекерге азап чектирип,
Кан төгүүгө барбаган.

* * *

Кезегинде бабабыз,
Эл жердин камын ойлогон.
Тогуз-Торо элине,
Баш баккан душман болбогон,
Бейпилдикте эл жерин
Сүрү менен коргогон.
Баатыр Тобоок айтты деп,
Нечен терс иштер оңдолгон.

2. АЛП ТОБООКТУН ПАЙДАЛАНГАН ЖАРАКТАРЫ

Белине кисе курчанып,
Канжыга тагып койчу экен.
Жөнөгөн кезде базарлап,
Канжыгасы толчу экен.
Жазылыгы жарым кез,
Калыңдыгы бир карыш.
Булгары каптап кайыган,
Ийи жеткен бек кайыш.
Дал ортодон арчындап,
Башкача аны курчаныш,
Жасалгасы кисенин,
Өзүнчө кызык ажайп.

* * *

Оң жеринде кисенин,
Темирден салган чагарак.
Он жеринде самсаалап,
Өөк канжыга агарат,
Калганы отуз байламта.
Кисеге тегиз кадалат.

* * *

Көркөмүн көр жисенин,
Тарамыш менен тарттырган.
Ак күмүштөн чаптырып,
Көрчөгөсү алтындан,
Абамын зор кисеси,
Кыйла жерде айтылган.

* * *

Канжыга деген кайыштар,
Тилинген Бугу өөгүнөн.
Чоңдугун көр акетай,
Жото жилик сөөгүнүн.
Жоон башы опоңой,
Кисенин өткөн тегинен.
Илмеги бир ажайып,
Чебердин бүткөн зээнинен,
Салмагын көрсөң кисенин.
Таштаса жерге эки адам,
Көтөрө албай жүдөгөн.

* * *

Оң жагында ыңгайлуу,
Оттук илчүү жайы бар.
Бүтүн теке териден,
Тигилген бышык кабы бар.
Кой башындай чакмак таш,
Оролгон куусу дагы бар.
Үч карыш келген курч темир,
Оттугунун жаагы бар.

* * *

Түндө чакса оттугун,
Чагылгандай жарк эткен.
Капыстан чукул көргөндөр.
Чапкан чөптөй жалп эткен.

Албандыктан абамдын,
Атагы чыгып баркы өскөн.
Берешен жана колу март,
Адамдык асыл наркы өскөн.

* * *

Сол жагына байланган,
Ак болоттон курчу бар.
Кар жилигин бодонун,
Шар кесүүчү күчү бар.
Эки карыш кынынын,
Эң пайдалуу иши бар.
Ичине шири катырган,
Булгары оюу тышы бар.

* * *

Төрт жерде тиши аркайган,
Тай туяк темир чокою.
Таңгалып карай берчү экен,
Зоок кылып көргөн ошону,
Тоолорду түздөй басчу экен,
Жөөлүктүн болбой тозогу.

* * *

Учуна темир аштаган,
Төрт жарым кез таягы,
Эки кулач аттаган,
Жай шилтеген кадамы.
Жанында эч бир болбоптур,
Согуштук каруу жарагы.
Бейпилдик болгон максаты,
Тобооктун айтсак баянын.

3. АЛП ТОБООКТУН СООДАГА ЖӨНӨШҮ

Тынччылык менен эл багып,
Адатка салты айланып.
Калк кадырлап зор сүйүп,
Абакене байралып.
Эл атасы эркин эр,
Эмгеги журтка арналып.
Жылына эки барчу экен,
Жалал-Абадка камданып,
Аткарар анын жумушу,
Калк тараптан тандалып.

* * *

Эки жума илгери,
Элине кабар берчү экен.
Абакем базар барат деп,
Түп көтөрө келчү экен.
Төрт төөнүн жүгүн көтөрсө,
Женил желпи көрчү экен.
Артыгыраак көңүлүн,
Жардыларга бөлчү экен,
Кандай милдет тапшырса,
Бардыгына көнчү экен.

* * *

Ооздугунан башкасы,
Чылк күмүштөн чабылган.
Көмөлдүрүк куюшкан,
Куш бар ээрге тагылган,
Сөөлөтү көздү уялтып,
Күн нуруна чагылган.
Калы килем керек деп,
Зергерчи байлап чоң курга,
Максатын айткан абыдан.

* * *

Ак пахта эгип койгондой,
Аралап тоонун кырларын.
Сырларын ачып жат билген,
Шар суулуу өрөөн жылганын,
Суусарын кармап, аюу атып,
Жеринин көрүп жыргалын.
Карышкыр, илбирс териден,
Алып келип жыйганын,
«Нооту, манат, бейказам,
Коргошун, капкан керек» – деп,
Аңчылар байлап койчу экен,
Чоң кисеге сыйганын.

* * *

Алты канат кереге,
Жүз баш үйгө жасаган.
Ак кайыңдан уугун,
Даяр кылып матаган,
Босого менен түндүгүн,
Өз өзүнчө аштаган.
Көз уялтып түр салып,
Жошо менен каптаган,
Жеткирүүгө кубат жок.
Ушуну пулдай келиңиз.
Балалуу элек алп абам,
Начарга кылган иш үчүн,
Өркүндөй берсин мартабан.
Кырмачы кырып табагын,
Даярдап чөмүч аягын,
Топойгон кесе, кашыгы.
Кап менен бир карагын,
«Ушуну пулдай кел аба,
Канжыгаңа байладым,
Бөз, матадан таба кел,
Аманат ушул саламым».

«Алымды көрүп турасын,
Жайлоого чыга албадым.
Жетимдер менен жан сактап,
Жети эчки, бир уй сааганым,
Кышында катык болоор деп,
Эки кап курут алгамын,
Үстүбүздө кийим жок,
Куруна бирин байладым.
Ыктуураак нерсе табылса,
Ордуна аба жайлагын».

* * *

Кош этек көйнөк чубалып,
Желетке бойдо кыналып.
Алтындан тартма тартынып,
Элечек башта ык алып,
Килем түр салып чырмаган,
Жети кулач чий алып,
«Анардай, акак шурудан,
Ала келип берчи» – деп,
Келиндер турган суранып.

* * *

Көк кызыл кылып оймолоп,
Төө жүнү менен шырыган.
Уздуктан бүткөн шырдакты,
Көргөндүн ичи ысыган,
Атлес шайы керек деп,
Апасын алып ээрчитип
Чоң курга байлайт кыз-улан
Он түргөк жип ийикти,
Кебезден аппак кийизди,
Боёто келчи курдаш деп,
Чоң курга байлап илишти.
Тартынбай алып аны да,
Бергендин көөнүн жибитти.

* * *

Кыргоолдой мойнун койкойтуп,
Кындыйып бели ийилген.
Ээрчитип эки жеңеси,
Ак куудай болуп кийинген.
Кылдыроочун көтөртүп
Кундуз ала кел деген,
Бийкечтин сыры билинген,
Көздөгү оттун учкуну,
Жүрөктү карай сүрүлгөн,
Кебелбей баатыр баш ийкеп,
Коштошуп ага бүгүлгөн.

* * *

Четинден узун укурук,
Карууга илип сүйрөтүп.
Жылкычы жигит мындай дейт,
Салам айтып тез жетип:
«Шырылдан айтып күн-түнү,
Эки жыл бактым жылкыны,
Кыл чылбыр эшип даярдап,
Болгон жок менде жан тынуу,
Отузду буудум бул капка,
Байлайын аба ушуну.
Чоң атама кепиндик,
Ала кел болсо ак субу».

* * *

Теректен күпчөк орнотуп,
Арчадан бара каккамын.
Суу тегирмен жүргүзүп,
Элимдин тарттым талканын,
Ыңкытып ирик кой айдап,
Соода кылып сатпадым,
Бир сууда өттү эл көрбөй
Өрттөй күйгөн жаш чагым,

Камыштан бойро токууну,
Өнөр кыла баштадым.
Эки бойро бүткөрүп.
Бир түргөк кылып таштадым,
Канжыгага чала бар,
Калкын баккан арстаным,
Ала келип бериңиз,
Аяшыңа жакканын.

* * *

Кара жорго ат минип,
Суусар бөрк башта ыргаган.
Кара баркыт күрмөгө,
Күмүш кемер курчанган,
Карача байдын тентеги,
Эки ала кийизди,
Сата кел аба деп айтып.
Жүлжүйгөн көзүн ымдаган,
Аманатын албастан,
Канжыгага чалбастан,
Мындай дептир ал абам:

* * *

— Карачага айтып бар,
Сооданы өзү жасасын.
Тапкан экен шум сүткор,
Соодагердин «Тазасын»
Ичи күйсө анчалык,
Иригинен айдасын,
Качан көрөт Карача,
Казана малдын пайдасын,
Карынбайча жер жутса,
Калгандар табар айласын.

* * *

Келгендер менен коштошуп,
Кисени бекем курчанып.

Канжыга толгон буюмдар,
Баатырга бөтөн түр салып,
Бүрдөгөн чынар теректей,
Дүпүйөт коңур үн салып,
Жөнөгөн кезде таң атты
Тоо-тоонун башын күн чалып.

4. АЛП ТОБОУКТУН КӨК АРТТЫН БЕЛИНЕН КЫШТЫН КҮНҮ МАЛ АШЫРЫП КЕЛИШИ

Белсенип сегиз азамат,
Беш үйүр жылкы айдаган.
Эки төөгө сылай жүк,
Буйласын дыкан кармаган.
Таш Рабат үнкүргө,
Кеч келишип жайланган,
Тегерете бүркөлүп,
Ак булуттар айланган.
Жети күн көздү ачырбай,
Тажабайт кар жаагандан.
Белдердин баары бекилип,
Коктуга карлар жыйылган.
Адамзат эмес, ал кезде
Айбандын буту тыйылган,
Омууроодон кар жиреп,
Кунан тайлар жыгылган.

* * *

Мал жандын көбү буюгуп,
Жылкылар турду чыңырып.
Көз ачырбайт бурганак,
Асмандан ылдый куюлуп,
Өчөшкөнсүп калындайт,
Ачылбай булут суюлуп,

Төбөсү түшүп калгандай,
Лапылдайт карлар үйүлүп.

* * *

Сегизинчи күнүндө,
Үч жарым кездей кар болуп.
Көк-Арттын бийик чокусун,
Ашууга адам зор болуп,
Мал эмес жандан түнүлүп,
Жигиттер турду кор болуп,
Чиркин жан калар бекен деп,
Ар түркүн ойду ойлонуп.

* * *

Кечке жуук булут сүрүлүп,
Шамалдан пайда үн улуп.
Таң атканча ышкырып,
Калгандай боздоп кыныгып,
Эртеси улуу шашкеде,
Күн ачылды сыныгып,
Башына кийип элечек,
Кайын, тал турду жүгүнүп.

* * *

Таң сүрө Таран-Базардан,
Жол жүрүп келет бир адам.
Көк-Артты көздөй бет алып,
Айылдан чыгып узаган.
Тизеге жакын кар жиреп,
Жол жүрүшүн улаган.
Түш ченде өттү жай басып,
Белгилүү «Көк Кыядан»
Жакындап келсе «Рабат»
Жылкылар курчап карарат,
Жүрөктөн карды тебе албай,
Куйрук жалы шагалак.

Асманды көздөй созулуп,
Таш үйдөн түтүн чубалат.
Абамдын көрүп караанын,
Сегиз берен кубанат.

* * *

Атасын бала көргөндөй,
Бардыгы чуркап жүгүрүп.
Жакындап келип таанышып,
Саламдашты сүйүнүп,
Акылдан калган адашып,
Жанга толду кайрат күч,
Абакем кетер ашырып,
Оңолсо эгер биздин иш.

* * *

Бардыгы турду таанышып,
Уругун тегин таанытып.
Бөйдө өлүүчү кырсыкка,
Кабылганга наалышып,
Абакеме мындай дейт,
Алп колунан алышып.
«Экөөбүз берки – Кабадан,
Белгилүү ишке жараган.
Үчөөбүз «Саруу», «Кутчубуз»
Адамга жыргал самаган.
Бирибиз «Көлдүк» Бугубуз,
Тамыры кенен тараган.

* * *

Эки төөнүн пулу бар,
Беш айгырдын үйрү бар.
Сатып келе жатабыз,
Жолду бууду ушул кар,
Абаке кеткин ашырып,
Сизге болсо ыктымал,

Үч күндөн бери кар теппей,
Бурдугуп турат жылкылар.

* * *

– Жигиттер коркуп кайгырба,
Ашабыз жандын барында.
Эртең эрте жөнөйлү,
Жолго көрүп камылга,
Бир бээни союп бүт бышыр,
Туз катыгын дайында,
Чөп алып келем мен барып,
Көк кыяда айылга,
Ушу да бизге кырсыкпы?!
Ындынын өчүп кайгырба.
Эки жүз боо беде алып,
Төрт арканга тандырып.
Көтөрүп баатыр жөнөдү.
Кыштактын элин таң кылып,
Бурдуккан жалпы жылкынын,
Өлгөн жанын бар кылып.
Бир жүз боосун чачтырды,
Ачыкканын кандырып,
Түнүлгөн жандан баарынын,
Өчкөн отун жандырып.

* * *

Олтуруп кенеш курушуп,
Абакем сөзүн баштады.
Асканын көркүн чыгарат,
Жылдыздуу ачык асманы,
Калыбына келишти,
Бузулган өндөр сапсары,
Кементай кийип күрсүйөт,
Көк-Арттын каардуу баш жагы.

* * *

Таңга маал туруп мен кетип
Ашууга чейин жол чалам.
Көчкүлүү жерди көчүрүп,
Коркунучсуз жол салам,
Төрт бөлүп жылкы айдагын,
Жетсе эгер кубат-күч чаман,
Экөөнөр жүктүү төө менен,
Эң артынан каралаң.
Көчпөгөн жандоо жерлерин,
Тебелеп тегиз жырамын.
Бийиктин карын көчүрүп,
Коктусуна тыгамын,
Түшкө чейин жол ачып,
Көк-Арттын чокусуна чыгамын,
Жүз боо чөптү таңып кой,
Ала кетип аны да.
Ашууга камдап турамын.
Күн чыга баарың камынып,
Чубатып жылкы айдагын,
Коштоого бирден айгыр ал,
Ат баспай жолдо калбагын.
Акырындап жай жүргүн,
Айдаган жылкы кээ бирин,
Түтөктүрүп албагын,
Мен салган изден башкага,
Эрдемсип бирин барбагын,
Эптүүлүк менен бузалы,
Көк-Арттын мөнгү, чай карын.

* * *

Чокудан чолпон баш багып,
Ак жуумал таңды узатып.
Ападан жаңы туулгандай,
Айлана жарык көз ачып,
Баатыр абам жөнөдү,

Туюкту бузуп жол ачып,
Камырабай баратат,
«Көк-Тозгок», «Көк-Арт» бел ашып,
Этекти кайра түрүнүп,
Ашууга чыга күйүгүп.
Жуураттай болгон аппак кар,
Эшиле берет сыгылып,
Эс албай жиреп баратат,
Төр кургатып тыныгып.

* * *

Туу белдин чыгып кырына,
Көтөргөн жүгүн таштады.
Арттагылар кантти деп,
Абайлап карай баштады,
Эч дайыны билинбейт,
Кайерде калды арт жагы.

* * *

Аларды тосуп келүү үчүн,
Жол кылган изин таптады.
Сүрүлгөн жылкы караанын,
Көрдү эле төмөн Чаттагы,
Улугуна шамал туш келди,
Ачылгандай капкагы,
Ушундай күнгө тушугуп,
Нечендин кеткен баштары.
Тозоктуу карды сугунган,
Тоңушуп далай жаш-кары.
Утурлап келсе бурулуп,
Арбыбай калган жол жүрүш.
Көрсөтпөй чайкап борошо,
Баскан изди кылат түз,
Баягы сегиз жигитте,
Калбаптыр белдүү кайрат күч,
Жашоодон үзүп үмүтүн.
Дал болот тоңуп суукка мыш.

* * *

Кабамын деген – Камбарбек,
Кутчумун деген – Салкарбек,
Саруумун деген – Төлөгөн,
Тынаймын деген – Арстанбек,
Чоромун деген – Тойматбек,
Бугумун деген – Күрүчбек,
Шакылдап жаагы карышып,
Муруттар тонуп эрин көк,
Байтели менен Байсогур,
Төөдөгү арткан жүккө алек.

* * *

Ышкырып карды учуруп,
Көбөйөт шамал кутуруп.
Ыкташып жылкы баспады,
Бороонго минтип тушугуп,
Кайыгат жылкы ээлери,
Камчысын колдон түшүрүп.
Экинчи жолу кайрылып,
Абакем келет жол салып.
Аскага тийген эмедей,
Жалп этет шамал жалтанып,
Айласы кетип бардыгы.
Турганын көрдү тамшанып,
Ээрчитип алып жөнөдү,
Үч торпуну баштанып.
Артынан жылкы чубатып,
Жөнөштү жалпы аттанып.

* * *

Чубады жылкы из менен,
Жол ачылып күч менен.
Үч-Торпудан өтүштү,
Мезгили чак түш менен

Эки төө жылбай бакырат,
Көтөргөн баалуу жүк менен.

* * *

Жылкыны белге чыгарып,
Андагы чөптөн бердирип.
Ушундай тургун силер деп,
Алтоону эшке көндүрүп,
Төө менен калган экөөнө,
Кайрылды баатыр жүз буруп.
Моюнун карга жазданып,
Турбады төөлөр бакырып.
Байтели менен Байсогур,
Таштайлы дешет шашылып,
Алдыда кеткен элдерге,
Жетсек дешет ашыгып,
Улуган шамал коёт дейт,
Көндөйгө тыгып жашырып.

* * *

Булардын айткан сөзүнө,
Ачуусу келип күнгүрөп.
Байлагын бекем белинди,
Антпегин балдар сүлдүрөп,
Силердин кайрат каякта,
Эмнеге болдун суу жүрөк.
Өзүбүз белди буубасак,
Кимдин сырын ким билет,
Ашууга төөнү таштайм деп,
Айтканың мени күйдүрөт.

* * *

Жүктүү төөлөр баспаса,
Баспаган жерге таштаса.
Кар, шамал көрүп жан чыгып,
Акылдан кеттиң таптаза

Экөөн тең чыгам көтөрүп,
Балдар,
Өлүмдөн кудай сактаса.
Жүктөрүн төөнүн түшүрбөй,
Бир-бирден туура көтөрүп.
Жеткирди белдин өзүнө,
Тамагын жасап жетөлүп,
Ашуунун жеңди азабын.
Кебелбес токтоо алптык күч,
Таң калтырды бардыгын,
Көз менен көргөн ушул иш.

* * *

Көк-Арттын берки түбүнө,
Күн бата келди жол жүрүп.
Мал-жаны менен ашышып,
Аман келди сүйүнүп.
Дос болушту бардыгы.
Бир туугандай биригип.
Кебелбес Тобоок баатырдын,
Алп экени билинип.

5. АЛП ТОБООК МЕНЕН КАРА БӨРК

Талаанын бети кулпунуп,
Байчечекей гүл жайнап.
Алма, өрүк, шабдаалы.
Ачылып гүлү бүр байлап.
Ар түрдүү жемиш гүлдөрү,
Барпырайт шакта ыңгайлап.
Гүл менен жаны, тили бар,
Булбулдар күүнү миң кайрат.
Жер көркүн ачат ушинтип,
Табийгат берген сулуулук.
Жер эне күткөн бардыкта,

Күн нуру берет жылуулук,
Жоодураган айлуу түн,
Жаштарга берет кынуулук,
Ушундай кездин көркү экен,
Урмат сый күчөп туруулук,
Үрп адат болгон салт экен,
Кыз-улан оюн куруулук.

* * *

Шаанилүү күндүн биринде,
Арстанбап тараптан.
Так он тогуз жашында,
Алп Тобоок жүрүп келаткан,
Көк өзөн «Кетмен-Төбөгө»
Келген кезде күн баткан,
Жаштардын чыкты үстүнөн,
Кыз оюнун куруп аткан.

* * *

Алардан сүрдөп ийменбей,
Абалтан бирге жүргөндөй.
Келин кыз жал-жал карашат,
Келбети нервке тийгендей,
Уландар сылык кол сунат,
Меймандын сырын билгендей,
Кыз оюнга катышып,
Жүрдү эле Тобоок сыр бербей.
— Жеңеке уккун кебимди,
Болбосун оюң бөлүндү.
Чоочун жигит келбети,
Өрттөп барат көңүлдү,
Сексөөлдүн чогуңдай,
Куйкалады өзүмдү,
Көрүп көңүл берилет,
Кандай дейсин сөзүмдү.

* * *

Тике боюн карасам,
Сыйда чыккан чынардай.
Чын көңүлүм берилди,
Сырымды айттым уялбай,
Түшүнөр бекен оюмду,
Ойлочу сөзүм бул кандай,
Өз теним болсо бул жигит,
Таалайым болоор мунардай
Бактысын тапса ар бир жаш,
Кантип турат кубанбай.

* * *

Айланайын жеңеке,
Сөзүмдү жаман көрбөгүн.
Эркектен мурун сүйөт деп,
Өзүмдү жаман көрбөгүн.
Өз тендүүнүн ичинен,
Эч жерден мындай көрбөдүм.
Мен сүйдүм, бул да сүйөр дейм,
Сүйбөсө анда өлгөнүм.
Мүчөсүндө сыр жатат,
Жигитте канча кыр жатат.
Жылдызы артык адамдан,
Жүрөктүн отун ырбатат,
Бар келбети келишкен,
Жене,
Бактылуу адам сырдашат.

* * *

Женеке ачкын багымды,
Билсеңиз менин оюмду.
Тапкандай болуп турамын,
Тийбеген колго жогумду,
Түбөлүгү болоормун,
Тенирим ачса жолумду.

Тындабай жеңе кетирип.
Топтобо ичке шорумду.

* * *

Тартылды буга көңүлүм,
Табышмак болуп калбайын.
Таасын сынап көрөйүн,
Таттуусу, күчү кандайын.
Сөз билсе тилге канайын
Татайын сөздүн балдарын
Чамасы кандай болду экен,
Алп колунан кармаайын.
Беттешип жеңе сындайын,
Баатырдын жазы маңдайын,
Күрдөөлдүү күчүн көрөйүн.
Жене,
Күүсүнөн кургап таңдайым.

* * *

Кара Бөрк сырын байкабай,
Башкалар менен алаксып.
Айлуу түндө жадырап,
Курбулар менен көөн ачып,
«Дүмпүлдөк» менен «Шабият»
Кызыгына тез батып,
Тегерегин караса,
Жоодурап карайт кыз назик,
Элжирейт Тобоок жүрөгү,
Перизат сулуу кимге ашык.
Ошону менен көрүштү,
Кашкайып күлүп түз басып.

Сулунун колун кармады,
Тартынбай кысты ал дагы,
Майышпайт манжа ийилип,
Кол күчтөр бирдей андагы.
Келишимдүү бото көз,

Болду экен кимдин ардагы,
Эңшерип барат Тобоокту
Кара сур кыздын салмагы,
Сүйүүнүн оту жалындап.
Балбылдайт бакыт шамдары.

* * *

Ай бата бүтүп кыз оюн,
Ар кимдер үйгө тарашып.
Алп Тобоок менен Кара Бөрк,
Багытсыз басат жанашып.
Асмандан жылдыз жымындап,
Аларды сүйө карашып.
Акылман жеңе турган жок,
Калганга алар жарашып.

* * *

Мурунтан тааныш немедей,
Эзилет алар сырдашып.
Бир-биринин ойлорун,
Көз тиктөө менен ылгашып,
Кара Бөрк келет кыналып,
Андан да Тобоок кызга ашык,
Жашырышпай сүйлөшөт,
Келечек оюн тындашып.

* * *

Мээримин төккөн жайкы түн,
Аларды тосуп тургансыйт.
Шаркырап аккан тунук суу,
Күү чертип көңүл бургансыйт,
Буралган сонун жашыл чөп.
Куш жаздык, мамык жыйгансыйт.
Ушундай жерди жеке эле,
Эки ашык мекен кылгансыйт.
Кара Бөрк менен Алп Тобоок,

Тепетен бою бип-бирдей,
Кол силкишип сынашса,
Каруу кубат күч бирдей,
Кезиккенин карачы,
Көктөн чогуу түшкөндөй,
Кырсыктан болсо тышкары,
Никенин суусун ичкендей.
Түбөлүк асыл жар болуп,
Өмүрү бирге бүткөндөй.

* * *

Өзөндү бойлоп басышып
Сөз менен кыйык атышып,
Кармашкан колдон суурулуп.
Бири кууп, бири качышып.
Карынын эти көгөрүп,
Чымчылган жери ачышып.

* * *

Алачык үйдөй кара таш
Ага да басып барышып.
Көтөрүшүп көрүүгө,
Жок жерден оюн табышып.
Кезектешип эки ашык,
Бир-бири кезек алышып.
Кара Бөрк барып биринчи,
Кара ташка жабышып.
Тизеге чейин көтөрдү
Кабырга сөөгү майышып.

* * *

Топ таштай ташты Кара Бөрк
Тоодой коруп жабыштын,
Жерден үзүп акырын,
Маңдай териң агыздын.
Көтөрүп мен да көрөйүн,

Алдыңда сендей калыстын,
Мөөрөйүндү айтып кой,
Камында болом алыштын.

* * *

– Өзүңдөн бийик көтөрсөн,
Өзүңдүк болом түбөлүк.
Тилсиз, жансыз болсо да,
Кара таш болот күбөлүк.
Кубаттуу күчтүү колунду
Кысамын Тобоок имерип,
Менчелик алың болбосо,
Оозунду Тобоок кармайсың,
Кутултуп мени жиберип.

* * *

Кара Бөрк сөзү Тобооктун
Дүркүрөттү денесин.
Асманга учуп ой-санаа
Сүйүүнүн минип кемесин.
Бек болсун шартың Кара Бөрк,
Түбөлүк ойдо элесин.
Чоң милдет жүктөп моюнга,
Өзүмө таасир бересин.

* * *

Укканда шарттын талабын,
Кош колдоп төшкө келтирип,
Алачык үйдөй кара таш,
Он беш кездей серпилип.
Түшкөн жери оюлуп,
Кара таш калды жер сүзүп.
Ордунда ташың кана деп,
Жоодурап тиктейт Алп Тобоок,
Сүйгөнүн жакын келтирип.

* * *

Ой-пикир толук айтылып
Жүрөктөр бирге тартылып.
Маамыктай тулан үстүнө,
Шүүдүрүм изин калтырып.
Ашыглыктын кумары,
Ан сайын күчөп айтылып.
Бир-бирине алп колдор,
Бекемделип артылып.
Эки айдан кийин келем деп,
Алп Тобоок кайтты ант кылып.

* * *

Жөөлүгүнө кайгырбай,
Кыдырып кыргыз жергесин.
Суусамыр, «Талас» аралап,
Кең-Чүйдүн көрүп өрдөшүн,
Кеминден арык чапкан дейт.
Айтпайын анын өнгөсүн,
Куураган талаа көгөрүп,
Уткан дейт андан мелдешин.
Кеминдиктер жер берип,
Чакырган дейт жердешин.

* * *

Эки айда бүтүп иштерин
Кеминге көчүп келем деп.
Антташканын Кара Бөрк
Ак тойчугун берем деп.
Жер соорусу Чоң-Кемин
Уругум өсүп өнөр деп.
Кыргыз-кыпчак калкыма
Кызматымды бөлөм деп.

* * *

Айланып Кочкор жак менен
Соң-Көлдү көрө кетем деп.

Мекеним Тогуз-Торого
Туз буйруса жетем деп.
Эл журтума кеңешип,
Көчүүнүн ишин чечем деп.
Жөнөгөн экен баатырың
Эл жеринин камын жеп.

* * *

Айлына келип тыныгып
Алыстан кабар угулуп.
Асыл жер «Кетмен-Төбөгө»
Алпындын көөнү бурулуп.
Каттаган элден көп сурап,
Ар кандай сөздү көп угуп.
Акыры өзү жөнөптүр,
Ар кандай каншаар сөз угуп.

* * *

Келген иш салды капага,
Кара Бөрк жүзүн көрбөдү.
Кагындан каза тааптыр,
Бир апта болуп көмгөнү.
Сүйүүнүн сепкен үрөөнү,
Ойдогудай өнбөдү.
Айла жоктон сууду
Ашыглыктын демдери.

* * *

Ашыгым элең Кара Бөрк
Ажырап сенден калдымбы.
Ачыккансып жалаңкыч
Асылымды алдыңбы.
Амалсыз сенден бөлүндүм
Аткара албай антымды.
Армандуу болуп калдык биз
Азайтат кимдер дартымды.

* * *

Антташтым эле Кара Бөрк,
Азыр мен мүрзө башында.
Аз күнү өмүр сүрсөмчү,
Ашыгым сендей асылга.
Акырет жайы жактыбы,
Ачыла элек жашында.
Ажалың жакындаганда,
Ашыгым, болсомчу сенин кашында.

* * *

Бир көргөн түштөй элесин
Буралып мага келесин.
Бурулуп түтүн оозумдан,
Бүт денем өрттөй бересин.
Бугубуз ичке тоо болуп
Боздотту өлүм мересин.
Бурулбай кеттиң Кара Бөрк
Шум оору,
Ырайсыз кандай эмесин.

* * *

Айлуу түн салкын жай эле
Андагы өзөн шар эле.
Антташың ойноп көтөргөн,
Ал жерде ташың бар эле.
Ал кезек менин эсимден,
Ар качан чыкпайт дагы эле.
Кара таштын бетинде,
Кара Бөрк салган так эле.

* * *

Тушчулук жерде турса да
Ошону алып келейин.
Көтөргөн балбан ташыңды
Эстелик кылып жонойун.
Жаткан жериң жай болсун,
Жан менен сүйгөн өнөгүм.

* * *

Күйүттүн күчүн басуу үчүн,
Үйдөй ташты алып келди эми.
Эстелик сага Кара Бөрк,
Эстей жүр билген эл жери.
О дүйнө бары чын болсо,
Тозоорсуң курбум сен мени.
Мүрзөндүн койдум жанына,
Эскерер муну көргөнү.

6. АЛП ТОБООКТУН УУГА ЧЫГЫШЫ

Бештин айы кезинде,
Кечке маал бешимде.
Муштумдай отуз ок куюп,
Бүтүп турган кезинде.
Мергенчи Бөкө, Кенжебай
Экөө түшүп эсине.
Азыртан кабар жеткизип
Таңга маал ууга кетүүгө.
Сагынган талаа кумарын.
Анчылык менен чечүүгө.
Камынды Тобоок баатыр алп
«Теке-Уюкка» жетүүгө.

* * *

Айланайын Карачым,
Балдарымдын кичүүсү
Эң акыркы баласын.
Зор чалгыным чарчаса
Алып учар канатым.
Кучуначым кармады,
Табайын анын дабаасын
Бугу кармап, аюу атуу
Эзелтен берки адатым.

Илбирстин сыйрып терисин,
Текенин этин бүтүн жеп,
Кумарым жазар сага чын,

* * *

Көп болду ууга чыкпадым,
«Тегирмен чатты» кыштадым.
Акылга келсе ой пикир,
Бир эки айлап тыштамын.
Чанкаган чөлдү кандырып,
Көп жерден арык муктадым.
Көнүлгө жаккан иш үчүн,
Каралдым келбейт уктагым.
Бир апта келем уу кылып,
Ансыз канбайт буктарым.

* * *

Бөкөгө барып айтып кой,
«Кондукту» көздөй баштасын.
Кенжебай иним биз менен,
«Теке-Уюк» төрүн сактасын.
Талаага шыктуу жигиттер,
Үйүндө бекер жатпасын.
Сарыкты кошо жүр дегин.
Коомайлыгын таштасын.
Көкөнбайды кошо кел,
Уялып бекер жатпасын.

* * *

Тайгандарын ээрчитип,
Бардыгы атын минишсин.
Бөрүгө салчу капканын,
Канжыгага илишсин.
«Уулжандан» алышсын
Дарысы болот күйүттүн
Бүркүтүн алсын Көкөнбай

Кынуусун алган кийиктин
Тамаша көрсүн айтып кой
Абыла, Ноорус сүйүктүүм.

* * *

Кондуктун башы «Теке-Уюк»
Чытырман токой жасанган
Тоо түзү бүтүн карагай
Саргайбай көктөп жашарган.
Кийиги койдой жайылган
Эринген үркүп качаардан.
Бугу менен Маралы
Дүрдүгөт качып бадалдан
Кайберен жапан көбүнөн
«Теке-Уюк» болуп аталган.

* * *

Мелтирейт бийик зоолору,
Чалкаят коолору.
Көзүндүн курчун түгөтөт
Кызыл кум учтуу коолору.
Мекен кылган жер окшойт,
Аюу, жолборс болжолу.
Көрүнөт аска кыйыктан,
Илбирстин баскан жолдору.
Таң заардан зоого чыгышат,
Кийиктин оттоп тойгону.

* * *

Ушундай жерди жактырып,
Мергенин үндөп шаштырып.
Түн жамынып келишти,
Алп Тобоок өзүн баш кылып.
Эртеңки ууну эңсешип
Көнүлдөрүн шат кылып.
Өзүнчө шанга бөлөнөт,

Жээк үнкүрдө каткырык.
Куугунчу кимдер, тозгон ким
Бардыгына айтылып.

* * *

Таң артынан сүргөндө
Жерге шоола киргенде.
Чубама тозот башына
Алп Тобоок басып келгенде.
Олтурду баары барышып,
Олуттуу тозот жерлерге.
Эмки иштин бардыгы,
Куугунга кеткен элдерде.
Жалп этип кулай бермекчи
Кабылса кийик мергенге.

* * *

Куугунчу келет кыйкырып.
Кыйкырык менен ышкырык.
«Сасык-Баш»* жыты экен деп,
Кийиктер качат бышкырып.
Көздөрү өтөт бийиктен
Кутулууга умтулуп.
Таноолору дердендейт,
Таза абага тумчугуп.

* * *

Чыгышты тоого жабылып,
Тозгонго келди кабылып.
Түтөтмө кара мылтыктын,
Үндөрү чыгат чаңырып.
Аңгыча барат көп теке,
Алп Тобоок жакка жабылып.

* «Сасык-Баш» – Кайберендин түшүнүгүндө адамдарды атаган.

Кыйыктан өтө бергенде
Шыйрактан кармап алынып.
Он теке калды суналып
Балыктай жерге чабылып.
Сакалдан кармап ныгырып,
Мууздоого бычак сайылып.

* * *

Кечке жуук баары жыйналып
Кээ бири келди кыйналып.
Огу тийбей кийикке
Мылтыкка күнөө ыйгарып.
Он текени бир сүйрөп,
Кеч келди Тобоок буйдалып.

* * *

Кубана сүйрөп келишти
Эки үчөө аткан кийигин.
Терисин сыйрый башташты
Муунашып, кол сан жилигин.
Тобоок да карап турган жок
Түрүнүп кийген кийимин.
Тигилер бирди бүткүчө
Онун тең сойду тигинин.
Омуруп эңке сакасын
Камдады балдар сыйлыгын.
Алоолоп оттор жагылды,
Шишкебек шишке сайылды.
Жан казан отко асылып,
Чүйгүндөп эттер салынды.
Чысылдап майлар сызылып,
Майлуу боор колго алынды.
Ачыгып калган оңдонуп
Тоюуга ар ким камынды.

* * *

Чет кулак жеген балдардын,
Элеси келип эсине.
Кужулдашкан мергендин,
Кыймылы тийип безине.
Балдардын тамактанганы,
Көрүнүп Алптын көзүнө.
Мен эмне кылып турам деп,
Суроо берип өзүнө.

* * *

Куураган түптүү арчаны
Түбү менен омкоруп.
Каршы-терши сындырып,
Ал отунга от коюп.
Бир жарым кулач төрт шишке
Шишкебектер топтолуп.

* * *

Текенин ар бир жилиги
Бир-бирден шишке сайылып.
Бир текенин бүт эти
Төрт шишке батты жабылып.
Бышкандарын жей берди
Жилиги кошо чагылып.

* * *

Шишкебек кылып бышырып,
Бир текени бир жеди.
Беш текенин терисин,
Эт бышканча ийледи.
Канет албай ага да
Экинчисин бышырды.
Ал убактын өзүндө
Калганын ийлеп бүтүрдү.
Ал жерден көрүп тургандар

Алптыгына түшүндү.
Аюу менен бугуга
Эртен,
Көрсөт дешип күчүндү.
Асылышып бардыгы
Бекитишти бүтүмдү.

* * *

— Эй балдар эрте тургула,
«Доңузду» көздөй ашалы.
«Тастар-Ата» мазарга
Жете барып жаталы.
Таңга маал андан туралы
Бугу, марал кубалы.
Табылса аюу майпайып.
Кулактан бурап жыгалы.
«Үч-Чатты» басып биз анан
«Чамындыга» чыгалы.

* * *

«Үч-Чаттын» калың карагай,
Ошонун бугу маралы ай.
Ал жерге нечен келгемин,
Жалгызсырап тажабай.
Аюулар анда көп болот,
Балтыркан чөбүн аралай.
Неченин алып көргөмүн
Зордугуна карабай.

* * *

Абакем баштап алдыга
Калганы арттан чубашып.
Ара конуп «Үч-Чатка»
Конушту түтүн булатып.
Карагай ичи карсылдап,
Корумдан ташты кулатып.

Күнгүрөнөт капчыгай,
Далайдын күчүн сынашып.

* * *

Жылгадан элик бакырып,
«Сүт-ак» деп чымчык чакырып.
Асканын ичин жаңыртып,
Көбүрөт тоо суу чачылып.
Жагымдуу таза абаны,
Жуткандын көөнү ачылып.
Таң атса экен эрте деп,
Мергендер жатты ашыгып.

* * *

Бардыгың мага карагын
Бугуну кантип аламын.
Куугунда бүтүн баргыла
Колунда болсун жарагың.
Бугунун чубандысын таап,
Жашырынып каламын.
Тебелеп качат байкабай,
Мүйүздөн кармап чабамын.

* * *

Куугунчу кетти кубанып,
Алп Тобоок турду шыманып.
Кыйкырык үнү чыкканда,
Качышты бугу ык алып.
Эки бугу, төрт марал
Энтендеп качып келатат
Тозотту көздөй чубалып.
Биринчи бугу түйүлдү,
Корккондон көзү кызарып.
Экинчи бугу кабылды,
Күп этип жерге чабылды.
Төртүнчү өткөн маралдын

Мойнуна чалма салынды.
Ал жолку алты бугунун
Экөөнү кармап алынды.

* * *

Ангыча чердин ичинен
Түтөтмө мылтык атылат.
Абаке келе көргүн деп,
Алп Тобоокту чакырат.
Үйдөй таштын үстүнөн
Кенжебай мерген бакырат.
Төөдөй болгон чоң аюу
Ал кишиге асылат.

* * *

Алыстан көрүп Алп Тобоок,
Коркпогун деп кыйкырат.
Чымындай жандан түнүлүп,
Кенжебай турат чыркырап.
Эки бут менен такандап
Чоң аюу ага умтулат.
Жакындап баатыр барганда,
Аюунун тиши ырсыяат.
Шилиден кармап чапты эле
Башы кетти быркырап.

* * *

Баатырдын тарап кумары
Каткырып күлгөн убагы
Чамынды ашып баарыбыз.
Үңкүргө жетип тыналы.
Оозунда чыны карагат,
Эзилип бышкан убагы
Ылдый жагы «Тал-Мазар»
Зыяратты кылалы.
Белсенип ууга баргандар

«Чамындыны» ашынткан.
Үңкүрүнө Тобооктун
Конуп түнөп жатышкан
Азыр да ошол чоң үңкүр
«Тобоок» үңкүр атыккан.

7. ЖАНБОЛОТТУН ТУТКУНДАЛЫШЫ

Кыргыздын кыйрын кыдырып,
Ой менен тоону сыдырып.
Кытайлардын зордугу,
Бардык элге угулуп.
Тынч жаткан элге кол салып,
Ач бөрүдөй жулунуп.
Каракчынын көңүлү
Жанболотко бурулуп.

* * *

Күкүрттөй болуп күч алып,
Өрүштөн жылкы бүт алып.
Кызыл уук кылып айыл чапкан
Суйкайган келин-кыз алып.
Эрлерди байлап көгөнгө
Олжого мүлктү бүт алып.
Сары журт болуп ит улуп,
Каракчы көзү кызарып.
Чоң алаамат болуптур.
Шилтелбей буттар тушалып.

* * *

Саяк, Чоро элинен
Жанболотту байлашып.
Баатырдын жалгыз баласы,
Бактыгулду кармашып.

Атасы кары Токматты,
«Арпадан» мууздап жайлашып.
Дүнгүрөтүп жер үстүн,
Көп жылкыны айдашып.
Кытайлар баскып өтүптүр,
«Ат-Башыны» чандатып.

* * *

Орго салып койгон дейт,
Экөөнүн шорун кайнатып.
Бошото албай келиптир
Эл чогулуп барып атып.
Жети жыл болуп жатканы.
Чач, тырмак өсүп шор басып.

* * *

Жанболоттун элинин
Көсөмдөрү чогулуп.
Элди эркин ээрчиткен
Чечендери чогулуп.
Кытайга барып келүүнүн
Кеңештери коюлуп.
Эч бир баатыр чыкпаптыр
Сүрү кетип корунуп.

* * *

Нечендин кетип айласы
Кеңештин болбой пайдасы.
Мындайча сөздү курган дейт
Жанболоттун Алмасы.
Чогулган өңчөй жакшылар,
Сүйлөйүн сөздү андачы
Элинде баатыр жоксунуп,
Эндиреп баарың калбачы.

8. ЖАНБОЛОТТУН АЯЛЫ АЛМАНЫН ЧОГУЛГАНДАРГА АЙТКАН СӨЗҮ

Тоодой Тобоок алпың бар,
Алпыңда эрдик акыл бар.
Кытайга барса ал барат,
Бир барса абам жакындаар.
Башканын келбейт колунан
Бардыгың барып акыл сал.
Кыргыздын сактаар намысын
Эгерде алса оюна ал.

* * *

Көп жерден аны уккамын
Эл үчүн даңкы чыкканын.
Неченди коргоп душмандан
Мелдеште мөөрөй утканын.
Неченди эпке келтирип,
Калыстын билет ыктарын.
Сырыңды айтып кеңеш сал
Кадырлап кыргыз кутманын.

* * *

Айыктырды деп уккам
Ырбаган элдин жарасын.
Кенешке алат деди эле,
Жалгамыш, Бөкө агасын.
Жайчылык менен көрөт дейт
Тынчы жок элдин чарасын.
Теңчилик менен чечет дейт,
Ак менен кара арасын.
Кененирээк түшүнсө,
Кытай кыргыз талашын.
Жүйөөсүн тапса абакем,
Жанболотту кытайдан,
Ажыратып аласың.

* * *

Ысык-Көлдүн башынан,
Кытайлар,
Бугу элин чапкан дейт,
Оордуктан алып жылкысын,
Айылын,
Он үч күн камап жаткан дейт.
Абакемдин жан досу
Камоодо калган Күрүчбек,
Жиберип түндө чабарман.
Чакырган дейт кат жазып,
Кел башына келсин деп.

* * *

Чабарман келип «Соң-Көлдөн»,
Абамды издеп тапкан дейт.
Кат берип абал түшүнтүп,
Болгон ишти айткан дейт.
Көл башына алп абам,
Узак сапар тарткан дейт.
Тогуз күндүк ат жолду,
Төрт күнү жөө баскан дейт.

* * *

Эл талаган кытайды
Айыл үстүнөн көргөн дейт.
Аларды сезип койбостон
Аралап өтө берген дейт.
Жан досу Күрүчбегине
Жай сурашып келген дейт.
Баатырдын алптык түрүнөн
Ажыдаардай сүрүнөн,
Тымызын кытай качкан дейт
Кабарын угуп биринен.
Башчылары жайгашкан.

Он бешин кармап алган дейт.
Көтөргөн чатыр үйүнөн.

* * *

«Качпасын элиң чакыргын,
Билбесең Тобоок баатырмын.
Элчилик сөзгө келели,
Сөз уксаң сага жакынмын.
Жайчылык тилге келбесең
Билип кой анда касынмын.
Тынч жаткан элди жөн койбой,
Нече күн келип катылдың.
Кырылып жылкың калганбы?
Жылкыга неге асылдың.
Боз үйдөн сага жай бекен
Көлөкөсү чатырдын.

* * *

Силердей элди талабайм,
Силердей айыл камабайм.
Кошунунду токтоткун
Силердей уруп сабабайм.
Эл өссүн, биз да өсөлү
Өмүргө кара санабайм.
Урушуу болсо максатың,
Байлагандан жадабайм.

* * *

Күнөөсүз элди талкалап,
Жан кыюууга каршымын.
Кайтарып малын бергиле
Кыргыздын Бугу калкынын,
Элиңден камдап жыйнап же
Ачылса эгер алкымын.
Тынччылык менен элиң бак,
Таппайсың андан артыгын.

* * *

Он төртүндү бошотпойм,
Элиңе бириң барып кел.
Бир кулун чыгым болбосун,
Жылкыны айдап алып кел.
Үч күнү толук күтөбүз
Бириң эмес баарың кел.
Жазыксыз жанды кыйнабайт,
Эзелтен биздин кыргыз эл.
Элчиликке келбесең
Өч алганды бизден көр.

* * *

– Дөп баатыр Тобоок абакем,
Бугунун чырын баскан дейт.
Эки тарап кыйналбай,
Ушундай жыргал тапкан дейт.
Көл дайрадан кеңирээк,
Көтөрүмдүү залкар дейт,
Бир сөзүн эки дебеген
Антына бек арстан дейт,
Абакем барар тартынбай,
Айтылса кандай жөндүү кеп.

9. АЛП ТОБООКТУ ЧАКЫРЫП КИШИЛЕРДИН КЕЛИШИ

Чогулган бүтүн угушуп,
Алманын айткан кеңешин.
Он беш жигит ашыптыр,
Кара-Коонун белесин,
Көрбөгөндөр көп экен,
Алп Тобооктун элесин,
«Аскаалга» басып өткөн дейт,
«Дөдөмөлдүн» сересин.

* * *

«Асманын» белин ашышып,
«Сары-Булак» менен басышып,
«Сары-Талаа» менен жол жүрүп,
Жол боюу кумар жазышып.
Тобооктун айлы жай алган
«Тегирмен-Чатка» жатышып,
Кенешти кенен куруптур,
Келечек сырга батышып.

* * *

«Чоро», «Саяк» атынан,
Абаке сизди издедик.
Жети жыл бою чатакты,
Кытайлар менен бүтпөдүк.
Кытайдын каардуу ханына
Жыл сайын белек жүктөдүк.
Жанболоттун башы үчүн
Эмне десе куп дедик,
Улам бир жыл узартат,
Кысымына түтпөдүк.
Желини карыш бээни алды,
Желкилдеген төөнү алды,
Жетинин ишин бүткөргөн
Кулум деп алты дөөнү алды.
Тартууга бердик жалынып,
Эркебиз чолпон Уулжанды.
Куткарып берер бекенсиз
Туткунда жаткан тууганды.

* * *

Жанболот менен Бактыгул,
Эрлери эле кыргыздын.
Жети жыл тартып азап шор,
Кыйноосун тартты турмуштун,
Абаке быйыл барбасаң,

Өлүмүн көрөр кылмыштын.
Аягына чыгып бер,
Алдыда турган зор иштин,

* * *

Туткунда жаткан Жанболот.
Эл камын көргөн эр эле.
Саяк эли кадырлап
Эл атасы дээр эле.
Жарды болсун, бай болсун,
Мамилеси тең эле.
Кара өзгөйгө каршы эле
Келишпеген теги эле.
Касташканды кайсаган
Кайраты мол көк эле.
Кытайга туткун болгону
Угунуз мындай кеп эле.

10. ЖАНБОЛОТТУН ТУТКУН БОЛУШУН АЛП ТОБОУККО АРТЫКТЫН* БАЯНДАШЫ

Эл жайлоодон жакалап,
Түшүп калган кез эле.
Эгиндер капка чечтелип,
Жыйым-терим маалы,
Бүтүп калган кез эле.
Жанболот айлы ошондой
«Туткунга» конгон кез эле.
Күндөрдүн бир күнүндө,
Шырдакбектин чебинен,
Кызыкты көрдүк тез эле.

* *Артык* – Жанболоттун иниси болгон.

* * *

Таң агарып сүргөндө
Жайылып жүргөн мал көрдүк.
Качырга койгон жүктөрүн,
Карбаластуу жан көрдүк.
Ал ангыча алаамат,
Жогорку кара талаадан
Оргуган кара чаң көрдүк.
Койкойгон тобурчак минген,
Көзүнөн жалын от күйгөн,
Кыймылы көзгө илешбей,
Куяндан дагы тез жүргөн.
Карчыга куштай көп адам,
Карааны толук көрүнгөн.
Карбаластап алдастап
Качырлуу топтун ээлери
Санаасы санга бөлүнгөн.
Куугундап келген баатырлар,
Тапканга жоосун кубанып.
Ителги таанга тийгендей,
Чабышып бугун чыгарып,
Кырк качыр менен кырк нардын,
Чатагы арбын уланып.
Алардын ээси элүү жан
Союп жеп, көбү куланып.
Чыккыйдан кандар диркиреп,
Кийимдер бүтүн чыланып
Жан серек болуп диртилдеп
Жаткан көп, өңү кубарып.

* * *

Кырк качыр менен кырк нардын
Ээлери Кытай эл экен.
Анжиандан талап казына
Алган мүлкү көп экен.
Казынанын ээлерин,

Сакчысы менен союшуп,
Келе жаткан кези экен.
Кербендер эмес бул шумдар
Каракчынын өзү экен.
Нечен түн, нечен жол жүрүп,
Уурунун чыккан үстүнөн
Куугунчунун кези экен.

* * *

Бул жорук жомок иш болуп,
Жашап жерлик элдерге,
Чогулушту бардык калк
Чабыштын түрүн көргөндө
Жанболот угуп «Туткуйдан»
Аттанды ишти жөндөөргө
Чатакты эпсиз ыратпай,
Калыс болуп бергенге.
Бетине көөнү жабуу үчүн
Кимиси болсо шерменде.

* * *

Кызыл тилден бал тамган,
Чеченин алып жанына.
Кан Бакайдай багжайтып
Көсөмүн алып жанына.
Бул кандай шумдук иш дешип,
Калк жөнөдү жабыла.
Арты эмне болот деп
Жарактанып камына.
Кеңеш берет Жанболот,
Келгендердин баарына.

* * *

Чоголдук бириң кылбагын,
Озунуп колуң сунбагын.
Кордукту кылбай бирөөгө

Дөбөгө чыгып тур баарың.
Каяктан чыкты бул чабыш
Билели мунун сырларын.
Биздин элдик иш эмес,
Басалы аста чырларын.
Беш-алты жигит барып кел.
Белдүү, күчтүү чыйрагың.

* * *

– Жанкарач баатыр баш болуп,
Чабышкан элге тез келди.
Колу-буту байланып,
Кордук көргөн эл көрдү.
Союл тийип кашайып,
Агып калган көз көрдү.
Куйкадан каны куюлган
Алсыраган нез көрдү.
Бирин-бири сабашып.
Булкушканга кез келди.

* * *

Токтоткун деди чабышты,
Тартасың бирин айыпты.
Кайдан келген жансыңар
Барар жериң алысбы?
Аш-тою жок баштапсың
Алабарман сайышты.
Көбөйтүшүп алыпсың
Кол-бут сынган майышты.
Өлүшө бербө жөнү жок
Чакыралы тигине
Жанболот баатыр калысты.

* * *

Куугунчунун башчысы
Күйүп турду Таажыбай.

Кара кашка тобурчак
Минип турду Таажыбай.
Шалк этмесин колуна
Илип турду Таажыбай.
Каракчыга кастарын
Тигип турду Таажыбай.

* * *

Кытайларды кыйратып,
Кырганы турду Таажыбай.
Байланган бардык кытайга
Акыр заман дүмөктү
Кылганы турду Таажыбай.
Үксүйгөн кара чачтарын
Жулганы турду Таажыбай.
Казына бузган колдорун
Кылыч менен кыймалап,
Чапканы турду Таажыбай.
Ак балта менен баштарын
Чапканы турду Таажыбай.
Сакчыларын өлтүргөн,
Райымсыз канкорду,
Тируүлөй отко куйкалап,
Жакканы турду Таажыбай.

* * *

Каракчы элүү кытайдан
Алтоонун башы айрылып.
Төртөөнүн көзү челейип,
Жетөөнүн колу кайрылып.
Үчөөнөн такыр коштошуп
Ак чолпону жай кылып.
Калганын тизген көгөнгө
Төшөгүн кара сай кылып.
Алардын Чан-Чин башчысы
Минтип,
Арманын айтып кайгырып.

* * *

– Жан соога батыр, жан соога,
Жанымды тирүү койгула.
Опосуз кызык дүйнө үчүн,
Ойлонбой кирдим шаарыңа.
Арача болор жан барбы,
Бир кашык менин каныма.
Сакталса эгер чымын жан,
Кыламын кызмат баарыңа.
Кымбаттуу кыргыз тукуму,
Караша көргүн алыма.
Чуулгандуу иттик кесипти,
Түшүнүп келдим арыма.
Баркынды кыргыз билермин
Кайрылып келсем тагыма.
Далай шаарга баргамын,
Далайдын башын кандадым.
Далайдын ичин күйгүзүп,
Далайдын мүлкүн алгамын.
Далайды тирүү тозокко,
Дайынсыз мен да салгамын.
Далайдын жашын агызып,
Алдыма салып айдадым.
Далайдын укпай сөздөрүн.
Дүнүйө үчүн жайладым.
Зулумдук мактоо турбайбы,
Жырткычтык көркөө андагым.

* * *

Мен дагы хандын өзүмүн,
Жашымдан келем жалындап.
Оозумдан чыккан ар бир сөз,
Жаянга салган кайырмак.
Азырга чейин жок болгон,
Кор болуп менде жалынмак.
Кордук күн башка түпшөсө, чиркин

«Бурканга»¹ кайдан багынмак.
«Курандан» кыргыз айланам,
Жанына жаным айырбаш.

* * *

Эзелтен кытай жергеси
Кыргыз эл сизге канатташ.
Бир туугандан бололу
Жергебиз бирге жаматташ.
Чек бөлүшүү болбосун
Жайлообуз бирге танапташ.
Бир казандан даам татып
Элибиз болсун табакташ.
Жанымды сакта баатырлар
Жергенди эч ким талашбас.
Күнөөмдү кечкин Таажыбай,
Дос болом жанды аяшпас.
Жанболот баатыр калыс бол
Жан дилим менен айтам дат.

* * *

— Анжиандан келген Таажыбай,
Каарданат өңү кумсарып.
Ачуусун турат жута албай,
Кыпчылып таноо сумсайып.
Кордукту салдың сен Чан-Чин.
Аласаң барбы канчалык.
Казана талап, кан жутуп,
Кутурдуң неге анчалык.
Сен сойгон элдин куну үчүн
Башыңды кесем алып барып.

* * *

Тынч элдин алып уйкусун,
Азапты салдың мынчалык.

¹ *Бурхан* — диндик китеп, Кудай деген мааниде.

Мактанасың эби жок,
Жүргөнүнө чаң салып.
Жан соогалап турасың,
Чубуттугун байкалып.
Абийирсиз канкор каракчы
Жобурай бербе актанып.
Каныңды азыр төгөмүн
Курсагыңды мен жарып.

* * *

Канжарын кындан сууруп,
Таажыбай турду жулунуп.
Райымсыз кордукка
Күйүккөнү билинип.
Бой боздоп Чан-Чин жалынат
Аманат жандан түнүлүп.
Таажыбай сабыр кылгын деп,
Кол кармайт элдер биригип.

* * *

– Жанболот сөзүн баштады
Ойдогу ишти айтканы.
Таажыбай уккун тажабай,
Көңүл бур жалпы жаш-кары.
Акылга салат нечен ой,
Чан-Чиндин бизге айтканы.
Чиркин жандан айрылса,
Башка жок анын тапмагы.

* * *

Кыргыз менен Кытайдын,
Эл болушун суранды.
Бирин-бири колдошуп
Бел болушун суранды.
Кыргыз-кытай дебестен
Тең болушун сурады.

Бул дагы белдүү хан экен,
Сөздөрүн терең угалы.
Кетирген кылмыш күнөөсүн
Мойнуна алган убагы.
Ошонун баарын укпастан
Өлтүрсөк кимге убалы.

* * *

Жоготсок Чан-Чин бир киши,
Мунун да бардыр билгиси.
Кыргыз кытай калкына,
Белгилүү болор үлгүсү.
Ант шертин баарын уккула,
Өзгөрсүн коркуу турмушу.
Тил кат берсин колуна,
Тынчтыкты келсе сүйгүсү.

* * *

– Жанболот баатыр өзүнө,
Башымды тартуу кыламын.
Кечирген болсон күнөөмдү,
Таажыбай сенден сурадым.
Кыргыз, кытай элинин,
Достугун менден сурагын.
Өлгөнчө сыйлап өтөмүн,
Силердей кыргыз кыраанын,
Айбандык кылып жүргөнгө,
Алдыңда Чан-Чин убайым.

* * *

Колумдан тил кат ант берем,
Адамдык кепил шарт менен.
Бүлүнгөн калаа, шаарыңдын
Зыянын толук бүткөрөм.
Жанболот баатыр ишенгин,
Бир тууган болом сиз менен.

Кайгырбай алгын Таажыбай
Кырк качыр, нарды жүк менен.
Кырк жолдошум аларды,
Жеткирип барсын сиз менен.

* * *

Жанболот баатыр тил катты,
Өзүңө жазып беремин,
Кыргызда менин доом жок,
Билдиңиз анын себебин.
Арка бериш эл жашап,
Алышып турсун керегин.
Таажыбай менен Жанболот
Экөөңүз менин өнөгүм.
Бул тил кат сизге ыйык ант
Коргобойт жандан бөлөгүн.

* * *

Дүйнөдөн өтсөм кокустан,
Тил катым сизге чоң жардам.
Бүт таанышат бул катты,
Кытайлык бардык биларман.
Кыргыз, кытай эл болсо,
Биздерде болбос эч арман.
Чан-Чиндин анты угулуп,
Байлоодон колу бошонуп.
Азат кылды баардыгын,
Конок үйгө которуп.
Туу бээден кармап сойдуруп,
Бал кымызга тойдуруп,
Тынчыган экен бул чатак,
Достукка арнап той кылып.

* * *

— Кытай менен бузулган,
Кыргыздын ушул чатагы.

Арпадан кармап кетишкен,
Жанболот баатыр атаны.
Ал кишиге жүктөшүп,
Болбогон жалган катаны.
Өтүп турат абаке,
Өрттөнгөн Кытай азабы,
Баруу жагын өзүң чеч,
Күйүттү аба басалы.
Быйылдан калса инициз
Күмөн го тирүү жашары.

* * *

Ушундай жалган жалаадан,
Колго түштү Жанболот.
Камынган жоонун даргынан,
Орго түштү Жанболот.
Жер сагынып эл эңсеп,
Ойго түштү Жанболот.
Жети жыл тартып зор азап,
Шорго түштү Жанболот.
Жылчыгы жок эң туюк,
Торго түштү Жанболот.
Калк атасы жок болсо,
Саяк, Чоро кор болот,
Өзүңдөн айла болбосо,
Абаке,
Башкалар кимди ойлонот.

11. АЛП ТОБООКТУН ЖООБУ

Кургаган чөлдө болсо да,
Каз-өрдөк учат көл издеп.
Канчалык күчкө толсо да,
Боз улар учат эништеп.
Карышкыр, чөө сактанат,

Көрүнсө кароол дөбө издеп.
Куу түлкү жортот күн сайын,
Кыраандуу жайлуу бел издеп.
Топоздор тозот тумшугун,
Шамалга карап семиздеп.
Келгенге Артык рахмат,
Жети жыл чыдап мени издеп.

* * *

Издетпей мен да бармакмын,
Кырсыкка назар салмакмын.
Эсептешип көрмөкмүн,
Өнөрүн Кытай, калмактын.
Жанболот кылды кесирдеп,
Сөздү угуп мен да тим жаттым.
Окуя жөнүн түшүнбөй,
Жети жыл ишти ырбаттын.
Түшүндүм келген жөнүндү
Актыгын менен кымбатсын,
Эгерде мурун билгенде,
Калк үчүн кызмат кылмакмын.

* * *

Айтышты эле кээ бирлер,
Жанболот опсуз көптү деп.
Күнөөсүз талап кытайды,
Зордугу мунун өттү деп.
Кытайлык элүү адамдын,
Коондой башын кести деп.
Алтымыш төөнүн бүт жүгүн,
Олжо кылып кетти деп,
Ушунун түбү акыры,
Өз башыңа жетти деп...

* * *

Ак калпак кыргыз журтумдун
Атагын көзү көрбөсө.

Ала-Тоого ээн эркин,
Жашырын көзү көрбөсө.
Суусунга ичип бал кымыз,
Чаалыгып тердеп чөлдөсө.
Миң сан гүлдү жыттаса,
Жайлоолоп кокту өрдөсө.
Эмне үчүн кербен талайт деп
Өкүнүп жүрдүм бир нече.

* * *

Кербендер болсо келаткан,
Дүйнөсүн жөнсүз таласа.
Жолоочу киши жол менен,
Эрк бербей аны сабаса.
Өзүнчө жыргап эл багып,
Элине салбай тамаша?
Эмне үчүн мындай кылат деп,
Эси жок тентек балача.
Нааразы болуп жүргөмүн,
Эми,
Түшөмүн Артык арача.

* * *

Сөзүндөн чындык байкалып,
Ишиндин билдим тарыхын.
Жетимсиреп калыптыр,
Жашаган сенин айылың.
Элимден кенеш сурайын
Кытайга кандай баруунун.
Эки жума өткөрүп,
Билип кет кептин аныгын.

12. АЛП ТОБОУКТУН КЫТАЙГА БАРЫШЫ ТУУРАЛУУ ТУУГАНДАРЫНА КЕҢЕШКЕНИ

Карачтын эл чакырышы
Олуттуу ишке бет буруп,
Элимди жыйнап алайын.
Кытайга баруу коюуну,
Чечишсин жалпы агайын.
Элим эгер эп көрсө,
Кызматына жарайын.
Атыңды Карач токунуп,
Атандын жеткир саламын.

* * *

«Шорону» жердеп кыштаган,
Каргалык «Макмал» жайлаган.
Төөлөрү өсүп өркүндөп,
Буурасы бука чайнаган.
Жалгамышты чакыргын,
Оокатка бүйрө чарба адам.
Чымын, Темир уулдарын,
Ала келгин ал абан.

* * *

Тереги асман тиреген,
«Чотукени» жердеген.
Дарыгердик жайы бар,
Кеселман айга «Суу» деген
Калматай, Борбаш, Төлөк бар
Алар менен жайлоолош,
Назаркул менен Норузбай,
Айты менен Чомой бар.
«Куртеректин» өзүндө
Мамырай менен Жылга бар
Үч күндөн кийин келишсин
Менден салам айта бар.

* * *

«Кара-Мырза» жеринде,
«Көтөрмөнүн» өзүндө.
Сарык абан бар элде,
Бир күн эрте келсин де.
Алдыда жатат көп иштер.
Акыл насаат берсин де.
Кичүү да болсо Сарыгым,
Ой пикирин бөлсүн де.

* * *

«Кара-Булак» турагы,
Улуу да болсо Бөкө абам,
Атакендин ынагы.
Жолборстой болуп чыкты эле,
Кенжебай, Базар уулдары.
Кара-Боз жылкы уругун,
Өстүргөн Токтор тынары.
Бардыгы чогуу келишсин,
Кеп-кеңешин угалы.

* * *

«Ийри-Суу», «Беш-Кол», «Көндүктөн»,
Абыла, Норус, Ноокени.
Чакырып кел балдарды,
Кеңеше турган кез келди.
Басканы турам деп айткан,
Көрбөгөн мурун жерлерди.
Бардыгы калды жетилип,
Ылгашып ар кыл сөздөрдү.

* * *

Кыз Кыял деген ат минип,
Сарыкты Карач чакырып,
Жээгине келип Нарындын,
Кыбалап кечип шашылып.

Жалгамыштын айылын
«Шородон» таап ашыгып.
Тобооктун дубай саламын
Калтырбай айтты батынып.
Чымын, Темир жөнөдү
Атасын сыйлап баш ийип.

* * *

Шородон Карач аттанып,
Жол жүрүп бөксө менен.
«Чотукеден» жолугуп,
Калматай, Борбаш, Төлөкө.
Назаркул менен Норузбай
Эки бирдей өнөкө,
Атакем Тобоок келсин дейт
Силерди жалпы абаке.

* * *

Ак мөңгүлөр кетпеген,
«Ак-Шыйрактын» тоосунан.
Тоо кийиктер үзүлбөйт,
Көз жетпеген зоосунан.
Дүпүйөт арча, карагай.
Чалкайган кенен төрүнөн,
Аюулары үзүлбөйт.
«Чоң-Зындандын» белинен.
Айты менен Чомойду
Чакырды «Бакы» жеринен.

* * *

«Сары-Булак» жердеп бет алып,
Белгилүү «Беш-Кол» тарапты.
Атайлап жасап бергендей,
Кыз-Кыялгам канатты.
Жолдогу челдүү чыргайлар,
Этек жеңди талашты.

Чыгарды эстен чабарман,
Чаалыгып чарчап жадашты.
Кең — «Беш-Колго» жеткенде
Суюлуп жылдыз таң атты.
Таң сүрө келген жолоочу
Айылдын элин каратты.
Ак үйдүн түшүп алдына.
Абылага саламды
Иниси Карач бала айтты.
Суусунга жутуп бал кымыз,
Бет алды «Көндүк» тарапты.

* * *

Марал кечүү жайыктан,
Кечип Карач жөнөдү.
Шартылдап күчөп чыгууда,
Кыз-Кыялдын өнөрү,
«Черик» кыя жол менен,
Ыкчамдап жүрүп келели.
«Көндүктү» жайлайт эмеспи,
Тобооктун Нооке медери.
«Сасык кайыңдан» жолукту,
Актандай Норус чебери.
Атакем жатат чакырып
Силерде бар го кереги.

* * *

Көк жибектей кулпунат
«Дөдөмөлдүн» талаасы.
Керимсел толкуп көрк берет,
Атырдай таза абасы.
Апапак болгон боз үйлөр,
Талаанын көркү карачы.
Карабоз жылкы бардыгы.
Адамдын жетпейт санаты.
Бул жерди жайлап туруптур,

Тобооктун Боко агасы.
Жылкынын ээси болуптур,
Эң кичүү Токтор баласы.

* * *

Кенжебай, Базар айыл болуп,
Бири «Бобондун» конуп оозуна.
Бири барып жайгашып,
«Чийлүү Коонун» башына.
Бөкө аба айыл кондурган,
«Чамындынын» сазына.
Бардыгын Карач чакырып
Жол тартты минип атына.

* * *

Чакыргандын бардыгы,
Аскалыга келишип.
Улуусуна кичүүсү,
Урматтап салам беришип.
Амандык сурап жай сурап,
Учурашып көрүшүп.
Чөрдөгөйдүн тукуму,
Өркүндөшүп өнүшүп.
Сөз угууга Тобооктун
Сунушуна көнүшүп.

13. АЛП ТОБООКТУН КЕЛГЕН ЭЛГЕ КАЙРЫЛУУСУ

Ботокара жердеген,
Тегебиз Кыпчак элденбиз.
Бабакайнар түп ата,
Ошондон өсүп өнгөнбүз.
Чөрдөгөй андан төрөлгөн,
Жөнүндү билүү ыйык иш.

Чөрдөгөйдүн балдары,
Кара сакал, Сары сакал,
Сары сакалдан Битиян,
Калыталчы эр жалгыз,
Битияндан туулган.
Биз таралдык туугандар,
Такчынын эки баласы
Тагайболот, Турумдан.

* * *

Абабыз Тагайболоттон,
Бөкө, Сарык эки агаң
Турумдан Тобоок, Жалгамыш,
Болобуз балдар бир тууган.

* * *

Кара сакал тукуму,
Маматек менен Койкелди.
Бир эне, бир атадан,
Бул дүйнөгө бир келди.
Маматектин эркеси,
Жалгыз туума Дүйшөмбү.
Курман менен Сакынын
Атасы өткөн Койгелди.

* * *

Бир туугансыңар баарыңар,
Балдар тааныштыраам силерди.
Дүйшөмбүнүн балдары
Тиги:—
Калматай, Борбаш, Назаркул,
Норузбай менен Төлөгүм!
Сакиден: —
Айты, Чомойум,
Чечен туулган Курмандан.
Тиги: —

Мамырай, Жылга бөбөгүм,
Баарыбыз мындай бир кандан,
Баарыбыз өндүк бир дандан.
Бир чынардын бүрүбүз
Жаныбыз бирге туулгандан.

* * *

Бардыгың бүтүн чогулдун,
Бир жумуш үчүн кенешем.
Жалпы журтум биригип,
Бул ишин ката дебесең.
Асыл башка түрдүүчө,
Азап түшөт бир нечен.
Эгерде болсо мага жооп,
Жети айга элден мен безем.

* * *

Жалпы Кыргыз атынан,
Кыргыздын Саяк затынан.
Саяктын Чоро элинен,
Эл атынын көбүнөн.
Кармалып кеткен Кытайга
Жанболоттун жөнүнөн.
Бошотуп бер деп эл келди,
Жардам сурап өзүмөн.
Укканда чындан зээн кейийт,
Билдирген мага сөзүнөн.
Жанболотту Арпадан,
Байлап алып кетиптир.
Эр Тойматты курутуп
Жайлап башын кесиптир.
Бактыгул аттуу баласын,
Туткунга алып кетиптир,
Кармалып алар туткунга.
Жети жылга жетиптир.

Жыл сайын алып зор чыгым,
Зордугу калкка өтүптүр.

* * *

Нечен баалуу мүлктөрдү
Кытай ханга арнаптыр.
Сөзгө келип бел байлап
Эч адам издеп барбаптыр.
Энчиси бирге немедей
Өрүштөн жылкы айдаптыр.
Үстөмдүк кылып кытайлар
Элдин кызын тандаптыр.
Баш көтөртпөй Чоро элин
Жылаандай соруп арбаптыр.

* * *

Башчысыз калып бардыгы
Жетимдей болуп зарлаптыр.
Ушинтип айтып кабарын,
Билгизип мага баянын.
Чородон келген жигиттер,
Калкынын айтты саламын.
Силерге келсе ылайык,
Жанболотту издеп барамын.
Ак Калпак кыргыз даңк үчүн.
Сураймын барып абалын.
Жүйөөгө келсе кытайлар,
Ажыратып алайын.
Тартынбай калкым жооп бер,
Жалпындан күткөн талабым.

* * *

Кара сур өнү багжайып,
Тегерек сакал Жалгамыш.
Опол тоодой көрүнүп,
Алп абам айткан бардык иш.
Сурданып туруп мындай дейт,
Тилге чыгып кайрат күч.

14. ЖАЛГАМЫШТЫН СӨЗҮ

Оолукпа Тобоок тууганым,
Ойдо жок ишти кылбагын.
Көөдөгүм сага жарашпайт,
Кытайды эңсеп турганын.
Сен барсаң кытай береби,
Туткундап алган душманын.
Каласың анда кармалып,
Камалып ичке бушманын.

* * *

Уй түгүнөн көп кытай,
Жалгыз сенден коркобу.
Өлүмгө коёт бел байлап,
Адамдын сендей чоркогу,
Казыктан чечип алгандай,
Ал эмес уйдун торпогу.

* * *

Душмандын тоотпой айлына
Жалгыз киши барчуубу?
Коломолуу кол болбой
Көп элди жеке алчуубу?
Кадырын өтөр кыргызга
Кытайлар билбейт баркыңды.
Оолуга бербе жөнү жок
Ойлонуп кара артыңды.

* * *

Барамын десең батынып,
Кыргызга бүтүн кеңеш сал.
Караан болуп беришсин,
Көп кол жыйып колуна ал,
Айбаты Жолборс сүрдөнгөн.
Баатырларды курап ал,
Жоо жарагын мол камдап,
Анан кийин баштап бар.

15. САРЫКТЫН СӨЗҮ

Менин да эки ооз кебим бар,
Абакем Тобоок баатырсыз.
Күчүңүздөн бөлөкчө,
Сөзүңүздүн эми бар.
Өзүңүздү колдоочу,
Ак калпак кыргыз элиң бар.
Кытайга барчу кабарды,
Билеби башка кыргыздар.
Белгилүү кыргыз хандарга,
Билинди беле бул кабар.

* * *

Чородон киши келди деп,
Озунду ашык белгилеп.
Барамын дейсиң Кытайга,
Түшүнбөйм аба кандай кеп.
Капаланбай сөзүмдү ук
Эгерде болсо сизге эп.

* * *

Жалганын абам айткандай?
Жалгыз кантип барасың,
Жабылса сага көп кытай,
Жаныңды кайдан табасың.
Асманга учуп чыккандай
Мүрүндө барбы канатың.

* * *

Кайлаган Кытай тилдерин,
Билесиңби абаке.
Өмүрүнчө жөө жүрдүн,
Көтөргүдөй өзүңдү.
Тулпар таап кыргыздан
Минесиңби абаке.

Эч кимдин алы жетпеген,
Адамдын алпы жеке эле
Бир өзүнбү абаке.

* * *

Өзүндү жалгыз жиберип,
Кантип чыдап калабыз.
Калкың бүтүн чогулуп,
Сиз менен кошо барабыз.
Жеңип алсаң кытайды,
Женишинди көрөбүз.
Кытайдан кокус жеңилсең.
Өзүң менен өлөбүз.
Жекеме-жеке кармашсаң,
Караан болуп беребиз.
Жалгыз сизди жиберип
Жаталбайбыз мына биз.

* * *

Алптарда болот дечү эле
Ак болоттон калканы.
Ай далысын кубанткан,
Ок өтпөс ак олпогу.
Кыя тартып байланган,
Кара болот кылычы.
Түпөктүү найза өнөргөн,
Баатырдын мындай жумушу.
Душманга барат дечү эле,
Куралдуу баатыр мына ушул.

* * *

Алты ай минсе талбаган,
Тулпары болот дечү эле.
Алты сайлуу ак баран,
Мылтыгы болот дечү эле.
Өзүндөй эрден жайнаган,

Шерлери болот дечү эле.
Мээлегенин сулаткан,
Мергени болот дечү эле.
Жер жайнаган айбаттуу,
Эрлери болот дечү эле.
Жекеге баатыр эр чыкса.
Ураанын айтып колдогон
Элдери болот дечү эле.

* * *

Андайлардын бири жок,
Куралсыздын күчү жок.
Кандай жансыз абаке,
Коркуу менен иши жок.
Жалаң эле жоо жалгыз,
Барам дейсиң көөнү ток.
Жалгыз барба абаке,
Барсаңыз аман келүү жок.

16. НОРУЗБАЙДЫН СӨЗҮ

Туугандык кеңеш, кеп сурап,
Абакем бизге кайрылып.
Өзүңө кеңеш берүүдөн.
Тартынып турам айбыгып.
Барышына Кытайга
Мен дагы турам кайгырып.

* * *

Жүрөбүз аба баарыбыз,
Өзүңдү медеп бел кылып.
Кытай, калмак бардыгын,
Жүрөсүз тегиз эл кылып.
Жашайбыз Тогуз-Тородо,
Кыпчактан келген аз урук.

Кытайга кетип келбесен,
Карантүн болор биздин иш.

* * *

Атыңыз бүтүн белгилүү,
Кыргыз, кыпчак калкыңа.
Абаке Тобоок кадырың,
Биз эмес өтөт жалпыга.
Түшүнүп качан көргөнсүң,
Кытайдын ички шартына.
Кармашсаң алың жете алат,
Өзүңдөй канча алпына.

* * *

Кыдырып кыргыз жергесин,
Көрдүңүз эчен элинди.
Тааныдыңыз абаке,
Эл башкарган бегинди.
Ажыратып келесиз.
Башкадан талаш чегинди.
Сиз туулгандан бер жакка,
Баса элек душман жеринди.
Кенендик кылам деп жүрүп,
Абаке,
Сындырып алба белинди.

* * *

Баатыр Тобоок атанып,
Нечендин бастың чатагын.
Кыргыз эл сыйлап өзүңдү,
Кыйлага кетти атагын.
Көнүлдү бурат тынчтыпай,
Кытайга баруу сапарың.
Жалгыз барам дегенге,
Көнүлүм тынбай капамын.

* * *

Сапарынды эл билсин,
Ууруга барчу сен эмес.
Байкабай бара бергендей,
Биз менен Кытай эл эмес.
Кокустан алса туткунга,
Ажыратып алуучу,
Артындан издеп баруучу,
Кыргыздын алпы көп эмес.
Тим эле Кытай барам деп,
Куткарып туткун алам деп,
Айтканың аба кеп эмес.

* * *

Кытайга баруу жөнүндө
Кыргыздын билсин бардыгы.
Абаке сизге кам көрсүн,
Калкыңдын бийлик хандыгы.
Белгилүү болсун кыргызга,
Кытайга баруу жардыгы.
Артындан издер эл болсун.
Анан кийин барсаңыз,
Эч кимдин болбойт тардыгы.

* * *

Топусун башка калтырып,
Көк сүлөөсүн бөрктү алып.
Мандашын жазбай тыкыйып,
Айланага көз салып.
Ой басып Бөкө олтурат,
Айтылган сөздү эске алып.
Барба деп кесе айтууну,
Көңүлгө албай анчалык.
Менин оюм мындай дейт,
Буудай жүзү жапжарык.

17. БӨКӨНУН СӨЗҮ

Келечек ишти кенешип,
Баарыбыз чогуу турабыз.
Баалуу кеңеш кошолу,
Туугандарым буга биз.
Бир адам үчүн жеке эмес,
Кыргыз элге ыйык иш.
Терең акыл ойлонуп,
Ой пикирди туура түз.
Эзелтен баатыр өстүргөн,
Ак калпак кыргыз журтубуз.

* * *

Кыргыздын Манас баатыры,
Дүйнөгө данкы таралган.
«Алтайга» чейин тентиген,
Кыргызын жыйнап ала турган.
Жазыксыз калктын кунун кууп,
Кытайга кыргын сала алган,
Эл баккан кыраан баатырдын,
Өлбөстөй аты жаралган.

* * *

Семетей, Сейтек, Алмасбек,
Жаралган Манас канынан.
Курманбек, Сейитбектерди,
Билебиз жалпы абыдан.
Эр Төштүк, Жаныш, Байышты,
Башка улут бүтүн тааныган.
Кечээ эле өткөн Табылды,
Калмактан жерин бошотуп,
Аны да кызыр даарыган.
Кыздардан дагы шер чыгып,
Кыз Сайкал, Жаңыл Мырзанын
Эрдиги сонун баарынан.

Ошонун баары эл үчүн,
Кечишкен кашык канынан.
Баатырдын күчү элдики,
Тобоогум барса Кытайга
Колдойлу бардык жагынан.

* * *

Кыргыздын коргоп намысын,
Барууна каршы эмесмин.
Көз жашын тыйып элиндин,
Багууга каршы эмесмин.
Туткунду аман бошотуп,
Алууна каршы эмесмин.
Кандайча ага баруунун,
Жолдорун кандай кеңештин.
Толуктап билип алдыңбы,
Кармашта болгон себептин.
Өзүңдүн кандай пикирин.
Түшүнтүп бере элексин.

* * *

Арстанбаптан жети жыл
Арабча окуп сен өстүн.
Белгилүү кыргыз алпысың,
Бир өзүңдү таянган.
Бүрдүү чынар терексиң.
Эл кеңешин эсине ал,
Сапарыңа Тобоогум,
Эч качан каршы эмесмин.

18. ТОБООКТУН ОЮНУН ЖЫЙЫНТЫГЫ

Жазыла түшүп жарк этип,
Жардай болгон кабагы.
Чолпон сымак балбылдап,
Өрттү көздүн чанагы.

Кубангандан өзгөрдү,
Баатырыңдын абалы.
Топтолгон ички пикириң,
Айтууну Тобоок самады.

* * *

– Айланайын туугандар,
Түшүнүп иштин жөндөрүн.
Өзүмдү койду кубантып,
Ар түрдүү акыл бергениң.
Өлүмдөн кооп санабай,
Басамын кытай жерлерин,
Коломолуу кол жыйнап,
Тандабайм элдин мергенин.
Кытайга кошо баргын деп,
Кыйнабайм кыргыз эрлерин.
Мындай иштин неченин.
Жайчылык менен жөндөдүм,
Сөз менен жеңип далайды,
Туулгандан бери көнгөмүн.

* * *

Ак калпак кыргыз атынан,
Элчи болуп барамын.
Кытайдын тилин билемин,
Эмнеге тилмеч аламын.
Кытай ханга айтамын,
Кыргыздын ыйык саламын.
Элчиликке кел деймин,
Жанболотту бер деймин,
Аткарсаң кыргыз талабын.

* * *

Эзелтен элчи адамдын,
Эч душман жолун тозбогон.
Талапты койсо орундап,

Кытай хан менен дос болом.
Эки элде тынчтык болсо дейм,
Токтолуп кандуу козголоң,
Элчилер дайым аткарган,
Жүйөөлөргө токтолом.
Сыр алышып сырдашсак,
Кубаныч менен коштолом.

* * *

Элчинин шартын билбесе,
Эсирип кытай жиндесе,
Кордуктаймын деп ойлоп,
Көзүнө мени илбесе.
Элчи да болсом башына,
Кыйындык түшөр бир нече.

* * *

Амал жок согуш жасаймын,
Жаздыгым ала жатамын.
Хан тагынын үстүнөн,
Умачтай көзүң ачамын.
Чымчыктай башын жуламын,
Кол салса көбүн кырамын.
Отуз күн, отуз түн бою,
Чарчабай уруш кыламын,
Кытайлар колун жыйганча.
Жолумду тосуп бууганча,
Кыргызга жетип тынамын.

* * *

Күн мурун алар камынса,
Таалайга кырсык жазылса.
Топурак буйруп, туз насип.
Кытайда көрүм казылса,
Жети айдан ашык жок болсом.

Душмандан көзүм жумулуп,
Бул дүйнө менен кош болом.
Ошондон кийин издесин
Кунумду кууп жоктогон.

19. АЛП ТОБОУККО АРТЫКТЫН ЭКИНЧИ КЕЛИШИ

Тоо башынан сары жылдыз,
Таң белгисин бергенде.
Кең өрөөндүн ичинен,
Таңкы жел жетип келгенде,
Жумурткадай көп айыл,
Таттуу уйкуда жатканда,
Эрте туруп алп Тобоок,
Дайым барып жуунуучу.
Көлмөсүнө басканда,
Таң жарчысы боз торгой,
Таңшып сайрайт асманда.

* * *

Жийде менен кайыңдын,
Жыпар жыты буркурайт.
Эртең менен козу-улак,
Мелдешкенсип чуркурайт.
Тоо боорунан жылкычы,
Жылкы айдап ышкырат.
Оюн салып желеде,
Тентек кулун бышкырат.
Көзүн ачпай бөбөктөр,
Уктап жатат ныксырап.

* * *

Асман тиреп көк зоолор,
Мелтирейт да сумсаят.

Зоо башынан айланып,
Бүркүт шаңшып үн салат.
Карагай, арча дүпүйүп,
Шилби, кайың кумсарат.
Тоонун суусу күпүлдөп,
Толкунданат күү чалат
Эрте тийип күн нуру
Магдырашат чар тарап.

* * *

Төө чапанын жамынып,
Дөбөгө келип олтуруп,
Көз жүгүртүп карады,
Айланага бет буруп.
Эзелтен бери көнүмүш
Таңга маалкы бул туруш.
Караанга толгон эмедей.
Төмөнкү жайык бурулуш.
Таң калтырды баатырды.
Таанылбаган көрүнүш.

* * *

Көк жайыкта жайылган,
Биздин элдин малы эмес
Кайсы жактан келди экен
Көчүп конгон айыл эмес.
Аяк, башы серпендеп,
Аттуулары бар экен,
Бери карай суурулду,
Кайдан келген жан экен.

* * *

Таң калып карап турганда,
Желбеген жорго минишкен.
Ак калпак башка кийишкен,
Коштоого тоодой ат алып,

Келатат бир топ жигиттер.
Кечикпей жетип келишти,
Бардыгы салам беришти.
Аттан түшө калышып,
Кол кармашып көрүштү.
Эңсеп келген баатырга,
Айылынан кезикти.

* * *

– Кечээ,
Орто-Сырттан чыкканын,
Эңсешип эли күткөнүн.
Абакем качан келет деп,
Жол карашып бүткөнүн.
Баатырга Артык баяндайт,
Топтолгон калктын күчтөрүн.
Бир баштан санап айтууда
Бүткөргөн ар кыл иштерин.

* * *

Абаке сизге биз келдик
Айтылган күндү эсептеп.
Ар дайым минип жүрсүн деп,
Тоо-тору атты жетектеп.
Жактырды муну сынчылар,
Тулпардан күчү өтөт деп
Канчалык минсең арыбайт,
Качканды кууса жетет деп.

* * *

Эп болсо аба жүрүнүз,
Тоо-тору атты миниңиз.
Жети жылдан бер жакка,
Кетиптир кубат сүрүбүз.
Өзүң баштап барбасаң
Кытайга барчу кимибиз.

Көп кол жыйдык кенешип,
Күч кайратын билиңиз.
Караан болуп берели,
Жалпыбызды сүрүнүз.

* * *

«Саяк менен Чоролор»
Он беш миндеп кол жыйды.
«Сарбагыш», «Бугу» уругу,
Он миң колго сөз берди.
«Солто» менен «Тынайлар»,
Беш миң колду эп көрдү.
«Адигине», «Тагайлар»
Дагы беш миң камдашып,
Кытайларды жек көрдү.
Кыргыздын билермандары,
Отуз беш миң кол менен.
Барууну аба чектеди.
Бардыгы толук барчуудан
Өтсө эгер сизге кептери.

* * *

– Туура үч күн жол жүрүп,
Арыптыр минген атыңар.
Кытайга баруу иши үчүн,
Катыптыр бөөдө башыңар.
Бул ишти чогуу көрөрбүз,
Эки күн мында жатыңар.
Ат өргүтүп эс алып,
Чаалыкканды жазыңар
Бабабыз Манас колдосо
Бактыңар быйыл ачылар.

* * *

– Конокко койлор союлуп,
Меймандар чайга тоюнуп.

Ууз кымызга канышып,
Чаалыккандык жоюлуп.
Сергишти келген жолоочу,
Чиренип буттар чоюлуп.
Кызыр эмди тай союуп,
Айылын бүтүн чакырып.
Кытайга жөнөө сапары,
Бардыгына айтылып,
Жөнөмөк болду алп Абам
Эл журтун мында калтырып.

* * *

Минсин деп тартаг жигиттер
Тоо-тору атты экөөлөп, —
Убара болбо балдар дейт.
Бул атың кайдан көтөрөт.
Атыңар аман соосунда
Кеткин дейт алып жетелеп.
Болушбайт алар кыйылып,
Жөн эле айткан эмедей.
Минип көр, аба, минип көр
Эң күчтүү тулпар ченебей.
Көтөрөт сизди, көтөрөт,
Денизге сүзгөн кемедей.
Байкабапсыз абаке
Көп жөө жүрүп элебей.

* * *

— Ата балдар болбодун,
Ишенбей баарың оңбодун.
Тоо-Торуну туура тарт,
Баары бир муну сомдодун.
Туулгандан бер жакка,
Эч нерсе минип койбодум.
Көтөрбөйт мени эч бир күч.
Бул чобурунду сойгонун.

* * *

Мингизүүгө баатырды,
Тоо-Тору туура тартылды.
Абакемдин зор колу,
Ыйык жалга артылды.
Тебет десе үзөнгү,
Буттун учу батпады.
Тай үйрөткөн эмедей,
Тоо-Торуга аттады.
Төрт буту менен чөгөлөп,
Төөдөн бетер жатканы.
Том-томуна кыйрады,
Кырарканын саптары.
Кабыргалар кычырап,
Кыйрап калды капталы.

20. АЛП ТОБООКТУН НАРЫН ДАРЫЯСЫНАН ӨТҮШҮ

Кайткыла, балдар, калкына,
Аттуусуң кеткин алдыга.
Жөө күлүктөй кубалап,
Мен түшөмүн артыңа.
Менден салам айткыла,
Мурун барсаң жалпыга.

* * *

Ат менен жүрүп бардыгын,
Артымдан жетпей калбагын.
Ат жүрүшүн аябай,
Тез жүрүүгө чамдагын.
Жаралгандан бер жакка,
Жөө жүрүштөн талбадым.
Тубаса жүргөн жөөчүлүк,
Мингичти ойго албадым.

Жөө жүрүү албайт кубатты.
Туулгандан көнүп калгамын.
Тай сүлөөсүн териден,
Экөө чыккан тебетей.
Аны кийди башына.
Эки бутун булгаары,
Өтүк тиккен өзүнө,
Муну кийди бутуна.
Он алты теке териден,
Жасап берген кандагай,
Толук кийди батыра.
Тогуз төөнүн жүнүнөн
Ийрип соккон пьязы,
Төө чапанын кийинип,
Айтылуу чоң кисени,
Курчанып абам алганда,
Тоодой болуп көрүнүп.
Колго алып сырдуу таягын.
Эл журту менен коштошуп,
Айлынан чыкты бөлүнүп.

* * *

Аттуулар шаттуу келишти,
«Кубат-Булак» атанган.
«Карагоо» белдин алдында,
Баатырды тозгон күтүнүп.
Бардык камын бүтүрүп
Жылкычынын айлына.
Аттарын коё беришип,
Катуу жүрүп келатып,
Чаалыгып калган бардыгы.

* * *

Аңгыча баатыр данкайып,
Бүгүлбөй басып кайкайып.
Нымыгып чеке тердебейт,

Тамылжып бети балкайып.
Жалагай ооздон күрөктөй,
Көрүнүп тиши кашкайып,
Оңкогой мурун саз оңго
Сүр берет мурут калкайып.
Баатырга коргон камылга,
Жакындап келди айылга,
Бардыгы тозду жабылып.
Күтүнүү толук жайында.
Аялдар үйдөн шыкаалайт,
Көрүнүү ага айында.
Жигиттер салам айтышып,
Колдору жетпейт шадыга.
Көк майсан гүлдүү көк конуш,
Көрк берет мээрим жазына.
Чогулушуп олтурду,
Булактын жайык сазына.

* * *

Алты саба мелтилдеп,
Кымыздар турду тизилип.
Чоң аякка толтура,
Сунушат жигит ийилип.
Ууз кымызга канышат,
Колмо-кол жутуп шимирип.
Арналган ага тай эти,
Бышыптыр толук шылынып.
Түштөнүп андан жөнөдү
Жылуу суу колго куюлуп.

* * *

Атчандар жөнөп барышып,
Кечүүнүн жолун чалышып.
Кокустан Нарын киргин суу
Кетчүүдөй коркот агызып.
Дайрадан кантип өтөт деп,

Белгисиз ойдо калышып,
Күнгүрөйт күчөйт чоң дайра
Жар кулап, терек, тал учуп.

* * *

Куландай семиз ат минген,
Жигиттер эмес суу билген.
Кечүүнүн нугун билгизбей,
Карарып Нары чоң кирген.
Өтө албай кайра кетет го,
Тобоогун дайым жөө жүргөн.
Деп алар жээктен алышып,
Кайгысын толук билдирген.

* * *

– Жылкычыдан жан калбай,
Бардыгы келет шашылып,
Алп Тобоокту узатып,
«Карагоону» ашырып,
Бүтүн жеди бир тайды.
Калганбы баатыр ачыгып.
Алты саба кымыз түгөттү,
Курсагы чыкпайт жазылып.
Дүпүлдөп жерден үн чыгат,
Баскан жери казылып.
Кол салган душман оңбойт го,
Бербесе эгер баш ийип.

* * *

Аркасынан акмалап,
Кечүүгө чейин баралы,
Тирилип Манас келгенби,
Опол тоодой карааны.
Боюнан такыр көрүнбөйт,
Таяктан башка жарагы.

Түптүү кытай элине,
Капырай, Таяк менен барабы.

* * *

Дүнгүрөгөн дайраны,
Жөө эле барып кечеби.
Сууда өскөн балыктай
Чабак уруп өтөбү.
Карт дайрадан мерт болгон,
Жөө эмес,
Аттуулардын нечени.
Бул баатырдын ажалы,
Жөө кечсе Нарын суудан жетеби.

* * *

Көзүбүз менен көрөлү,
Дайрадан кантип өткөнүн.
Өтө албаса өзүнчө,
Көрөлү сууга чөккөнүн.
Аныктап тыңшап угалы,
Айткан керез кептерин.

* * *

– Эңкейип белден караса,
Акталаа жатат тунарып,
«Какырдын» «Кызыл» токоюн,
Калыптыр бүтүн суу алып.
Чоң Нарындын өстөнү,
Ак чопо болгон мунарык.
Туш-туштан куйган туура суу,
Кең дайрага уланып,
Суу жээгинде токойлор,
Агып жатат куланып.
Куланган жардык боз топо
Киргин сууга чыланып.

* * *

Кайрылып баатыр караса,
«Көлмөнүн» көрөт тоолорун.
«Соң-Көлгө» ашып түшүүчү,
«Боз-Айгырдын» жолдорун.
Анын бир жак жагынан,
Көрдү эле Тобоок «коргонун».

* * *

Акчаңгыл болгон жайыктан,
Тааныды «Куртка» бойлорун,
Көз чаптырып карады.
«Ала-Мышык» тоолорун,
Эсине баатыр түшүрөт.
Мүйүздүү бугу байбиче,
Ошол жерде болгонун.

* * *

Көзүнөн өтөт чубалып,
Аралап баарын коргону,
Бир нече күндөп жумалап,
Аң уулап андан келгени.
Алп Кошойго түшүндө,
Учурап салам бергени.
Манас хандын Кумайык,
Артынан ээрчип желгени.
Суу энеси Суксурдан,
Суу мүрөгү онгону.
Баба дыйкан батмандан,
Берекенин келгени.

* * *

Ордунан туруп акырын,
Кечүүгө келди баатырын,
Кечүүдөн тоскон жигиттер,
Табалбай турат акылын.

Сынап турат алардын,
Курчу менен жашыгын.

* * *

– Турупсунар токтолуп,
Өзүмдү күтүп топтолуп.
Күнгүрөнгөн карт Нарын,
Кириптир катуу оштонуп.
Кечүүнүн угу бул болсо,
Өткүлө турба козголуп.

* * *

– Абаке кандай кылабыз,
Айлабыз кетип турабыз.
Кечүүбүз калган өзгөрүп.
Жар кылып кирген суу алып
Суу бойлоп кечүү чыгалы,
Кандай дейсиз буга сиз.

* * *

Кечүүнү чалып таппасак,
Кантебиз сиздей абаны,
Бул суудан кантип өтөбүз.
Дайранын жаман карааны,
Өтө албай мындан биз калсак,
Аткарылбай калат бейм,
Калкымдын үмүт талабы.

* * *

Күкүктөп катуу кирген суу,
Жолунду тозду бел болуп,
Айла таап бул суудан,
Кечирет кимдер дем болуп.
Кечүүнү аба кеччү элек,
Суу кечкен нечен эл болуп,
Күнгүрөйт сүйлөйт кандуу суу,

Турабыз минтип дел болуп.
Кечүүнү баштап кече албай,
Уят болдук биз сизге,
Жер менен жексен тең болуп.

* * *

Бардыгың түшүп атыңдан,
Айкана току тердигин.
Басмайылын бекем тарт,
Копшудасын желдигин.
Кийминдин оорун бөктөргүн,
Билинет азыр эрдигиң.
Боюна топтоп күчүңдү,
Тамашаны көргүнүң.
Суу сүрүнөн адашкан,
Акылыңды бөлгүнүң.

* * *

– Топон суу каптап келгенсип,
Обу жок сөздү сүйлөбө.
Түбү жок деңиз бул эмес,
Өтүүдөн коркуп сүрдөбө,
Өткөрүп суудан коёбу,
Ооз көптүргөн кур жеме.

* * *

Бул жерден эмес Нарынды,
Тетиги –
«Кызыл-Кырдын» чатында,
«Марал-Кечүү» жайыктын,
Кылым ойдо башында.
Өйүз жагы «Беш-Колдо»
«Кызыл-Аңдын» тушунда,
Бир маралдын бүт этин,
Көтөрүп келип ушунда.

Өтүп кеткен жерим бар,
Учурабай кысымга.

* * *

Туура суунун бардыгы,
Чогулган жерге келгемин.
Апашпак болуп бул дайра,
Кайнаган жерге келгемин.
Ортосунда дайранын,
Төбөсү чыккан кара таш,
Так ошону көргөмүн.
Чочубастан сүрдөбөй,
Чокусун басып ал таштын,
Аттап өтө бергемин.

* * *

Бул жерде жок турбайбы,
Ал өңдөнгөн аттамак.
Коркпогула жигиттер,
Абакөң баштап жол табат.
Жансыз суудан коркобу,
Силердей жалын азамат.
Өтүгүн чечип этегин,
Белине бекем кыстарып.
Бейлебей коюу каталык,
Сууга да керек усталык.
Төрт айрыктан тепчийли,
Суу жолу калсын кыскарып.
Бир-биринди жетеке ал,
Шыкалышпай кысталып.

* * *

Кандагай шымдын багалек,
Тизеден өйдө түрүнүп.
Биринчи аттын чылбыры,
Белгилүү курга илинип.

Абакем сууну жиресе,
Как жарылат тилинип.
Коштогон аттар кээ жерде,
Балыктай сүзөт түйүлүп.
Аман-эсен өтүштү,
Аркы өйүзгө сүрүлүп.
«Орто-Сыртка» жөнөдү,
Чечинген кийимин кийинип.

21. АЛП ТОБОУКТУ ТОСУУ, СЫРДАШУУ, КЫТАЙГА УЗАТУУ

Эки жума убакыт,
Эки жылдай көрүнүп.
«Орто-Сырттын» тоосуна,
Тозуучулар бөлүнүп.
«Карагоо» ашуу белине,
Мээримдери төгүлүп,
Качан келер экен деп,
Ой-санаага чөмүлүп.
Тигинде келет деп айтып,
Кээ бирлер жалган желигип.
Жол тозгондун бардыгы,
Көз ирмебейт берилип.

* * *

Бир айтат көрдүм караанын,
Белгилүү Тобоок абамдын,
Баатыр экен, алп экен,
Байкадым көрүп караанын.
Бардыгыңдан мен мурун,
Бабамды тозуп аламын.
Баарыңдан озуп абама,
Биринчи айткан саламым,

* * *

Турнабай менен тиктешип,
Жолдордун барын издешип.
Бир-биринен сурашып,
Көрдүнүзбү сиз дешип.
Капырай келбей калган го,
Көрүнөт эле түз дешип.
Эгерде келсе алп Абам,
Таанышсак экен жүздөшүп.

* * *

Бир маалда карап турушса,
«Күл-Дөбө» ченден Дөө келет.
Чынардай болуп дүпүйүп,
Бир караан чыгып жөө келет.
Ошону көрүп кыр кырдан,
Алдынан тозуп эл келет.
Керимсел жүрүп жайкы күн,
Теребел шаңга термелет.
Атасын көргөн баладай,
Көпчүлүк тозгон өңдөнөт.
Туш-туштан салам беришет,
Сунулуп колдор дембелеп.

* * *

Ошентип тосуп калышты,
Айылга баштап барышты.
Кыргыздын мыкты уулдары,
Урматтап сыйга алышты.
Ызааттап айткан саламга,
Токтолбой алды аликти.

* * *

«Орто-Сырт» кенен жер экен,
Жайнаган гүлү көп экен.
Жердеген окшойт эзелтен,

Кутмандуу кыргыз берекем.
Белгилүү кыргыз уулдары,
Бүт чогулган кези экен.
Элүү үй катар тигилген,
Көркүнө чыгып кер өзөн.

* * *

Аягы «Талас» башы Чүй,
Келбеттүү «Ысык-Көлүнөн».
Арстанбап, Анжиан,
Баарынан келген кенешке,
Кыргыз-кыпчак элинен.
Бел байлап элдик иш үчүн,
Намысын жокко жериген.
Жыйырма беш кокту жүз баш үй,
Орун алып төрүнөн,
Ар кандай сунуш кеп укту,
Келгендердин көбүнөн.

* * *

Ала-Тоолуу элимден,
Артыкча туулган алпыбыз.
Абийрин ойлоп элиндин,
Алдына келдик жалпыбыз.
Ар качан намыс бербеген,
Атадан калган наркыбыз.
Асылып бизге Кытайлар,
Кетип турат баркыбыз.
Тынч жаткан элди тим койбой,
Бузулду элдик шартыбыз.
Жүйөөсүз ишке доо коюп,
Сапырды аба күлүндү.
Байлап кеткен болуучу,
Жанболот баатыр ининди.
Жети жыл болду бошотпойт,
Дагы эле көрдүк бу күндү.

* * *

Эгерде кабыл алсаңыз,
Эл сөзүнө кансаңыз.
Отуз беш, кырк миң кол менен,
Кытайга баштап барсаңыз.
Эки бирдей эр жатат,
Бошотуп кайра кайтсаңыз.
Бардыгыбыз даярбыз,
Оюнузду айтсаңыз.
– Топтолуп макул көрсөнөр,
Тобокел барып көрөйүн.
Намысы үчүн кыргыздын,
Ажалым жетсе өлөйүн.
Аман кайтсам Кытайдан,
Алып келген мөрөйүм.
Таргынат белем туугандар,
Калкыма тийсе керегим.

* * *

Коломолуу кол алып
Эки элге түйшүк салбайын.
Жүйөө менен Кытайды,
Жеңүүнүн жолун тандайын.
Элчиси болуп Кыргыздын,
Элдик шартты кармайын.
Эч кимди албай мен барып,
Көрөйүн иштин кандайын.

* * *

Көп кол топтоп элимден,
Тынчтыгыңды бузбайын.
Сүйлөшөмүн ханына,
Жүйөө менен иш жайын.
Жер жайнаган кол менен
Күч көрсөтүп утпайын.

* * *

Кытайча тилди сүйлөймүн,
Кыянат ишке кирбеймин.
Түз барып Кытай ханына,
Түшүндүрүп үндөйүн.
Тилиме эгер кирбесе,
Тартынбай мен да жиндеймин.
Андан кийин эп болсо,
Кыраандар сени жүр деймин.
Өзүмдү жеке коё бер,
Бардыгың үчүн бирдеймин.

* * *

Ак үйдүн капшыт жагынан,
Арман үн чыгат абыдан.
Тыштан кирбей мындай дейт,
Татаал иштин айынан.
Жанболоттун Алмасы,
Сөз салат алпка жаңыдан.

* * *

— Айланайын абаке,
Иниңди издеп барасыз.
Ишинер эгер оң болсо,
Түп Бээжинден табасыз.
Басаар жерлер эң алыс,
Көп азапка калаарсыз.
Жанболот издеп Кытайга,
Алп абам барар деп жүрдүм.
Бактыгул аттуу уулунуз,
Кыялын ойлоп көп күйдүм.
Так эле он бир жашында,
Кыйноосун тартты шор күндүн,

* * *

Абама керек болоор деп,
Алты айлык азык камдадым.
Алты капка гүл азык,
Алп аба сизге арнадым.
Кереги жолдо тийбесин,
Бир капчыкка толтура
Ак жамбыдан салгамын.
Ушуларды алыңыз,
Канжыгага чалыңыз.

* * *

Кытайлар менен Сарттардын,
«Туткуйда» болгон урушу.
Жанболот Калыс болду эле,
Алардын бүтпөй жумушу,
Элдештирип кетирген,
Аягы болгон чыр ушу.
Кытайлык мөөр басылган
Бир кагаз жүрөт алыңыз
Чөнтөккө сала барыңыз.

* * *

Абаке сизге арнагам,
Тапшыра турган мүлкүм бар.
«Арпанын» башы «Кашка-Суу»
«Кара-Үңкүрдөн» табылган.
Эки кулач курчум бар,
Ошону аба байланып,
Ошону аба белге чал.

* * *

Муштумдай элүү огу бар
Ак Чагыр деген баран бар.
Милтеси бир кез түтөтмө,
Эки пуд кара дары бар.

Айдалыга асынып,
Абаке муну алып ал.
Алыста жалгыз жүргөндө,
Пайдасы анын табылар.

* * *

Кытайга жөнөп жатасыз
Ачылсын аба жолуңуз.
Ушуларды алыңыз
Кооптонгон биздин оюбуз.
Келин да болсом балаңмын
Аба кабыл алып коюңуз.

* * *

Ала-Тоолуу кыргыздын,
Ар жеринен келгендер.
Алп Тобооктун ойлорун,
Ажыратып билгендер.
Биринчи жолу көрүшүп,
Таң калышып жүргөндөр.
Оюндагы сунушун
Каршы болбой сүйгөндөр.
Аман келер бекен деп,
Жанболотко күйгөндөр.
Ыраазы болду Тобоокко
Коштошуп жалпы келген эл.

* * *

Туз болсун аба сапарын,
Жолунду душман буубасын.
Каршылашып жоо чыкса,
Катарынан кыйрасын,
Көргөндөр сизден сүрдөсүн
Көрсөтүп сыйлуу урматын.
Дениң соо болсо абаке,
Миңдерге татыйт бир башын.

Эч кимдин кетпейт көөнүнөн,
Эл үчүн кылган кызматың.

* * *

Жолуңуз шыдыр түз болсун,
Күчүнө кубат күч толсун.
Душманыңдын жүрөгү,
Жайдын күнү кыш болсун.
Арбагың өссүн абалап,
Алдыңды тозгон мыш болсун.
Чуркурап бата беришти,
Сапарың ачык кут болсун.
Коштошуп жалпы эл менен,
Зордугу тоодой көрүнүп.
Кээ бирлердин көзүнөн,
Кубаныч жашы төгүлүп,
Аман тур калкым деп айтып,
Айылдан чыкты бөлүнүп.
Кытайды карай бет алды,
Орчундуу милдет берилип.

22. АЛП ТОБОУКТУН САЗАН ВИЙДИН ҮЙҮНДӨ БОЛУШУ

«Ат-Башыны» калтырып,
«Чеч-Дөбөдө» баратат.
Бетегеси буралган,
Көк дөбөдө баратат.
Таң калтырып көргөндү,
Эрксизден каратат.
Кадамдарын жай шилтеп,
Камырабайт Тобоок алп.

* * *

«Каман-Суу» менен «Көк-Күмбөз»
«Черик» эли жердеген

Тобооктун атын угуучу,
Бет келишип көрбөгөн.
Жылкылар эркин жайылып,
Кой-эчкилер төлдөгөн.
Жабагылар чыңырат,
Байлап койгон кермеден.

* * *

«Чериктердин» Сазан бий,
Жылкы койлуу бай экен.
Алты короо койунда,
Он эки малай бар экен.
Эки жүздөй жылкыны,
Күтүп турган чак экен.
Сасык айран, көк курут,
Өтө сараң ал экен.

* * *

Чоң жолдун колтук жагына,
Бурулду Тобоок айылга.
Жата конок болом деп,
Жанга көрүп камылга.
Айылдан алыс обочо,
Апаптак болгон чоң боз үй.
Ошонун келди жанына,
Арсылдап иттер үргөндө,
Ээлери чыкты жабыла.

* * *

Эшиктен алпты көргөндөр,
Энтендеп салам беришип,
Айыл-ападан жан калбай,
Бүт жыйылып келишип.
Сазан бий көйнөк дамбалчан,
Жылаңайлак кийип кепичти.
Ал дагы чыкты көрүшүп.

* * *

Эшикти бийик ачкыла,
Көлдөлөң төргө жазгыла.
Алп Тобоок аба турбайбы,
Баскыла эрте баскыла.
Каркылдап минтип
Сазан бий,
Катындарын шаштыра.

* * *

Сазан бийиң ошондо,
Төрт катындуу болуучу.
Бардыгы тең төрөбөй,
Куу шыйрак атка конуучу.
Бир-бирине баш ийбей,
Ыркырашып туруучу.
Жини келип Сазан бий,
Карсылдатып уруучу.
Көзү башы көгөрүп,
Алардын бүтчү жумушу.

* * *

Алп Тобоок батпай эшиктен,
Бозого башын чыгарып.
Ошондо дагы ичине,
Араң батты кыйналып.
Жасалгасы эң сонун,
Каналган чийлер чырмалып,
Кереге ууктун бардыгы,
Койгон экен сырдалып,
Үйүңүз кенен экен деп,
Баш чайкап коёт шумданып.

* * *

Эшикти жаңсап чакырды,
Байбичесин акырын.

Кантип тоёт байбиче,
Тоодой болгон капырың.
Бир бодону жейт дечү,
Тапкының катын акылын.
Бир кара чыгым болот ко,
Ошону ойлоп жашыдым.

* * *

Болбосо салгын байбиче,
Болгон сүрдүн бардыгын.
Сүр түгөнүп жок калар,
Болбосо сенин тардыгын.
Тойгузуунун милдетин,
Байбичем өзүң алгының.

* * *

— Кайгырбаңыз бийибиз,
Тойгузабыз муну биз.
Сүр этке тойбойт мунуңуз.
Жок калат анда сүрүбүз.
Сарамжалдын бардыгын,
Бийим байкап билиңиз.
Тойгузуу үчүн мен көргөн
Камылгага кириңиз.

* * *

Каттама-жупка жасайын,
Алпыңыз кенен тойгондой.
Торпок карын сары май,
Эритип кошом айранга.
Балбыратып жеп алат,
Бордоку бодо сойгондой.
Кембагал белек караңыз,
Тойгузбай муну койгондой.

* * *

Коноктун камы көрүлүп,
Байбиче сыры өнүгүп.
Эшиктен кирди Сазан бий,
Текеберлүү керилип.
Тойгузсам муну болду деп,
Өз ою туура көрүнүп.
Турунуз чайды ичкин деп,
Камдалган оокат келинип.

* * *

Кол чайкатып койгула,
Тазалык болот мунубуз.
Эт ордуна алп аба
Баалай муну билиңиз.
Билесиз го жаз күнүн
Түгөнүптүр сүрүбүз.
Арыктык экен бул учур
Абайлап байкап көрүнүз.

* * *

Обу жок кырма чоң кара
Казандан да зор чара.
Боор көпмө болуп келинди,
Сары май кошкон жупкага.
Сазан бий кошо келген жок
Тартылды жеке ал ага.
Көтөртүп келди колдошуп,
Жыйырма жаш эки балага.

* * *

Алдыга койгон тамакты,
Алп аба жакшы жеп жатты.
Аз убактын ичинде,
Чаранын ичин кургатты.
Баш көтөрүп ошондо,

Сазан бийге үн катты.
Табакташпай Сазан бий,
Турбадын, жылып ордундан.
Камыр да болсо жипкирбей,
Даам ооз тийгин колумдан.
Кымыз эмес мунунуз.
Сыр аякка куюлган,
Ачып кой бийим оозунду,
Май куйрук болсун сугунган.

* * *

Сазанга айтып мындай кеп,
Табактын түбүн сугунтуп,
Кереге сакал немени.
Сакалы ылдый куюлтуп.
Каптады минтип алп Тобоок,
Жүйөөлү сөзүн чубуртуп.

* * *

Курсагым ачып аш издеп,
Келген жокмун үйүнө
Өзүңдүн кардың тойдубу
Аталаңдын түбүнө?
Мейман дос кыргыз элинин
Салтын буздун эмине.
Эки жүз жылкы үч миң кой,
Кошо кирбейт көрүнө.
Капалансан, капалан,
Күйдүрүп айткан сөзүмө

* * *

Чык татырбас адам деп,
Угулчу эле атагы,
Тырмагыңды жаланып,
Турушуна капамын.
Жылт этпейт эттин майына,

Күшкүчтөй камыр сакалын
Дарысы беле сараңдык,
Эбаккы өлгөн атаңдын.
Сазан бий куру чиренбей,
Кишидей болуп жашагын.

* * *

Кыргыздын ойлоп намысын,
Кытайга бара жатамын.
Кылдаттык менен бүтсөм деп,
Кыргыз Кытай чатагын.
Кыйрынан элдин бөлүнүп
Кытайдын жерин басамын.
Эл милдетин аткарып,
Келүү үчүн шашамын.
Сыйласаң сыйды көрөсүн,
Эске алсаң кыргыз макалын,
Жыйганың калар ар жерде,
Жетсе эгер келсе катарын.

* * *

Бийиндин башы шылкыйып,
Өлөрчө болуп уялып.
Сакалга жуккан камырды,
Сыдырып аста чыгарып.
Кечирим сурап мындай дейт,
Күйгөн оттой кызарып.

* * *

— Жол жүрүп келди абам деп,
Чай ордуна жединиз.
Көрүлүп жатат камылга,
Таарынбай көңүл бөлүнүз.
Алп аба конок кылууга,
Камынганбыз өзүбүз.

Алмаздан дагы курч болду,
Азыркы айткан сөзүнүз.

* * *

Байбиченин санына,
Бармагын алды батырып.
Эшикке чыгып эntenдеп,
Жылкычысын чакырып.
Байланган тайды алып кел.
Эртерээк деп бакырып.
Жыйырма төрт карыш чоң казан,
Кемегеге асылып.
Таң атарда тай эти,
Алп Тобоокко тартылып,
Ошондон кийин Сазандык,
Сараңдык, сүткор жактары,
Калган дейт элде айтылып.

23. АЛП ТОБООКТУН БЭЭЖИНГЕ БАРЫШЫ

Ак тулпар минип алгансып,
Арышын керип закымдайт.
Басар жолу эң алыс,
Күн өткөн сайын жакындайт.
Ким көрсө анын караанын,
Кол салууга батынбайт.
Күн аптабы чанкатпайт,
Үшүймүн деп шашылбайт.

* * *

Жалгызмын деп ойлобойт,
Жол алысын болжобойт.
Бет алган жагы Түп Бээжин,
Бей тааныш киши торгобойт.

Күндү да түндү ылгабайт,
Эңсегени Жанболот.

* * *

Чокусун мөнгү муз алган,
Белдерди ашат тажабай.
Кум күйүп тамчы суусу жок,
Чөлдөрдү кетет аралай.
Жолунан эчен кездешет.
Чытырман токой карагай.
Бардыгын басат чарчабай
Кордукту кылча санабай.

* * *

Көрбөгөн жердин аты көп,
Үнкүрлүү зоока ташы көп.
Бетеге белден буралган,
Чалкайган төрдүн башы көп.
Өлөңү өсүп ыктаган,
Былкылдаган сазы көп.
Чөп чыкпай куму куюлган,
Тоолордун нечен тазы көп.

* * *

Адырында аркар көп,
Будурунда бугу көп.
Ээн жаткан талаа көп,
Жапайы жандык чыны көп.
Жатып калат кээ жерге,
Аркар кулжа атып жеп.
Эрмек кылып баратат,
Бал жууран, ышкын татып жеп.

* * *

Кечке маал айыл кезиксе,
Конуп калат каралап.

Айыл эли таң калып,
Карашат алпты сагалап.
Капырай кандай болот деп,
Коркушат түшүп алаамат.

* * *

Жанына баарын чакырып,
Коркпогула менден дейт.
Кытайга бара жатамын,
Ак калпак кыргыз элден дейт.
Тартып такыр албаймын,
Жарым чака сенден дейт.
Айран сүзмө берип ал,
Күмүш акча менден дейт.

* * *

Барып конгон айыл эл,
Кызыгат берген акчага.
Эл үркүтүп дүрбөтпөй,
Сатып алат тамак-аш.
Урматтуу Тобоок алп аба,
Мелтиреп артта калууда.
Жол басып келген ой талаа,
Кыргыздын жерин бүт басты,
«Тоюнда» экен чек ара.

* * *

Биринчи койду кадамын,
Кытайлардын жерине.
Көзүн салып карады,
«Көкө-Ноор» деген көлүнө.
«Камбыл» шаарын аралап,
Саламдашты элине.
«Урумчу», «Манас», «Кулжа»,
Аралап келет көрүнөө.

* * *

Конгон жерден кеп сурап,
Жолдун жайын көп сурап.
Хандын шарты кандай деп,
Камбылынан сыр сурап.
Ал кишиде болбоду,
Эс алып бир аз тынчымак.
Күн өткөн сайын күч алып,
Түп Бээжинге бет бурат.

* * *

Кербендин тобу кезигет,
«Кап» тоодой ага сезилет.
Кишиде жок мындай деп,
Калтаарышып демигет.
Кандай кылат бул алп деп,
Кыямат көзгө көрүнөт.
Жол сурап өтө бергенде,
Ордуна жүрөк келинет.

* * *

Соодагер тобу жолугат,
Солдойуп карап ал турат.
Зордугуна таң калып,
Эси чыгып калтырап.
Үрөйлөрүн учуруп,
Салам айтып алсырап.
Жолунар шыдыр болсун деп,
Андан да өтөт жай сурап.

* * *

Кой жайган койчу учурайт,
Үрпөйүп кутун учурат.
Карадардан жылкычы,
Кээ жерлерден тушугат.
Кол беришип көрүшөт,

Качканда кайда кутулат.
Коштошуп өтө бергенде
Кала берет кужурап.

* * *

Суроо салып жол жүрүп,
Жан аябай мол жүрүп.
Кайраты күч алп Тобоок
Көсөмдүгүн билдирип.
Чоң Бээжинге барыптыр,
Адашпастан түз жүрүп.
Калкынын таккан иши үчүн,
Талыкпай үч ай жол жүрүп.

* * *

Айтылуу Бээжин калаанын,
Зоо экен курган сепилиң
Бийиктиги кырк кез дейт,
Дарбазасы бекилүү.
Сырт жагында кырк сакчы,
Алп Тобооктон шекиди.
Кайдан келген жансың дейт,
Сакчылардын жетиги.
Ханыңа жеткир мени дейт,
«Буруттун» болом өкүлү.

* * *

Сакчысы жетип ханына,
Шашылып айтты көргөнүн.
Тоодой болгон бир киши,
Дарбазага келгенин.
«Буруттан» келдим кийри дейт,
Сурасак анын жөн-жөнүн.
Адамда жок зор экен,
Эч жерден мындай көрбөдүм.

* * *

Мылтыгы бар асынган,
Кылычы бар байланган.
Көзү өткүр сөзү курч,
Жанына жолдош албаган.
Алыстан келген-түрү бар,
Турушу сүрдүү ал адам.
Кезикпей сизге кетпейт ко,
Ханым өзүндү бийик самаган.

* * *

Биздин тилде сүйлөдү,
Корунууну билбеди.
Кырк сакчынын бардыгын,
Чымынчалык көрбөдү.
Олуттуу оор басырык,
Оозунан чыккан сөздөрү.
Түшүнбөдүк таксыр хан,
Эмне үчүн келгени.
Элчиси таксыр бул болсо,
Бүтүндөй алп окшойт Бурут элдери.

* * *

Олчойуп такта олтурган,
Акылы жетик опсуз хан.
Ар кандай ойду ойлонуп,
Сөз салат түшпөй тактыдан.
Ал кандай келген адам деп,
Кайталап сурайт сакчыдан.
Өзүнчө согуп түрсүлдөп,
Эт жүрөк сезип туйлаган.

* * *

Төө балбан менен Жоо балбан,
Казан баш, Кара коо балбан.
Төртөөнү алып ээрчитип,

Келгиле мында соо аман.
Тийбегиле эч бирин,
Сыр билбеген жоо жаман.
Сүйлөшүп сырын билели,
Кандайча келди бул адам.

* * *

Сепилдин темир дарбаза,
Кырк качыр сүйрөп ачылат,
Кырк качыр сүйрөп жабылат.
Кас душман кирсе ичине,
Эсеби анын табылат.
Көз кайкыткан көк зоодой,
Сүйрөсө өзү жаңырат.
Дарбаза кенен ачылып,
Заңкайып кирди Тобоок алп.

* * *

Төрт балбан баштап баратат,
Көзүнүн салып кыйыгын.
Тепетен басып көрүштү,
Тең эмес бою биринин.
Тийишмек турсун коркушат.
Кытайча кылып ырымын.
Коркуратып сорушат,
Тамеки салган чылымын.
Алп Тобоок байкап келатат,
Алардын ушул кылыгын.

* * *

Алыстан алпты көрдү хан,
Ал кетип андан коркту жан.
Ачууланбай жай келет,
Абайлап аны карасаң.
Ажыдаардай сүрү бар,
Аптыгып мен да баратам.

Саламга келбей кол салса,
Кайсы алым менен кармашам?

* * *

Мен ишенген дөөлөрүм,
Кошо келет чепендеп.
Сакчыларым самсаалайт,
Алдына кантип өтөм деп
Кажы-кужу сүйлөнөт,
Шек санаган нечен кеп.
Назар салбайт алп Тобоок.
Айланага эч бир эч.
Хан алдына баратат,
Балбандарга салбай сөз.

24. АЛП ТОБООКТУН КЫТАЙ ХАНЫНА ЖОЛУГУШУУСУ

Балбандар басып барбайып,
Хан алдына келишти.
Ордунан туруп кытай хан,
Алп Тобоок менен көрүштү.
Мурун тааныш немедей,
Кол кармап салам беришти.
Билгиси келет кытмыр хан,
Иш жөнү кайсы негизги.

* * *

Ала-Тоону жердеген,
Айлынан келдим буруттун.
Өз калкын баккан жыргатып,
Кытай хан өзүң улуксун.
Элчисимин кыргыздын,
Алдыңызда турупмун.
Белгилүүдүр тек жайы,
Мен келген сизге жумуштун.

* * *

Калк милдетин актайм деп,
Үч айдан бери жолдомун.
Аралап келе жатамын,
Кыргыз, Кытай тоолорун.
Түп Бээжиндин Ача-Сан,
Ханыбы деп болжодум.
Өзүңүз чеччү бир иш бар,
Аткарат деген ойдомун.

* * *

Улугум сизде ишим бар,
Капасында кишим бар.
Эч күнөөсүз кармалып,
Жети жыл тартты кайгы-зар.
Күнөөсү кайсы ошонун,
Жашырбай мага айтып сал.
Күнөөсүн ханым текшерип,
Куткарууну оюна ал.
Атасы менен кошо эле,
Он бир жашар баласы.
Темир канат балапан,
Кылмышы кайсы карачы.
Орду менен айтып бер,
Ошонун эмне талашы.
Бийлиги кайсы улуктун
Наристени камашы.

* * *

Жети жыл жатат жер көрбөй,
Бир тууган кыргыз эл көрбөй.
Таразалап кылмышын,
Же өзүндөй улук тең көрбөй.
Кылмышы эгер жок болсо,
Өз элине коё бербей.

Кай кылмыш менен кармалып,
Эркиндикке жол бербей.

* * *

Башчысыз нечен эл калды,
Гүлдөгөн жайлоо төр калды.
Атасыз калды балдары,
Күйөөсүз калды алганы.
Тынч жаткан элге баш эле,
Жетимдей болду карганы.
Сураксыз жатса жети жыл,
Улугум –
Кай кылмыштын салмагы.

* * *

Мен билгенден Жанболот,
Өзгө элге бүлүк салбады.
Калкын багып жыргатып,
Ак эмгегин арнады.
Өз оозунан угулбай,
Калганго ичте арманы.
Эл бирдигин коргогон,
Улугум –
Эр эле сиздей ал дагы.
Кара кылды как жарган,
Калыстыгы бар эле.
Кыргыз, калмак дебестен,
Тең көргөн киши ал эле.
Ырбаган ишти бүткөргөн.
Тилинде мөөрү бар эле.
Сарттар менен кытайдын,
Чырын баскан жан эле.

* * *

Мен айтсам кыргыз элинде,
«Туткуй» деген жеринде.

Кытай элдин башчысы,
Туткундалып сарттарга,
Согушуп жаткан кезинде,
Элдештирген Жанболот,
Өзү кылып демилге.
Ошондо берген кат мына,
Ошондо берген ант мына.
Турбады кытай уулдары,
Андагы койгон шартына.
Муну да оку улугум,
Ким душман сенин калкыңа.

* * *

Жакшылыгы жамандык,
Болгон экен улугум.
Кан соргучу кытайдын,
Соргон экен улугум.
Эл тынчтыгын бузгандар,
Толгон экен улугум,
Адилет кыргыз адамын,
Ак жеринен тузактап.
Койгон экен улугум.
Адилеттик болсо ишинде,
Айтыңыз эмне кишимде.
Аман-эсен бар бекен,
Күнөкөрдүн ичинде.
Бошотуп мага бериңиз,
Улугум –
Калк үчүн келсең бүтүмгө.

* * *

Балапан кезде багынган,
Баласы эсен бар бекен.
Бактысыз көзү жылтырап,
Билүүгө элиң зар бекен.
Бошотуп улук берсениз,
Бактыгул алып мен кетем.

* * *

Эл атынан келгемин,
Эске алсаң ушул сөздөрүм.
Тобоок деген кишимин,
Элчиси кыргыз жергемин.
Тынччылык менен бүтөлү.
Дүрбөтпөйлү улугум,
Кыргыз, кытай элдерин.
Эгерде өтсө дүйнөдөн,
Айтыңыз чынын угайын.
Коюлган жерин көрсөтүң,
Сөөгүн алып тынайын.
Чарайнага чаптайын,
Булгарыга каптайын.
Ошондой болсо убайым,
Эки эрдин сөөгүн которуп
Улугум –
Сепилинден чыгайын.

* * *

Элчинин угуп кабарын,
Терендеп ылгап талабын.
Көрүүгө көңүл бурду хан,
Күнөөкөрдүн абалын,
Билсек болду сырларын.
Коюлган ага жалаанын,
Конок үйгө тапшырды,
Элчиге келген адамын.

25. АЧА САНДЫН АЛП ТОБООККО КОЙГОН ШАРТТАРЫ

Ала-Тоо ашып алп Тобоок,
Жанболот издеп келдиңиз.
Туткундун туюк сырларын,
Туюнтуп айтып бердиңиз.

Дүйнөгө тынчтык каалаган,
Даанышман окшойт белгиңиз.
Жөн билги ишти баштаган,
Алыстан жөө каттаган,
Өзүңдү көргүсү келет элибиз.

* * *

Элимдин көбүн жыйнаймын,
Кыянат мен да кылбаймын.
Сый менен келген адамды,
Мен дагы алпым сыйлаймын.
Алдыңа коёр шартым бар,
Аткарсаң аны тыңдаймын.
Хандын сөзү эки эмес,
Бүтүмүмдү бурбаймын.
Аткартуу үчүн шарттарды,
Тартибимди чыңдаймын.

* * *

Эгерде макул болсоңуз,
Аткаруу Тобоок шартың бар.
Төрт мөөрөй утсаң сеники,
Зындандагы туткундар.
Жария болот калкыма,
Сен аткарчуу бул кабар.
Бүтпөсө шарттын бирөөбү,
Эл жерине кайта бар.
Колумдан келбей калды деп,
Буруттарга айта бар.

* * *

Биринчи шартым мына бул,
«Жың» деген балбан алпым бар.
Күчүң болсо күрөшүп,
Как ошону жеңип ал.
Күч кубатың жетпесе,

Кайгырбастан өлүп ал.
Колундан өлсө кун албайм,
Кооп санабай конуп ал.

* * *

Экинчи шартым мына бул.
Бийиги кырк кез чынар бар.
Чынар менен бою тең,
Жанында хандык мунар бар.
Мунарага тийгизбей,
Так ошону кыркып ал.
Алптык күчүң жетишсе,
Тамыры менен жулкуп ал.

* * *

Үчүнчү шартым мына бул,
Туткунунду таанып ал.
Тааный албай сен калсаң,
Көрсөтүп туруп көзүнө.
Экөөнүн башы алынар.
Сөөгү да тийбей колуна,
Саңырсып отко жагылар.

* * *

Төртүнчү шартым мына бул.
Дарбазасын сепилдин.
Өзүнө тартып ачасың,
Өз колуң менен жабасың.
Аткарсаң ушул шарттарды,
Бошотуп туткун аласың.
Атактуу кыргыз элине,
Кубаныч менен барасың.

26. АЛП ТОБООКТУН «ЖЫҢ» БАЛБАН МЕНЕН КАРМАШКАНЫ

Ачыгыраак айтканда,
Калмактардын «Жың» балбан.
Бүткүл кытай дөөсүнүн,
Бардыгынан тың балбан.
Булчундары капырдын,
Чоюндай болгон чың балбан.
Жың балбандан жыгылбай,
Кытайда жок кур калган.

* * *

Ар убак аны бош койбой,
Чынжыр менен байлаган.
Бошоно калса каапырың,
Алп болсо да, дөө болсун.
Али саатта жайлаган.
Бышыкпы же чийкиби,
Көргөндүн баарын жалмаган.
Пилдин сөөгү болсо да,
Былчырата чайнаган.
Пайдасы бир күн тиер деп,
Ача Сан аны кармаган.

* * *

Бурутту барып жеңгин деп,
Ошону коё бериптир.
Аяндабай кажанып,
Алп Тобоокко келиптир.
Караанын көрүп тартынып,
Кытайча салам бериптир.
Көзүнөн көзү өтүптүр,
Алагар көздүн каары.
Ага да даана жетиптир,
Көргөндө жүрөк солк этип,

Жың балбан,
Аманат жандан шекиптир.

* * *

Эл жерин таштап алп Тобоок,
Элчиге келген экенсин.
Эш кылар сенин калкың жок,
Алп болсоң деле бекээрсин.
Ишенер элиң бар болсо,
Максатыңа жетерсин.
Жалгыз тамыр арчадай,
Жалп этип бүгүн өчөрсүн.
Таянар сенде эч күч жок,
Тобоогум,
Көмүлбөй калаар бекенсин.

* * *

Жекеге чыгам кел Тобоок,
Кезегимди бер Тобоок.
Биринчи кезек меники,
Жүйөөлү сөзгө көн Тобоок.
Арт жагыңдан бир тебем,
Алдыңдан дагы бир тебем.
Көргүлүктү көр Тобоок,
Аман калсаң эгерде,
Өчүндү менден ал Тобоок.

* * *

– Биринчи кезек сеники
Экинчи кезек меники.
Жору менен Бүркүттүн,
Жың балбан кандай тебиши.
Сенден жетсе ажалым,
Суналып жатар кор ушу.
Төкөөрүң болсо мыктап теп,
Ишиндин болсун жениши.

* * *

Экинчи менин кезегим,
Келсе эгер тийип колума.
Сен дагы барып олтургун,
Мен олтурган орунга.
Экөөбүз салган тамаша,
Кытайларга сонунда.
Кежигендин тушу деп,
Бир муштаймын моюнга.
Артыңды көздөй муштаймын,
Мойнуң келет ордуна,
Андан кийин кошулгун,
Жыңым, Түмөндүү кытай тобуна.

* * *

Кезегин алып Жың балбан,
Букулдап албуут сүйлөнөт.
Жан алгычтай көрүнүп,
Күчүн жыйнап күүлөнөт.
Ачуусу келип бакырат,
Күчүнө келген өңдөнөт.
Коркуп өзү турса да
Көп кытайга шерденет.

* * *

Чектелип койгон орунга,
Алп Тобоок барып олтурат.
Арт жагынан Жың балбан,
Дал ортого тепкен чак.
Ташты тепкен эмедей,
Таманы калды тызылдап.

* * *

Алдынан чыкты күүлөнүп,
Ачуусу келип сурданып.
Тиштенип туруп тепти эле,

Өзү кетти кырданып,
Кебелип Тобоок койгон жок,
Жың тепкен күчкө кыйналып.
Башына мүшкүл иш түшүп,
Жың турат араң ыргалып.

* * *

Олтургун Жыңым олтургун,
Мен алам азыр кезекти.
Өкүмү хандын бир болот,
Укпаймын башка себепти.
Кулундан бетер тепкилеп,
Көрсөтүң мага дөмөктү.
Чыдап тургун бекем деп,
Көрсөтөм сага жомокту.

* * *

Кутуруп турган Жың балбан,
Кезекти берди мыш болуп.
Алайып көзү тунарат,
Келечек күнү кыш болуп.
Куруй турган өңдөнөт,
Алп Тобоокко туш болуп.

* * *

Алп Тобоок келип керилип,
Кежигеге муштады.
Оозунан атып кызыл кан,
Жыгылуууга ыктады.
Кекиртекке койгондо,
Денеден кетти бүт жаны.
Белгилүү баатыр алп Тобоок,
Коркунучтуу мөөрөйдү,
Биринчи утуп таштады.
Үрөйү учуп кытайлар,
Туш-тушка тарай баштады.

27. АЛП ТОБООКТУН ЭКИНЧИ ШАРТТЫ АТКАРЫШЫ

Мунаранын түбүнө,
Кыжылдап кытай толуптур.
Тамашасын Тобооктун,
Көрө турган болуптур.
Мунарга терек чабылса,
Алп Тобооктун жазасын,
Бере турган болуптур.

* * *

Кыябы же жулабы.
Айтпайбыз ага биз аны.
Кай жагынан кыйса да,
Жыгылчуудай өңдөнөт.
Мунарага сыягы,
Мунара көздөй ыктаган,
Бул кесепеттүү чынары.

* * *

Алп Тобоок басып барыптыр,
Абаалап өскөн чынарга.
Кандайча муну сактайм деп,
Көзүн салат мунарга.
Хан буйругу эки эмес,
Арга жок башка кыларга.
Түйшүгү күчтүү бул терек,
Ыңгайсыз экен жыгарга.

* * *

Омкоруп көрсөм канетет,
Тамыры менен сууруп.
Мунаранын түптөрү,
Калат го анда бузулуп.
Ача Сан эрмек кылат ко,

Шылдындуу ишке кыныгып.
Туткундун шору кайнайт ко,
Хан жардыгы угулуп.

* * *

Кайратын бойго жыйды эми,
Акылын башка үйдү эми.
Көрөм деп качан пайдасын,
Кылычын кындан суурду эми.
Эмине шумдук кылат деп,
Көп кытай карап турду эми.

* * *

Теректи түпкө чапты эле,
Жете түштү тенине.
Кубангандай карады,
Ишенбей эки көзүнө.
Кубатым, күчүм турганда,
Кайгырдым мынча эмине.
Муну көтөрүп алып барсамбы,
Ача Сан хандын өзүнө.
Эн жакты көздөй жыгайын,
Көрсөтүп азыр көрүнөө,

* * *

Экинчи жолу чапты эле,
Титирейт терек чайпалып.
Мунара жакка кычырап,
Жыгылары байкалып.
Эншере тарты Тобоок алп,
Алп мүчөсү даңкайып.
Күркүрөп терек кулады,
Мунара калды заңкайып.
Ача Сан күйүп от болот,
Алкымы кургап тамшанып.
Арбагы өстү Тобооктун,
Экинчи шартын аткарып.

28. АЛП ТОБООКТУН КАНДЫ МЕНЕН ДОСТОШКОНУ

Алп Тобоок турган конок үй,
Өзүнчө сыры жомок үй.
Кирпичтен салган бышык үй,
Кышкысын жылуу ысык үй.
Жайкысын жакшы салкын үй,
Жашаганга шарттуу үй.
Не кааласан, баары бар,
Берекелүү барктуу үй.

* * *

Кызматкери белен үй,
Кысылбайсың кенен үй.
Үймөлөп койгон тамакты,
Не каалаба, мейлиң сүй.
Бейлегенге сырдуу үй,
Бейилиңе бекем түй.
Меймандар мында алынат,
Казынадан багылат.
Хандын калса каарына,
Токтобой башы чабылат.
Өмүрүнчө күн көрбөй,
Же зынданга салынат.
Кызматкерлер сакчылар,
Көп байкоого алынат.

* * *

Башчысы калыс сарайдын,
Билчүү экен сырын далайдын.
Батынып келип баатырга,
Сырдашпай жүргөн күнү-түн.
Кебелбеген шер экен,
Билсек дейт ушул киши ким?
Аткаруу жагын ойлойбу,

Эртенки бүтчү ишинин.
Көнүл коюп угабы,
Мендеги ойдун түзүгүн.
Билдирсем деп турду эле,
Келечек иштин кызыгын.

* * *

Экинчи шартты аткарып,
Эс алууга келди эми.
Конок үйдө кишинин,
Турганын Тобоок көрдү эле.
Бардыгына көз салып,
Шектенип көнүл бөлдү эле.
Жөнүндү жигит айткын деп,
Шектенип суроо берди эле.

* * *

— Чочуба менден алп Тобоок,
Бейтааныш киши эмесмин.
Атабыз калмак, энебиз,
Кызы болот элеттин.
Уйгурларга сүйлөшөт,
Негизин билген эмесмин.
Кызматын кылам кытайдын,
Кан жаным башка бөлөкмүн.
Ишенсең айткын сырыңды,
Өзүңүзгө жөлөкмүн.
Туткунун издеп кытайдын,
Кыргыздан келди деп угам.
Өзүңдүн аты-жөнүңдү.
Калк ичинен көп угам.
Эзилген жалчы жакырга,
Жардам берет деп угам.
Бешөөбүздү жоготту,
Мен элем алты бир тууган.

* * *

Жан бөлөк экен курусун,
Чыдадым ушул азапка.
Он жылдан бери сакчымын,
Күнөкөр жаткан капаска.
Туткуну кылып кытайдын,
Жараткан болсоң жашатпа.
Көзүн жойгун азыр деп,
Тапшырат желдет касапка.
Денеден башы бөлүнүп,
Нечендер сулап жатат да.
Күнөөсүздүн саны көп,
Кай күнү чыгат азатка.

* * *

Алп Тобоок калды ойлонуп,
Кандынын айткан сөзүнө.
Периштеби же жинби,
Көрүнгөн менин көзүмө.
Айткан сыры чын болсо,
Достошкомун өзүнө,
Жолукканын карачы,
Кыйналып турган кезимде.
Олтуруп менин кебимди ук,
Ак ниетиңиз болсун кут.
Жан аяшпас дос болуп,
Антташалы түздөн-түз.
Кучакташып кол кысып,
Бекемдейли сөздү биз.

* * *

Эртеңки мага койгон шарт,
Туткундарды таанымак.
Ошону кандай кылабыз,
Көз жете бербей турган чак.

Эгерде келсе колундан,
Ушул ишке жардамдаш.

* * *

— Колумдан келген иш болсо,
Аткаруудан талбаймын.
Туткундардан мен болуп,
Жети киши айдаймын.
Колу-бутун кишендеп,
Чынжыр менен байлаймын.
Хан буйругун аткарып,
Ача Санга сайраймын.
Жетөө тең окшош бипбирдей,
Көрбөйсүң онун майдайын.
Түшүнтүп азыр коёюн,
Болуучу иштин кандайын.

* * *

Тетири карап олтурат,
Оң жакты көздөй санасаң.
Төртүнчүсү Жанболот,
Бешинчиси Бактыгул.
Сол жакты көздөй санасаң,
Үчүнчүсү Бактыгул.
Төртүнчүсү Жанболот,
Ушуну даана билсениз.
Айныбай ишиң оңолот,
Абийриңиз жабылып,
Ай төбөдөн тоголот.

* * *

Эгерде мындан жаңылсаң,
Чак түштө күнүң тутулат.
Издеп келген туткунун,
Көз алдында жутулат.
Үстөмдүк кылып өзүнө,

Хан Ача Сан кутурат.
Көрүнөө багың байланат,
Каран түн башка айланат.
Жан алгыч желдет колунаң,
Туткундарың жайланат.
Темтеңдетет өзүңдү,
Шарттарын берип кайталап,
Жаңы тапкан канды дос,
Баштагыдай зарланат.
Кытайдын түмөн колдору,
Жабылса кайдан жөн калат.

29. АЛП ТОБОУКТУН ТУТКУНДАРДЫ ТААНЫП АЛЫШЫ

Күндөгүдөн эртерээк,
Хан жарчысы кыйкырат.
Бүгүн да кызык тамаша,
Көргүлө деп унчугат.
Кумурскадай жымырап,
Кайнаган кытай эл турат.
Хандын болсо буйругу,
Каптап кетчүү сел турат,
Буруттардан келген алп,
Тааныса алат кишисин.
Таамай көрүп тургула,
Тамашанын бүтүшүн.
Талыкпай үч ай жөө басып,
Туткунда эки киши үчүн.

* * *

Тааный албай бул калса,
Экөөнү тең жоготту.
Хан жардыгы анык чын.
Таанып алса кокустан,
Куткарат менин билишим.

Жарчысы анык жар салып,
Бүткөрдү жардык жумушун.

* * *

Ача Сан хан чыгыптыр,
Мунаранын башына.
Акыл кошуп берүүчү,
Биларманы кашында.
Чын назарын салууда,
Алп Тобооктой баатырга.
Сынчысын алып сында дейт,
Сын сырын айт жашырба.

* * *

Бир кезде элдин арасы.
Ачыла берип жарылып.
Келетат деп кыйкырат.
Күнөкөрлөр алынып.
Тартайган жети сөлөкөт,
Чыккандай жерден табылып,
Бардыгынын чачы өскөн,
Тизесине жабылып.
Айпоочтон башка кийим жок,
Жыланаң дене кабырык.

* * *

Чогулган элден обоочо,
Жетөөнү алып барышты.
Байкап тур деп жанына,
Хан жиберди калысты.
Тескери койду каратып,
Өлүүдөн мурун жан чыкты.
Жашоодон үмүт үзүштү
Ойлонбойт аман калышты.
Ботолуу төөдөй боздошуп,
Кандуу жаш көздөн агызды.

* * *

Хан буйругу боюнча,
Кол бутган чынжыр чечилди.
Булардын башын алам деп,
Ача Сан толкуп кесирдүү.
Айтылган шартты бузбасын,
Ачкын дейт жумбай көзүндү.
Он чакты калыс турушту,
Милдети катуу бул күнкү.
Такталып иштин бардыгы,
Алп Тобоокту чакырды.
Үчүнчү жолку милдетти,
Аткарууну тапшырды.
Таанып кете койгун деп,
Токтолбостон шаштырды.
Тааныбай Тобоок сен калсаң,
Туткунуң көрбөйт калкыңды.

* * *

Жөнөп барат Алп Тобоок,
Туткундар турган жер жака.
Турпатын көрүп алардын,
Токтоно албай эң капа.
Өлүп калмак турбайбы,
Үстүнөн мынча чыкпаса.
Кубаты болор анында,
Куркуратып жыттаса.
Колума муну бербейт ко,
Шарттарын толук утпаса.
Жаратканга жалынып,
Тилек кылат кыскача.

* * *

Жакындап барды Алп Тобоок,
Жанында турган калыска.
Оң жакты көздөй санагын,

Төртүнчү менен бешинчи.
Көңүл бур ошол карышка,
Ошол экөө меники,
Жарасам эгер намыска,
Сурагын андан калыстар.
Көңүл бурат таанышып,
Мен чыгарган дабышка.

* * *

Төртүнчү сенсиң Жанболот,
Оң жакты көздөй санасам.
Өзүңдөй баатыр болуптур,
Бактыгулду карасам.
Үчүнчү экен Бактыгул,
Сол жакты көздөй санасам.
Ушулар менин тапканым,
Аныктап калыс карасаң.
Ардактар амансыңарбы,
Кубанып кетип баратам.

* * *

Кыскача айтып мындай кеп,
Ылдамдап жетти баатыр тез,
Абакем Тобоок үнү деп,
Жармашты эки сөлөкөт.
Алпыбыз келген турбайбы,
Биз үчүн кылып аракет.
Көзүңдү көрдүк абаке,
Эми,
Алса да мейли балакет.

* * *

Эжөөнү келет баатырын,
Эки колго көтөрүп.
Алмак-салмак бек жыттайт,
Боргулдап тердеп көшүлүп,

Ушул бойдон биз барып,
Хан алдынан өтөлүк.
Таанып алып мен келдим,
Туткундагы карыпты.
Ирдентип бир аз багалы,
Илбиреген арыкты.
Милдетин өзүм аламын,
Тоюндуруп багышты.
Руксат бергин улуу хан,
Эске алып кетчүү алысты.
Биз дагы ойлоп туралы,
Эл жерди кайра табышты.
Ушинтип алды Алп Тобоок,
Үчүнчү жолку намысты.

30. АЛП ТОБООКТУН СЕПИЛДИН ДАРБАЗАСЫН АЧЫП ЖАПКАНЫ

Сепилдин бардык тарабы,
Бийиги кырк кез баягы.
Белгилүү темир дарбаза,
Жер басып калган аягы.
Алып барып көрсөттү.
Ача Сан хандын адамы.
Ушуну Тобоок ачып жап,
Акыркы хандын талабы.

* * *

Үч шартты Тобоок аткарып,
Жүрүп турган арааны.
Дүкүлдөтүп кеп кылып,
Далайга кеткен кабары.
Ким билсин Алптын күчүнө,
Дарбаза ачып жабабы.
Же дарбазага алпыңдын,

Алы жетпей калабы.
Азырынча белгисиз,
Аткарчу иштин абалы.

* * *

Дарбазанын түбүнө,
Алп Тобоок басып келди эми.
Анын катуу бектигин,
Өз көзү менен көрдү эми.
Ача Сан хандын акыркы,
Ушул экен эрмеги.
Эшигин ачып жаба албай,
Жумшаган экен ал мени.
Эшикке алы жетпесе,
Анда эле Тобоок өлгөнү.
Каалганды ачып жабамын,
Ханым көзүң менен көр деги.
Эстелик болсун акыркы,
Тобооктун ушул эмгеги.

* * *

Темирден соккон чоң каалга,
Жердиги чоюн оор каалга.
Туткаларын бекемдеп,
Ширеткен далай устага.
Тогуз пил сүйрөп аччу экен,
Тогуз пил сүйрөп жапчу экен.
Олчойгон оор зор каалга,
Пилдери өлүп калган соң.
Ачылбай калган кор каалга,
Пилдериндин жумушун.
Жүктөпсүн ханым сен мага.
Кармады барып Алп Тобоок,
Дарбазанын туткасын.
Беш шаады батбай койду эле,
Экөөнү салды ыктатып.

Сүйөп тартып көрдү эле,
Кычыратып ыкташып.
Чытырап чым жер сүрүлүп,
Кырына калды кол батып.
Чиренип тарта бергенде,
Жулунду тутка шор басып.
Туткандын түбү бош экен,
Мунуна ханым ким жазык.

* * *

Тутканы колдон ыргытып,
Кырынан тартып күүлөнүп.
Ширендисин кам кылган,
Устасына сүйлөнүп.
Жаагынан түк чыгып,
Капкайдагы жин бир келип.
Бир жагын жулуп ыргытып,
Балтыркан жулган өңдөнүп.

* * *

Экинчисин кармады,
Омкоро тартып салганы.
Дарбазаны көтөрүп,
Туруучу жери калбады.
Ачылып сепил капкасы,
Аңырайып калганы.
Жеңилдене баштады,
Оор жумуштун салмагы.
Ушундай болуп чечилди,
Акыркы шарттын ал жайы.

31. АЛП ТОБООКТУН АЧА САНГА КАЙРЫЛУУСУ

Аягына мен чыктым,
Аткарып ар кыл иштерди.
Издегеним табылып,
Тирүүсүндө туш келдим.
Коюлган шартты аткардым,
Сыйлыгы барбы бүткөндүн.

* * *

Кайталы макул көрсөнүз,
Алыста калган калкыма.
Ар намыс менен чыдадым,
Ача Сан сенин шартыңа.
Козголоңсуз тынч бүткөн,
Бул иштер жүрөт айтыла.

* * *

Төрт жумадан бери жакка,
Көрсөттүм сизге оюнду.
Мен дагы издеп табайын,
Ак калпак кыргыз тобумду.
Аман таптым арман жок,
Арзып келген жогумду.
Ача Сан эми кетели,
Алып кел бери колунду.

* * *

Айтылган сөзүм эки эмес,
Аткарылат Алп Тобоок.
Үч күндөн кийин узатам,
Эс алып тыңып жат Тобоок.
Эч кинем бизден албаңыз,
Кытайда шундай салт болот.

* * *

Тыңчылык менен келдиңиз,
Тынч жүрүп мөрөй жеңдиңиз.
Аз күн да болсо сыйлайлы,
Ак ниет сиздей шерди биз.
Жазында чыгып элинден,
Мына конур күздү көрдүңүз.

* * *

Туткундарды өзүңүз,
Буу челекке салыңыз.
Дене башын тазартып,
Жуундуруп алыңыз.
Ченеп берип тамагын,
Этиеттеп багыңыз.
Атагы күчтүү кыргызга,
Ийгилик менен барыңыз.

* * *

Буруттан жалгыз келди деп,
Душман көрбөйм өзүңдү.
Алп Тобоок сенин пейилиң,
Көлдөн да терең сезилди.
Үч күн да болсо тыныгып,
Чындап ал Тобоок дениңди.
Анан да барсан көрөсүң,
Аймагы тоолу жериңди.

32. КЫТАЙ СЫНЧЫНЫН БААТЫРЛАРДЫ СЫНАГАНЫ

Жарганат көздүү бир сынчы,
Кулагы жаргак башы чоң.
Бир буту кыска шодойуп,
Манжасыз муштум оң жак кол.

Ача Сандан тапшырма,
Абалкы күнү алган ал.
Айтканы келет айткандай,
Сынчылыгы өтө зор.
Караанын көрсө сын айтат,
Мейли, Жакында турбай алыс бол.

* * *

Хан буйругу орундап,
Алиги сынчы келиптир.
Шумдуктуу сөздүн кабарын,
Ханына айтып бериптир.
– Мен айтам сындан билгенди,
Мен билбейм жалган сүйлөөрдү.
Чабал болсо мактабайм,
Кемитпейм жинге тийгенди.
Нааразы болсо сынына,
Билбеймин мактап ийгенди.

* * *

Мейли,
Башымды кесип ыргытсын,
Айтамын сындан көргөндү.
Сынымды жакшы айт дешип,
Албаймын мага бергенди.
Бурмалап сынды койгончо,
Артык көрөм өлгөндү.

* * *

Эскердин мага улугум,
Ушунун сынын айтууга.
Алдыңа келип турубуз,
Аныктап байкап баа берип,
Алп Тобоок сынын угунуз.

* * *

Бул,
Алп дөөлөрдүн алпы экен,
Адамда жок март экен.
Эл тынчтыгын каалаган,
Тубаса бүткөн салты экен.
Адамдын баарын тең көргөн,
Адат кылган наркы экен.
Ак караны ылгаган,
Өзгөрбөй турган шарты экен.
Күч көрсөтүп себепсиз,
Кан төгүүгө каршы экен.

* * *

Тең чыкпайт мунун күчүнө,
Жан жетпей кылган ишине.
Аткарбай койбойт айтканын,
Алдабайт эч бир кишини.
Кармашкан сайын чарчабайт,
Күч кошулат күчүнө.
Бир тойсо бир ай бек чыдайт,
Тамак-аш кирбей түшүнө.

* * *

Уу берсең ага ууланбайт,
Кыйнасаң чарчап кыйналбайт.
Чыдамы жандан бөлөкчө,
Ачуусу келип сурданбайт.
Ажалы жетип өлбөсө,
Адамдан асти кырданбайт.

* * *

Булчундары чоюндай,
Эч нерсе тешпейт денесин.
Өзүнөн өзү кооп санайт,
Көргөндөр анын элесин.
Кол салбайт мурун башкага,

Катылсаң андан өлөсүң.
Бук этпес деген бул бир алп,
Сен эмне үчүн кармай бересиң.

* * *

Туткунда жаткан жети жыл,
Жанболот сынын сынадым.
Зындандын жетип каабы,
Өткөргөн жалын убагын.
Бу дагы мыкты эр киши,
Эске алсаң болот убалын.
Жүрөктө кайрат курчу жок,
Оюна сакта бул жагын.

* * *

Мен көрдүм сынын улугум,
Бактыгул аттуу баланын.
Жети жыл зында жатса да,
Сактаптыр кайрат абалын.
Сынында нечен сыр жатат,
Көргөн жокмун чабалын.

* * *

Жетилип сөөгү толо элек,
Жеткелең кези боло элек.
Кармалды он бир жашында,
Балапан түгүн жоё элек.
Үйрөтүп тайды мине элек,
Үлкөндөр* менен жүрө элек.
Баатырдын түрүн көрө элек,
Кармаштын сырын биле элек.
Капырай сынын карачы,
Кайраты күчтүү таш жүрөк.
Сөлөкөтү турса да,
Колдору жоон пил билек,
Эр жетип эсен чоңойсо,
Эчендер мындан сүрдүгөт.

33. АЛП ТОБОУК МЕНЕН КАНДЫНЫН КОШТОШКОНУ

Карыды менин сапарым,
Эртең жүрөрүбүз алыс жол.
Ден соолук жакшы саламат,
Досум кездешкенче аман бол.
Достугубуз бузулбас,
Мына түбөлүккө берем кол.

* * *

Кездешип дайым турарга,
Жерибиз жакын жер эмес.
Биякта болгун сен аман,
Жолукпайбыз эрте кеч.
Көңүлгө түшө калганда,
Көрүштүм деп өзүң сез.

* * *

Соодегер каттайт үзүлбөй,
Алардан кабар угабыз.
Өзүңдү билген бар болсо,
Ийменбей суроо салабыз,
Өзүңүзгө Канды дос,
Эп болсо жардам кылабыз.

* * *

Кербендер каттайт ай жылдап,
Кезиксең кабар угабыз,
Үлкөн такшалган баатырлар менен.
Кабарын билген бар болсо,
Ал жайыңды сурайбыз.
Капа болбо Канды дос,
Кабарлашып турабыз.
Азырынча жан досум,
Алып калгын колуна.

Каршы боло көрбөгүн,
Жан досум менин оюма.
Отуз эки ак жамбы
Достугундун жолуна.

* * *

Капа болбой алыңыз,
Сиз менен бирге жаныбыз.
Ырайсыз душман жеринде,
Жеңишке жеткен чагыбыз.
Колубузга бир тийди,
Намыс менен арыбыз.
Биз жетели эсен соо,
Досум элинде жакшы калыңыз.

* * *

Кысталган жерде табылган,
Кымбаттуу адам өзүңсүн.
Кай жакта болсо аман бол,
Карегим оң жак көзүңсүн.
Кош болгун досум саламат,
Кымбатын сүргүн өмүрдүн.
Кызыгын татып гүлүн сор,
Көп элдүү кытай жериндин.

34. АЛП ТОБООКТУН КЫРГЫЗ ЖЕРГЕСИНЕ КАЙТЫП КЕЛИШИ

Коноктун бүтүп аземи,
Кетүүгө алар камынып.
Хан тараптан ар түрдүү,
Белектер келди алынып.
Эки сыйра ич кийим,
Сыртынан чепкен жабылып.
Тез кийинип алышты.
Эл жерин турган сагынып.

* * *

Үчөөнүн катар алдына,
Үч тобурчак тартылып,
Тобоок минчүү торуга,
Азык түлүк артылып.
Узатып турат көп кытай,
Кыжылдап тике жар туруп.

* * *

Хан Ага Сан тараптан,
Ыраазылык айтылып.
Ат көтөрбөс Тобоокко,
Коштошот келип кол сунуп.
Шарт этип сепил ачылып,
Чыгышты алар жол жүрүп.
Эл сагынган эрендер,
Эс алышпай мол жүрүп.

* * *

Шаардан чыгып алыстап,
Эли жок жерде баратат.
Теп-тегиз талаа күзгүдөй,
Бели жок жерде баратат.
Бетегеси буралган,
Малы жок жерде баратат.
Коктусунда суусу жок,
Сайы жок жерде баратат.
Жанболотко элестейт,
Кол бутун байлап кеткен чак.

Чаңкаса асып жанказан,
Кара чайга канышат.
Суусап кетсе токтолуп,
Сок талкан сууга чалышат.
Көз чанагын чыгарып,
Аябай жутуп алышат.

Колу буттар ооруса,
Дары кошкон гүл азык,
Тандайына салышат.

* * *

Будурун бугу ээлеген,
Карагай төргө жолугат.
Маралын атып бышырып,
Коктудан түтүн созулат,
Териге ороп тер алып.
Кайнатып берет бозунач.
Адырын аркар ээлеген,
Бөктөрлүү жерге кезигет,
Аркарын атып кайнатса,
Арашан бышып эзилет.
Арашан жеген оорулуу,
Айыккандай сезилет.
Тырмактан бери тер чыгып,
Курушкан дене керилет.

* * *

Алганда марал териге,
Оңолуп күндө көрүнө.
Жегенге ширин арашан,
Жанболот келет демине.
Шишиктин баары жоголуп,
Келе жатат оңолуп,
Мурдагыдай кезине,

* * *

Бактыгул келет үшкүрүп,
Кабагын чытып үнкүйүп.
Жүрөккө барбай тамак-аш,
Арыктап келет ырсыйып,
Суусунга түтпөй ооз кургап.
Боору толгоп ич күйүп.

* * *

Атка жүрбөй демигет,
Ичек боору эзилет.
Олтурса ошок кан кетет.
Ал жайы жаман сезилет,
Жер көчүп башы айланып.
Кармай албай өзүн эч,
Абалын көрүп баланын.
Жанболот турат болуп нес.

* * *

Карагайлуу булакка,
Түшүштү алар келишип.
Ооздугун чыгарып,
Аттарды коё беришип.
Кочуштап таза булактан,
Бактыгулга беришип.
Коркунуч басты буларды,
Баланын түрүн көрүшүп.

* * *

Көптү көргөн Алп Тобоок,
Баланын киймин чечтирип.
Шалдая түшүп калыптыр,
Акылын баштан кетирип.
Бөйрөктүн тушу капкара,
Кеткен го ичи эзилип.
Түбүнөн душман кытайлар,
Ууланткан экен эсирип.
Калдык ко чыда Жанболот,
Кайгылуу күнгө кезигип.

* * *

Сүйлөөгө эч бир тил келбей,
Чакчаят, көзү ирмелбей.
Жантаксым болду Бактыгул,

Чабалактап сыр бербей.
Көз ачык кетти кайран эр,
Туулуп жыргал бир көрбөй.
Тамырын кыркты ит кытай,
Ушуну тирүү тим бербей.

* * *

Жанболот ыйлап буркурап,
Үстүнө түшүп тырпырап.
Ушундай күнгө кезиксе,
Ыйлабай турат ким чыдап.
Кайрат кылгын Жанболот,
Кайгырганда не чыгат.

* * *

Өлүмдүн кайсы себеби,
Көзүбүз менен көрөлү.
Бүтүн алып кетпейбиз,
Өлүп жаткан денени.
Кайнаган ысык саратан,
Өлүктү сактап береби?
Өрчүбөйт беле нечендер,
Өлгөндүн тийсе кереги.

* * *

Эсинди жыйгын Жанболот.
Эн жерлер укпайт мунунду.
Жараткан такыр бербесин,
Жасаган болсо бу күндү.
Жамандардай шолоктоп,
Буза бербө түрүндү,
Али да бирин үзбөдүн,
Ачылып турган гүлүндү.

* * *

Чынары турсун кебелбей,
Чырпыгы сынса мейличи.

Ар качан болот кайраттуу,
Акылы жетик эр киши.
Күйүттүн женет азабын,
Кишинин көптү сезгичи.

* * *

Кыйналгын, боздо, бакыргын,
Карагай укпайт мунунду.
Көркүнө келген бул булак,
Кыйкыргын укпайт үнүндү.
Кайрат кылгын Жанболот,
Кайгыдан бузбай түрүндү.

* * *

Жети жыл жүрдүн кармалып,
Жеринди көрбөй сандалып.
Буйругу жок бала экен,
Бактыгул кетти ушинтип.
Оор дүйнөгө арналып.
Бүгүн бийерде туралы,
Эртең жолго чыгалы.
Кийик атып келгиниң.
Акчагырды колго алып.

* * *

– Куркуратып бек жыттап,
Бактыгулуң кадимки.
Тирүүсүнө окшотуп,
Кытайдын боору таш экен.
Жазыксызды боздотуп,
Жанболот кетти кийикке,
Алп Тобоок менен коштошуп.

* * *

– Атаңдын көрү дүнүйө,
Таң калам ушул күнүмө.

Ар бир адам өмүрү.
Кайгысыз болсо эмине,
Эмне үчүн билбей калды экен?
Келечек күндү — күнүнө.

* * *

Кырчындын кыркчуу тамырын,
Куралын билип калсамчы,
Кийимди чылап ууланткан.
Убагын билип калсамчы,
Ача Сандын боору таш.
Кыялын билип калсамчы.
Башынан көөнү кара экен,
Бардыгын байкап алсамчы.

* * *

Душмандын салган тузагын,
Көрбөгөнгө капамын,
Эл милдетин аткарып,
Бербегенге капамын.
Ууланып кытай колунан,
Мезгилсиз кетти катарың.
Таштабайм душман жерине,
Сөөгүндү,
Ала кетип жатамын.

* * *

Кайратын жыйнап алп Тобоок,
Тингесин алып колуна,
Бактыгулга багыштап,
Куран окуп жолуна.
Жанболотум келгенче.
Жамдайын деп ордуна.
Эттерин шылып таштады,
Ыңгайлап аны коюуга,
Чарайнага чаптады.

Булгаары менен каптады.
Кайратты мындай кылбаса,
Белди бекем буубаса.
Оорундалат канткенде,
Кыргыздын мындай салттары.
Ким аарчыйт душман жеринде,
Куюлса көздүн жаштары.

* * *

Мундуу үн салып бийиктен.
Жанболот келет кийиктен,
Өрттөнүп кетет жалындап.
Мезгилсиз болгон күйүттөн.
Кайгы мунга чырмалды,
Кубаныч баскан үмүттөн,
Сөөк жүктөп кулан сарыга.
Азанын тонун кийишкен.

* * *

Аралап нечен жерлерди,
Таңдантып көргөн элдерди.
Кыргыздын чегин басышып,
Кыйла ишке кез келди.
Кытайдын жерин калтырып,
Кыргыз элин көз көрдү.

* * *

Токсон күн он төрт түнүндө,
«Чеш-Дөбөгө» келишти.
Тобооктун аман келгенин,
Ал жерлик Кыргыз көп укту.
Айлана бүтүн чогулуп,
Алдыңды тозуп чыгышты.

* * *

Жанболот аман келгенин,
Бактыгул каза болгонун,

Душманга сөөгүн таштабай.
Алып келип койгонун,
Кеңешип элдин ичинен.
Көпчүлүк айтат ойлорун.

* * *

Токсон күн аба болуптур,
Сөөк жүктөп силер чыкканга,
Ыраазы кыргыз элиниз.
Бээжинден мөрөй утканга,
Намыска туулган алп Тобоок,
Бир нерсе сурайм кызганба.

* * *

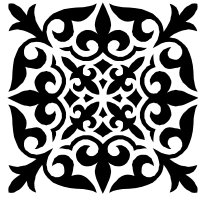
Мазары болот «Чеш-Дөбө»
Акылман кыргыз элиндин.
Алп Кошойдун денеси,
Ушул жерге көмүлгөн.
Алманбет шердин сөөгү.
Бээжинден алып келинген,
Ушул жерге көмүлгөн.
Көзү ачык кеткен Бактыгул
Коюулса деп бийерге
Экөөңүздөн сурайт эл.

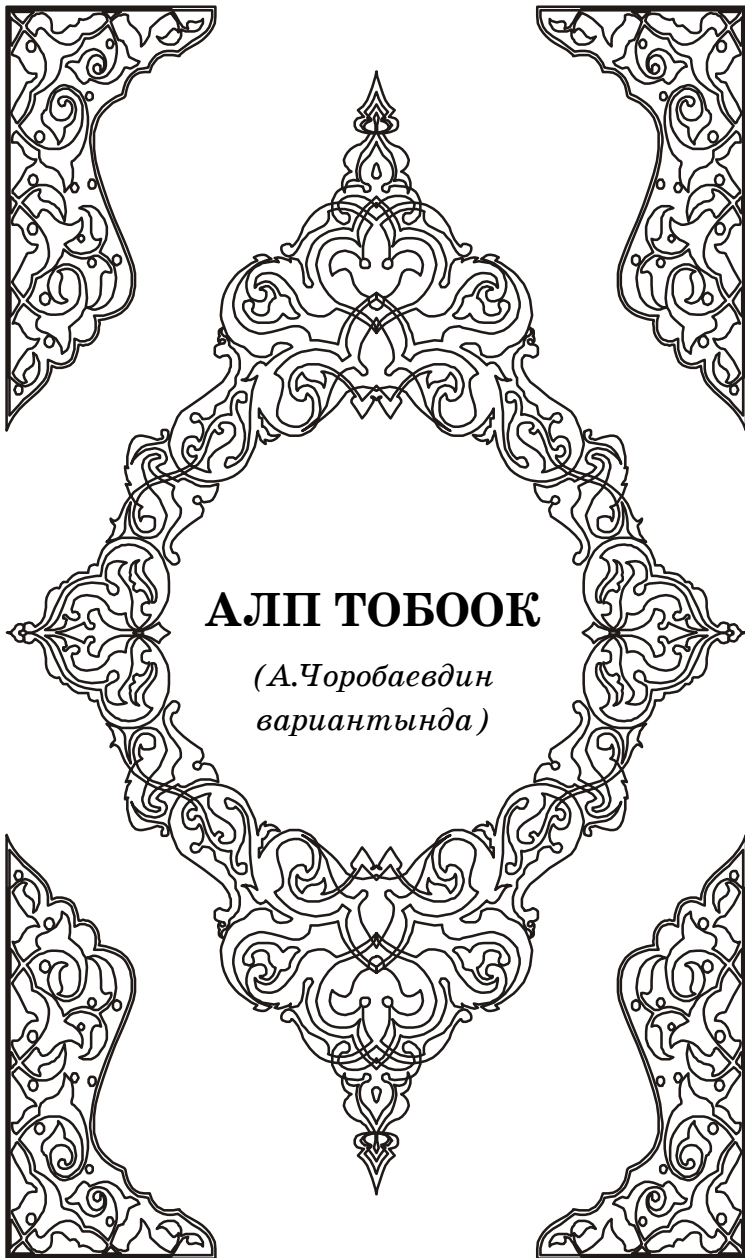
* * *

Эл суроосу орундап,
Эзелтен ынтымагы бузулбай.
Бактыгулду коюшту.
«Чеш-Дөбөгө» кысылбай,
Жанболотту куткарган.
Алп Тобооктун сапары,
Кызыксаң курбум – ушундай.

10/IV 1969-жылдан 18/II 1971-жыл.

Казарман с.

АЛП ТОБОУК

*(А.Чоробаевдин
вариантында)*

Илгеркинин алпы көп.
Алп жөнүндө калпы көп,
Аты Тобоок акенин
Айтылып жүргөн данкы көп.

Андан бери болжолу,
Жүз жетимиш жыл өткөн.
Төгүнү-чынын ким билет,
Калмактар аскер жөнөткөн.
Тогуз-Торо жеринде
Тополондуу күн өткөн.

Тобоок аке ким экен,
Түбүнөн айтам тарых кеп.
Кагазга жаздым ошону
Билгенимче сүрөттөп.

Элге берген жардам дейт,
Түп Бээжинге барган дейт,
Андагы Тобоок эрдигин
Айтуусу бизге калган дейт.

Ошолордун баянын
Ырдап элге жаяйын.
Көрдүк деген адам бар,
Үч-төрт кулач таягын.
Ай балта саптап башына
Алып жүргөн жөлөгүн.
Отун кылган онбосун,

Сактап койбой белегин.
Тобоок өзү чоң экен,
Адамда андай жок экен.
Атан төөнү көтөргөн
Алп күчү бар зор экен.

Соргоктугун айтайын,
Тоодон кийик уулаган
Жаа тартканга маш экен
Атса жыргап куунаган.

Этин такыр кактап жеп,
Бир кийикке тойбогон.
Эч болбосо кийиктин
Шыйрагын да койбогон.
Беш-Көлдөн аткан маралды,
Неме койбой жеп келген,
Байбичем утур карайт деп,
Кисесинин түбүндө
Бир кесим боор эт келген.

Терисин ийлеп келчү экен,
Тескейден ышкын терчү экен.
Алдынан чыкса балдары
Сакасын гана берчү экен.

Анжыян барам дегенде,
Айылда катын-калачтар
Боёто кел балбан деп,
Аманат берчү адат бар.
Жүн-жүбүр, кийиз-кечесин
Байлай турган жерине,
Көрчөгөлүү кайыш кур,
Канжыга таккан белине.
Боз кисеге кол сунуп,
Тандалган нооча катындар

Белине бою жете албай
Көмөрө коюп сокуну,
Чыга калып ошого
Куруна араң жетчү экен.
Байламта байлап бүткөн соң,
Тобоок жөнөп кетчү экен.
Ара конуп эртеси,
Кайра жетип келчү экен.

Аялдардын баягы
Аманатын берчү экен.
Балалык чакта азыраак
Ат көтөрбөй төө минген
Он сегизден өткөндө
Өмүрүнчө жөө жүргөн.

1. ЭСКЕРТМЕ

Кулжыгач, Чоро бир тууган,
Кудайберди баласы.
Чородон Карга, Тойматты
Тарыхтан окуп карачы.
Атактуу болгон алардын
Эч кандай болбойт талашы.
Өткөндөн бери болжолу,
Жүз сексен жыл чамасы.

Тойматтын уулу Жанболот,
Жоо чапкандан калганды
Жыйнап келип эл кылган
Атасы жок балдарды.
Тогуз-Торо, Куртканы
Көчүп-конуп кыштады.

Карылардын айтымы,
Кайындары казактан.

Катын алам деп барып,
Кутулбаптыр азаптан.

Анданбы, жокпу, ким билет,
Акыры саат чырмаган.
Эркин жатып үйүндө,
Адам барбы жыргаган.

Ошол өндүү жоруктун
Бирин айтып ырдайлы.
Бу казалга киргизип,
Жашырбайлы кылдайды.

Төрт уруудан куралган
Бир-бирине жөлөгү.
Жанындагы үч досу
Жанболоттун өнөгү.

Ысык-Көл кыргыз жери экен,
Тегереги кең экен.
Көк-Ойрокто, Талгарда,
Казак-кыргыз тең экен.

Көчүп жүрүп Жанболот,
Бир казакка дос болот.
Аны менен төрт киши
Сапар жүрүп козголот.

Күйөөлөп барды Жанболот
Аялын алып келгени.
Барганда өргөө көтөрүп,
Кайткан экен эмгеги,
Күйөөлөгөн бир топ күн
Узаткан казак элдери.

Үй көчүрүп кыз алып,
Келе жатса Талгарда,

Каркыранын сайында
Жолукту бир топ балдарга.
Айылын жоо чапканда
Калышкан экен далдаада.

Корголоп жүрсө коркушуп,
Бирден кармап өнөргөн.
Бир тууган экен ал балдар
Бир энеден төрөлгөн.

Онго чыккан улуусу
Табылтай экен мунусу.
Аксакал деп казакка
Ал баланы шыйгарды.
Бир-биринен айрылып,
Балдар жаман кыйналды.

Андан кийин сегизде
Жыланкөз деген аты экен.
Бала болуп ар кимге
Тараган тукум аз экен.

Тукуму бир катташат,
Туташ болуп киндиги,
Аз да болсо көп элдей,
Бу заманда бирдиги.

Алты жашар Чүрүмдү
Бугулар алып багыптыр.
Чүрүмдөн Өмүр тың чыгып
Бугу наамын алыптыр.

Эң кенжеси Боркокту
Бала кылып асырап.
Өзү баккан эмеспи,
Элине салып кенешти.

Агасы Өмүр аркылуу,
Салмаке Карач кудалап.
Өткөрүп жүрсө калынын
Эп көрбөй Жантай сугалак.
Ыраа көрбөй башкага
Көз арткан Мөөр сулууга.

Аламын деп Мөөрдү
Алда кайда жар салды.
Атасы Адыл аргасыз
Арбын-калың мал салды.

Канча болсо чыдаган
Карабектин Жантайы.
Айдай сулуу Мөөрдү
Алып алган карт аюу.

Айтылып жүрөт эмгиче
Ошолордун жоругу.
Эл ичинде санжыра,
Табылат жомок сонуну.

Муну мындай коёлу,
Бүлүк түшкөн Чорону
Окуясын баяндап,
Айтпай кетиш болобу.

2. ЖАНБОЛОТТУН КАРМАЛЫШЫ

Ал жылы барып Жанболот
Тогуз-Торо оюнда,
Нарын суунун боюнда,
«Жыртак» үнкүр дегенге,
Өзүнчө короо беленге
Кыштап калды деп угуп,

Кашкардан доотай чыкты деп,
Капкайдагы эл угуп.
Ат-качырын мингендер,
Узундуу-кыска кийгендер.
Канжа тартып, түтүн жеп
Кара күчкө күлгөндөр.

Сокудай сүйрү баштуулар,
Сокбилектей чаштуулар.
Жебе менен жаа тарткан
Сепилде турган сакчылар.

Шалпаң кулак жөкөрү –
Мылтыктар бар асынган,
Оозун ылдый каратып,
Асынганын жашырган.
Ду-дусу окус «ур» десе
Алтымышы качырган.
Сабап жатып жүн кылган,
Өлүгүн өрттөп күл кылган.

Өз билгенин бербеген,
Тилин адам билбеген,
Тиктеп үйгө кирбеген,
Кириңиз деп сыйласа
Кепти билбей жиндеген.
Колго түшсөң окустан
Башың чыкпайт ширгеден.

Бөлөк элге Жанболот,
Катылганы билинбейт.
Башы барып бир ишке
Же чатылганы билинбейт.

Түн ичинде калмактар
Үч курчап үйдү басыптыр.

Тилин билген киши жок,
Коломтосун казыптыр.
Күрөктөп кулун сапырып,
Түндүгүнөн чачыптыр.
Казган жерге казанын
Тулга салбай асыптыр.
Ошондой окшойт ырымы,
Жорук-жосун кылыгы.
Билгениндей тамагын
Быштыбы жокпу ичип-жеп,
Жөргөм турса чийкилей
Жиптерине тизип жеп.
Жанболотту жаткырбай
Байлануу болду колдору.
Баласы жалгыз Берикти
Муну да бош койбоду.
Он бир жашар чагында
Кошуп алып аны да,
Атасы менен кармалып
Какталды белем жалынга.

Таң атты да, күн чыкты,
«Та» деген гана үн чыкты.
Тарсылдата сабады,
Атасы менен баланы.
Бийласа ырай кылабы.
Жалынса жаны калабы.
Алып келген ошентип
Ат-качырга таңуулап.
Күйөрү менен бышары
Артында калган саруулап.

Ошо бойдон дайынсыз,
Күндөрдөн да күн өттү.
Артынан барган адам жок,
Жылдардан да жыл өттү.

Азапка башы чырмалды,
Көрбөдү бир да жыргалды,
Кайгы менен кан жутуп,
Катыны байкуш тул калды.

Алты жыл болду дегенде
Аялы да өлгөн дейт.
Калың журту жабылып
Кайгыруу менен көмгөн дейт.

Же артында калган бала жок,
Же издеп алар чама жок.
Же Жанболоттун артынан
Кабар алып келгидей
Кайраттуу тууган-ага жок.

Ай баткандай болуптур,
Элдин данктуу кишиси.
Он жыл болду кеткени
Же угулбайт тирүүсү.

Жылыга барат тандалып
Жанболот таппай сандалып.
Дайынын билбей келишет,
Ат арытып каржалып.

Хотен менен Кашкардан,
Үрүмчүл, «Манас» жактардан.
Ат ташыркап чыдабайт
Ашуулуу нечен катмардан.

Дарексиз он жыл дайны жок
Ошо бойдон жоголду.
Кудайды карап болсочу
Бул өңдөнгөн коромжу.

3. ЭЛ МАКСАТЫ

Башы куртка жайыктан,
Суусамыр жайлоо алыстан,
Арстанбап менен Анжиян,
Чүйдөн келди калыстан.

Ан үчүн аттуу-баштуулар,
Баарысы келип куралган.
Каба, Басыз алардан
Текес менен Тагайдан,
Курманкожо, Катаган
Намысы бар далай жан.

Кабарлашып куралып
Келишти булар суранып,
Чогулуп келген эл айтат,
Ынтымактуу кеп айтат:
– Он жыл болду дайны жок,
Баласы менен Жанболот.
Барып кабар албаган
Намыссыз кандай жан болот.
Алты жолу барыппыз,
Аксыдан кабар алыппыз,
Турпанга чейин барыппыз,
Мындан дайны чыкпады,
Туш-туштан издөө салыппыз.
Быйыл он жыл кыштады.

Же өлүүсүн билсекчи,
Же тирүүсүн билсекчи.
Улугу турган нак ошо
Бээжинге чейин кирсекчи.
Бардаштуу элең барып кел,
Мындан кабар алып кел.
Сизден башка айла жок

Тируусу болсо таап кел.
Өлгөн болсо сөөгүн
Булгаарыга оро да,
Чоң кисене салып кел.
Айланайын алпыбыз
Аймакка бар баркыңыз.

Элиң минтип эп көрөт,
Калкың сизди каалады.
Алп күчүңүз бар үчүн
Андайга сизди баалады.
Дешип бары чуркурап,
Намыс жолун эстетип.
Ой-пикирин айтышты.
Дүйүм болуп кездешип.

Келген элге тай союп,
Коногум деп кой союп,
Ызаат кылып узатты
Түлөө атап, тай союп.

4. ТОБООК ҮЙДӨН ЧЫКТЫ

Таң кылайып атканда,
Татты уйкуда жатканда,
Торгой сайрап учканда,
Тоо-тоодон улар сызганда,
Көктөн шоокум бөлүнүп
Күн чачырап чыкканда.

Коргондун чаты бөксөдө,
Козуке, Баян мазары,
Как ошонун жанына
Тобоок кончу атайы,
Үйүнүн жайын айтайын,
Он эки кулач баканы.

Тобоок өзү баткандай,
Капшытка бойлоп жатканда
Кереге жайып болгон сон
Атчандар уугун улаган.
Бийиктиги ошондой
Канатка канат кураган.

Түндүгүн сайып көтөргөн
Он эки кулач баканга.
Чак түштөн баштап тигилсе,
Болучу экен аран жатарда.

Ошол үйдөн чыкканда,
Бөлүндү Тобоок санаасы.
Кандай өңдө болду экен,
Түп Бээжиндин калаасы.

Мен баткандай бир чоң үй
Болду бекен, жок бекен.
Деп ойлонуп түшүптүр,
Алыскы сапар жолуна.
Ай балтасын аштаган,
Таягын кармап колуна.
Жол азыгы чоң чанач
Сүзмө таңып жонуна.

Күкүк болуп Нарын суу
Кирип турган убагы.
Ылайланып боз чалма
Ирип турган убагы.

Кичи Нарын, Чоң Нарын
Жарып өткөн өзөн дейт.
Бул өндөнгөн дайрадан
Кантип жөө кечем дейт.
Агыны катуу жеринен

Аттап-аттап өтөм дейт.
Суунун башы чыккан жер
Тоожукенин бели дейт.
Аркыраган капчыгай
Бетке тиет жели дейт.

Майда суулар чогулуп,
Ойго түшсө Нарын дейт,
Капчыгайдан беркиси
Кечүү бербес агын дейт.

Түптүү терек, карагай
Агып турган убагы.
Бугу, марал куушуп
Барып турган убагы.

Суу боюна олтуруп
Көңүлүнө толтуруп,
Ушунчалык чытырман
Аралында токою,
Силкип салма жеке сан
Бутка кийген чокою.

Чечип алып түрүнүп
Кечүү карап жүгүрүп,
Көтөрүп жүрүп жүк кылбай
Такыр ичип алам деп,
Чаначтагы сүзмөнү
Курсагыма салам деп.

Жайма кылып суу кошуп
Нары-бери ургулап.
Жумуруна жук болбойт
Жутканда ичи кулдурап.
Жана эле үйдөн чыгарда
Айылдагы айранды

Неме койбой бүт ичкен,
Кайтып анын үстүнө
Көөрчөк жакшы болот деп,
Көнөк көнөк сүт ичкен.

Жеңилденип суу кечип
Тизесине чыккан жок.
Айлампалуу шапшап бар
Андан башка душман жок.
Тили жок жоону тоотпой
Нарын сууга киринип.
Түп Бээжинди бет алды
Өйүзгө чыгып кийинип.

Ак-Талдан өткөн артылыш,
Чап аралап баскан жол.
Кара-Бук, суук Капчыгай
Калмактар арык казган жол.
Улан ашып, таш басып
Бурканды бойлоп саз басып.
Чеш-Дөбөнүн жонуна
Чыгып бир аз отурду.
Көз жүгүртүп туш-тушка,
Көңүлүнө толтурду.

Мурункудан калган сөз
Андан мурун ал жерди
Санжы сынчы көзү ачык
Сынап өткөн дечү экен.
Падыша болуп калмактан
Улан өткөн дечү экен.
Айткан сынын карылар
Улап өткөн дечү экен.

Жердин эки баштуусу
Алтын эмел салкын тоо.

Как ушу жер турбайбы.
Айланасы алтын тоо.

Эки баштуу деген сөз
Батыштан да суу келет,
Чыгыштан да суу келет.
Кошулган суу аралы
Төлдөгөн бугу-маралы,
Андай сонун көркөмдү
Айтпаса кумар канабы.

Тескейинде карагай,
Элиги черден бакырат.
Күн тийгенде суу кирип
Күкүгү сейнеп чакырат.

Жердеген элдин эч качан
Бузулбайт имиш жогеси.
Туурдугу сыйрылбай
Жыргап өтөт пендеси.

Кырма кызыл кынадан,
Өксүбөйт акыр заманда.
Алтын эмел салкын тоо,
Жыргалы көп адамга.

Деген экен ал киши
Ат-Башыны сүрөттөп.
Жыргап-куунап калың журт
Ошо жерде күн өтмөк.

Ат-Башы болгон себеби
Бир кашкарлык койгон ат.
Арыгынан басалбай
Ачка болгон ойрон ат.
Арпанын башы жайыктан

Азыраак оттоп тойгон ат.
Ээсине карматпай
Атып алып сойгон ат.
Башын сайып жыгачка
Ат-Башы деп койгон ат.
Алтын Эмел өз атын
Андан кийин жойгон ат.

Чеч-Дөбөгө келгенде
Баш терисин сыйырып
Маңдайына жазыптыр
Эс алып туруп тыныгып.

Андагы каты мындай дейт:
Жалганы жок кылдай дейт,
Арпа кенен жазы деп,
Азаптуу жолдун ташы деп
Арык атка бир паста
Алдырыптыр казы деп,
Ат ээсине карматпай
Берет экен мазы деп,
Бул жердин аты коюлсун
Аттын гана башы деп.
Жазган дешет карылар
Дагынкысы дагы бар.
Калп айткан болсо ошолор
Акыры карды жарылар.
Мына ошо жер эзелтен
Черик эли турган жер,
Ким келсе да байыр алып
Көңүлүн өргө бурган жер.

Чыгышын айтат: Каман-Суу,
Көк күмбөз жайыт турагы,
Башчысы анын Максүт бий
Мал төлдөткөн убагы.

Жайкалып турган кези бейм
Кара кыяк тулаңы.
Эндик-упа тоосунда.
Эки айрылган шыбагы,
Шыбагынын түбүндө
Уктап жаткан улагы.
Ою менен жайдары
Оюн салып субайы.

Малды көрүп бурулуп
Басып барды бешимде.
Маалы болчу болжолу
Намаздигер кечинде.

5. МАКСУТ БИЙ ЖОЛУКТУ

Максүт бий көрүп алыстан
Серепчилеп караса,
Өзүнчө жылып бир неме
Ажайып кызык тамаша.
Жер көчкү десе адамдай
Жылып басып келатат.
Кербөсө да, уккан да
Бу Тобоок алп го деп айтат.
Эси чыгып кыйкырып
Жигиттин баарын жыйдырып,
Иттердин баарын карматты
Казыкка бекем байлатты.
Өзүнүн өргөө – чоң үйүн
Көпчүлүккө көтөрүп
Жаңы журтка тиктиртип,
Көлдөлөндү көйкөлтүп
Жекендос¹ жерге салдырып,

¹ *Жекендос, баяндос* – мамык төшөктөр.

Баяндос мамык алдырып,
Тобоок балбан экен деп,
Басып алдын утурлап
Салам айтып алыстан
Кол куушурду чурулдап.

Бири-бирине таанышып
Ким экенин билгизди,
Баштап келип чоң үйгө
Эшик ачып киргизди.
Элдин баары жарданып
Эшикте турат таң калып.

Орун салган капшытка
Чөк түшсө буту жыйналып,
Башы тиреп жабыкты
Эңкейип карайт кыйналып.

Үйдү сынап кеп айтат:
– О калайык! – деп айтат,
Кашкардын сөкөт талынан,
Керегең кептүү абыдан
Жасалган экен Максүт бий,
Жүз баштуу үйүң жаңыдан.

Жыйырма беш көктүү болгондо
Тиймек эмес төбөм дейт.
Барды кенен кылбаган
Сараңдык сенден көрөм дейт.

Камтып киймин салчу экен
Кандагайга шымданып.
Отура албай эңкейип
Айласы кетип кырданып.
Ошентип уят болуптур
Тобоок батпай үйүнө,

Жабыгына бойлобой
Алптар өткөн дүйнөдө.
Ары-бери жасатып
Май сызыктуу жарманы.
Дасторкон жайып алдына
Кош колдоп сунуп калганы.
Ачка болгон көрүнөт
Нан-пандын баарын жалмады.
Артынан да жутканы
Топостун жуурат-айраны.
Элдин баары чогулуп
Таягына таң калып.
Улам-улам сонундап
Карап жатты жарданып.

Кечкирди да, күн батты
Аял эркек түн катты,
Конок камын кылбастан
Максүт сараң тим жатты.

Кой сойбой эле казанга
Сүт бышыртты бир чара,
Арбын салып камырдан
Алдына койду бир бала.

Ыпкап-шыпкап жеп алып,
Бир эле ченгел түп койду.
Такыр ичип чыгынан
Эки ууртамдай сүт койду.

– Кел, Максүт бий, келгиниң,
Келиндерге бергиниң.
Сугунтам десем эт эмес
Туураган этке тете эмес,
Сунайын десем түгөнгүр
Кымыз эмес, ак эмес

Кыдыртып ооз тийгидей,
Айран-жуурат дагы эмес.

Баш көтөрбөй баарысын
Жеп койгонго таарынба,
Жарашып эле калгыдай
Мүлжүп турса кабырга,
Балдарга берип устукан
Калганын салса карынга.
Короо-короо кой туруп
Кылбадың го камылга...

Эл жарданып эшикте
Конок камы жок дешип,
Күбүр-шыбыр көпчүлүк
Үйдүн жанын үч курчап,
Кары-жашы бүт курчап,
Өзүнчө кеңеш курганда
Ызаланып Максүткө,
Тобоок ачуу кылганда,
Конок камы сенде жок,
Кетемин деп турганда,
Минтип айтып сынады:
– Сен сасык бай сараң бай,
Битири жок экенсин

Алты короо коюнду
Акыретке айдап кетерсин
Деп ордунан козголду,
Байда жооп жок болду.
Эшикке чыкса эл турат
Жаш-карысы жарданып,
Сараң калды арданып
Эл алпарып кондуруп
Жакшы тамак берүүгө.
Көгөн тартып керүүгө

Кара узун эмген койлордон
Кырк-элүүнү байлаптыр.
Көп катынга саадырып
Козусун бөлүп кармаптыр.

Туут маалы ошо кез
Чуркуратып айдатты.
Субайынан аралап
Иригинен тандатты.

Мойнун кайрып кой союп
Айыл-апага той союп,
Түндүктөн түтүн булатып
Түтүнгө түтүн улатып
Бээни жарып сулатып,
Тоодой Тобоок акени
Төшөк салып жаткырып,
Ошончолук жеп-ичсе
Күлүп-куунап каткырып,
Короодо койду аралап
Бир ирикти жактырып.

Алып келип сойдуруп,
Таш казанды астырып.
Кыргыздай сыйчыл кайда бар
Кысыр эмди тай да бар,
Эки энеге тел кулун
Сойсо конок жайланар.

Дешти дагы чандатып
Түндөп жылкы айдашты.
Боз айгырдын үйрүнөн
Боолук салып кармашты.
Кулун-тайды чыңыртып.
Сойгон болчу деп айтат,
Тобоок аке ичип-жеп
Тойгон болчу деп айтат.

6. ТОБООК ЖОЛГО ЧЫКТЫ

Өргүтүп бир күн жаткырды,
Кош атка азык артылды.
Мингизсек деп чоңунан
Көпчүлүк эл чарпылды.

Көтөрбөйт десе болбоду.
Бир карыя болбостон
Алып келди жоргону,
Бут артканда бел сынган,
Очорулуп жаныбар
Омууроосу тең сынган.
Күлкү болду балдарга
Аттын бели сынганы.
Ошо бойдон сур жорго
Очорулуп турбады.

Топос жүнүн эштирген
Кошмосу жок кыл аркан.
Корошондоп туз чылап
Кырк имерип чыйраткан
Андан берди кырк-элүү.
Кең Кашкардын ак нанын
Эшекке жүктөп кант, чайын.
Кыдыртып жүргөн кез болсо
Сатып алсын наспайын.
Дешти да курсак камы үчүн
Ак теңге жок ан үчүн,
Сызма берди, кыл берди
Жезден тешкен пул берди.

Партал атты¹ жетелеп,
Улуу жолду төтөлөп.

¹ Жүк жүктөлгөн ат.

Дал ортого танылып
Далай жүктү көтөрөт.

Алты күндүк барганда
Ат ташыркап жооруган.
Аны сатып тамакка
Аралап Кашкар шаарынан
Кыргызы бар, уйгур бар,
Сый көрдү көңүл агынан.

Элдин баары танданып
Зоок кылып жарданып.
Улам бири урматтап,
Сый конокко камданып.

Колмо колдон узатып,
Саналуу жети ай жол басып,
Адыр-адыр катмардан
Аскалуу нечен тоону ашып.

Ак сууну бойлоп кыдырып,
Турбады бир күн тыныгып.
Кара жүл, Ак чий дегенден
Күйүк токой, өрөөндөн,
Мында да бир күн эс албай
Түп Бээжинге жете албай,
Сонуркап элдер жардаса,

Сыйын таштап кете албай,
Айылдан айыл жүргөн чак,
Алп Тобоокту сүйгөн чак.
Чычыр менен айыктык,
Кызыл күмбөз жарыктык,
Марал башы, Күчөгө
Барганда араң талыкшып,
Карагай жаргак келинди

Канча уруу кыргыз
Кара-Коо, Эрен кабырга
Чыгыш-батыш жагында,
Долон деген көчмөн эл,
Туурасы Турпан сайында,
Уругу кыргыз, тил башка
Эшек минип мал багат,
Какыраган чөл-ташка.
Боз үйлөрү кичине
Тобок батпай ичине.
Төгөрөк эмес төрт чарчы
Алачыктын түндүгү.
Өргүдү анда сонуркап
Алты-жети күн түнү.
Кер-тайлак жерин аралап
Кетти Тобоок жолуна.
Алты атан төө көтөрчү
Азыгын артып жонуна.
Какыраган кара таш,
Кайнагандай чөл басты.
Көчмөн элдер жердеген
Көкөнөр аттуу көл басты.
Кара кытай манжынын
Камбыл шаарын тең басты.
Кажарлуу Тобоок алпыңыз
Түркүн-түркүн белди ашты.

Каблан Манас барган жер,
Шаарга аты калган жер.
Үрүмчү, Бейдин, Кулжаны
Бир каратып алган жер.
Ак шумкарын эр неме
Дайра бойлоп салган жер.

Ошол суу менен Бейжиндин
Манаска наамы калган жер.

Кийинки бизге керээзи,
Айтылып калган элеси,
Анын баарын кыдырып
Алакан жайып бата окуп.
Барыптыр жети ай жол жүрүп
Туяктын баарын мокотуп.

Чоң Бээжин толгон эл экен
Дарбазасы бек экен.
Кырк кулач бийик салдырган
Айланасы чеп экен.
Анын баарын башкарган
Улугу кыйын эме экен.
Замбилге салып көтөрткөн
Салтанаттуу бек экен.
Улам тышкы кийими
Төрт элиден кем экен.

Зоок кылып Тобоокту
Кыжылдатып эл жыйган.
Суракка алып каратып
Карыларын тең жыйган.

Тилмеч салып кеп сурап
Кайдан келдиң деп сурап,
Казанага бактырган
Балбаны бар жактырган.
Күчүн сынап көрүүгө
Бой теңетип бастырган.

Казаналык балбандар
Карап турду жанына.
Сурагында Тобоок алп
Жооп берди ханына:

7. ТОБОУК АЙТТЫ

– Биздин кыргыз эзелтен
Көк шиберди төшөнгөн,
Айлана топ курчаган
Алтын чөйчөк жерде элек.
Аштык айдап, мал багып,
Оокат кылып сермелеп,
Эзелтен бери жергебиз
Бузулбаган элде элек.
Барып байлап алгандай
Манжудан кыргыз кем белек.
Бул эмине кордугун
Көрүнөө кылган зордугун?
Жаш баласын таштабай
Алып кеткен жоругун?
Мына ошого мен келдим
Жети ай бою сенделдим.
Эр Жанболот дегеним
Ээси болчу жергемдин.

Же ууру кылган болбосо,
Же ушак сүйлөп койбосо,
Же эриш бузуп, эр өлгөн
Тополонду салбаса.
Же калаалуу коргон чебиндин
Капкасын бузуп албаса?

Коломолуу көп кошун
Жаз барбады, кыш барды,
Аз барбады, көп барды
Талаа толуп жыш барды.

Кызыл уук кыйратып
Кыз-келинди ыйлатып,
Кыргыз кийчи бут кийим

Жекесанды жыйнатып,
Тебелетип, тепсетип
Ат качырын туйлатып,
Өрттөдү короо-сарайды
Ширге каптап далайды.
Башкасын айтып не кылам
Балдарды урган жарайбы?

Жеке сан жайын айтайын,
Алдыңыздан кайтайын.
Ичи кийиз сырты кең,
Татынакай үйүргөн.
Жоон санга барабар
Силкип салма кончу кең.
Мындан алды алты жүз,
Жынайлак калды калкыбыз.
Кордук көрдүк ошентип
Ак калпак кыргыз жалпыбыз.
Сабап кирсе качырып
Кетип калды баркыбыз.
Жаш баланы сабаса
Ата-энесин камаса,
Жан чыгары эп экен
Киймибизди таласа.
Айылда балдар көп өлдү,
Жүрөгү түшүп дагы өлдү.
Жанболот жайын угуңуз.
Жетимди жыйнап эл кылган,
Жергелүү журттун баарысы
Жеке ошону бел кылган.

Ошон үчүн күнөөлөп
Баласы менен алдыңар,
Тоодо жаткан калкымын
Тобуна бүлүк салдыңар.
Баланын жайын айтайын,

Кандай өндүү төрөлдү.
Угуп алгын падышам,
Уругу кыргыз көп элди.

Эркек тууса сүйүнүп
Элдин бары үйүлүп,
Түлөө кылып мал соёт
Жентегине май берет.
Жамааны куру таштабай,
Тамак-ашын жай берет.

Андан кийин бешик той,
Үйдө жокко кешик той,
Бешик тойдо жыргашат
Сал билек деп ырдашат.

Жашы бирге чыкканда,
Эмгек тизе жыртканда.
Тушап туруп тушоосун
Бычак менен кыркканда,
Жарыштырып балдарды
Калыс кылып картаңды
Даназалап той берет,
Чыкканына кой берет.
Тогузуна байге бар
Мындай сонун кайда бар.

Тамтаң-тумтаң басканда
Тай күлүк деп ырдашат.
Айырмачты жасатып
Ат мингизип жыргашат.
Той берип жаткан эл болсо
Тайды токуп жетелеп
Куш салды деп ойношот
Кондуруп алып көпөлөк.

Жыл ажыраш бир адат
Нооруз күнү болгондо,
Бирдин айы жаңырып
Жыл он эки ай толгондо,
Балдарынын кийимин
Адырашман, арчага
Ысырыктап түтөтөт.
Ырымдарын күчөтөт.

Алас-алас, алас деп
Балакеттен калас деп,
Жаңы жылда балдарым,
Ырыс-кешик талаш деп,
Көчө жарма, сүр салат
Койдун этин күр салат.

Бала дебей чоң дебей,
Шайыр ырдан үн салат.
Ак сакалы баш алат
Устукан деп аталат.
Кыз саймачы болот деп,
Сыйрып берет таңдайын.
Эркелетип ар дайым
Сылап коёт маңдайын.

Төшү менен жүрөгү
Энчисине арналат.
Эркек балдар кулакты
Сүйүнүп алат кармалап.

Он үч жашын белгилеп
Мүчөлүсүн чыгарат.
Эндик-упа сыйпатып
Кыздын бетин кыналап.

Жасалгасы башкача
Каркырасын сайынган.

Жаркыраган камка тон
Шөкүлө бар салынган.
Алты бакан, селкинчек
Кыздын ойну кыз оюн.

Уул-келин аралаш
Жар көрүшкөн ыр оюн.
Оюнунан айрылтып
Бу кылганың чыр оюн.
Баланы бер колума
Мен ыраазы болоюн.

Ата-бала кайда экен
Аман тирүү бар бекен?
Эрбеңдетип ээрчитип,
Эгиз кулун телчитип,
Элиме алып кетейин.

Тогуз-Торо, Куртканын
Топурагын кечейин.
Өлгөн болсо сөөгүн бер,
Булгаарыга ороюн.
Ата-баба жаткан жер,
Арстанбапка коёюн.

Чоң кисеге салайын,
Жериме алып барайын,
Эли сөөгүн кордобойт
Чогулткамын далайын,

Үнүрөйүп хан айтты:
– Үч мөрөйгө чыдасан
Анан берем кишинди,
Сынап көрөм күчүндү.

Балбан болсоң туруп бер,
Казаналык багылган

Кашкар жактан алынган
Чондугу сага барабар.
Жолборстой күчтүү чамынган.
Чөкө келип далындан
Көмөлөтө бир тебет,
Сынса мейли кабырган.

Күүлөнүп келип алдынан
Көкүрөккө бир тебет.
Туруштук бербей жыгылсаң
Жапа тырмак эл тебет.

Токмок жеп үйгө кайтасың,
Көргөнүңдү айтасың.
Үчүнчүсүн дагы айтам
Азыр отур ти жерге,
Күңкү кытай калың журт
Көрүп турсун бу жерде.

8. ТОБООК ЧЫДАДЫ

Хан айткан соң отурду
Тизе бүгүп чөк түшүп.
Тиги да чоң дөө экен
Эл карады көз түшүп.

Чуркап келип бир тепсе
Өзү кайра жыгылды.
Караңгылап эки көз
Бардап-бардап жумулду.

Экинчи мөрөй дагы ошо
Далы ортого бир тепти.
Күрсү тийген эмедей
Добуш чыгып дүнк этти.

Анда Тобоок муну айтат:
– Олтургузуп тептирдин,
Өпкө-боорум эздирдин.
Кызыл камчы манжу деп,
Айрыкча ду-ду, Добай деп,
Илгертен айткан мындайды
Ошол ырас турбайбы.

Олтуртуп коюп урганың,
Мал ачуу да, жан ачуу.
Мындай кордук ишине
Мындан ары чыдабайм
Туруп берсин балбаның,

Мен да тээп көрөйүн
Ажалым жетсе өлөйүн,
Адил болсоң күрөштүр
Күчүн өзүм ченейин.

Жыкканы мөрөй алуучу,
Жыгылган куру калуучу.
Илгертен берки расми
Кыргызда адат как ушу.

Дегенине макул деп
Айтканына түшүндү.
Башка жерге жөнөштү
Ченейин деп күчүндү.

9. ЗЫНДАНГА КЕЛИШТИ

Күнөкөр кирчү абактын
Дарбазасы чоюндан.
Алты качыр ачалбай
Кендир аркан чоюлган.

Каалгада туткадан
Колуна кармап тарт деди.
Күчүн келсе кош колдоп,
Дарбазаны ач деди.

Ошол абак толтура
Күнөкөр бар камалган.
Ажыратып таанып ал
Издеп келген кишинди
Беш-алты жүз адамдан.

Дегенинде сүйүндү,
Элдин баары үйүлдү.
Чоюн эшик дарбаза
Туткасынан кармаса

Төрт манжасы баткан жок,
Мына кызык тамаша.
Ортону менен сөөмөйүн
Илип алып туткага
Булкуп сууруп алганда
Ызаланып падыша
Нааразы болгон устага.

Ал устаны алдырып
Мойнуна зоолу салдырып:
– Кадоосун бекем орнотпой,
Туткасын да тар кылып
Намысымды кетирдин
Элге-журтка даң кылып.

Деди дагы устаны
Башын каптап ширгеге,
Айдап кетти жасоолдор
Күнөкөр жатчу түрмөгө.

Ал жерде Тобоок тим турбай
Кетенчиктеп күүлөнүп
Ачуусу келип сүйлөнүп
Дарбазаны бир тепсе
Быркырады, кыйрады.
Какшай түштү шырагы.

Алты качыр күч менен
Ачып жапкан дарбаза.
Аңырайтып талкалап
Улукка кылды тамаша
Дешип элдер ыраазы
Тобооктун күчүн сынады.
Белгилүү турат аларга
Дагы шумдук кылаары.

10. ТОБООК КҮНӨӨКӨРЛӨРГӨ КИРДИ

Чептин ичи чоң короо
Бөөт-чөөт тамдар бар.
Албарстыбы, адамбы,
Түркүн-түркүн жандар бар.
Чачтар өсүп жер чийген
Денесинде кийим жок.
Какач баскан, бит баскан
Жашынарга ийик жок.

Тырмак өскөн ороктой
Көрбөгөнгө жомоктой.
Желдет арбын кирбесе
Башкаларын тоотпой.

Адамды көрсө тим эле
Талап кетчү түрү бар.
Баары мастан кемпирдей
Айбалыдай сүрү бар.

Ал кездеги Манжунун
Күнөкөрү ошондой.
Өмүрү өтөт ал бойдон
Тирүүсүндө бошонбой.

Чач-тырмагын алдырбайт
Боюн сууга салдырбайт.
Эч болбосо денедө
Какачын да кырдырбайт.
Зоолу кишен бутунда
Аркан бою жылдырбайт.

Беш-алты жүз күнөкөр
Барын катар тургузду.
Арасынан кишинди
Таанып ал деп киргизди.

Күнөкөрлөр тизилип
Олтурушат жанаша.
Буларда кайдан болсун деп,
Көз жүгүртүп караса.

Баары эле бирдей айбаалы,
Тобоок таппай айланы.
Эми кандай кылам деп
Добуш салып калганы.

О, Жанболот барсыңбы! –
Деген үнү угулду.
Турам деп чачка чалынып
Өйдөлөнүп жыгылды.
Жанындагы баласы
Жыйырма бир жаштагы.
Турам деп Берик жалгызы
Жыгылып кете жаздады.

Ач-арбак болуп калыптыр
Аябай эле арыптыр.
Атасына кошоктоп
Ага да зоолу салыптыр.

Өздөрү каткан ыргайдай,
Биттери болгон торгойдой,
Улуктан Тобоок сурады
Кетейин жолдо кор болбой.

Матадан көйнөк дамбал бер,
Тамак-аштан жардам бер.
Жылуу суу менен ак самын
Какачын эзем андан бер.

Дегенден соң буркурап
Ата-бала ыйлады.
Көлкүлдөтүп көл кылып
Көздүн жашын тыйбады.

Боз кисенин жанында,
Булгаарыдан кылабдан¹
Анын ичи толтура,
Тырмак алчу чырабжал².
Кайчысы бар, тарак бар,
Күзгүсү бар карап кал.
Жалкыны карыш устара
Ал өзүнчө кынында.
Чач алам деп курчутту
Жанууру бар шамында.

Дене-боюн тазалап
Киринтип сууга салганча,

¹ Тиш чукур, шибеге, устара салчу кын.

² Маки.

Кырып-сүртүп какачын
Тырмактарын алганча,
Машрөөдөн¹ тигилген
Көйнөк-ыштан, бут кийим
Баласына, өзүнө
Эки сыйра жуп кийим
Алып келип кийгизди,
Ээн үйгө киргизди.

Беш-алты күн коноктоп
Оокатын берди аябай.
Он бир жылдык зындандын
Запкысы бойдон тарабай,
Ден соолуктан кемиген,
Басууга тың жарабай.
Эки бутун чор басып
Кетпептир шишик тарабай.

Жаңыртып кийим кийинди,
Өлмөк эле тирилди.
Ичип-жеп абдан багылды,
Бактына Тобоок кабылды.
Баласы экөө ошентип
Он бир жылда табылды.

Кайратында үч качыр
Азык арткан күч качыр,
Баарысы күчтүү төрт качыр.
Ат ордуна миништи
Айлына карай жүрүштү.

Ошол тапта ойрондор
Отурганын, турганын
Байкап жүргөн турбайбы.

¹ Мата.

Уу беришке буларга
Чайкап жүргөн турбайбы.
Баласы Берик сындарын
Курачысы¹ байкаптыр,
Баарынан кыйын чыгарын
Билип башын чайкаптыр.
Эр жеткенде бул бала
Капкалуу калаа ээлейт го,
Кысасын алып манжудан
Баш чеңгелдеп мээлейт го.
Калаалуу коргон Бээжиндин
Чебин келип бузат деп,
Ушу баштан камынып
Салайын буга тузак деп,
Үч күнгө болжоп уу бердим
Бачымыраак узат деп,
Падышага курачы
Кайта-кайта айткан го.
Бир топ күнү өр алып,
Элине булар кайткан го.
Төрт качыр бар олжосу
Жүктөгөнү жол азык
Үстү-башы жаңырып,
Буйруп туру туз насип.

СӨЗ АКЫРЫ

Тобоок чыкты падыша турган жерден,
Ат ордуна качыр минип катаал көргөн.
Туткундан Жанболотту ажыратып,
Кош эми деп жол алган ошол элден.

Бээжинден үч күн бери жылганында,
Баласы жыйырма жаш кырдалында

¹ Сынчы.

Өлүптүр, этин шылып, сөөгүн алып,
Бапестеп орогон дейт булгаарыга.
Душмандын жергесине койбоймун деп,
Өлүктү касиеттеп коргоймун деп,
Колтуктап келе берген алыс жолдон
Антпесем атым Тобоок болбоймун деп.

Ариеттеп Курткага көмөбүз деп,
Кантели кудай салса көрөбүз деп,
Эл айтса бир да бирин тилин албай
Арстанбап чоң мазарга жөнөйбүз деп.

Алып барып сөөгүн анда койгон дешет,
Анык иш, нак ушундай болгон дешет,—
Тобооктун атындагы жайлоосу бар,
Батышын Бала таман, коргон дешет.

Кыргыздын ошо кезде анты ошондой,
Ар уруу өз-өзүнүн шарты ошондой.
Кыпчактан кызыл арстан жаткан жер деп
Ардактап мазар күткөн калк ошондой.

Не дейли ал кездеги үрп-адатка,
Антпесе калат экен жаман атка.
Ал кездеги ушу убакка дейре кыргыз
Сыйынып келе берет Арстанбапка.

Чыксын деп даңазалайм алптын атын,
Балага тийгизген чоң шарапатын.
Жырткычтын туткунунан алып чыкса,
Неге айтпайм жапаа чеккен далалатын.

Жол кайда, ханы кайда,
Бээжин кайда Калың эл,
Кара ыктай ошол жайда.
Ата-бала башына ширге каптап,

Жер түбүнө алып кетсе алда кайда,
Эл келип тапшырган иш оңой бекен,
Жөө жүрүп барып келиш он төрт айда.

Чыдамдуу, бардашынан баатыр дедим,
Чондугун алп Жолойго жакын дедим.
Өлүү-тирүү экөөнү тең алып келип,
Жытаткан Тянь-Шандын атыр желин.

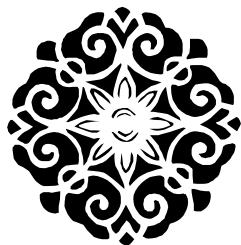
Атантай, Тайлак баатыр андан экен,
Ага каршы Кокондун хандары экен,
Кыргызды боштондукка чыгарам деп,
Жол тосуп, жасоо айрып барган экен.

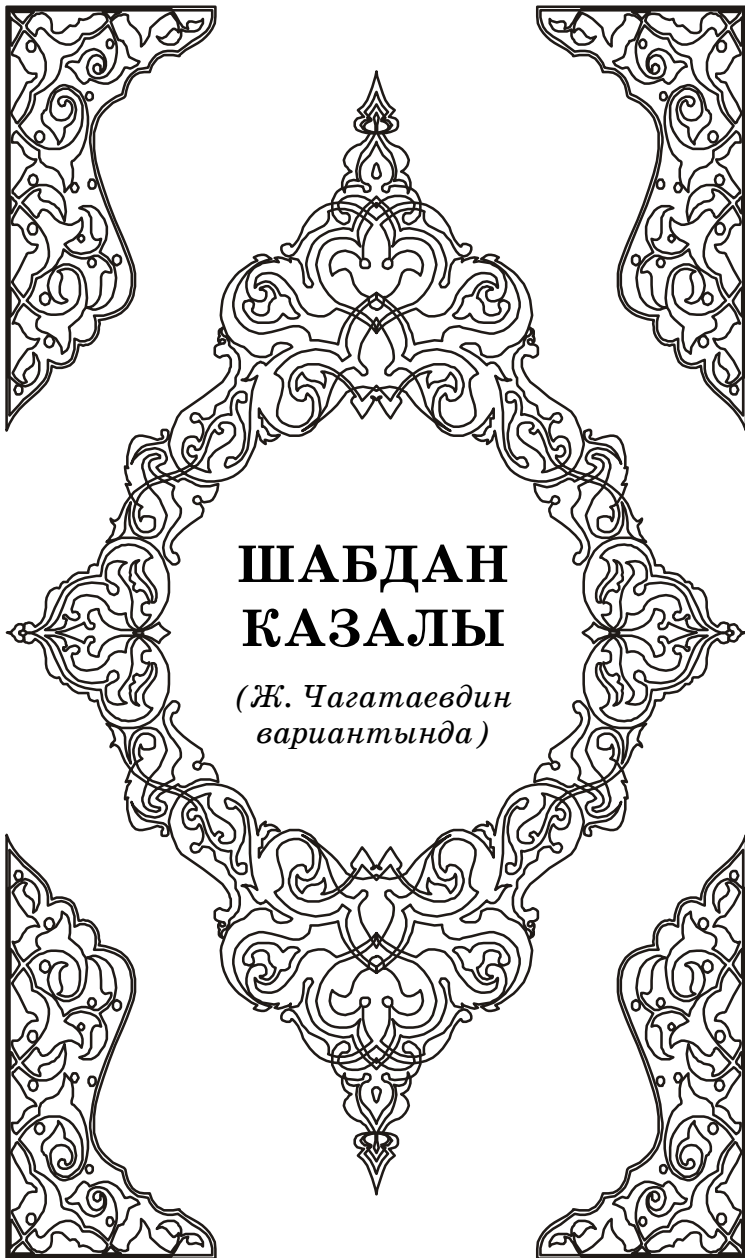
Бел ашып аскер башчы арап менен
Беттешип, жеке чыгып сайган экен.
Бычандын Көк-Суу деген өрөөнүндө
Арап өлгөн деген атка калган экен.

Буларды көрбөсөк да уккан үчүн
Узартып көркөмдөдүм баатыр күчүн,
70 жаштан ашып картайганда
Кетсе да ыраазы болдум жарым күчүм.

Бул сөздү жер суусунан баштап эле,
Тобоокту жазгын деп эл, айткан эле.
Ан үчүн жаштарыма тартууладым
Жетимиш экимдеги жазмам эле.

Окуп кой жаш-карылар, бурадарым,
Фольклор, мурас жыйнап убарамын,
Бар болсо сөз ичинде каталары
Кечирим, өзүнөрдөн суранамын.

ШАБДАН КАЗАЛЫ

*(Ж. Чагатаевдин
вариантында)*

БАШ СӨЗ

«Баатыр» деген сөз кылыч чаап, найза сайып жүргөн тарыхый инсандарга гана эмес, эл ичиндеги кадыр-барктуу, март, жоомарт, акылдуу, адилет, боорукер, айкөл, кең пейил, чечкиндүү мүнөздүү адамдарга карата да кеңири колдонулат. Мына ушул сапаттардын көбү кездешкен, бүгүнкү күндө легендага айланып кеткен тарыхый инсандардын бири – Шабдан Жантай уулу. Анын кыргыз элинин коомдук-саясий өнүгүшүнө, ар түрдүү элдердин карым-катнашынын чыңалуусуна зор салым кошкон дипломат, саясатчы, коомдук ишмердиги тарыхчылар тарабынан тастыкталып келүүдө. Бирок ар бир инсанды тарыхый доордон бөлүп карашып, мүчүлүштөрүн көрсөткөн көз караштар жок эмес. Андай учурда көпчүлүк кыргыз элинин белсемдүү инсандары – бай, манап, бий, болуш, керек болсо саткынчы, чыккынчы болуп чыга келишет. Албетте, алардын кемчиликтери, терс, зыяндуу жактары да болгондугун жашыра албайбыз. Ошондой карама-каршылыктуу, полемикалык пикирлерди туудурган – Шабдан. Ал орус падышачылыгына кызмат кылып, кыргыз жерин басып берүүгө чоң жардам берген дешсе бирөө, орустар ансыз деле басып алышмак, ал кыргыз элин тыптыйпыл кыйроодон сактап калган дешет экинчиси. Бул ойлордун түбүнө жетүү үчүн ар бир окурман тарых барактарына объективдүү жана аргументтүү назар салуусу керек. Тарыхтын актай

барактары жаңыдан гана толтурулуп жатканда объектиге этиеттик менен мамиле кылуу зарыл.

«Шабдан казалы» 1909–10-жылдары Муса Чагатаев тарабынан жазылыптыр. Анын араб арибиндеги кол жазмасы фондубузда (Инв. № 280/80) сакталып турат. Кол жазма биринчи жолу жарыяланып отурат.

«Шабдан казалында» Баякенин үч күн тең бир түштү көрүп, аны Жантай ханга жоорутуп, бата алышып, Сомба шаарында турган калмактарга каршы жоого аттанышы, жолдо Балбайга жолугушуп, андан душмандын ал-жайын билишип, кеңеш алыштары жана калмактар менен кырчылдашып урушушу, жеңишке жетиши жогорку пафос менен баяндалат.

Кол жазмада Шабдандын кол башчылыгы, согуштук өнөрдү жакшы билиши чоролорго моралдык күч бериши, эң башкысы өзү да колуна кылыч, найза алып жоого бет маңдай ураан таштап алдына чыгышы сыяктуу баатырлыгы даңазаланат.

Чындыгында М. Чагатаевдин кол жазмасы Шабдан тууралуу көптөгөн материалдардан анын баатырлыгын, эрдигин кеңири сүрөттөөсү менен айырмаланып турат. Башка чыгармаларда Шабдан элчи катары көтөрүлүп калган, ал эми М. Чагатаевдин бул кол жазмасы Шабдандын баатырлык образын толуктап турат.

Баатырлары майышып,
Дөрбөөл менен эр Шабдан,
Аянышпай сайышып.
Жүрөктө болот чарайна,
Найзанын учу тайышып,
Аянышпай коюшуп,
Кызыл ала болушуп,
?түшүп кетип эки жан,
Кайра тартып турушуп.

*Кайраты келип эр Шабдан,
Найзаны мыктап кармады,
Алланын болуп жардамы,
Кекиртекке болжолдоп,
Жазбай баатыр сайганы,
Чалкасынан кеткенде,
Кылыч менен кайсады.
Кара болот колго алып,
Өзү чапты моюнун,
Эми көргүн баатырдын,
Аскерге кирген оюнум.*

Мындай согуштук эпизоддор кол жазмада таасын чагылдырылган. Демек, М. Чагатаевдин кол жазмасынын жарыяланышы Шабдандын образын кеңири кароо үчүн өтө керек материалдардан.

ШАБДАН КАЗАЛЫ*

Эр Баяке түш көрдү,
Бир түндө түштү үч көрдү.
Калмак менен кыйрашып,
Канча кыргын иш көрдү.
Атаке баатыр, Аргымбай,
Түшүндө аян бериптир.
Аттангын деп калмакка,
Ишарат кылып кетиптир.
Куп болот деп Баяке,
Айтканына көнүптүр.
Турду ордунан ойгонуп,
Көргөн түшүн ойго алып.
Төрт баатырды чакырып,
Аксарбашыл кой чалып.
Даарат алып боюна,
Кубаныч кирди оюна.
Не сөз бар деп баатырлар,
Баары келди чогулуп.
Баатыр Шабдан, Манапбай
Каракесек, чоң Ботбай,
Казат кылар күн болду.

* *Эскертүү:* Бул кол жазма 1909-10-жылдары Муса Чагатаев Шабданга арнап жазган. Кол жазманын араб арибиндеги нускасы Манастануу жана көркөм маданияттын улуттук борборунда сакталып турат. Араб арибинен азыркы арипке түшүргөн К.Кырбашев.

«Олмоке, Орток жолдоштор,
Түндө жатып түш көрдүм,
Бир түндө түштү үч көрдүм.
Сомба деген калмак мен,
Кыйрашып жаткан иш көрдүм.
Атаке, баатыр, Аргымбай,
Бар деди балдар тартынбай,
Арбактар бизди колдоду,
Не дейсиңер, баатырлар.
Бекер жатып не пайда,
Барбай болбос, баатырлар.
Казат кылып калмакка,
Жүрбөй болбос, баатырлар.
Калмактын Сомбу шаарын,
Көрбөй болбос, баатырлар.
Каза жетсе калмактын,
Шейит болуп өлөрбүз.
Аман болсок калмакты,
Чаап алып келербиз.
Алда салган иш болсо,
Акыр беңде көрөрбүз».
Муну угуп эр Шабдан,
Артык тууган тири жандан.
Минген аты зор Кула
Анык тулпар айбандан.
Муну угуп кубанды,
Капырга казат кылам деп,
Кубангандан ыйлады.
Жанындагы үч баатыр,
Сүйүнүшүп турады.
Жардык кылып эр Шабдан
Туш-тушка кабар чаптырды.
Найзакерден көйкашка,
Баарысын тегиз чакырды.
Көйкашкалар дүркүрөп,
Жаныбек келди күркүрөп.

Эл ичинде коркогу
Оюнан чыкпайт диркиреп.
Андаш келди айкырып,
Жолдошторун чакырып.
Пейли жаман душманын,
Заманасын сапырып.
Темир келди күлдүрүп,
Айылдын четин бүлдүрүп.
Минген аты Чалкашка
Жорголотуп жүрдүрүп.
Кудайкулу молдосу,
Өзү адамдык жоргосу.
Өз башында эрлик бар,
Баатырлардын жолдошу.
Тозок жакка жибербейт,
Жеткен кыргыз молдосу.
Шарият айтса элдерге,
Молдо турмак. кожосу.
Букаранын үстүнө,
Чамынып чыккан жолборсу.
Кембагалды сасык деп,
Манаптарды колдочу.
Айтылуу Кыпчак, Саадабай,
Жуманын уулу Танабай,
Сатылган менен Алапай,
Төрөс менен Кабатай,
Чынгыш менен Калчаке,
Түлкүбай менен эр Канай,
Сарала менен Көйкөсү,
Сасык менен Бөркөсү,
Жерке деген Камасы,
Ат багучу Түйтөсү,
Аман менен Капсалаң,
Ороз менен эр Караң,
Жаштоо бала Кесеке,
Нышан уулу Жоломан,

Дыйкан молдо Норузбай,
Каракушман, Конушбай,
Минжашар менен Келдике,
Сарбаш менен Бердике,
Сарсейит менен Дыйканбай,
Төлөгөн менен Меркенбай
Жазылбай калган жигити
Айтылбай калды бир далай.
Кулансары, Сапарбай,
Аңгемеси бир далай.
Турпанды барып сураган,
Байкап уккун ушундай.
Үчүке, Түлкү атабыз,
Бенде болбос катасыз.
Ойгуттан барып өлүптүр
Кызыкка эми батабыз.
Жаңыл Мырза жаа тарткан,
Экөөнү катар бир аткан.
Үчүке менен Түлкүнү
Шейит кылып сулаткан.
Баяке, Шабдан, Манапбай,
Каракесек, чоң Ботбай,
Барып чапкан Майкөтгү
Кайраттанып эч коркпой.
Белди бекем буушуп,
Майкөт менен урушуп,
Үчүке, Түлкү атасын
Акыр кунун куушуп.
Майкөт, черик жыйылып,
Бир далайы кырылып,
Жүз жылкы тартуу беришип,
Баатырларга сүйөнүп.
Жаман, жакшы баарысы,
Кадырлуу чоң карысы,
Конокту ал деп эрлерге,
Арага киши салышып.

Баары тегиз келишип,
Баатырларга көрүшүп,
үчүкө, Түлкү кунуна
Миң жылкы бүтүм беришип.
Мал жүгүрүп алдыга,
Сакарбай деген Абыла.
Сары деген Жетиген,
Куланды кошту дагы да.
Катты убада кылышып,
Көңүлдөрү тынышып.
Он беш адам ташташып,
Кайра тартты жылышып.
Бул сөздөргө далил бар,
Турпанга барган баарың бар.
Кулан-Сары деген жер,
Сапарбай деген нары бар.
Турпандын жогор жагында,
Калың черик багында
Көргөнсүнөр калайык,
Үркүп барган чагында.
Чолок кылып кайырдым,
Бу Турпандын кысасын.
Көйкашкалар жыйылып,
Калмакты көздөй узасын.
Баары тегиз келишти,
Аңгемени билишти.
Ак боз бээ жетелеп,
Кан Жантайга келишти.
Адам батпайт сөзүнө,
Ажыдаардын түрүнө,
Салам берип алдына,
Андаш келди жүгүнө.
Жаныбек келди көтүнөн,
Бир, бирлешип киришти,
Баатырларың четинен.
Ооз тийди кан Жантай

Алып келген этинен:
«Жол болсун?» – деп, сурады,
Балдарды карап бетинен.
Жаныбек жооп бериптир:
«Баяке балаң, кан ата,
Бир жакшы түш көрүптүр.
Ай туягын жетелеп,
Жоорутканы келиптир.
Руксат берсең, кан ата,
Бизге кудай бериптир».
«Айткын, балдар, түшүндү,
Байкап көрөм ишинди.
Жаман жолго жибербейм,
Жакшы көргөн кишимди,
Айтайын, балдар, ырасын,
Баарың кызып турасың.
Барбагың десем болбойсун,
Бир шойкунду кыларсың.
Барарың, балдар, канча кол?
Калмак деген алыс жол.
Барып калсаң, балдарым,
Баарың тегиз аман бол!»
Баяке айтты көргөнүн,
Түшүндө көрүп билгенин:
Атаке баатыр, Аргымбай,
Түшүндө аян бергенин.
«Ошол өткөн түнүндө,
Жалган болсо, кан ата,
Калайын көрбөй күнүмдү.
Эрди жырык сары адам,
Энгичек бойлуу кара адам,
Анык көрдүм түшүмдө,
Түш көрүп балаң жатканы,
Эки адамдын айтканы.
Колунан келсе арбактар,
Ошо жолу бизди сактады.

Баяке, Шабдан жатпагын,
Кудай өзү сактагын,
Калмакка кеткен кегим бар,
Сомбаны чаап таптагын,
Аласың балдар, калмакты,
Барбай жолдон кайтпагын.
Деди бар – деп, тартынбай,
Атаке баатыр, Аргымбай,
Бата берди эки атам,
Жалганчыга кудай бар
Арбак деген сөзүнө
Кан Жантай да кызыкты,
Дене боюу ысыды,
Калайыктар курчады,
Үйдүн ичи-тышыны.
«Баяке балам бүгүн түн,
Бир жакшы түш көрүптүр,
Тилекти кудай бериптир.
Арбактар анык козголуп,
Жардам болуп келиптир.
Аксарбашыл кой айтып,
Ай туяктуу бээ айтып,
Аман балдар келсе деп,
Айры өркөчтүү төө айтып,
Талаага чыкты буралып,
Калайыктар куралып.
Барабыз деп талапкер,
Баары келди барабыз деп сурашып.
Көйкашкалар дуулдап,
Баары келди шуулдап,
Катте бала чуулдап,
Баары бирдей жылашып,
Бет-бетинен чуулдап.
Мойнуна курун салады,
Кыбылага карады.
Буркурап ыйлап кан Жантай,

Ак боз бээни чалады.
Калайыктар камыгып,
Мойнуна бурчак салынып.
Колун жайып кан Жантай,
Жараткан акка жалынып.
Мунаят кылып кан Жантай,
Колун жайып буркурап,
Катын, бала чуркурап,
Калайыктар ыйлашып,
Сөөктөр жашып зыркырап:
«Он сегиз миң ааламдын,
Бадышасы кудайым.
Балдарым барат казатка,
Башыма салба убайым.
Жоктон бизди бар кылган,
Бир өзүндөн сураймын.
Ак байгамбар Мукамбет,
Балаларга кыл медет.
Дин жолунда баш берген,
Кызматкерин биз үмөт.
Эр жигиттин пири эдин,
Сайып куран эр эдин.
Жардам бергин балдарга,
Азиретаалы шер эдин.
Кызыр, Илияс, кырк чилтен,
Колдогонсуң илгертен.
Балдарым кетти казатка,
Медет сурайм сендерден.
Олуя бүткүл байгамбар,
Жардам сурайм баарыңдан.
Сактай көр деп тилеймин,
Динсиз бетбак залымден.
Каршы келсе калмактар,
Колдосун, балдар, арбактар.
Жараткан акка тапшырдым,
Жолуң болсун бар, балдар!»

Кан Жантайдан бата алып,
Дуу дей түштү көйкашка.
Сайганы журттан бир башка,
Сандыргалуу көйкашка.
Талапкерлер жүз болду,
Жыйылышты бир башка.
Он сайын бир от болушуп,
Баары жүзгө толушуп.
Он кишиге бир чатыр,
Кыркаар тартып конушуп.
Он кишиге бир киши,
Он башы кылып шайлады.
Элүүсүнө бир киши,
Башчы кылып жайлады.
Жүз кишинин үстүнө,
Бирди канга камдады.
Беш баатырды чыгарды,
Бөлүнгөндүн ичинен,
Андашты канга ыйгарды.
Элүү денге башчыга,
Жаныбек, Темир турады.
Баарын иретке салууга,
Эсеп-чотун алууга,
Кудайкулду шайлады,
Үстүнөн карап барууга.
Үч он болду мергендер,
Бута коюп жумуртка
Жара атып кеткендер.
Шабдан зайбы Шааке,
Сарамжалдуу жан экен,
Ар бир өнөрү бар экен.
Көңүлүндөгү мүдөөсү,
Бир балага зар экен.
Уста менен чеберди,
Баарын бирдей жыйдырып,
Аскерлердин жабдыгын,

Койгон экен кылдырып.
Төөнүн жүнү таардан,
Жайкы жамгыр жаандан,
Кийип алса суу өтпөйт,
Көз тайгылат наардан.
Мындай кийим болбоптур,
Он ирикти союптур.
Баарын тегиз бышыртып,
Куржунга тигип коюптур.
Катындарды жыйдырып,
Калың бөз сок кылдырып,
Муну тигип куржунга,
Жай-жайы менен тындырып.
Бир семиз тай сойдуруп,
Он самоорду койдуруп,
Аскерлерди чогултуп,
Баарын тегиз түшүрүп,
Жабдыктарын каратып,
Өз колу менен таратып,
Жетишпеген аскерге,
Баарына тегиз жаратып.
Төрт атка азык арттырып,
Аркан менен тарттырып.
Муну көргөн аскерлер
Шаакени жактырып,
Батасын берди көп эли.
Бул өнүрдү көргөнү,
Эми аскерлер жүрмөккө
Иреттерин бөлгөнү.
Чатырларын бүктөшүп,
Кош атына жүктөшүп.
Азык-түлүк шайманын,
Баарын тегиз бүктөшүп.
Жүрмөк болду жайланып,
Жан казанын байланып.
Жа алда – деп, аскерлер,

Минди атка камданып.
Алды, арты ызы-чуу,
Айчыгы алтын ала туу
Башына алтын чөгөргөн,
Атакенин кара туу.
Алдыңкы сапка беришип,
Кан Жантайга келишип.
Сап-сап болуп аскерлер,
Тегиз атка минишип.
Тууну Ырыс кармады,
Кан Жантайга барганы.
Батасын алып көй кашка,
Энди жолго салганы.
Жүрдү эрлер бөлүнүп,
Жүз кишинин карааны,
Миң кишидей көрүнүп,
Буулугуп турган өң баатыр,
Кутургандай жээлигип.
Жүрдү эрлер шараптап,
Эки көзү алактап.
Найзалары колунда,
Белде кылыч шараптап,
Жүрдү эрлер дуулдап.
Эпкиндери шамалдай,
Кетип барат шуулдап.
Катын, бала калың журт,
Бйлашып калды чуулдап.
Найзалары колунда,
Мылтыктары жонунда.
Жол-Булакты бет алып,
Кирди эрлер жолуна.
Чоң Кеминди басканы,
Тору-Айгырды ашканы.
Сары-Камыштын чатына,
Барып казан асканы.
Кудай салган иш болсо

Акыр бенде көнөдү.
Ажал келсе алдадан,
Үйдө жатса да өлөдү.
Он күнү жатып тынышып,
Таң атырып жөнөдү.
Убайымдуу жигиттер,
Үйүн, малын санашып,
Ойлоп кетип баратат.
Убайымсыз эрлерин,
Эч немеден кообу жок,
Ойноп кетип баратат.
Ысык-Көлдү жакалап,
Бойлоп кетип баратат.
Баары мыкты көйкашка,
Алты күндө жетишти,
Кызыл-Кыя, Сан-Ташка.
Кызыл-Кыя ашканда,
Текестин жолу бир башка,
Кирди Текес жолуна,
Төтө жолдун оңуна.
Кан көтөргөн Андаш эр,
Жарлык айтты колуна.
Аттандык эрлер калмакка,
Калмакка кыргын салмакка.
Жол билгениң барсыңбы,
Жанылбай баштап бармакка.
Таякебиз чоң Балбай,
Өтпөйлү буга кеп салбай.
Калмактын жолун билүүчү,
Бир эр адам башчы албай.
Чоң Балбайга баралы,
Аган акыл салалы.
Калмак менен четтеш эл
Башчы адамды алалы.
Кан ошондой кеп айтат,
Барчасына эп айтат.

Жаныбек менен Темирге,
Жигит жибер деп айтты.
Кан жардыгы кайтпады,
Эки жигит аттанды.
Барып кабар айтышып,
Аскердин келе жатканды.
Жигиттин бирөө Сарала,
Кийирбестен арага.
Жетип барды Балбайга.
Атын байлап талаага,
Кирип келди үйүнө,
Салам берип жүгүнө.
Балбай баатыр таң калды,
Жигиттердин суруна.
Балбай баатыр козголсун:
«Жигиттер кимсиң, жол болсун.
Жөнүндү айткын, балалар,
Өнүн башка тондоосун».
Сүйлөдү баатыр Сарала:
«Кулагың сал, сен тага,
Баяке, Шабдан жээнин,
Чаптырды бизди багана.
Кан Жантайдан бата алып,
Калмакты көздөй аттанып,
Казат кылып капырга,
Жээниниз келет камданып».
Угуп Балбай сүйүндү,
Кийимин тегиз кийинди.
Үй тиктирип, бээ союп,
Өз алдынча бүлүндү.
Балбай баатыр мактанып,
Элин жыйып жар салып.
Жүз чамалуу киши мен,
Тосуп чыкты камданып.
Элине айтат эр Балбай:
«Кимдин, кимдин жээни экен,

Тайын тарткан эр экен.
Жээндин жакшы болгону,
Тагасына бел экен».
Алдынан тосуп келеди,
Келатканын көрөдү.
Аскерлерди урматтап,
Аттан түшүп турады.
Балбайды көрүп беш баатыр,
Аттан түшө калышты,
Жөө басып барышты.
«Амансызбы, тага» – деп,
Салам алик алышты.
Паратке менен аскерлер,
Атчан турду алдында.
Амандашып эр Балбай
Аскерлердин баарына,
Алдыңкы турган канына.
Көргөн адам корккондой,
Бул аскердин шаңына.
Энди аскер жөнөдү,
Жөнөгөнүн көрөдү.
Аскерлердин сөздөрү
Айтып кеткен бул эди
Ниет казат бармакка,
Залим бетбак калмакка.
Кубат сурап кудайдан,
Куран окуп арбакка.
Кыргыз аскер биздин эр,
Бул бараткан өңкөй эр.
Капыр менен бет болбой,
Таркабайт ко ичтен чер.
Агызабыз кызыл кан,
Аябайбыз чымын жан.
Дин жолуна баш берип,
Кубаттайбыз биз аман.
Өзүнчө Балбай чоң экен,

Бугулардын зору экен.
Төрттөн үй катар тиктирип,
Бар шайманы мол экен.
Он-ондон үйгө киргизип,
Чондугун Балбай билгизип,
Көчө кылып жүргүзүп,
Үч күн жатты тыныгып,
Жүрмөк болду сыйлыгып,
Тамагы жаман жигиттер,
Көп жатса деп кыныгып.
Балбай айтты акылды,
Тыныстамды чакырды.
Он киши менен кошуптур,
Тыныстамдай баатырды.
Балбай менен коштошуп,
Кош айтышып токтошуп.
Аман кайтса калмактан,
Келер кезин болжошуп.
Көйкашкалар жөнөдү,
Сомбедеги калмакты,
Тыныстам абдан биледи.
Башчы болуп Тыныстам,
Эми жолго киреди.
Үчүкенин элинен,
Текес деген жеринен,
Жүрүп барат аскерлер,
Текес, Сомба көл менен,
Төртүнчү күн болгондо,
Атышып түштү Жылдызга,
Жетинчи күн болгондо,
Жетип конду Кундузга.
Дал он күнү жол жүрдү,
Аз гана эмес мол жүрдү.
Калмакты көздөй бет алып,
Анык көйкашка кол жүрдү.
Тыныстам абдан биледи,

Жакындашып келеди.
Он эки күн дегенде
Энди жооп береди.
Көрүнүп турган кара тоо,
Чалгынчыга барады.
Кудай ишти оңдосо,
Эр Баяке кеп айтат,
Барчасына эп айтат.
Аскерлерин токтотуп,
«Чалгынга барам – деп айтат.
Чалгынга мен барайын,
Сомбаны абдан чалайын.
Ашыкпастан аралап,
Аныктап бир тил алайын,
Таң атканча келермин,
Аман болсом мен – деди,
Жата берсин эл – деди.
Миңжашар менен Тыныстам,
Ээрчигиле сен» – деди.
Жолдоштордон бата алып,
Жөнөп кетти Баяке.
Тыныстам менен Миңжашар,
Жолдош болду бул үчөө.
Куптан маалы болгондо,
Жетти эрлер Сомбекке.
Төгөрөктөп чалышты,
Далай жерге барышып.
Мал да таппай, жан таппай,
Буга айран калышып.
Аралап кирди калаага,
Коркуу кирбейт санаага.
Бир короодо көрүнгөн,
Жетип барды караанга.
Адам экен кармады,
Кол, аягын байлады.
Алып чыкты талаага,

Энди калмак сайрады.
Калаадан тышка чыгышты,
Калмактын сөзүн угушту.
Баары тегиз уксун деп,
Кошуна кайра жүрүштү.
Таң аткан соң келишти,
Амандашып көрүштү.
Алып келген калмагын,
Колдоруна беришти.
Калмакты алды ортого:
«Жалган айтып болжобо.
Үмүтүң болсо жаныңдан,
Калмактан эми коркобу.
Аман калып багынган,
Калмак жок дейт багылган.
Бусурман болсоң өлбөйсүң,
Капырсың отко табынган».
Калмак айтты ырасын:
«Баарың карап турасың.
Дин үйрөтүп өзүмө,
Бусурман мени кыласың.
Капырлыктан кайрайын,
Анан сөзүм айтайын.
Мурунтан күнөөм бар эле,
Ак динге кирип жатайын».
Келмеге тилин келтирип,
Бусурман кылып коюшту.
Кубанышып аскерлер,
Бир семиз тай союшту.
Калмак атын жоготуп,
Үсөн деп атын коюшту.
Үсөндү эми сайрады,
Түз жолго салып сайрады.
Кулак салып баатырлар,
Үсөндүн сөзүн байкады:
«Калмак кеткен бул жерден,

Кабар угуп силерден.
Сомбеде он беш калмак бар,
Бурканына жиберген.
Жүзгө жакын кемпир, чал,
Сомбедеги турган жан.
Он беш күн болду калмакты,
Баштап кетти Дөрбөл кан.
Манжым деген алпы бар,
Бүткүл калмак жалпы бар.
Жез түбүнө барды деп,
Угулуп турган калпы бар.
Бармак болсоң баатырлар,
Дал он күндө барасын.
Берки четте кара сай,
Шу жерден таап аласың.
Таап берем калмакты,
Мени кошуп аласың.
Мен да бирге барамын,
Эми кайда калайын.
Макул болсо туугандар,
Анык жолго салайын».
Үсөнгө бир ат беришти,
Сомбекке кирип келишти.
Ырас экен айтканы,
Баарын тегиз көрүштү.
Бурканда он беш калмакты,
Баарын тегиз кырышты.
Ниетин кабыл кылышты.
Кырк кулактуу казанын,
Талкан кылып чагышты.
Дөрбөл кандын ордого,
Ол күнү жатып тынышты.
Таң аткан соң алда деп,
Жабыла атка миништи.
Баары чогуу үсөндүн,
Үйүнө тамам келишти,

Үсөн менен көрүштү.
Үсөн бир мал союптур,
Даяр кылып коюптур.
Тамактанып аскерлер,
Баары тегиз тоюптур.
Башчы кылып Үсөндү,
Алда деп атка минеди.
Жез түбүнө бет алып,
Энди эрлер жөнөдү.
Сегиз күн удаа жол жүрүп,
Кара тоого келеди.
Күндүк жерди көрсөткөн,
Бурамалап өзгөрткөн.
Эки көздүү чоң дүрбү,
Сууруп алды чөнтөктөн.
Алтындаган боосу бар,
Асыл таштан оозу бар.
Баяке менен Шабданды,
Ташкендин каны чакырткан.
Кудаяр кан чоң канаат,
Сураган Жантай баатырдан.
Ошол экөөн жибер деп,
Ошо кезде сарттарга,
Казак, кыргыз баш урган.
Баатырлар барган Ташкенге,
Кудаяр кан дегенге.
Ошондо болгон чоң уруш,
Баатырлык кылган эки нар.
Ташкенди камап жөө келген,
Канатка үлкөн доо келген.
Кырк күнү кызыл кан агып,
Кыйратып эрлер соо келген.
Камалды бузган Баяке,
Жеңип берген душманын,
Баяке, Шабдан бул экөө.
Бул экөөнүн эрлигин,

Экөө чапкан шерлигин,
Көз менен көрүп чоң Канат,
Көрсөткөн экен бектигин.
Кудаяр кан, чоң Канат,
Ошондо берген дүрбүнү,
Баатырларга сыяпат.
Баяке, баатыр Шабданга,
Дилде жабдык ат берген.
Коконго улук кылам деп,
Кудаяр кан кат берген.
Ошондой өткөн согушта,
Баяке, Шабдан эки эр,
Үйүнө аман да келген.
Бул сөздү мундай коёлу,
Баягы жерге баралы,
Дүрбүнү салып көрөлү.
Дүрбүнү салып караса,
Кара тоонун этеги,
Бетегелүү жер экен,
Ээрдей кайкы бел экен.
Аттарын отко коюшуп,
Тамактанып тоюшуп.
Дүрбүнү алып эр Шабдан,
Басып чыкты дөбөгө,
Жерди артып көрмөккө.
Жондоо жерден эл көрдү,
Аскерлерин бөлмөккө.
Көзүнө кармап дүрбүсүн,
Кара тоону карады.
Жүргөн экен бир топ жан,
Канча экенин санады,
Он беш калмак аң уулап,
Жүргөн экен тамамы.
Андан мындай караса,
Түштүк жерде жанаша,
Анча бийик тоо эмес,

Кара тоонун алаасы.
Көрүнүп турат кара сай,
Баш, аягы малга жай.
Атана наалат калмактын,
Элинен да жери бай.
Жайылып жаткан мал көрдү,
Караан-кураң жан көрдү.
Андан ары караса,
Калың үйдөй шаң көрдү.
Жерине карап көз салды,
Жакшысына таң калды.
Не бир жакшы жерлерди,
Көрүп баатыр таңданды.
Көлчүк, көлчүк сазы бар,
Өрдөк менен казы бар.
Эчки, теке жүрүүчү,
Арсак зоока ташы бар.
Көк кашка тунук көлү бар,
Көз тайгылган чөлү бар,
Көлдүн үстү көрүнбөйт,
Ар бир түрдүү жаныбар.
Кошо жүрөт куркулдап,
Балапаны чыркылдап,
Баладай болгон балыктар,
Ойноп жүрөт жылтылдап.
Топ-топ болуп ойношуп,
Куланы жүрөт чөлүндө.
Бакасы чардап ичинде,
Кундузу жүрөт көлүндө.
Аркары койдой жайылат,
Адыр, адыр белинде.
Сорок ташка жамынып,
Түлкүсү жүрөт жайылып.
Сүлөөсүн менен суусары
Көрүнөт көзгө чалынып.
Карагай, кайың, тал чыккан

Не бир жакшы аралы.
Жайылып жүрөт ичинде,
Бугу менен маралы.
Уккан андын баары бар,
Баары тегиз саналуу.
Балапандап жаныбар,
Куш олтурат бутакта.
Туйгун, тунжур аралаш,
Жыш олтурат бутакта.
Ителги, шумкар, кыргыйлар
Батпай жүрөт бир жакта.
Жез төбөнүн ар жагы,
Адыр, адыр чөл экен,
Кайкып жаткан эл экен.
Түпкүлүктүү калмактын
Мекен кылган жери экен.
Баарын көрдү баатырын,
Болжоп алсын жакынын,
Төрт жолдошу жанына
Басып барды акырын.
Дүрбүнүн көзүн ондошуп,
Бурамасын толгошуп,
Кезек-кезек сурашып,
Баары көрдү болжошуп.
Баарын көрүп таң калып,
Жүрмөк болуп камданып.
Аскерлердин баарына,
Аттангын деп жар салып.
Аскер атка миништи,
Алда деп жолго киришти.
Көрүнгөн он беш калмакка,
Алдынан тосуп жүрүштү.
Алдынан тосуп аларын
Кара тоого камады.
Куткарбастан калмакты,
Тегеректеп кармады.

Он бешин кармап олтуруп,
Ортого баарын келтирип,
Туу кандашып көйкашка
Абийрин жаман кетирип.
Бирөө качып кутулду,
Бийик үлкөн тоо экен,
Жөө качып кутулду.
Кеткен калмак соңунан,
Энди эрлер умтулду.
Токтолбостон жүрөдү,
Акырын жүрбөй чуу деди.
Эл караанын көргөн соң,
Эрлер кызып келеди.
Куптан маалы болгондо,
Асманга жылдыз толгондо,
Отун көрүп калмактын,
Эми эрлер оңдонду,
Калмактын отун көрөдү,
Күймөчүсүн бөлөдү.
Баяке, Шабдан, Манапбай
Чалгынчыга жөнөдү.
Салып жетти үч баатыр,
Жаткан экен көп кашыр.
Кара-Сайдын ичинде,
Толуп жаткан мал жатыр.
Баарын көрүп алышты,
Төгөрөктөп чалышты.
Кирер жолун болжолдоп,
Эми кайра салышты.
Күймөчүгө келишти,
Элди эки бөлүштү.
Күймөчүнү иреттеп,
Кош колонду беришти.
Элүүсү калды бөлүнүп,
Күймөчү болуп көрүнүп.
Алтымышы жөнөдү,

Өңкөй баатыр желигип,
Ат куйругун түйүшүп,
Аттарына минишип,
Белгиленип баатырлар,
Ак кийим тыштан кийишип,
Жөнөп калды көйкашка,
Калмакты көздөй жүрүшүп.
Баягы көргөн Кара-Сай,
Аягынан киришип.
Карсылдатып жылкыны,
Бир четинен тийишип.
Добулбасты кагышып,
Кызыл канды агызып.
Кыйкырыкты салышып,
Кылчаңдашып өңкөй эр,
Бир-бирине багышып.
Жа алда деп бакырып,
Атакелеп уранын,
Баарын айтып чакырып.
Ботбай келет алдында,
Анда-санда айкырып.
Калмактарды ыйлатып,
Азоолорун туйлатып.
Тийип чыкты жылкыны,
Кашааларын кыйратып.
Баары тегиз бай экен,
Алты, жети камоодо
Бир миң жылкы бар экен,
Кара-Сайда мал багып,
Жалпы жаткан жан экен.
Жалгыз жылкы калтырбай,
Алып барат эрлерин.
Алды-артын жылкынын
Чалып барат эрлерин.
Бириндеген калмакты
Айбалта менен башына

Салып барат эрлерин.
Такалуудан тай койбой,
Такыр чапты калмакты.
Издеп келип баатырлар,
Акыры тапты калмакты.
Колдо кызыл туулары,
Көбөйдү калмак чуулары.
Жыйылышып калмактар,
Баатырларды кууганы.
Калмактын чуусун укканы,
Айылдан узап чыкканы.
Айтылуу маалим беш баатыр,
Калмакты тосуп букканы.
Айдай бер деп жылкыны,
Аттын башын бурганы.
Баяке, Шабдан, Манапбай,
Каракесек, чоң Ботбай,
Көзөп карап турганы.
Жаасын атып жабырлап,
Сайдын ичи кыбырлап.
Аттуу, жөөлүү болушуп,
Келе жатыр дүбүрлөп.
Тосуп турган беш баатыр,
Качырууга камданып,
Чуулдаган калмакка,
Ачуу келип чамданып.
Беш баатырга жакындап,
Кирип келди дабырап,
Калмак жакын келген соң,
Эми эрлер турабы
Ат үстүнө минген соң,
Ат куйругун түйөдү,
Алда деп атка минеди.
Келе жаткан калмакка,
Каршы чаап жөнөдү.
Тизе кошуп беш баатыр,

Ак баранды бир атып,
Бетине келген калмакты,
Найза менен кулатып.
Аралап кирди беш баатыр,
Кылыч менен сулатып.
Көп-азына карабай,
Өлөбүз деп санабай,
Кайра качты калмактар
Урушууга жарабай.
Аралашып баатырлар,
Өлтүргөн окшойт бир далай.
Ызгаарына чыдабай,
Көрүп калмак ыгышты.
Кой айдаган карышкырдай,
Короосуна тыгышты.
Кызыл ала кан кылып,
Кыйратып эрлер чыгышты.
Кайра тартып жөнөдү,
Аскерлердин артынан
Салып жетип келеди.
Эртеси калмак келер деп,
Баатырлар болжоп биледи.
Ичинен отуз кишиге,
Жылкыларын айдатты,
Баякы кайкы бел менен.
Тосуп калды калмакты,
Дүрбү салган жер менен.
Тосуп жатсын баатырлар,
Калмак не боп жатырлар.
Отуз калмак өлүптүр,
Кырк калмагы жаралуу,
Чогулушуп сүйлөшүп,
Андан эсен калганы.
Кош ат менен чаптырды,
Дөрбөл деген улукка,
Барып кабар салганы.

Дөрбөл деген бала экен,
Өзү баатыр неме экен.
Өз алдынча бу калмак,
Калмакка үлкөн бел экен.
Угуп кабар жулкунуп,
Ачуу келип кыйкырып,
Жолдо жечү азыгын,
Түн боюнча алдырып.
Тамактары бышкынча,
Бар аскерин жыйдырып.
Беш жүз аскер жыйылды,
Бурканына сыйынды.
Дөрбөл кандын бул иши,
Ойлойсунар кыйынды.
Таш сайынып башына,
Манжым деген балбанын,
Чакырып алып кашына:
«Манжым балбан сен элен,
Дөрбөл каның мен элем.
Муруттардын баатырынан,
Кайсы жерде кем элен.
Кантип чыдап турабыз,
Текеске чейин кубайын.
Дөгүрсүп келген мурутту,
Башына кыргын кылайын.
Не дейсиң Манжым, баатырым,
Тапчы мунун акылын.
Биринчи баатыр жолдошум,
Жок эди сенден жакыным».
Сүйлөдү шундай Манжым эй:
«Капаланба, каным эй.
Душман узап кетпесин,
Кубалы, каным көп турбай.
Миң да болсо кырайын,
Жалгызын койбой жанын эй,
Буркандарым жар болсо,

Муруттун сыры маалым эй». Манжым баатыр сүйлөнүп,
Ачуу келип күүлөнүп,
Кара кашка качырын,
Минип алды сүйрөлүп.
Үч кулачтай чачы бар,
Тогуз карыш казандай,
Бу калмактын башы бар.
Узундугу дал төрт кез,
Отуз чамал жашы бар.
Он качырга кош артып,
Азык-түлүк мол артып,
Аскерлерин жөнөттү,
Душманды көздөй жол тартып,
Жайылып калган калмакка,
Түн боюнча келеди.
Жарадар менен өлгөндү,
Дербөл каны көрөдү.
Таң аткан соң Дербөл кан,
Аскерлерин жыйнады.
Бирин калбай жүргүн деп,
Калмактарды кыйнады.
Өлүктү көрүп Дербөл кан,
Жаман катуу ыйлады.
Менменсиген жигиттен,
Тандап алды тобунан.
Түштү эми калмактар,
Баатырлардын соңунан.
Көргөн адам корккондой,
Манжым алптын жонкунан,
Тогуз жүздөй аскер мен,
Жүрүп кетип баратат.
Бир шойкундун болорун,
Билип кетип баратат.
Көп жылкынын соңунан,
Кууп жетип баратат.

Жүрө берсин жол менен,
Тогуз жүздөй кол менен.
Энди сөздү эшиткин,
Тосуп жаткан эрлерден.
Калмакты алган жеринен,
Кара тоонун белинен.
Арттан келген куугунду,
Түштө келе ченинен.
Сайып куран шерлерин,
Тосуп калган эрлерин.
Минген атын жайдактап,
Кургатышып терлерин.
Кароолчуну коюшуп,
Бир семиз тай союшуп.
Жан казанга салышып,
Этке мыктап тоюшуп.
Эсин жыйып тынышып,
Кароолдошуп чалышып.
Эми калмак келбес деп,
Каткырыкты салышып,
Жаткан экен өң мыкты.
Түшкө жакын болгондо,
Буудак-буудак чаң чыкты,
Каткырык салган баатырлар,
Көрүп чоочуп камыкты.
Баатыр Шабдан, Баяке
Кайрат айтты бул экөө:
«Коркпогула, балалар,
Ар ким өзүн чамалар.
Кудай берсе бул жоону,
Азын, көбүн ким санар.
Шейит болсок капырдан,
Сегиз, беши ол да бар.
Туулган соң өлмөк бар,
Мындай өлүм ким табар.
Ата-бабаң илгертен,

Салып жүргөн жол ушул.
Мындай нече жоолорду,
Ала жүргөн кол ушул.
Биз кайындап барганбыз,
Талас деген жерине,
Кушчу, саруу элине.
Өргүп келди бир далай,
Кең Чаткалдын белине.
Тосуп чыктык бетинен,
Өргүгөн элдин четинен.
Беш жүз сарттын аскери,
Келаткан экен артынан.
Он эки киши жолдошум,
Алда таала ондосун.
Келаткан сарттын алдынан,
Тосуп чыктык түнкүсүн.
Өргүгөн эл да токтоду,
Биз токтодук ортого,
Баяке, Шабдан эгиз эр,
Беш жүз сарттан коркобу.
Сарттар көрдү биздерде,
Бизден о да сезгенди».
Жекеге чыгып бир сарты,
Баякеге кез келди.
Ыргыта сайып Баяке,
Атын коштоп тез келди.
Боз аргымак мингени,
Үстүнө соот кийгени.
Аскеринен бөлүнүп,
Бизди көздөй жүргөнү.
Добулбасын байланып,
Чыкты бир сарт камданып.
Аскеринен бөлүнүп,
Бастырып чыкты чайкалып.
Мылтык алып октоду,
Атмак болуп токтоду.

Мылтыкты көрсө өөрчүгөн,
Баатыр Шабдан коркобу.
Окко чапты дуулдап,
Карап турат көп кыргыз,
Жа кудайлап чуулдап.
Жакындап Шабдан жеткенде,
Огу кетти зырылдап.
Найза тийип өпкөгө,
Жаны чыкты чырылдап.
Артынан жетти Баяке,
Тууну көздөй ат койду,
Эки баатыр бул экөө.
Эки эрдин түрүн көргөн соң,
Сарт ыктады жекеге.
Жолдогу сартка карабай,
Киши экен деп санабай,
Тууну сайды сапырып,
Койго тийген карышкырдай,
Сарт аскерин качырып.
Көргөндөн соң көп кыргыз,
Каптап кетти басынтып.
Сарымсак датка бар экен,
Алтымыш беште кары экен.
Баштан сыймык кетпеген,
Олуя чалыш жан экен.
Дилдебайдын аргымак,
Сарттар сатып алышып,
Сарымсак датка алдына,
Жетелешип барышып.
Баяке, Шабдан эки эр,
Даткадан бата алышып.
Ыйлап туруп Сарымсак,
Консун деп балдар ар убак,
Чындап берген батасын,
Ошондон кийин конгон бак.
«Өлүмү, балдар, убагым,

Ыйман болсо кашымда,
Баатыр Шабдан жообум.
Каракесек, Манапбай,
Балбан Ботбай тынарым.
Келаткан бетбак калмакты,
Ташын талкан кыларым.
Алда таалам жар болсо,
Арбактар азыр колдосо,
Буюм эмес мындай жоо,
Кудай ишти оңдосо»
Деп, Баяке сайрады,
Балдардын көңүлүн жайлады.
Кайраттанып жигиттер,
Жоо жарагын шайлады.
Эми Баякең кеп айтат,
Баары аскерге бек айтат.
Жаратканга сыйынып:
«Кайрат кыл, эрлер, деп айтат,
Ат куйругун түйгүлө,
Алда деп атка мингиле.
Аралашсак калмакка,
Чогуунду жазбай жүргүлө.
Белди бекем буушуп,
Сайыша тууган күн болду,
Кыяматтын жолуна,
Барыша тууган күн болду.
Калмактарга кыйрашып,
Алыша тууган күн болду.
Абийирдүү жигитке,
Арбак конор күн болду.
Ажалыбыз жеткенге,
Шейит болор күн болду.
Өлүмдөн аман калганга,
Үйгө аман барганга,
Барсаң элге салам де,
Билдик дүйнө салганын.

Кудай билет нукусун,
Билгени куран окусун.
Мойнубузга карыз кылбай,
Окуп кечсин акысын.
Көрүнгөн чаң жакындап,
Минген атын такымдап,
Алдында окчун бир караан,
Келе жатыр закымдап.
Булгарыдан кабы бар,
Бурамалуу сайы бар.
Баатыр Шабдан жанында,
Чоң дүрбүсү дагы бар.
Сууруп алды жанынан,
Акырын алып кабынан,
Салып калды дүрбүнү,
Калмактын келер жагынан.
Чоң дүрбүнү салды эле,
Анык көрүп алды эле.
Баш, аягын болжолдоп,
Баарын тегиз чалды эле.
Ак асаба, кызыл туу,
Алды, арты ызы-чуу.
Келе жатыр көп калмак,
Ортосунда үлкөн дөө.
Таш сайынган башына,
Калмактардын ичинен,
Дөрбөл канды тааныды.
Толукшуган башында,
Өзү толук кан экен,
Канга ылайык бала экен.
Калкан, соот, чопкуту
Баары тегиз шай экен.
Баякы жалгыз караанга,
Келе жаткан бараанга,
Энди салды дүрбүнү,
Динсиз бетбак нааданга.

Өзү бир чоң капырын,
Минип алган качырын.
Келе жатыр сүйрөлүп,
Манжым деген баатырын.
Жараткан алда сактасын,
Ушул иштин акырын.
Сүйлөйт Шабдан баатырын,
Кашындагы эрлерге.
Түшүнө буруп акылын,
Эчтемеден жоочу жок,
Келатат Манжым баатырын.
Туусун тигип көрүнөө,
Ээрдей кайкы белеске.
Келе жаткан калмактар,
Тууну көрүп токтоду.
Бар аскерин жоктоду.
Карама-каршы калмактар,
Туусун тигип орноду.
Кара кызыл аты бар,
Эрге ылайык заты бар.
Жекеге чыкты бир калмак,
Балбанга окшош наркы бар.
Башына кийип туулгасын,
Үстүнө кийип соотун,
Чыгып турду каркыбар.
Бусулмандар шанданып,
Булар да турат камданып.
Уруксат сурап аскерден,
Баяке турат таптанып.
Дин жолунда баш берген,
Мундай эчен жоолорду,
Ала жүргөн ар жерден.
Жөнөдү, Бакен, жөнөдү,
Каркара төрө аты мен.
Үч кулачтай сыр найза,
Калмакты көздөй жиберди.

Калмак ээрдин кашы деп,
Как жүрөктүн башы деп,
Өлөр жери калмактын,
Өлчү өпкө тушу деп,
Коюп өттү калмакты.
Ичегисин чубалтып,
Союп өттү калмакты.
Калмак аттан кулады,
Мусулмандар кудайлап,
Кубанышып турады.
Калмактын атын жетелеп,
Атынын башын береди,
Калктын баары көрөдү,
Кайра жетип келеди.
Соога деди Андаш кан
Атын ага береди.
Көрүп Манжым күүлөнүп,
Ачуу келип сүйлөнүп.
Мен барам деп ордуна,
Турду бетбак сүйрөлүп.
Манжым чыкты бакырыш,
Жолдошторун чакырып.
Жоо жарагым келтир деп,
Аскерине акырып.
Кара кашка качырын,
Минди Манжым баатырын.
Урушар майдан жерине,
Келди бетбак капырын.
Көрүп Ботбай камданып,
Жаа алда деп аттанып.
Алгыр кара бүркүттөй,
Ачуу келип чамданып.
Чарайна, калкан, соотун
Кийип алды шаттанып.
Жөнөп калды Ботокең,
Жолдоштордон бата алып.

Ботбайды көрүп Манжым эр,
Бир-бирине бет алып.
Жакындашты эки шер,
Качырышып эки дөө.
Коюшуп өттү кочкордой,
Үзүлүп түштү найзасы,
Экөө тең козголбой.
Кылычты колго алышып,
Кыя тартып салышып.
Чааптыр шыбай кылычты,
Калкан тосуп калышып,
Кылычты кынга салышып,
Күмүш саптуу айбалта
Жалкыны карыш чоң балта.
Жарым буттай курчу бар,
Кара уста кылган сом балта.
Ондоп колго алышып,
Онколошуп барышып.
Так төбөнү болжошуп,
Даң дедире салышып.
Уңгусунан үзүлүп,
Сабы колдо калышып.
Теминишип барышып,
Жакалалашып эки дөө,
Ат үстүнөн алышып.
Экөөнүн күчү пар болуп,
Жүргөн жери чаң болуп.
Карап турган эки кол,
Эки дөөгө таң болуп.
Эр Баяке кеп айтат,
Бул аскердин баштыгы,
Баатыр Шабдан деп айтат.
Кысылган жерде кыйбаган,
Кысылтып карап турбаган.
Шаштырып койду Ботбайды,
Уруксат бергин сен маган,

Уруксат берсең барайын.
Баатырсыган Манжымды,
Өпкөгө далдап саяйын.
Өлмөккө орток жолдошту,
Ажыратып алайын.
Эми карап турбайлы,
Аттын башын бурайлы.
Асыл жолборс Вотбайды,
Андабай окус кылбайлы.
Шабдан баатыр кеп айтат,
Жүйөөсүн таап эп айтат.
«Сактап турган Вотбайды,
Жараткан алда деп айтат.
Ант ообай ат жүгүрбөйт,
Жараткан жалгыз алдадан
Бусулман бенде түнүлбөйт.
Мурун калмак козголсун,
Анан ишиң оңолот».
Карап турат барча жан,
Чыкмак болду Дөрбөл кан.
Эки дөөгө карабай,
Ирети жок бул айбан.
Зор аргымак токунуп,
Бурканына чокунуп,
Минди атка шайланып,
Добулбасын байланып.
Алтын жаа, сыр жебе,
Келди колго карманып.
Зоот кийип үстүнө,
Чарайна байлап белине,
Бирөөң кайра качпа деп,
Акыл айтып элине.
Аскеринен бөлүнүп,
Баатырың чыкты көрүнөө.
Калмактын каны чыккан соң,
Эр Шабдан карап турабы,

Андай жоону көргөндө.
Баатырың моюн бурабы,
Намаз бешим окуду,
Зор Куланы токуду.
Жалпы аскер кошуну,
Минди атка алда деп,
Атаке баатыр колдо деп.
Эр Таштанбек, Аргынбай
Колдогун ушу жолу деп.
Сыйынганы бир кудай,
Топ атасы чоң Тынай.
Бул жаныбар зор Кула,
Жүгүргөнү куюндай.
Атка минди эр Шабдан,
Эрдиги ашкан тири жандан.
Алдындагы зор Кула,
Анык тулпар айбандан.
Атка минип токтоду,
Ак баранды октоду.
Оңдоп алып ок салып,
Калмакты көздөй бир атып,
Зор Куланы чуратып,
Колундагы сыр найза,
Дөрбөөлдү көздөп узатып.
Кетип барат зыркырап,
Этек, жеңи дыркырап.
Туяктан учкан кара таш
Түндүк бою чыркырап.
Тосуп турган Дөрбөөл кан,
А да өзүнчө мыкты жан.
Алтын жаа, сыр жебе,
Алды колго бул айбан.
Баарың жалпы жаа тарт деп,
Жарлык кылды капырга.
Кыя салып оңдонуп,
Жаасын тартты баатырга.

Жаанын огу дырылдап,
Өтүп чыкты баатырдын,
Оң ийнинен зырылдап.
Баяке келет такымдап,
Алышып жаткан дөөлөргө,
Келди Бакен жакындап.
Мизи болот айбалта,
Желкесине Манжымды,
Салып кетти макулдап.
Манжым аттан кулады,
Найза алып Дөрбөөл кан,
Каршы карап турады.
Жамгырдай кылып жаа тартып,
Жабыла калмак каптады.
Калың жаанын огунап,
Бакенди кудай сактады.
Шабдан жетти Дөрбөөлгө,
Качырышып сайышты.
Бири бирин көргөнгө.
Бүткүл калмак жабылды,
Манжым баатыр өлгөнгө.
Баатырлары майышып,
Дөрбөөл менен эр Шабдан,
Аянышпай сайышып.
Жүрөктө болот чарайна,
Найзанын учу тайышып,
Аянышпай коюшуп,
Кызыл ала болушуп,
Өтүшүп кетип эки жан,
Кайра тартып турушуп.
Кайраты келип эр Шабдан,
Найзаны мыктап кармады,
Алданып болуп жардамы.
Кекиртекке болжолдоп,
Жазбай баатыр сайганы.
Чалкасынан кеткенде,

Кылыч менен кайсады.
Кара болот колго алып,
Өзү чапты моюнун,
Эми көргүн баатырдын,
Аскерге кирген оюнун.
Урду эми Дербөөлдү,
Бүткүл калмак жабылды,
Жолдоштору не кылды.
Каптаган калың калмакка,
Кирген экен Баяке.
Карсылдашып ичинде
Жүргөн экен Баяке.
Каракесек, Манапбай
Жеткен экен бул экөө.
Эсин жыйып эр Ботбай,
Бу да кирди четинен.
Жетимиш жигит көйкашка,
Булар кирди артынан.
Аралашып беш баатыр,
Бир бирине кошулду.
Бетиндеги калмактын,
Каны суудай жошулду.
Намаз дигер маалында,
Теңдеп калмак түзөлдү.
Колу сынып кокуйлап,
Туруп жаткан мындан көп.
Буту сынып өбөктөп,
Ооп жаткан мындан көп.
Кылыч тийип мойнуна,
Кыйрап жаткан андан көп.
Айбалта тийип башына,
Ыйлап жаткан андан көп.
Найза тийип өпкөгө,
Өлүп жаткан андан көп.
Өлүмүш болуп амалдап,
Көрүп жаткан андан көп.

Аянышпай беш баатыр,
Катуу уруш кылышты.
Качмак болду калмактар,
Тосоң көздөй жылышты.
Каркыра төрө зор Кула,
Шамалдай учат дырылдап,
Күүгүм кире, күн бата,
Качмак болду чуркурап.
Туу кармаган калмакты,
Манапбай сайып өткөнү.
Каракесек жеткени,
Туу түбүндө калмакты,
Эки баатыр беттеди.
Каракесек калмактын,
Туусун алды колуна.
Калмак качты бет алып,
Өзүнүн келген жолуна.
Жетимиш жигит көйкашка,
Түштү калмактардын соңуна,
Тизе кошуп беш баатыр,
Сайып барат калмакты.
Аты, тонун олжолоп,
Алып барат калмакты.
Калмак качты кайрылбай,
Отуз мерген мылтыкты
Атып барат жамгырдай.
Көзөмөлдөп көй кашка,
Бир биринен айрылбай.
Түн кирген соң токтоду,
Бар аскерин жоктоду.
Адашканы бар болсо,
Түшкөн жерин болжолу.
Болжол жерге барганы,
Бар эсебин алганы.
Он бири жок аскерден,
Жок болуп келбей калганы.

Ал түнү эрлер тынч жатты,
Бир аздан соң таң атты.
Атка минип аскерлер,
Жарлык айтып ойготту.
Жалпы атка миништи,
Өлүктөргө келишти.
Аралап жүрүп ашыкпай,
Аныктап абдан көрүштү.
Алтоо тирүү табылды,
Жаралуу болуп калыптыр,
Бешөө шейит болуптур.
Мындай өлгөн урушта,
Анчалык болбой нагыптыр.
Шейиттерин көрүштү,
Жаназалап көмүштү.
Калмактардын ат, тонун,
Олжо кылып бөлүштү.
Жүз ат болду бөлгөнү,
Эсеби жок өлгөнү.
Жүгү менен он качыр,
Көйкашкалар көргөнү.
Азык арткан он качыр,
Муну да алды он баатыр.
Тон тоноосу бир башка,
Ал олжосу көп жатыр.
Баарын жыйып алышып,
Акжолтой белге барышып,
Дүнгүрөп эрлер жөнөдү,
Эми жолго салышып.
Тандалып чыккан тобунан,
Жылдыз тууп оңунан.
Шарактап эрлер жөнөдү,
Кеткен жылкы соңунан.
Эки күн тынбай жүрүштү,
Үчүнчү күн болгондо,
Караанын эми көрүштү.

Сүйүнчүгө чаптырып,
Үч кишини бөлүштү.
Үчөө кетти жарышып,
Үңкөй күлүк мингени.
Тизгинге колу карышып,
Сүйүнчү деп эрлерге,
Салып жетип барышып.
Сүйүнүшүп отуз эр,
Ак боз бээ чалышып.
Этин абдан бышырып,
Сүйүнгөндөн кудайлап,
Алдынан тосуп барышып,
Баатырларды көрүштү.
Эки көздөн жаш агып,
Ыйлап салам беришип,
Аттан түшүп келишип,
Кучакташып көрүшүп.
Баары бирдей кубанып,
Эки-экиден болушуп,
Атка минди айрылып,
Беши өлгөнгө кайгырып,
Калганы аман кошулуп,
Көнүлдөрүн жай кылып.
Жылкыга баары келгени,
Аман-эсен көргөнү.
Казы, карта, жаяны,
Баатырларга бергени.
Нечен күнү ач жүргөн,
Тамакты абдан жегени,
Кудайга шүгүр дегени.
Тамактанып тоюшуп,
Ал жерге өрүү болушуп.
Калмактын билип келбесин,
Жатып калды конушуп.
Таң аткан соң жөнөдү,
Ар ишке бенде көнөдү.

Сегиз күнү жол жүрүп,
Жылдызга кайтып келеди.
Жүрүп келет эрлерин,
Жолу болгон шерлерин.
Токтотуп салып жылкыны,
Ошондо чечти белдерин.
Жылдыз деген тегиз сай,
Баш аягы малга жай.
Жатыш калды көйкашка,
Тилегин берип бир кудай.
Эки күн өрүү болушуп,
Жатыш калды оңушуп.
Кош башына бир тайдан,
Тандап кармап союшуп.
Кароол коюп баатырлар,
Алды, артын чалышып.
Эс алдырып аскерди,
Эки күнү жатышып.
Балбайга жигит жиберип,
Сүйүнчүгө чаптырып.
Эми эрлер жөнөдү,
Текеске кирип келеди.
Сүйүнчү барган азамат,
Балбайга кабар береди.
Балбай угуп кубанып,
Ак сарбашыл мал чалып.
Уккан соң чыдап туралбай,
Тосуп чыкты камданып.
Бирин бири көрүшүп,
Жакындашып келишип.
Кучакташып ыйлашып,
Коргошундай эришип.
Эми Балбай баштады,
Жылкыны артка таштады.
Баатырларды ээрчитип,
Көтөргөн үйгө түшүртүп,

Башына мамык жаздады,
Түштүгүнө тай союп,
Самоорун үзбөй чай коюп,
Кымызды чайкап чаначка,
Баарын жайып таштады.
Ачыккан аскер куп тоюп,
Конокту күтүп жаткырып,
Жакшы сыйлап бактырып.
Бир жигитти эр Балбай,
Кан Жантайга чаптырып.
Парасатын көрөдү,
Олжосун Балбай бөлөдү.
Балбайга берип жүз жылкы,
Эми эрлер жөнөдү.
Тыныстам баштык онуна,
Жүз жылкы берди тобуна.
Элүү жылкы беришти,
Соогатчы башка бугуга.
Кырк жылкы артык беришти,
Калмактан өлгөн кунуна.
Сегиз жүз жылкы, он качыр,
Жөнөдү айдап өң баатыр.
Текес менен Чүйдүн ортосу,
Бир шыпыра жол жатыр.
Бет алып жүрдү элине,
Эки Кемин жерине.
Үч күнү тынбай жол жүрүп,
Келди Текес белине.
Караколдун жанынан,
Ашып түштү Күлөнү.
Ысык-Көлдү жакалап,
Тору-Айгырга келишти,
Сары-Камышты бакалап.
Көт-Малдыга келишти,
Олжолорун бөлүштү.
Алдынан тоскон тынайлар,

Ошо жерде көрүштү.
Киши башы бир жылкы,
Келгенине беришти.
Бир жүз жылкы чыгарды,
Кан Жантайга ыйгарды.
Чаап келип калмактан,
Таркатты эрлер кумарды.
Айдап кел деп жылкыны,
Бөлүнүп эрлер жөнөдү.
Бешимде жетип келеди,
Жантай баатыр алдына,
Келип салам береди.
Алда тилек берген соң,
Аман-эсен көргөн соң,
Көп мал союп той кылды,
Балдары аман келген соң.
Көйкашкалар тарады,
Үйлөрүнө барады.
Чаап келип калмакты,
Жыргап жатып калады.
Тамам кылып коёюн,
Беш баатырдын кысасын.

М А З М У Н У

«Ак Мөөр» поэмасынын тарыхый негизи жана фольклордо чагылыш өзгөчөлүгү	3
Мөөркан (Ө. Кудайбергенов, С. Бөкөчевдин айтуусунда)	28
Мөөр (Ж. Кожековдун айтуусунда)	38
Мөөр (А. Боронбаевдин айтуусунда)	50
Ак Мөөр (А. Эшмамбетовдун айтуусунда)	59
Мөөркан (Б. Жолдошевдин айтуусунда)	76
Ак Мөөр (С. Дыйканбаевдин айтуусунда)	93
Ак Мөөр (К. Акиевдин айтуусунда)	105
Алп Тобоок	
Алп Тобоок – тарыхый инсан	228
Алп Тобоок тууралуу баян (А. Сыдыковдун вариантында)	247
Алп Тобооктун пайдаланган жарактары	249
Алп Тобооктун соодага жөнөшү	252
Алп Тобооктун Көк артын белинен кыштын күнү мал ашырып келиши	257
Алп Тобоок менен Кара Бөрк	265
Алп Тобооктун ууга чыгышы	275
Жанболоттун туткундалышы	284
Жанболоттун аялы Алманын чогулгандарга айткан сөзү	286
Алп Тобоокту чакырып кишилердин келиши	289
Жанболоттун туткун болушун Алп Тобоокко Артыктын баяндашы	291
Алп Тобооктун жообу	301
Алп Тобооктун Кытайга барышы тууралуу туугандарына кенешкени	304
Алп Тобооктун келген элге кайрылуусу	308
Жалгамыштын сөзү	312

Сарыктын сөзү	313
Норузбайдын сөзү	315
Бөкөнүн сөзү	318
Тобооктун оюнун жыйынтыгы	319
Алп Тобоокко Артыктын экинчи келиши	322
Алп Тобооктун Нарын дарыясынан өтүшү	327
Алп Тобоокту тосуу, сырдашуу Кытайга узатуу	336
Алп Тобооктун Сазан бийдин үйүндө болушу	343
Алп Тобооктун Бээжинге барышы	350
Алп Тобооктун кытай ханына жолугушуусу	357
Ача Сандын Алп Тобоокко койгон шарттары	361
Алп Тобооктун «Жың» балбан менен кармашканы	364
Алп Тобооктун экинчи шартты аткарышы	368
Алп Тобооктун Канды менен достошкону	370
Алп Тобооктун туткундарды таанып алышы	374
Алп Тобооктун сепилдин дарбазасын ачып жапканы	378
Алп Тобооктун Ача Санга кайрылуусу	381
Кытай сынчынын баатырларды сынаганы	382
Алп Тобоок менен Кандынын коштошкону	386
Алп Тобооктун Кыргыз жергесине кайтып келиши	387
Алп Тобоок (<i>А. Чоробаевдин вариантында</i>)	397
Эскертме	400
Жанболоттун кармалышы	403
Эл максаты	407
Тобоок үйдөн чыкты	408
Максүт бий жолукту	414
Тобоок жолго чыкты	419
Тобоок айтты	423
Тобоок чыдады	428
Зынданга келишти	429
Тобоок күнөөкөрлөргө кирди	431
Сөз акыры	435
 Шабдан казалы	
Баш сөз	440
Шабдан казалы (<i>Ж. Чагатаевдин вариантында</i>)	443

Адабий-көркөм басылма

«Эл адабияты» сериясы

**АК МӨӨР, АЛП ТОБОУК,
ШАБДАН КАЗАЛЫ**

18-том

Т ү з г ө н д ө р:

Акматалиев Абдылдажан, Малина Касымгелдиева,

Зарина Кулбаракова

Техн. редактору *Жусупбекова А.*

Корректорлору: *Малина Касымгелдиева, Зарина Кулбаракова*

Компьютердик калыпка салган *Абдыкалыкова А.*

Терүүгө 04.06.2016-ж. берилди.
Басууга 20.06.2016-ж. кол коюлду.
Кагаздын форматы 84x108^{1/32}.
Көлөмү 30,75 б.т. Нускасы 600. Заказ № 04.

«Басма-полиграфиялык комплекс «Принт Экспресс» ЖЧК
басмаканасында басылды
Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., Профсоюз к. 49.